

Sanayi ve Toplum

Yıl/Year: Mayıs 2023 Sayı/No: 2 (Bülten 299 Ekidir)

tmmob makina mühendisleri odası/ uctea chamber of mechanical engineers

www.mmo.org.tr

Sanayi Kongresine Giderken AKP İktidarının 20 Yılı

- 2 ▶ Editörden
Dr. Anıl Aba
- 3 ▶ Açılış Konuşması
Emin Koramaz
- 7 ▶ AKP İktidarı ve Öncesi: Ekonomik Bir Bilanço
Prof. Dr. Korkut Boratav
- 10 ▶ 20 Yılın Sınaî Sergüzeşti
Ömür Genç, Dr. Oktay Küçükkiremitçi
- 50 ▶ Mali Politikalar
Prof. Dr. Oğuz OYAN
- 59 ▶ AKP Dönemi Para Politikalarının Bitirilememiş Öyküsü
Dr. T. Sabri Öncü
- 73 ▶ Sanayinin Durumu ve Çalışanlar
Doç. Dr. Serkan Öngel
- 83 ▶ Depremin Ekonomik Faturası
Prof. Dr. Hayri Kozanoğlu
- 89 ▶ Deprem Sonrası Bölgede Sanayi ve Emegın Durumu
Aykut Kocalar
- 97 ▶ Sanayi ve Kentleşme
Gencay Serter
- 103 ▶ AKP'nin Enerji Politikaları
Oğuz Türkyılmaz
- 108 ▶ AKP'nin Madencilik Politikaları
Nadir Avşaroğlu
- 118 ▶ AKP İktidarında 20 Yıl: Nereden, Nereye?
Dinçer Mete

EDİTÖRDEN...

Dr. Anıl ABA
Akademisyen

Bültenimizin ikinci sayısından tüm okurlarımıza merhaba.

Nisan ayında, TMMOB adına Makina Mühendisleri Odası'nın yürütücülüğünde, "Sanayi Kongresine Giderken AKP İktidarının 20 Yılı" başlıklı bir etkinlik yaptık. Türkiye son 20 yılda hem siyasi hem iktisadi hem de toplumsal açıdan çok büyük travmalar yaşadı. Belki de büyük bir siyasi dönüşümün arifesinde bu 20 yıllık bilançoğu çok değerli hocalarımız ve meslektaşlarımız bizim için değerlendirdi. Biz de hem canlı etkinliği kaçıranlar için hem de arşiv niteliğinde olması adına bültenimizin ikinci sayısını bu sunumların metinlerine ayırmak istedik.

Etkinliğin açılış konuşmalarını MMO başkanı Yunus Yener ve TMMOB yönetim kurulu başkanımız Emin Koramaz yaptı. TMMOB başkanının sunuşunun ardından hocaların hocası Korkut Boratav, 1989'tan 2022'ye, neoliberalizmin Türkiye'deki üç dönemini büyüme göstergeleri üzerinden sunarak yakın tarihimizin genel ekonomik görünümünü yorumladı. Korkut hocamızı takiben Dr. Oktay Küçükkiremitçi, Ömür Genç ile birlikte hazırladıkları, 1998'den bu yana dünyada ve Türkiye'de sanayinin durumunun oldukça detaylı bir çözümlemesini sundu.

Sonraki oturumda, Oğuz Oyan hocamız önceki oturumdaki sunumları tamamlayacak şekilde AKP dönemindeki kamu ve maliye politikalarının fotoğrafını çekti. Dr. Sabri Öncü ise Doç. Dr. Hasan Cömert ile birlikte hazırladıkları, AKP dönemindeki para politi-

kaları ve finans piyasalarının bitirilmemiş öyküsünü anlattı. Son olarak Doç. Dr. Serkan Öngel de son 20 yıldaki sanayinin durumunu çalışanlar üzerinden bizlere aktardı.

Depreme ayrılan oturumda değerli hocamız Prof. Dr. Hayri Kozanoğlu çeşitli raporlara referansla Kahramanmaraş merkezli depremin nasıl bir ekonomik fatura çıkardığını anlattı. Ardından MMO Gaziantep şube başkanı Aykut Kocalar, kendi gözlemleri ve odanın derleyebildiği veriler üzerinden deprem bölgesindeki sanayi ve emeğin durumunu bize aktardı. Bu oturumun son konuşmasını ise Şehir Plancıları Odası yönetim kurulu başkanı Gencay Serter, yine deprem bölgesindeki sanayi ve kentleşme sorunları üzerine yaptı.

Kapanış oturumunda MMO enerji çalışma grubu başkanı Oğuz Türkyılmaz AKP'nin enerji politikalarını, maden mühendisi Nadir Avşaroğlu AKP'nin madencilik politikalarını özetledi. Makine mühendisi Dinçer Mete ise AKP'nin 20 yıllık iktidarının nereden gelip nereye vardığını oldukça kapsamlı bir şekilde bizlere anlatarak günü bitirdi.

Uzun, yorucu ama son derece doyurucu bir gün oldu. Etkinliğe katılanlar için arşiv niteliğinde, katılmayanlar için baştan sonra okumalık çok önemli bir sayı hazırladığımızı düşünüyorum. Emeği geçen herkese teşekkürü borç bilirim.

Dayanışma ile!

TMMOB
Makina Mühendisleri Odası
Haber Bülteni

Mart 2023
Sayı 297 Ekidir

MMO Adına Sahibi ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Yunus YENER

Yönetim Yeri
Meşrutiyet Cad. No: 19/6. Kat
06650 Kızılay / Ankara
Tel: (0 312) 425 21 41 Faks: (0 312) 417 86 21
<http://www.mmo.org.tr>
e-posta: mno@mno.org.tr
yayin@mno.org.tr

AÇILIŞ KONUŞMASI

Emin KORAMAZ

TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı

Değerli Konuklar, Değerli Hocalarım, Sevgili Meslektaşlarım

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği(TMMOB) adında hepimizi dostlukla selamlıyorum. Bu yıl sonunda yirmi dördüncüsünü düzenleyeceğimiz TMMOB Sanayi Kongresi'ne giderken ülkemizin içinde bulunduğu durumu ve Adalet ve Kalkınma Partisi(AKP) iktidarının 20 yılını konuşacağımız bu önemli etkinliğe hepimiz hoş geldiniz.

Bundan iki buçuk ay önce yaşanan büyük deprem ve bundan tam bir ay sonra yapılacak seçimler göz önünde bulundurulduğunda bu etkinlik çok daha anlam kazanmış durumda. Burada yürütülecek tartışmaların sadece geçmişe ilişkin bir değerlendirme değil, ülkemizin geleceğine ilişkin kamucu bir anlayışın geliştirilmesine katkı vereceğine de inanıyorum.

Değerli Konuklar,

Cumhuriyetin yüzüncü yılında Cumhuriyet tarihimizin belki de en önemli seçimlerine gideceğiz. 14 Mayıs seçimlerinde bizi hangi adayın yöneteceğini, önümüzdeki beş yıl boyunca kimin cumhurbaşkanlığı görevini üstleneceğini değil, nasıl bir rejim altında yönetileceğimizi belirleyeceğiz.

Bu anlamıyla seçimlerden çok Cumhuriyet ile tek adam rejimi arasında bir referandum bizi bekliyor.

İktidar blokunun ittifak yapısı ve ittifak ortaklarının açıklamaları çok açık biçimde gösteriyor ki, bu referandumda toplumumuzu kuşatan karanlıkla aydınlık yarınlar arasında bir seçim yapacağız.

Savaşçı, yayılmacı, düşmanlık politikalarıyla barış arasında bir seçim yapacağız.

Gerici, bağınaz, akıllı düşmanı anlayışla laiklik arasında bir seçim yapacağız.

Kadına yaşam hakkı tanımayan zihniyetle kadınların özgürlüğü arasında bir seçim yapacağız.

Irkçı, faşist, ayrımcı politikalarla kardeşlik arasında bir seçim yapacağız.

Zaten toplumun ve siyasi partilerin çok büyük bir bölümü, karşı karşıya olduğumuz durumun ciddiyetini anlamış durumda.

20 yılın ardından da olsa AKP'ye karşı bu denli geniş bir toplumsal cephenin oluşması sevindirici.

Değerli konuklar,

Yıllardır bir arada mücadele verdiğimiz sizlerin anlayışına sığınarak, protokol konuşmasının biraz dışına çıkarak, çuvaldızı AKP'ye batırmadan önce iğneyi kendimize ve çevremize batırarak başlamak isterim.

Aradan geçen 20 yıl sonucunda bugün AKP iktidarını bu denli tehlikeli hale getiren şey, toplumsal muhalefetin dağınıklığından, parçalı yapısından başkası değildi.

AKP 20 yıl boyunca farklı toplum kesimlerinin desteğini alarak gücüne güç katmayı, devleti bir parti devleti haline çevirmeyi, ülkeyi tek adam rejimi ile yönetmeyi başardı.

Burada açık konuşmakta fayda var. Hatırlayacaksınız, kimileri AKP'nin 2003-2005 yılları arasındaki Avrupa Birliği uyum yasalarını, neoliberal dönüşüm programını hayata geçirdiği dönemde "Batılılaşıyoruz" diyerek AKP'ye destek verdi.

Kimileri 2007 yılında Gülen cemaati ve AKP iş birliğiyle yürütülen davalar sürecinde "derin devlet tasfiye ediliyor" diyerek AKP'ye destek verdi.

Kimileri 2010 referandumunda "12 Eylül Darbesiyle hesaplaşıyor" diyerek AKP'ye destek verdi.

Kimileri laiklik karşıtı gerici uygulamalara sessiz kalarak, kimileri toplumsal muhalefetin bastırılmasına göz yumarak, kimileri yayılcı dış politikaları alkışlayarak, kimileri Kürt Sorununa şiddet politikalarını haklı görerek, kimileri muhalif belediyelere kayyum atanmasına, muhalif siyasetçilerin hapse atılmasına göz yumarak AKP'nin bu günlere kadar gelmesine neden oldu.

Oysa bugün hepimiz çok açık biçimde görüyoruz ki, AKP'nin amacı en başından itibaren ne batıl-laşmak, ne derin devleti tasfiye etmek, ne 12 Eylül Darbesiyle hesaplaşmak, ne ülkenin çıkarlarını korumak ne de ülkenin kalkınmasını, gelişmesini sağlamaktı.

AKP'nin başından beri amacı ekonomide uluslararası sermaye ile uyumlu, yağmacı bir neoliberal programı hayata geçirmek; toplumsal hayatı dinci, gerici, Türk-İslam sentezi dünya görüşü çerçevesinde düzenlemek; devletin tüm imkanlarını ve kurumlarını kendine bağladığı bir tek adam rejimi inşa etmekte.

Ne yazık ki bu amaçlarında çok büyük oranda başarıya da ulaşıldı. İlerici toplumsal güçler olarak AKP'nin amaçlarına giden bazı adımlarını yavaşlatsak, bazılarını yolundan saptırmayı başarsak da, gidişatı durdurmayı başaramadık.

Bugün artık ne yaparsak en baştan yapacağız, Cumhuriyetimizi ilerici, toplumcu, eşitlikçi, özgürlükçü değerler etrafında en baştan inşa edeceğiz.

İnşa sürecinin ilk aşaması ise yıkıntıların tespiti ve enkazın kaldırılması olmak zorundadır. Bugünkü etkinliğimizin amacı da zaten AKP'nin yarattığı enkazın boyutlarını ortaya çıkarmak.

Değerli Konuklar,

Sıra geldi çuvaldızı AKP'ye batırmaya...

Hepinizin bildiği gibi ekonomiden siyasete, dış politikadan güvenliğe, kamu yönetiminden adalete, kentleşmeden çevreye, tarımdan gıdaya, sağlıktan eğitime kadar her alanda büyük sorunlarla yüz yüzeyiz.

Demokrasinin yerine tek adam yönetiminin, laikliğin yerine gericiğin, sosyal devlet anlayışı yerine tarikat-cemaat ilişkilerinin ve hukukun üstünlüğü yerine parti devleti anlayışının egemen olduğu bir ülkede yaşıyoruz.

Kamu kurumları birer parti organı gibi çalışıyor, halkın yaşam tarzı kamu otoritesinin baskısı altında tutuluyor, devletin tüm organları içten içe çürüyor.

Tüm bunların temelinde, 20 yılı aşan zamandır iktidarda bulunan AKP'nin uyguladığı politikalar yatıyor.

AKP, 20 yıllık iktidar dönemi boyunca, küresel emperyalist güç merkezlerinin güdümünde, sermayenin çıkarları doğrultusunda emek ve toplum düşmanı bir siyasal programın sadık uygulayıcısı oldu.

Özelleştirme uygulamalarından sermayeye tanınan kolaylıklara, bölgesel ilişkilerden göçmen politikalarına kadar her alanda küresel kapitalist ilişkiler içinde kendisine tanımlanan sınırlar çerçevesinde hareket etti.

İktidar, bu sadakatin karşılığını uzun yıllar boyunca ekonomik ve siyasi destek olarak arkasında buldu. Bu destek, iktidarı hemen her konuda radikal adımlar atmakta cesaretlendirdi ve pervasızlaştırdı.

Yani bugün her ne kadar siyasi iktidar hemen her konuda "dış güçler" diye veryansın etse de, ülkemizde tek adam rejimi, küresel emperyalist ilişkilerle uyum içinde ve bu uyum sayesinde ortaya çıktı.

Bu noktadan bakarsak bugün tek adam rejiminin karşı karşıya olduğu kriz, sırtını dayadığı kapitalist merkezlerin yaşadığı krizden bağımsız değildir.

Değerli Konuklar,

Kapitalist neoliberalizm uzun süreden beri, neredeyse 15 yıldır bir türlü çıkmadığı bir kriz içerisinde. Kapitalizmin bitmeyen bu krizi dünyanın her yerindeki ekonomileri sarstı ve sarsmaya devam ediyor. Sıcak sermaye akışlarına dayalı ekonomilerin çarkları artık dönmüyor.

Ülke olarak bunu, yaşadığımız derin ekonomik krizle çok acı biçimde deneyimliyoruz.

Dış kaynaklı sıcak para akışına dayalı ekonominin sürdürülemez hale gelmesiyle yükselen kurlar, yalnızca halkın alım gücünü düşürmekle kalmadı, tarihte eşine az rastlanır bir kitlesel yoksullaşmanın yaşanmasına neden oldu.

Bugün ülkemizde emeğiyle geçinen geniş nüfus kesimleri en temel gereksinimlerine bile erişemez duruma geldi. Hepimizin yaşam biçimi eskiye döndürülmesi güç biçimde değişti.

Bu dönem boyunca, başta hazine birikimleri olmak üzere, ülkemizin tüm varlıkları siyasal iktidarın ihtiyaçları ve öncelikleri doğrultusunda çarçur edildi. Özelleştirme politikalarıyla kamu elindeki fabrikalar birer birer yok pahasına satıldı. Ülkemizde ne kadar kamu girişi ve işletmesi varsa hepsinin birikimleri Varlık Fonu'na aktarılarak tüketildi.

Devlet, toplumun yüz yüze kaldığı doğal afetlerle mücadele edebilecek yetenek ve olanaklardan bile yoksun hale geldi.

Bilimsel gerçekler ve toplumsal gereksinimler göz önünde bulundurulmadan, tamamıyla rant ve sömürü anlayışıyla gerçekleştirilen projelerle kıyılarımız, ormanlarımız, denizlerimiz, vadilerimiz, derelerimiz, tarım alanlarımız yağmalandı.

20 yıllık AKP iktidarı döneminde muhafazakârlık ve İslamiyet, itaatkâr ve kanaatkâr bir toplum inşa etmek için kullanıldı. Yolsuzlukları, ülke kaynaklarının peşkeş çekilmesini, iş cinayetlerini, ırkçı-gerici politikaları sorgulamayacak bir toplum yaratıldı.

Türkiye'de cemaat ve tarikatlar en görkemli dönemlerini AKP iktidarıyla yaşadılar. Sosyal devlet anlayışının tasfiyesiyle kamusal hizmetlerde yaşanan boşluklar, cemaat ve tarikat bağlantılarıyla dolduruldu.

Eğitimden sağlığa, barınmadan sosyal hizmetlere kadar her alan, farklı cemaatler tarafından kontrol edilir hale geldi. Cemaat ve tarikatlar, AKP döneminde birer dinsel oluşum olmanın ötesinde, devasa ekonomik ve sosyal organizasyonlara dönüştüler.

Reform adı altında yapılan yasal değişikliklerle halkın temel hakları olan eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve emeklilik hizmetleri ticarileştirildi.

Kriz derinleştikçe, iktidar içerde ve dışarda baskı ve zorbalık politikalarına yöneldi. Dış politikada izlenen müdahaleci, saldırgan politikalar nedeniyle tüm komşularımızla ilişkilerimiz bozulurken dünyanın farklı coğrafyalarındaki çatışmaların tarafı olunarak ülkemiz sürekli bir savaş durumu içinde tutuldu.

Kimsenin kimseye güvenmediği, herkesin birbirine kuşkuyla yaklaştığı, korkuyla dolu bir toplum haline geldik. Başta meslek örgütleri olmak üzere barıştan, kardeşlikten yana tutum alan tüm kurum ve kişiler düşmanlaştırılarak hedef gösterildi.

Kadın mücadelesinin en önemli kazanımlarından birisi olan İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararıyla kadınlara ve dezavantajlı gruplara yönelik şiddetin cezasızlığının önü açıldı. Siyasi iktidar kendisinden olmayan, kendisi gibi düşünmeyen tüm kişi, kurum ve gruplara nefretle saldırarak korku ve şiddeti toplumsal yaşama egemen hale getirdi.

Değerli Konuklar,

Mevcut haliyle ülkemizdeki tek adam rejimi, 20 yıllık AKP iktidarının başarı hikâyesi değil, yönetim krizinin ürünüdür.

AKP iktidarının, normal koşullar altında ülkeyi yönetme olanağı kalmamıştır. AKP'nin kendi iktidarını koruyabilmek için dayattığı tek adam rejimi, baskı ve zora dayalı tüm rejimler gibi bir tür kriz ve olağanüstü hal rejimidir.

Parlamentonun etkisizleştirilerek halk iradesinin görmezden gelinmesi, güçler ayrılığının ortadan kaldırılarak denge-fren mekanizmalarının yok edilmesi, yargı bağımsızlığının ortadan kaldırılarak hukukun üstünlüğü anlayışının bitirilmesi, mevcut rejimi sürdürülemez kılmaktadır.

Devletin tüm organları, toplumsal muhalefeti baskı altında tutabilmek için kullanılmaktadır. Birbiri ardına açılan siyasi davalarla, kamuoyunda öne çıkan kişilere verilen cezalarla toplumun dinamik kesim-

leri kriminalize edilerek cezaevi tehdidi ile yüz yüze tutulmaktadır.

Medya sansürlenmekte, siyasetçiler-gazeteciler-muhafızlar tutuklanmakta, sosyal medya gözetim altına alınmakta, toplum baskı ve şiddet cendresinde yaşamaya zorlanmaktadır.

Türkiye artık, toplumun barış içinde bir arada yaşamasının kurallarını belirleyen Anayasa'nın, ve hukukun evrensel ilkelerinin bile yok sayıldığı, tümüyle "Tek Adam"ın buyruklarıyla yönetilen bir ülke haline gelmiştir.

Değerli Konuklar,

Bitirirken şunun altını çizmek isterim ki, ne mutlu bize ki TMMOB olarak 20 yıldır bir kez bile AKP'nin dümen suyuna girmedik. AKP'nin yağma ve yıkım politikalarına onay vermedik. AKP'ye inanmadık, boyun eğmedik.

Bu yüzden AKP'nin 20 yıldır en çok uğraştığı kurumlardan birisi olduk. Daha geçtiğimiz hafta bir televizyon programında Erdoğan, TMMOB'nin kendilerine ne denli engel olduğunu söyleyerek seçimlerden sonra bizimle hesaplaşacağını söylüyordu.

Buradan bir kez daha dile getireyim, biz böyle tehditlerle susturulacak bir örgüt değiliz. Bizim geleneğimiz, bu ülkedeki mühendis, mimar ve şehir plançılarının köklü mücadelesine dayanmaktadır. Bizim geleneğimiz, bu ülkenin baş eğmeyen devrimcilerinin mücadelesine dayanmaktadır. Bizi hiç kimse susturamaz, yolumuzdan kimse döndüremez.

TMMOB'nin 70 yıla yaklaşan tarihi boyunca nice iktidarlar gelip geçti, nice darbeler, nice darbeciler gelip geçti, TMMOB dimdik ayakta durdu, durmaya devam edeceğiz.

TMMOB olarak bizler bugüne kadar hiçbir zaman karnından konuşan, sözlerini esirgeyen bir örgüt olmadık. Ülkenin önemli tarihsel dönemeçlerinde halkın ortak çıkarı için en doğru gördüğümüz tavır neyse en gur biçimde bu tavrımızı dile getirdik.

Yargı organlarını siyasal iktidarın güdümüne sokan 2010 Anayasa Değişikliği Referandumunda da, tek

adam rejimini inşa eden 2017'deki Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Referandumunda da, 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de tavrımızı açık biçimde demokrasiden, hukukun üstünlüğünden, demokratik hak ve özgürlüklerden yana koyduk.

Bildiğiniz gibi TMMOB olarak yıllardan beri seçim dönemlerinde bir seçim bildirgesi hazırlayarak ülkenin temel meseleleri hakkındaki görüşlerimizi dile getiririz.

Bu seçimler için de benzer bir çalışmayı yaptık ve hazırladığımız seçim bildirimimizi kamuoyuyla paylaştık.

Bu seçimlerde de sözümüzü esirgmeden konuşacağız. Cumhuriyetin yüzüncü yılında, ülkemizi bitmeyen krizlere sürükleyen tek adam rejiminin geleceğimizi elimizden alma çabasına karşı, Cumhuriyetimizi eşitlikçi, özgürlükçü, demokratik, laik temeller üzerinde yeniden inşa edebilme umudu için tüm birikimimizi seferber edeceğiz.

Toplumumuzu kuşatan karanlığa karşı aydınlıktan, savaşa karşı barıştan, dinci gericiliğe karşı laiklikten, faşizme karşı özgürlüklerden, ırkçılığa karşı eşitlikten, linç kültürüne karşı bir arada yaşamdan, rant ve sömürüye karşı emekten, yağma düzenine karşı kamusalıktan, emperyalizme karşı bağımsızlıktan yana bir ülke için tüm birikimimizi seferber edeceğiz

Ülkemizin güzel geleceği, umutlu yarınları için mücadeleye devam edeceğiz.

Bu duygularla etkinliğimizin başarıyla geçmesini diliyorum.

Etkinliği Birliğimiz adına düzenleyen Makina Mühendisleri Odamıza, kongremizin bilim, düzenleme ve yürütme kurulu üyelerine, etkinlikte emeği geçen tüm arkadaşlarımıza, çalışanlarımıza, değerli görüşlerini bizlerle paylaşacak olan ülkemizin yüz akı değerli bilim insanlarımıza ve tüm konuşmacılara yürekten teşekkür ediyorum.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

AKP İKTİDARI VE ÖNCESİ: EKONOMİK BİR BİLANÇO

Prof. Dr. Korkut BORATAV

Sevgili izleyiciler, değerli dostlar, gençler, bana yakın yaşta olan arkadaşlarım; hepinize merhaba. Sizlere uzaktan, yani video yoluyla hitap etme fırsatını bana veren Makina Mühendisleri Odası'na teşekkür ederim. Onlar da benim sevgili dostlarım, genç arkadaşlarım.

Bugünkü konumuz, zaten sempozyumun yahut bu büyük toplantının ana teması olan, AKP'nin 20 yıllık bir bilançosunu çıkarıyoruz. Temaları paylaştık. Arkadaşlarımız da sonraki oturumlarda tartışacaklar, inceleyecekler. Ben bir kuşbakışı genel ortamı, AKP'nin 20 yıllık ekonomik bilançosunun genel ortamını ele alacağım. Burada benim esas olarak yapacağım konuşma, AKP'nin 20 yılı diye başlıyor; ama bir-iki bölme ve uzatma da yapma gereği var. Yirmi yıllık AKP iktidarı son bulmak üzeredir. Kuşbakışı da olsa ekonomik bir bilanço çıkarma zamanı geldi.

önceki dönemdeki eğilimler daha da yoğunlaştı.

Ekonomik bilançoju bu üç dönemin büyüme ortalamalarını karşılaştırarak başlatalım; bölüşüm ilişkilerini izleyerek sürdürelim.

Bu üç dönemin sabit fiyatlarla ortalama büyüme oranları aşağıdaki tabloda yer alıyor.

Politika değişiklikleri ortalama büyüme temposunu etkilememiştir: Ekonomi otuz üç yılda yüzde 4'ü biraz aşan bir büyüme eğilimini sürdürmüştür.

Bu üç dönemi biraz daha yakından izleyelim.

1989-1997: Yüksek enflasyon ortamında emek

1980'li yılların neoliberal dönüşümü, bu dönemde sürdürüldü; hatta bir adım daha atıldı: 1989'da sermaye hareketleri serbestleştirildi.

Tamamen dışa açık bir ekonomide neoliberal doktrin henüz yerleşmemiştir. TCMB bu yıllarda döviz

Sabit fiyatlarla ortalama dönemsel büyüme, %'ler

	1989-1997	1998-2015	2016-2022
Ortalama büyüme	4,34	4,13	4,25

1989-2022: Neoliberalizmin üç dönemi ve büyüme göstergeleri

Bir kere, AKP'nin döneminin bir kısa evveliyatı var, aşağı yukarı 4 yahut 5 yıllık bir evveliyatı var. AKP 1998-2002 yıllarında uygulanan IMF programını olduğu gibi devraldı; neoliberal ilkeleri 2015'e kadar sadakatle sürdürdü. Ekonomi politikaları bakımından da AKP iktidarının ilk on üç yılını önceki beş yıllarla (1998-2015) birleştirmek uygundur.

1998'de IMF programına geçişe yol açan etkenler ayrıca önem taşıyor. **1990'lı yılların büyük bölümü (1989-1997)** Türkiye'nin ilk ve sonraki neoliberal dönemlerden farklılıklar gösteriyor. Bu yazıdaki incelemeyi de bu dönemle başlatacağız.

AKP'nin son döneminde (2016-2022) ise neoliberal istikrar kuralları çöğnendi; bölüşüm ilişkilerinde

kurunu reel olarak sabitleştirmeyi hedefleyecektir.

Başarılı olur; TL'nin reel olarak değerlendirilmesi ("ucuzlayan döviz") önlenir. Yüzde 4'ü aşkın büyüme temposuna rağmen cari açık/GSYH oranı yüzde 1'in altında (% 0,7) kalır. Ekonomi (kabaca) dış denge içindedir.

Önceki dönemden farklılaşma, sınıf mücadelelerinin siyasete yansımalarından kaynaklanır: İşçi sınıfının "bahar eylemleri" sonrasında tek parti (ANAP) iktidarı son bulur; koalisyon hükümetleri "popülist" bölüşüm politikalarına yönelir. IMF'nin emek-karşıtı yapısal uyum reçeteleri askıya alınacaktır.

1994'teki finansal krize rağmen reel ücretler dönem boyunca % 60 artmıştır. Çiftçinin eline geçen ve ödediği fiyatlar arasındaki makas ("tarımın ticaret hadleri") %80 düzelmiştir.

Tarımsal destekleme, asgari ücretler, emekli aylıkları, memur maaşları geçmiş enflasyona endekslenmiştir. Sendikalar güçlüdür; toplu sözleşmeler, önemli “refah payları” da içerir.

Burjuvazi tedirgindir; 12 Eylül disiplini, en azından ANAP’ın tek parti iktidarı özlenmektedir. Bu kolektif özleme Mesut Yılmaz’ın koalisyon hükümeti karşılık verir: Haziran 1998’de IMF ile Yakın Gözetim Anlaşması imzalanır. Ekonominin IMF denetimi altına girdiği on yıllık bir dönem böyle başlar.

1989-1997 yılları, “emeğin kazançlı çıktığı” yüksek enflasyon ile dış denge koşullarını uzlaştıran istisnai bir dönemdir.

1998-2015’te geleneksel neoliberalizm: Emek kaybediyor, ‘farkında değil’

1998-2015 döneminin yüzde 4,1’lik büyüme ortalaması, iki karşıt eğilimin bileşkesidir. AKP öncesindeki ilk 5 yıl (1998-2002), **sabit fiyatlarla kişi başına millî gelirin (GSYH’nin) küçüldüğü** bir dönemdir. 2002 düzeyi beş yıl öncesinin %2,8 gerisindedir. Toplam GSYH büyüme ortalaması yüzde 1’e ancak ulaşmıştır.

Yoksullaşmanın yaygınlaştığı bu yılları izleyen AKP iktidarının ilk on iki yılında (2003-2015’te) ortalama büyüme hızı %4.5’e çıkar. Seçim başarılarının ekonomik dayanağı buradadır.

Yabancı sermaye hareketlerinin genellikle canlı seyrettiği bir dönem söz konusudur. Dış kaynak / GSYH oranı %7, cari işlem açıklarının oranı ise %5 civarında seyrederek. Reel olarak değerlendirilen TL (ucuzlayan döviz), ekonominin ithalata bağımlılığını yoğunlaştırır.

Bu tespitleri, bölüşüm bilançosu ile birleştirelim. Bağımsız Sosyal Bilimciler olarak, **AKP’li Yıllarda Emegin Durumu** başlıklı kitapta 2003-2014 bilançosunu çıkarmıştık. Bulguları 1998’e taşıyarak özetleyelim.

Canlı dış kaynak girişleri cari işlem açığı/GSYH oranını beş puan yukarı çekmiş; bu artış sermaye birikimine değil, özel + kamusal tüketim artışlarına katkı yapmıştır.

Sınıfsal bölüşüm ilişkilerini iki büyük emekçi sınıfın

(çiftçi ve işçilerin) kişi başına gelirlerini izleyerek çözümlerim. Kişi başına tüketimin, millî gelirin, çiftçi gelirinin, işçi ücretinin ortalama büyüme oranlarını aynı sırayla $g(C)$, $g(Y)$, $g(K)$, $g(W)$ olarak ifade edelim. Bu 13 yılın nicel gelişmeleri $g(C) > g(Y) > g(K) > g(W)$ olarak hesaplanıyor.

Neoliberal dönem boyunca ortalama ücretler ve çiftçi gelirleri millî gelir hareketlerinin gerisinde kalmış; ama pozitif seyretmiştir. **İki büyük emekçi sınıfın kişi başına millî gelirdeki (Y’deki) payları aşınmış; ama bu kayıp mutlak yoksullaşmaya yol açmamıştır.** Ücretli istihdamın artış temposu tarımsal istihdamı aşmıştır. Ortalama işçi gelirleri bu nedenle de frenlenmiştir.

Bölüşüm ilişkileri, bu dönemde neoliberal modelin hedefleri doğrultusunda seyretti. Sermayenin payı yükseldi; işçi ve köylü sınıflarının payları geriledi. İki emekçi sınıfta reel gelir kayıpları (mutlak yoksullaşma) ise gerçekleşmedi.

Toplumsal refahı tüketim ile ölçersek, görelî gelir kayıpları ayrıca da telafi edildi: Köylü ve işçi sınıflarının kişi başına tüketim artışları, yani $g(C)$, gelir artışları olan $g(K)$ ve $g(W)$ ’nin üzerinde seyretti. Bu olanak, GSYH’nin yüzde 5’i oranında seyreden cari işlem açıkları sayesinde gerçekleşti. Bu artışı mümkün kılan emekçi sınıfların artan borçlanmasıdır. Nitekim tüketim harcamaları/GSYH oranında kredilerin payı, dönem başı ile sonu arasında %2’den %17’ye sıçrayacaktır.

Neoliberalizmin emekçi sınıflara “armağanı veya afyonu” finansallaşmadır. Emekçilerin sömürü oranlarında yoğunlaşma, borç tuzağının mümkün kıldığı tüketim artışları sayesinde perdelenebilmiştir.

2016-2022: Sermayeyi ihya eden benzersiz bir bölüşüm şoku...

Neoliberal enflasyon hedeflemesi politikası ve IMF/DB’nin bölüşüm ilişkilerini belirleyen yapısal uyum ilkeleri, AKP iktidarınca 2015’e kadar özenle sürdürüldü.

2015’de AKP iki etkenden ötürü bir dönüm noktasına girdi: **(a) Batı merkez bankalarından uluslararası piyasalara akan likidite daraldı.** AKP’nin

büyüme ivmesini besleyen yabancı sermaye girişleri 2015'i izleyen yıllarda yarıya indi. **(b) İktidar, Haziran genel seçimlerinde ilk kez azınlığa düştü.** Sonrasında "ne pahasına olursa olsun iktidarı korumak" AKP'nin stratejik hedefi oldu. Bu hedefi gerçekleştirmekte izlenen ekonomi politikalarına odaklaştım.

IMF yıllık Türkiye raporlarında parasal daralma, yüksek faiz önermekteydi. Saray bu ilkeyi reddetti. Büyüme ivmesinin sürdürülmesini zorunlu gördü. Şirketlere ölçsüz, ucuz kredi pompalamasına yöneldi. Erdoğan Kasım 2021'de TÜSİAD'ı eleştirirken yeni politika çizgisini şöyle açıklıyordu: **"Düşük faizle kredi istiyordunuz; işte size düşük faizle kredi. Ben sizden yatırım, ihracat istiyorum. Siz de bunları yapın..."**

Bu yöneliş, kaynak tahsisi ve bölüşüm mekanizmalarını tümüyle bankaların ve dev şirketlerin denetimine verir. İç talebi besleyen kredi genişlemesinin boyutu "yükselen ekonomiler" arasında zirvededir. Krediler (KGF gibi) merkezî bütçe kaynaklarıyla da desteklenmekte; kamu kaynakları (salgın sırasında dahi) emekçilerden esirgenmektedir.

Birleşmiş Milletler ve IMF Türkiye için sürdürülebilir büyüme potansiyelini yüzde 2,5-3 civarında öngörmektedir. Bu sınırları zorlayan talep genişlemesi dış açıkları ve enflasyonu tetiklemektedir. Sendikalaşmanın, emek örgütlerinin tarihsel olarak en zayıf olduğu dönemdeyiz. 1989 sonrasında enflasyona karşı emek gelirlerini koruyan araçlar artık felce uğramıştır.

2016-2022'de bölüşüm göstergelerinin seyrini özetleyelim: **Sermayenin net hasıladan payı 10,6 puan sıçramıştır. Ücretlerin payında da paralel bir gerileme gözleniyor. Türkiye sermayenin ölçsüzce nemalandığı benzersiz bir dönemden geçmektedir.**

Ücretlerin payı erirken ücretli istihdam 3,2 milyon artmıştır. 2022'de işçi başına (ortalama) reel ücret 2016'daki düzeyin %15 veya %25 gerisindedir. **Yüzde 4,3'lük büyüme temposuna rağmen tipik bir işçi yedi yılda önemli boyutta yoksullaşmıştır.**

Aynı dönemde çalışma yaşındaki nüfus 6,8 milyon kişi, toplam istihdam ise sadece 4,2 milyon artmıştır. Yüzde 4,3'lük büyüme yetersiz kalmış, faal nüfus artışını tümüyle istihdama çekememiştir. **AKP'nin son yedi yılında atıl işgücü oranı %17'den %24'e (Şubat 2023) çıkmıştır.**

Saray iktidarı, neoliberal makro-ekonomik politikaları çiğneyerek büyüme temposunu sürdürdü. Ama geleneksel neoliberalizmin dahi emekçilere verdiği "teselli armağanları" olan tüketim ve reel ücret artışlarını koruyamadan; kronik işsizliği de tımandırarak...

Açıkça bugün başkalarına hitap edeceğimiz çağrışı olmalıdır, yeni iktidara hitap edeceğimiz çağrışı olmalıdır: "Kemer sıkma politikalarını kesinlikle uygulamayınız!" Yani yüksek faiz ve kamu harcamalarında daralma, kamu maliyesinde daralma, hele hele bir mali hedef oluşturarak daralma, bu yüzde 4'lük, hatta 2022'de yüzde 5.6'lık büyümenin sıfırlanması anlamına gelir. Sıfır büyüme demek, 2022'nin bu bölüşüm şokunun yaşanmasına rağmen, en azından 750 bin insana ek istihdam veren büyüme ivmesinin de sıfırlanması anlamına gelir. Böyle bir dönüşümü Türkiye ekonomisi göze alamaz. Türkiye bir toplumsal bunalım içindedir. Bu bunalımı daha da vahimleştirecek bir ilave gaddarlığı yeni iktidarın göze almaması lazım. Altılı masanın ekonomik programı bunu göze alarak ciddi boyutta revizyondan geçirilmelidir. Türkiye, daralmanın değil; âdeta konuşmanın başında ifade ettiğim 1989'lu, 97'li dönemin emeğin dahi kazanabileceği bir enflasyon ortamıyla cebelleşmek formülünü bulmak zorundadır. Emeğin artık kaybedecek hali ve dermanı kalmamıştır. Türkiye'nin genç emekçi sınıflarının yeni bir istihdam ivmesiyle açılım özlemi içinde olduğunu sevgili arkadaşlarım, beni dinleyenler, gençler biliyorlar. Bunu da bu toplantının sonraki oturumlarına belki bir mesaj olarak aktarmış olayım. Bu konuyu tartışacak meslektaşlarımın zaten bildiklerini biliyorum, ama bu mesajı özellikle iktidarı devralması beklenen yeni siyasi kadrolara ve ekonomi yönetimine peşinen aktarmış olalım.

20 YILIN SINAÎ SERGÜZEŞTİ

Ömür GENÇ

Dr. Oktay KÜÇÜKKİREMITÇİ

Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Herkesi saygıyla selamlıyorum. Sanayi Kongresine Giderken oturumunda sunum yapmak için beni de davet ettikleri için TMMOB'ye, Makina Mühendisleri Odası'na teşekkürlerimi sunuyorum. Emeği geçen tüm arkadaşlara da tekrar tebriklerimi ve teşekkürlerimi iletiyorum.

Sayın Başkanın da söylediği gibi, şimdi yapacağım sunum, sevgili meslektaşım ve dostum Ömür GENÇ'le birlikte hazırladığımız bir çalışmanın sunum halidir. Ömür, birtakım teknik nedenlerden dolayı sahnede yer alamadı, ben aktaracağım sunumu.

Sunum biraz detaylı, ama 3 ana başlığı var. 3 ana başlıktan bir tanesi, Korkut (BORATAV) hocanın konuşmasında dile getirdiği büyüme ve bölüşümle ilgili. Şunu da söyleyeyim: Korkut hocanın sunumundan benim haberim yoktu, benim sunumumdan

da onun haberi yok. BirGün gazetesindeki makalesinde dün okudum Korkut hocanın sunumunun bir bölümünü, ama ikimizin sunumunun çok bütünleyici olduğunu görmek de hoşuma gitti. Umarım, siz de onu fark edeceksiniz.

Birinci bölüm, Türkiye ekonomisinin bu dönemdeki macerasıyla ve bölüşümüyle ilgili. İkinci bölümde bir solo değerlendirme var, yani Türkiye ekonomisini kendi içerisinde değerlendireceğim. Çok boyutlu olacak bu, yani bu değerlendirmede elimizden geldiğince her boyutu koymaya çalıştık Ömür'le. Sanayinin sadece kendi verilerini değil, etkilediği sektörlerin verilerini de dikkate alacağız. Üçüncü bölüm konsolide bir değerlendirme. Son 20 yılda Dünya içerisinde nereden nereye gelmişiz? Çünkü bir referans noktası olmadan, büyüme rakamlarından, gelişme rakamlarından bahsetmenin çok anlamlı olmadığı açık. O yüzden, referans noktasını,

20 YILIN SINAÎ SERGÜZEŞTİ

(Dünyada ve Türkiye'de)

Ömür GENÇ
Oktay KÜÇÜKKİREMITÇİ

Sanayi Kongresine Giderken
AKP İKTİDARININ 20 YILI

15 Nisan 2023
MMO Eğitim ve Kültür Merkezi / Ankara

benchmark'ı biraz dünyaya koyup, hatta içinde yer aldığımız orta yüksek gerilim grubundaki ülkelere göre nereden nereye gelmişiz, onu göstermeye çalışacağım. Sonuç bölümünün iki versiyonu var; birisi klasik versiyon. 15 tane slayt var orada, sunumda söylediklerimin özeti ya da sunum sonunda düşündüklerimin, söylemek istediklerimin aktarımı. Bir de çok özet bir versiyon var sonuç olarak, tek slaytlık. Biraz reklâm olacak ama bence son slayta kadar bekleyin. Çünkü Türkiye'de yaşadıklarımız ve geldiğimiz nokta, Korkut hocanın da söylediği gibi, 1998'den beri devam eden başka bir sergüzeştin serencamı. Bu 20 yılın macerasını tek slaytta ünlü bir şairin dörtlüğüyle özetlemeye çalıştım. Benim hoşuma gitti, umarım sizin de hoşunuza gidecektir.

İlk bölüm, milli gelir kaynakları ve bölüşümü bölümü. Burada, 1998'den 2021 sonuna kadar milli gelirle ilgili sektörel büyüme rakamlarını veriyoruz. Buradaki orijini ben 2003 yılı aldım. Benim değerlendirmelerimin hemen hepsi 2003-2021 dönemine

ait olacak, ama verilerin elverdiği ölçüde bu dönemi anlatabileceğim; çünkü Türkiye'de bazı veriler 2003'e kadar gitmiyor. 2009'da başlayan verilerimiz de var, 2003'te başlayan verilerimiz de var; ama elimden geldiğince uzun dönem verilerini dillendirmeye çalışacağım.

Sektörel büyümelere baktığımızda, 3 ana sektör olarak; tarım, sanayi, hizmetler olarak baktığımızda, ki hepsinin 2003 endeks değerini söylediğim gibi 100 yaptım, 2021'e geldiğimizde, birinciliği imalat sanayiinin aldığını görüyoruz. Sabit fiyatlara göre hesaplanan, TÜİK'in açıkladığı sabit zincirleme hacim endeksinden üretilmiş bir analizdir bu. İmalat sanayiinin bu dönemde yüzde 101 büyüdüğünü görüyoruz. Ama imalat sanayiinin bu büyümesinde şunu da görmek lazım: Son 2 yıllık pandemi döneminde imalat sanayii büyük atılım yaptı. İmalat sanayii hizmetler sektöründeki gerilemeden dolayı ve tarım sektörünün geleneksel gerilemesinden dolayı son 2 yılda önemli bir mevzi kazandı bu birinci-

TMMOB
SANAYİ KONGRESİ
2023

Sanayi Kongresine Giderken
«AKP İktidarının 20 Yılı»
15 Nisan 2023

20 Yılın Sınai Sergüzeştı
(Dünyada ve Türkiye'de)

SUNUM PLANI

1. MİLLİ GELİR, KAYNAKLARI VE BÖLÜŞÜMÜ

- 1.1. ÜRETİM YÖNÜNDEN GSYİH (SEKTÖRLER İTİBARIYLA) (1998-2021)
- 1.2. GELİR YÖNÜNDEN GSYİH (SEKTÖRLER İTİBARIYLA BÖLÜŞÜM) (1998-2022),(2009-2021)
- 1.3. İMALAT SANAYİ VE ALT SEKTÖRLERİNDE KÂR VE ÜCRETLERİN GELİŞİMİ (2009-2020)

2. TÜRKİYE İMALAT SANAYİ SOLO DEĞERLENDİRME (2003-2021)

- 2.1. REEL GÖSTERGELERDE İMALAT SANAYİNİN GELİŞİMİ
 - 2.1.1. GİRİŞİM SAYISI, ÜRETİM DEĞERİ, CİRO, KATMA DEĞER, İSTİHDAM AÇISINDAN İLK BEŞTE YER ALAN SEKTÖRLER (2003-2021)
 - 2.1.2. GİRİŞİM SAYISI, ÜRETİM DEĞERİ, CİRO, KATMA DEĞER, İSTİHDAM AÇISINDAN ÖLÇEK BÜYÜKLÜĞÜNE GÖRE DAĞILIM (2003-2021)
 - 2.1.3. İMALAT SANAYİ ÜRETİM DEĞERİ, KATMA DEĞER VE KATMA DEĞER ORANI (2003-2021)
 - 2.1.4. İMALAT SANAYİ ÇALIŞAN BAŞINA KATMA DEĞER (2003-2021)
 - 2.1.5. İMALAT SANAYİ VERİMLİLİK ENDEKSİ VE KAPASİTE KULLANIM ORANI (2007,2009-2021)
 - 2.1.6. ÜRETİM DEĞERİ VE DIŞ TİCARET AÇISINDAN İMALAT SANAYİ TEKNOLOJİ DÜZEYİ (2009-2021)
- 2.2. DIŞ TİCARET AÇISINDAN İMALAT SANAYİ
 - 2.2.1. TOPLAM İHRACAT, İTHALAT VE DIŞA AÇIKLIK (2003-2022)
 - 2.2.2. İHRACATTA İLK BEŞ SEKTÖR VE BEŞ ÜLKE (2003-2021)
 - 2.2.3. İTHALATTA İLK BEŞ SEKTÖR VE BEŞ ÜLKE (2003-2021)
 - 2.2.4. İMALAT SANAYİ DIŞ TİCARETİNİN TEKNOLOJİ SINIFLAMASI (2009-2021)
- 2.3. İSTİHDAM, TEKNOLOJİ VE VERİMLİLİK AÇISINDAN İMALAT SANAYİ
 - 2.3.1. İSTİHDAM VE ÇALIŞAN BAŞINA KATMA DEĞER (2003-2021)
 - 2.3.2. KAPASİTE KULLANIM ORANI VE EMEK VERİMLİLİĞİ (2007,2009-2021)
 - 2.3.3. AR-GE VE PATENT (2003,2009-2021)
 - 2.3.4. İMALAT SANAYİ ÜRETİMİNİN TEKNOLOJİK YAPISI (2009-2021)
- 2.4. YAPISAL VE FİNANSAL GÖSTERGELER AÇISINDAN İMALAT SANAYİ
 - 2.4.1. İMALAT SANAYİ ALT SEKTÖRLERİNİN YAPISAL KARAKTERİSTİKLERİ (2012)
 - 2.4.2. İMALAT SANAYİ FİNANSAL ANALİZİ (2015-2021)
 - 2.4.3. FİNANSAL ORANLAR AÇISINDAN EN İYİ VE EN KÖTÜ ÜÇ SIRADAKİ İMALAT SANAYİ SEKTÖRLERİ (2015-2021)

3. DÜNYA VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

- 3.1. ZAMAN İÇİNDE DÜNYADA TÜRKİYE'NİN YERİ
 - 3.1.1. DÜNYA GSYİH, İMALAT SANAYİ KATMA DEĞERİ VE İHRACATI İÇİNDE TÜRKİYE (2000,2002,2004-2021)
 - 3.1.1. DÜNYA İMALAT SANAYİ VE TÜRKİYE İMALAT SANAYİ KARŞILAŞTIRMALARI (2000,2002,2004- 2018,2019,2021)
 - 3.1.3. SEÇİLMİŞ ÜLKELER VE TÜRKİYE İMALAT SANAYİ TEKNOLOJİ DÜZEYİ KARŞILAŞTIRMALARI (1990,2007-2019,2020)

4. SONUÇ

2

liği alırken, pandemi dopinginin de etkisi var imalat sanayiinin liderliğinde. Onun dışında, ikinciliği küçük bir farkla alan inşaat sektörü, aslında 2019 yılı verisine baktığımızda, açık ara dönem şampiyonu. Yani sektörel büyümelerde, Türkiye’de 2003’ü 100 kabul ettiğimizde birincilik; 2019’a kadar inşaat sektörüne ait; ama dönemi 2021’e uzattığımızda, imalat sanayii birinciliği alıyor.

Tarımın durumu kötü. Tarım, 19 yılda, 2003-2021 döneminde yüzde 64 büyüebilmiş ve açık ara sonuncu. Tarım sektörü Türkiye’de hakikaten büyük ihmallerin, umursamazlıkların, dikkate alınmama- ların neticesinde, sadece tarım sektöründe çalışan ve geçimini oradan sağlayan insanlar açısından değil, yani çiftçiler ve köylüler açısından değil; tarım sektörünün girdi sağlayacağı sektörlerle de yeterince destek olamıyor. Hane halkının tüketeceği gıda ürünleri ihtiyacından imalat sanayii girdisi olarak kullanılan bütün tarımsal ürünleri de dikkate alarak söylüyorum; hakikaten önemli bir gerileme içerisin-

de. Bütüncül yapıda baktığınız zaman, bu, iktisadi büyümeyi de önemli ölçüde sekteye uğratan noktalardan bir tanesi.

İkinci sektörlerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki paylarını ve pandeminin bu dağılıma etkisini görüyoruz. “Pandemide ne oldu” diye bakarsanız; hizmetler sektöründe önemli bir gerileme olduğunu görüyoruz. Hizmetler sektörü 2019 yılında yüzde 62’ler civarından, pandemi dönemindeki gerileme neticesinde yüzde 57’lere gelmiş. Sanayi bu pandemi hormonuyla da biraz payını arttırmış, yüzde 26’lara gelmiş ve sanayiinin içinde imalat sanayiinin payı çok yüksek. Tabii ki, toplam sanayi dediğimizde; yani madencilik, enerji ve imalat diye düşündüğümüzde, yüzde 85’in üzerindeki pay imalat sanayiine ait. İmalatın hızlı büyümesi sanayi sektörünün toplam GSYH içindeki payını da yüzde 26’lara getirmiş. Şunu söylemek lazım: Yüzde 26, milli hâsıla içerisinde fena bir sanayi hâsılası oranı değildir bil-hassa uluslararası karşılaştırmaları dikkate alırsak,

Tmmob SANAYİ KONGRESİ 2023		Sanayi Kongresine Giderken «AKP İktidarının 20 Yılı» 15 Nisan 2023			20 Yıllık Sınai Sergüzeşti (Dünyada ve Türkiye’de)			
GSYİH SEKTÖREL BÜYÜME – Tarım Sonucu, İmalat Dönem Avantajıyla Birinci								
Yıllar	Tarım	Sanayi			Hizmetler			GSYİH
		Madencilik	İmalat	Enerji	İnşaat	Eğitim	Sağlık	
1998	101,0	126,6	94,1	85,8	90,7	90,7	87,7	91,1
1999	96,4	118,4	88,9	87,0	87,3	93,0	86,5	88,1
2000	102,6	117,2	95,5	94,4	93,2	91,9	87,9	94,2
2001	93,4	106,7	87,3	91,1	74,4	94,5	87,9	88,8
2002	101,6	104,0	91,1	97,6	87,7	98,8	95,7	94,6
2003	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2004	104,0	101,7	113,5	103,4	121,6	102,0	102,3	109,8
2005	112,2	109,1	124,3	114,7	139,1	107,2	124,9	119,7
2006	113,9	112,0	136,2	121,4	174,6	113,0	133,4	128,0
2007	106,9	119,3	145,4	127,2	193,1	119,7	139,1	134,4
2008	111,7	122,5	146,0	128,5	184,0	121,3	148,0	135,5
2009	116,3	111,0	132,9	117,2	154,8	122,9	154,4	129,0
2010	125,2	115,5	145,1	141,4	180,7	126,3	158,1	139,9
2011	129,5	126,9	174,5	136,6	225,6	132,8	171,1	155,5
2012	132,4	129,4	178,3	152,6	244,1	138,9	176,4	163,0
2013	135,5	137,5	195,8	165,1	279,0	151,2	187,6	176,8
2014	136,2	126,9	206,8	181,7	292,4	162,9	189,2	185,5
2015	148,9	124,6	219,0	183,7	306,9	168,2	192,5	196,8
2016	145,0	132,3	227,8	204,1	322,5	172,4	206,7	203,4
2017	152,1	148,8	248,9	225,6	352,7	180,3	209,9	218,6
2018	155,4	158,8	252,0	231,2	346,1	190,2	226,2	225,1
2019	160,5	169,6	245,8	259,2	316,4	197,6	237,5	226,9
2020	169,7	169,8	254,1	274,0	299,1	193,3	256,6	231,3
2021	164,7	195,7	301,0	282,3	297,2	203,7	290,0	257,6
2003-2021 Değişim (%)	64,7	95,7	201,0	182,3	197,2	103,7	190,0	157,6
2003-2021 Aritmetik Ort.	2,7	3,6	6,7	5,9	7,2	3,9	6,1	5,5
2003-2021 Geometrik Ort.	2,8	3,8	6,3	5,9	6,2	4,0	6,1	5,4

Kaynak: TÜİK ve kendi hesaplamalarımız

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2023		Sanayi Kongresine Giderken «AKP İktidarının 20 Yılı» 15 Nisan 2023			20 Yıllık Sınai Sergüzeşti (Dünyada ve Türkiye’de)						
GSYİH SEKTÖREL PAYLAR – Pandemi, Hizmetleri Geriletirken; İnşaat Tarımla Başabaş											
Yıllar	Tarım	Sanayi				Hizmetler				Vergi, Süb.	GSYİH
		Madencilik	İmalat	Enerji	Toplam	İnşaat	Eğitim	Sağlık	Toplam		
1998	12,5	0,9	22,3	1,8	25,0	6,0	2,4	1,5	54,6	7,9	100,0
1999	10,5	0,8	20,0	1,9	22,8	5,5	2,9	1,8	58,0	8,7	100,0
2000	10,0	0,9	18,7	1,9	21,5	5,3	2,7	1,7	58,0	10,4	100,0
2001	8,8	0,9	17,7	2,3	20,9	4,6	2,8	1,7	59,6	10,7	100,0
2002	10,2	0,8	16,9	2,3	20,1	4,5	3,0	1,9	58,1	11,6	100,0
2003	9,8	0,9	17,1	2,2	20,2	4,6	3,1	2,1	57,7	12,3	100,0
2004	9,3	0,9	16,9	1,9	19,8	5,3	3,1	2,1	58,4	12,5	100,0
2005	9,2	1,0	16,9	1,8	19,7	5,5	3,1	2,4	58,6	12,6	100,0
2006	8,1	1,0	17,1	1,8	19,8	6,3	3,2	2,5	59,7	12,4	100,0
2007	7,5	1,0	16,8	1,8	19,6	6,7	3,4	2,6	61,6	11,3	100,0
2008	7,4	1,1	16,3	2,0	19,4	6,8	3,4	2,7	62,3	10,9	100,0
2009	8,1	1,1	15,2	2,2	18,4	5,6	3,9	2,9	62,8	10,7	100,0
2010	9,0	1,1	15,1	2,3	18,4	6,1	3,9	2,8	60,6	12,0	100,0
2011	8,2	1,1	16,4	2,1	19,7	7,1	3,8	2,7	60,2	11,9	100,0
2012	7,7	1,1	15,8	2,3	19,2	7,4	3,9	2,6	61,4	11,7	100,0
2013	6,7	1,1	16,3	2,3	19,7	8,0	3,9	2,6	61,4	12,3	100,0
2014	6,6	1,0	16,8	2,3	20,1	8,1	4,1	2,5	61,9	11,5	100,0
2015	6,9	0,8	16,7	2,2	19,7	8,1	4,1	2,4	61,6	11,8	100,0
2016	6,1	0,8	16,6	2,2	19,6	8,5	4,3	2,6	62,5	11,8	100,0
2017	6,0	0,9	17,6	2,2	20,6	8,5	4,1	2,4	62,0	11,3	100,0
2018	5,8	1,0	19,0	2,2	22,3	7,1	4,1	2,4	61,6	10,4	100,0
2019	6,4	1,1	18,3	2,4	21,8	5,4	4,4	2,6	61,8	10,0	100,0
2020	6,7	1,2	19,1	2,5	22,8	5,2	4,1	2,8	59,5	11,1	100,0
2021	5,5	1,3	22,2	2,5	26,0	5,1	3,5	2,6	57,8	10,6	100,0

Kaynak: TÜİK ve kendi hesaplamalarımız

5

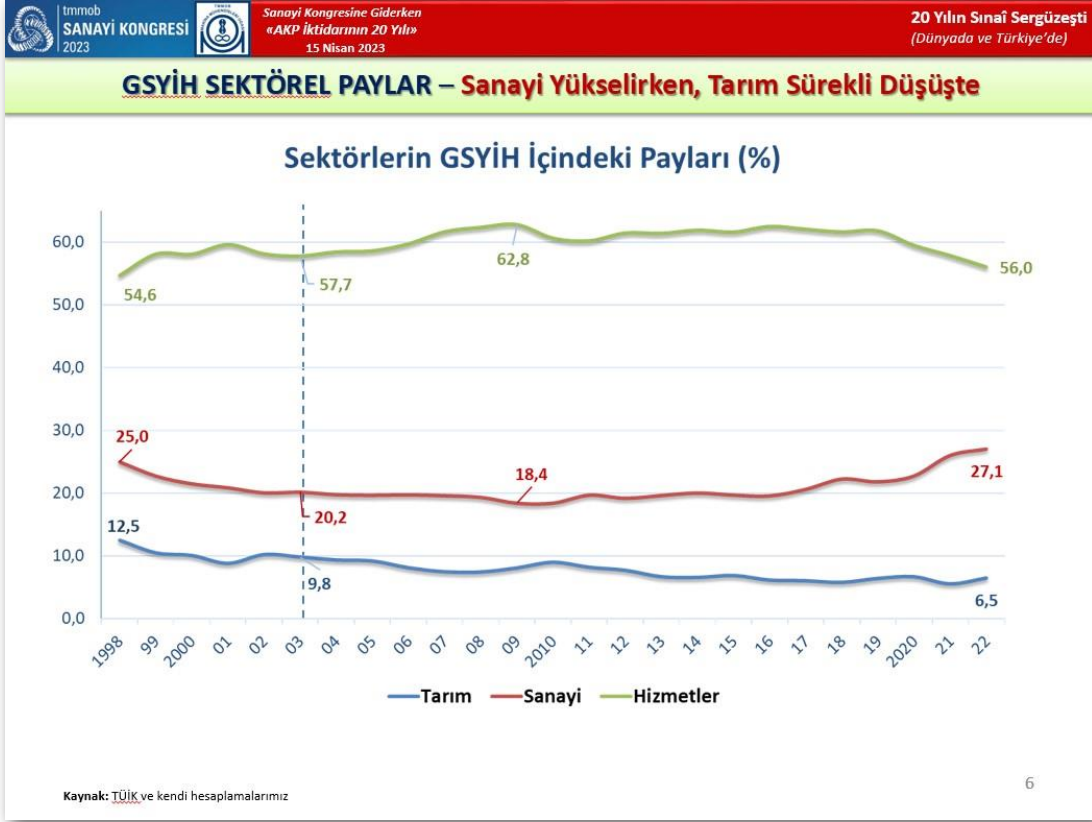
ama cesamet de her şey demek değildir. İçeriğine bakmak lazım, nereden geldiğine bakmak lazım, sürdürülebilir mi diye bakmak lazım. Zaten bu sunumda da ona bakacağız.

Tarıma geldiğimizde, tarım, 2003 yılında milli hâsılanın yüzde 10'unu oluştururken, 2021 yılında yüzde 5'lere kadar gerilemiş ve inşaat sektörüyle aynı büyüklükte. Türkiye'deki tarım sektöründe yaşayan, çalışan işgücünün büyüklüğünü dikkate alalım ve onların sürekli köyünde, kasabasında kaldığını, başka bir iş yapma şanslarının olmadığını düşünün. Tarım sektörünün oransal gerilemesi neticesinde tarım sektöründe çalışanların gelirleri, aynen biraz önceki sunumda Korkut hocanın bahsettiği gibi, nereden nereye gelmiş olabilir, onu da burada dikkate almak lazım.

Sektörlerin milli hâsıla içindeki payları, yıl içerisindeki paylarına baktığımızda, 2003 ya da 1998'den aldığınızda fark etmiyor, sanayi yüzde 25-27 ban-

dına gelmiş. En düşük noktasına 2010 yılında gerilemiş. Ben genellikle grafiklerin tepe ve dip noktalarını işaretledim, hangi düzeye ulaştığını bilelim, hangi bandın içinde hareket ettiğini de görebilelim diye. Bu dönemde hizmetler sektörü yüzde 63'lere kadar geldikten sonra, biraz önce bahsettiğim gibi, pandeminin etkisiyle paylarda değişim oluyor, 2022 yılında GSYH'nin yüzde 56'sı hizmetler sektörüne, yüzde 27'si sanayi sektörüne ait. Bir önceki slayttaki veri 2021 yılına aitti, yüzde 26'ydı. 2022'de yüzde 27'ye gelmiş sanayi sektörü. GSYH'nin yüzde 6,5'i de -2021'de 5,5'ti- tarım sektörüne aitmış 2022'de. Sanayi bir miktar yükselme eğilimi gösterirken burada, tarım sürekli düşüşte.

Sanayi sektörü sadece ülke ekonomisine yaptığı katkılardan dolayı değil, aslında milli hâsılanın ya da milli gelirin iyi bir öncü göstergesi olduğu için de önemlidir. Genellikle sanayi büyümesi bir dönem sonrasında açıklanacak büyüme rakamları açısın-

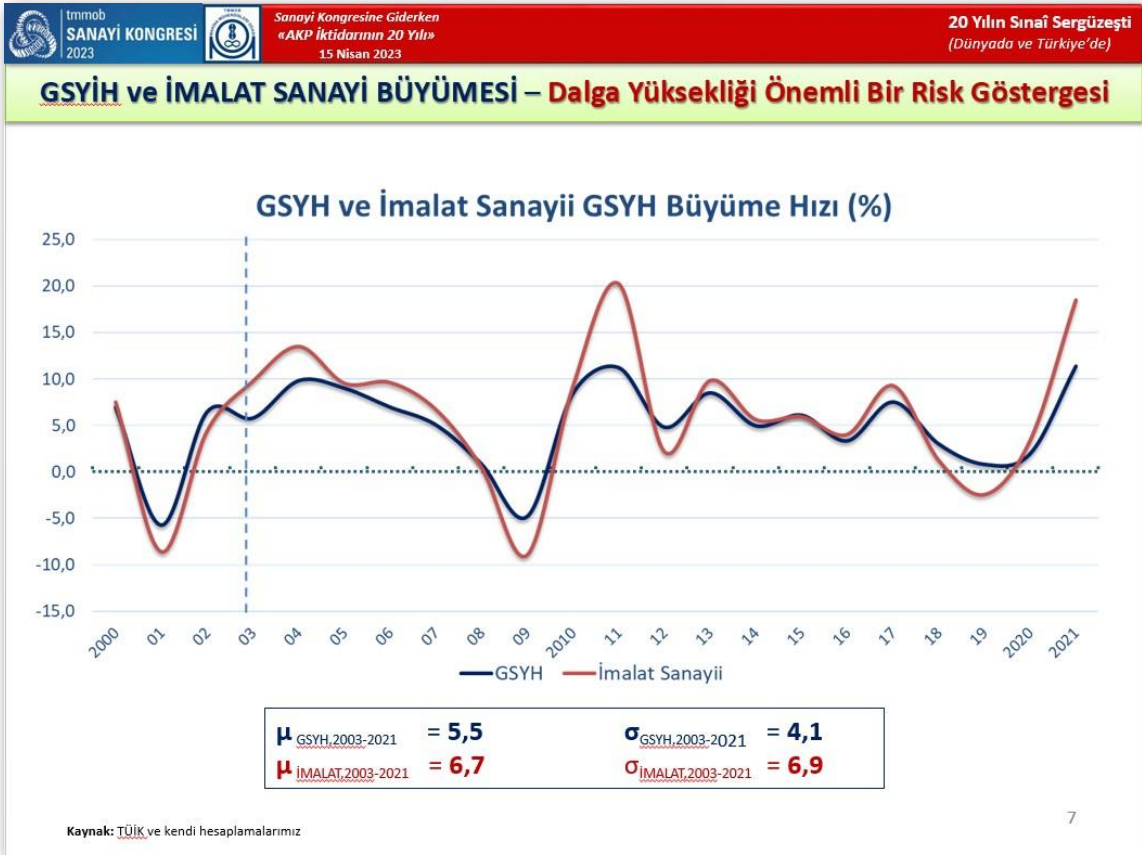
dan iyi bir vekil değişken özelliğini görür ve genellikle de imalat sanayi ya da sanayi sektörünün büyümesi milli hâsılayla başa baş gider.

Bu grafikte onu görüyoruz. Burada lacivrtle gördüğünüz milli hâsıla. Ben milli hâsıla, gelir dediğim zaman hep aynı şeyi kastediyorum; gayri safi yurtiçi hâsıla. Bu teknik bir detaydır. Gelir, hasıla dediğim zaman gayri safi yurtiçi hâsılayı kastediyorum, hep öyle dikkate alın benim ifadem.

Kırmızıyla gördüğünüz veri de imalat sanayiine ait.

Bu sadece verilerin birbiriyle ne kadar paralel gittiğini göstermek için koyduğum bir grafik değil. Ben eski bir riskçiyim, risk yönetiminde de çalıştım bankacılık dönemimde. Kavram olarak risk; pozitif standart sapmadır. Yani bir seri ortalamadan ne kadar çok sapıyorsa, gelecek dönemdeki değerini öngörmek o kadar zorlaşır ve serinin taşıdığı risk de o kadar yükselir. Öngörünün zorlaşması da gelecek dönem belirsizliği ve riski anlamındadır. Bu

anlamda Türkiye ekonomisine ve imalat sanayiine baktığımızda, imalat sanayiinin 2003-2021 dönemi arasındaki ortalama yıllık büyüme hızının yüzde 6,1 olduğunu görüyoruz; ama standart sapmasına baktığımızda, yüzde 7'lerde olduğunu görüyoruz. Bu ne demek? Gelecek dönem yüzde 6 tahmin ettiğiniz bir veri var; ama bu, onun ± 7 puan üzerinde ya da altında olabilir; yani yüzde 13 de olabilir, yüzde -1 de olabilir. Gelecek dönem planlamasını yapan yatırımcılar, sektör çalışanları, ekonomi planlayıcıları, Türkiye'ye yatırım yapmak isteyen insanlar açısından düşünün; böyle bir seride imalat sanayiine gelecek dönemde -ki, imalat sanayii uzun dönemli yatırım gerektiren, getirisini de uzun vadede alabileceğiniz bir sektördür, portföy yatırım gibi değildir ya da perakende sektörü gibi değildir, çünkü uzun dönemli gelecekte elde edeceğimiz nakit akışlarının bugüne getirilmiş değerine göre yatırım kararını veriyorsunuz- böyle bir risk profili Türkiye'deki bu dalgalanmanın ne kadar önemli olduğunu ve geleceği

öngörmeyi ne kadar zorlaştığını gösteriyor, önemli bir risk unsurunu gündeme getiriyor. Aynı şey milli gelir için de geçerli. Dönem ortalaması yıllık yüzde 5,5 büyüme 2003-2021 için; ama standart sapması yüzde 4,1. Yani bu verilere göre, gelecek dönem Türkiye yüzde 9 da büyüyebilir -bir standart sapma için söylüyorum- yüzde 1 de büyüyebilir. Bu da Türkiye'nin gelecek dönem için geçmişte yaşadığı dalgalanmaların geleceği öngörmeyi ne kadar zorlaştırdığını gösteriyor.

Gelir unsurlarının milli gelir içindeki paylarına da yani bölüşüme de bir bakalım. Bakın, 2017 sonrasını dikkate aldığınızda, emek geliri ya da ücret gelirleri aleyhine önemli bir gerileme görüyorsunuz. 2017'de yüzde 36 olan milli gelir içerisindeki ücret gelirlerinin payı 10 puan kayıpla yüzde 26'ya gelmiş 2022 yılında. Aynı dönem içerisinde sermaye gelirlerinin yüzde 54,5'e ulaştığını görüyoruz ki, burada sermaye gelirinden kastettiğim net işletme artışı;

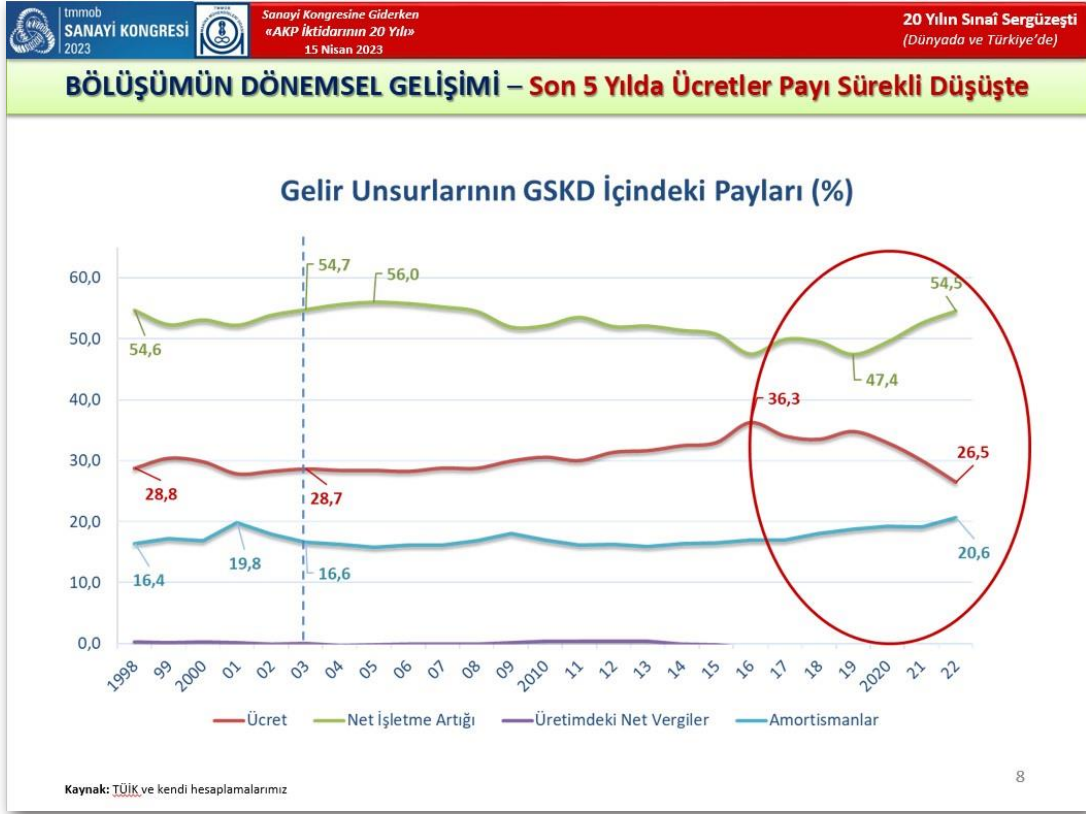
yani brüt işletme artışıdan amortismanlar, yıpranma payları düştükten sonraki bakiye. Ama Korkut hocanın yorumu, işaret ettiği nokta doğru; amortismanlar aslında sabit sermaye mallarının yıpranma paylarını ifade eder. Sabit sermaye mallarının mülkiyeti de genellikle sermaye kesiminde olduğu için, onun geliri de mülkiyetin sahibinin geliridir. Onları da dâhil ederek söyleyebiliriz, yani emek dışındaki gelirlerin hemen tamamı diye düşünebiliriz. Emeğin geliri 10 puan gerilerken, sermayenin gelirinde son 6 yılda önemli bir artış var.

SALONDAN- 2015'te kaçmış?

Dr. OKTAY KÜÇÜKKİREMITÇİ- Yüzde 35-36'lar civarında.

SALONDAN- Korkut hocanın kırılma noktası ...

Dr. OKTAY KÜÇÜKKİREMITÇİ- Evet, evet. Korkut hocadan bir intihal olmadığını baştan söyledim ki, ben hocamızın sunumunu görerek bunu hazırlama-

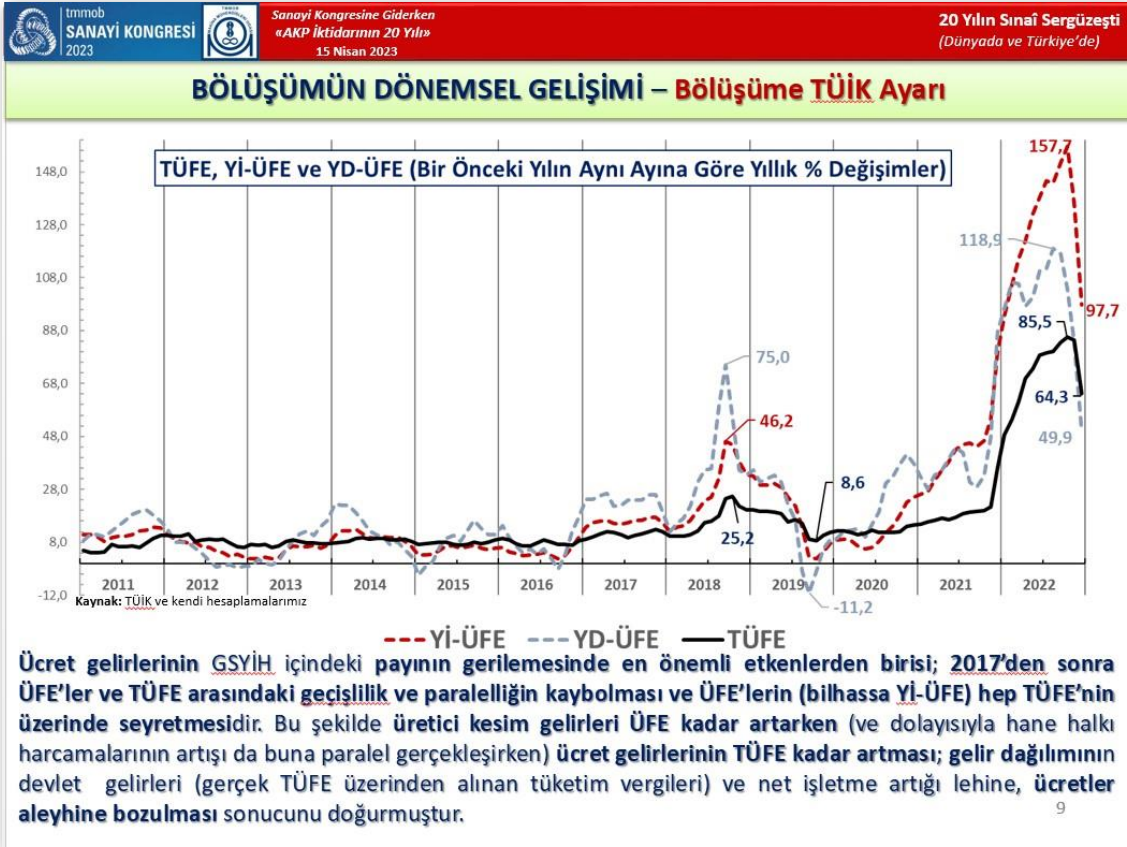
dım. Takdir edersiniz ki, şu slaytı 5 dakikada hazırlayacak kadar da kapasitem yok.

Bu bölüşümün başka bir cephesi, yani bozulan bölüşümün TÜİK tarafından gerçekleştirilen başka bir ayarını görüyoruz; ücretler aleyhine, emek kesimi aleyhine.

Bu grafikte 2007 yılına kadar baktığınızda, 3 tane enflasyon bileşeni, TÜFE, yani tüketicilerin yaşadığı enflasyon, TÜİK'in deklare ettiği ve yaşadığımızı iddia ettiği enflasyon; yurtiçi ÜFE, yani imalat sanayii ağırlıklı olmak üzere Türkiye'deki üreticilerin yurtiçine sattığı malların fiyatında olan değişim. Bu önemli, ÜFE hep maliyet diye düşünülür, maliyet enflasyonu olarak düşünülür. ÜFE, maliyet enflasyonu değildir. ÜFE şudur: Toptancıların ve ağırlıklı olarak da imalat sanayiinde çalışan üreticilerin sattığı malların fiyatındaki değişimdir ve bu anlamda da satıcıların gelirindeki değişimin göstergesidir. Dolayısıyla üreticiler açısından maliyetin değil, ka-

zancın göstergesidir. Yurtdışı TÜFE ise, aynı üreticilerin ihraç ettikleri malların fiyatlarında olan değişimi gösteriyor.

Bakın, 2017 yılına kadar seriler birbiriyle ne kadar örtüşük gidiyor. 2017 yılına gelene kadar 3 tane enflasyon oranı da birbirine çok yakın gidiyor. Zaten bu, iktisat teorisine de uygun ve uyumlu bir şey. İktisatta, geçişlilik etkisi denilen bir şey vardır. Bu da kabaca şu demek: Eğer üretici fiyatlarını arttırdıysa ve bu ürettiği ürün de tüketiciye gidecekse, bu fiyat artışı belli bir vadede ve belli bir oranda nihai tüketim mallarının fiyatına yansır. Buna pass-through ya da geçişlilik etkisi deniyor. Bir şeyin toptan fiyatları artarsa, perakende satış mağazaları da bu malları toptan alıp size satıyorlarsa, o fiyat artışlarını bir süre sonra size yansıtacaklar. Ne zaman; stoklarını yenileme döneminde. Ne zaman; kendi maliyetlerini belirleme dönemlerinde. 2017'ye kadar bir sorun yok. 2017'den sonra bir sıkıntı başlıyor. 2017'den sonra bu makas bozulmaya başlıyor.

Neyin aleyhine; sürekli TÜFE’nin aleyhine. Sürekli TÜFE aşağıda çıkmaya başlıyor ve sürekli yurtiçi ÜFE -şurada gördüğünüz kırmızı çizgi yurtiçi ÜFE rakamı, yani üreticilerin satış fiyatları- yukarıya çıkıyor. 2018, Korkut hocanın da bahsettiği restleşme dönemi. Yeni bir ekonomiden sorumlu bakan geliyor, o bir ekonomi modeli ortaya çıkartıyor. Buna benzer bir toplantıda, ama katılımcıların şu anda buradaki hazırınla pek alakası yok, hepimizin izlediği bir konferansla, gelecek dönemde ne olacağını grafiklerle Türkiye’nin sanayicilerine anlatıyor. Sonrasında Türkiye’nin yeni bir ekonomi modeline geçtiği söyleniyor. Tabii, buna piyasaların tepkisi ilk önce kur üzerinden oluyor. 2018’de önemli bir kur artışı var.

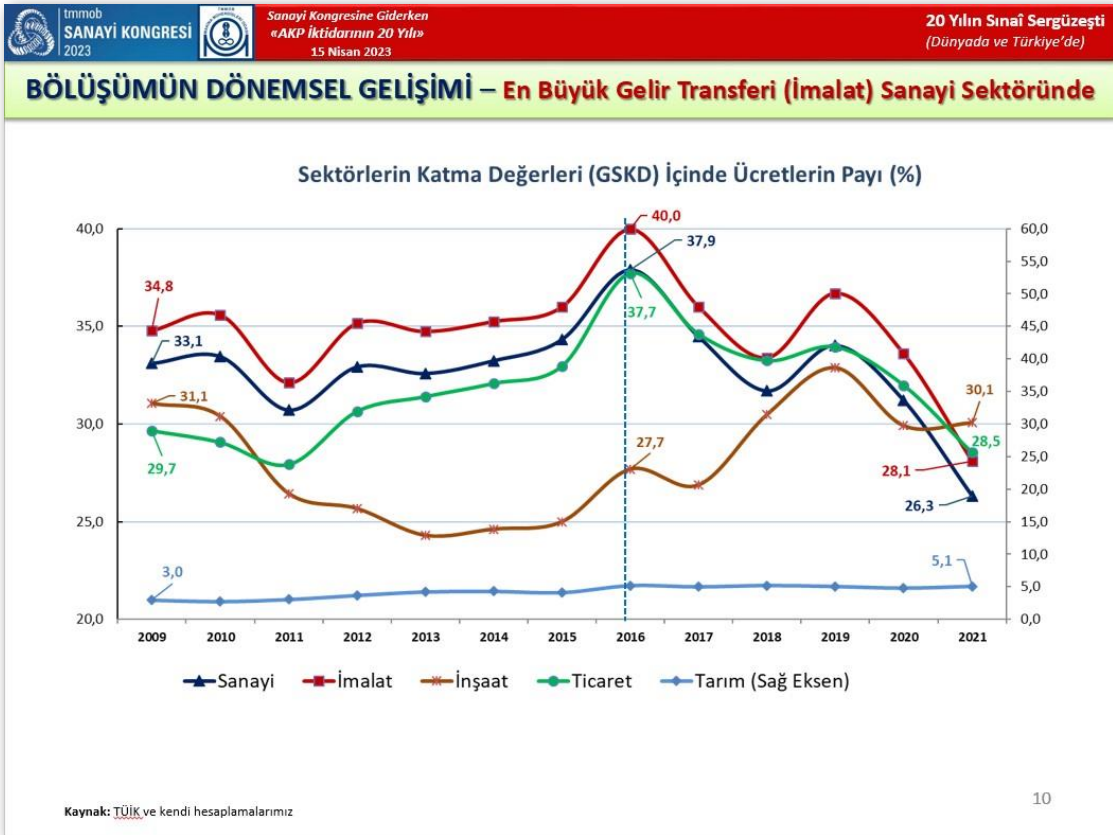
Grafikteki gri kesikli çizgi ihracat fiyatları (yurtdışı ÜFE). 2018 yılının başından itibaren, ağırlıklı olarak kur artışının etkisiyle üretici yurtdışı fiyatları (YD-ÜFE) yükseliyor. Bakın, biraz önce bahsettiğim etki gerçekleşiyor. Yükselen üretici fiyatları,

pass-through etkisiyle TÜFE’yi de arttırıyor. Burada şu noktayı belirtmem gerek, bunlar yıllık enflasyonlar, yani her ay bir önceki yılın aynı ayına göre yıllık enflasyonlar. Bir sene öncesinde yüksek bir enflasyon nedeniyle endeks çok hızlı artarsa, bir sene sonrasında aynı ayda baz etkisiyle yıllık enflasyon düşüyor (eğriler aşağıya dönüyor). Çünkü bir sene önceki endeks çok büyükse, çok yüksek arttıysa enflasyon, bir sene sonrasında yine o kadar arttırma marifetini (!) sergilemiyorsanız, enflasyon düşecektir.

2020’den sonra ise enteresan bir şekilde üreticiler para kazanıyor (Yİ-ÜFE ve YD-ÜFE artıyor); perakende firmalar da, yani büyük marketler de para kazanıyor hatta aşırı kâr ettikleri için fırça yiyorlar, ama ne hikmetse, perakendecilerin sattığı malların fiyat artışı, aldığı mallarınkinden hep daha düşük oluyor. Nasreddin Hoca’nın kedi ve et hikâyesi bu. Eğer üretici fiyatları artışı grafikteki gibiyse, tüketici fiyatları (uzun süre) bunun altında gidemez. Bu-

nun bölüşüme etkisi şöyle şu oluyor: Çalışanların gelirleri, yani ücret unsurları TÜFE kadar artıyor. Biliyorsunuz, maaş artışlarımız genellikle TÜFE'ye endeksli olarak yapılıyor. TÜİK, TÜFE'yi olduğundan düşük açıkladığı için, birer ücretli olarak sizin geliriniz TÜFE kadar artarken, sermaye kesimini temsil eden üreticilerin gelirleri ÜFE kadar artıyor. Aradaki fark kime gidiyor; biraz önce gördüğümüz bölüşüm kanalıyla sermayeye aktarılıyor. İşte o yüzden ben buna "Bölüşümde TÜİK Ayarı" dedim. Yaşadığınız enflasyon gerçek bir değer, siz o kadar para harcıyorsunuz; ama açıklanan enflasyon hep bunun altında, gelirleriniz açıklanan enflasyon kadar artıyor. Ama başka bir kesimin gelirine bakarsanız, bakın ÜFE'nin artışına, yüzde 157 olmuş, 2022 Ekim ayında. Onların gelirleri bu kadar artıyor. Öyle olunca, TÜİK'in de sayesinde -bunu tırnak içerisinde söylüyorum, ücret geliri elde eden bir insan olarak- bölüşüm bizim aleyhimize gelişme gösteriyor.

Burada, "Acaba bu bölüşümdeki bozulma nerede hızlanıyor ve sektörel olarak nasıl gerçekleşiyor ediyor, yani sektörler arasında bir farklılık, eğilim var mı?" dedim. 2016'ya burada bir çizgi çizersek, 2016'ya kadar sektörler itibarıyla -ki, burada sanayi geneline, imalat sanayiini, ücret gelirlerinin paylarını göstermek anlamında- inşaatı ve ticareti aldım. Tarımı sağ eksenli gösterdim, çünkü tarımdaki ücret toplam tarımsal hâsılının yüzde 5'ine denk geliyor ve gördüğünüz gibi, yerlerde sürünüyor. Tabii, bu ağırlıklı olarak kendi tarlasında çalışan işgücünden kaynaklanıyor, ücret ödemiyorlar. Hangi sektörde ücret payında artış var; inşaatta bir artış var. İnşaat sektöründeki ücret gelirleri tırmanıyor bu dönemde. İmalat başta olmak üzere diğer bütün sektörler, üretici bütün sektörler düşerken, inşaat tırmanıyor. Pandemi döneminde bir durgunluğa giriyor tabii; ama yine de yüzde 30'lar civarında ücret gelirlerinin yaratılan hasıladaki payıyla bölüşümdeki görece en iyi durumdaki sektörlerden birisi.

Şimdi sanayiye ve ticarete gelelim. Orada bütün sektörlerde emek geliri geriliyor. Ama en fazla gerileyen hangisi; imalat sanayii. Yani en fazla imalat sanayiinde çalışan ücretlilerin gelirleri reel olarak gerileme gösteriyor bu dönemde. Bölüşüm en fazla sanayi çalışanları aleyhine oluyor. Onun detaylarını ilerleyen slaytlarda göreceğiz. Bu ücret geliri kaybının nerede, hangi sektörlerde olduğunu daha sonraki slaytlarda göreceğiz.

Bu, aslında 2021'deki Sanayi Kongresinde yaptığım bir sunum ve sağ olsun, Makine Mühendisleri Odası elektronik kitap olarak da bastılar onu, kendi web sitelerinde var¹. O tabloyu biraz gözden geçirdim. Slaytta, 2009-2020 dönemi için hesapladığım ücret gelirlerinin Amerikan dolar karşılıkları görülüyor. Bakın, imalat sanayiinin aylık ortalama

ücret geliri 2009 yılında 506 dolar ki, 2009 küresel krizden dolayı kurların yukarı doğru dalgalandığı bir yıldır. 2010'dan bakarsanız, imalatta çalışanların kişi başına aylık geliri 560 dolar civarında. 2020'ye geldiğimizde bu 389 dolara gerilemiş. Alt sektörlerle bakarsanız -ayrıca OECD teknoloji sınıflamasına gruplarına göre de ayırdım alt sektörleri- imalat sektörünün bütün alt sektörlerinde ücretler dolar bazında reel olarak da aşağıya doğru gidiyor, yani imalat sanayiinde çalışanların ücretleri dolar bazında geriliyor.

Korkut hocanın tespiti çok doğru. Öyleyse ücret geliri kazananlar "Neden gelirlerinin reel olarak azalmasını fark etmiyorlar?" sorusunun yanıtı yani, onu ben sonuç kısmında da söyledim. Çünkü borçlanması artıyor. Tüketim, harcanabilir gelirin bir fonk-

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2023		Sanayi Kongresine Giderken «AKP İktidarının 20 Yılı» 15 Nisan 2023		20 Yıllık Sınai Sergüzeşti (Dünyada ve Türkiye'de)									
İMALAT SANAYİ SEKTÖRLERİNİN ÜCRET DÜZEYLERİ (USD) – Tüm Sektörlerde Ücretler Gerilemiş													
Sektörler	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Değişim (2020-2009)
İmalat	506	559	541	551	578	556	507	548	500	443	460	389	-118
10-Gıda (D)	521	564	542	534	562	535	479	516	462	403	415	361	-159
11-İçecek (D)	803	803	875	917	934	944	813	849	756	646	673	624	-179
12-Tütün (D)	1.959	1.963	1.959	2.426	2.512	2.475	1.959	1.898	1.959	1.355	1.959	1.086	-873
13-Tekstil (D)	362	408	401	421	459	454	418	464	423	372	390	311	-51
14-Konfeksiyon (D)	314	353	345	360	380	369	337	386	346	301	310	227	-86
15-Deri Ürünleri (D)	305	343	345	359	380	372	339	384	344	301	314	223	-81
16-Ağaç Ürünleri (D)	347	393	383	398	425	414	375	420	384	337	360	305	-41
17-Kağıt (D)	601	681	667	680	706	671	604	637	587	518	544	479	-122
18-Basım&Yayın (D)	453	514	484	491	512	524	471	479	420	354	361	285	-168
19-Rafine Petrol (OD)	1.917	1.854	1.721	1.793	1.972	1.809	1.783	1.784	1.688	1.416	1.722	1.211	-706
20-Kimyasallar (OY)	809	870	844	854	903	878	792	822	761	663	667	583	-225
21-Eczacılık (Y)	1.561	1.686	1.610	1.576	1.463	1.327	1.226	1.190	1.068	901	933	799	-762
22-Kauçuk&Plastik (OD)	502	558	540	557	584	562	508	552	507	451	475	411	-91
23-Metal Dışı Mineral (OD)	514	571	543	558	579	557	502	537	488	434	461	396	-118
24-Ana Metal (OD)	777	846	849	863	912	857	763	782	720	634	642	572	-205
25-Metal Eşya (OD)	432	479	463	489	514	497	451	488	450	401	420	366	-67
26-Elektronik&Optik (Y)	840	943	953	1.000	1.070	1.014	890	951	904	789	852	786	-54
27-Elektrikli Teçhizat (OY)	661	738	710	711	750	717	652	680	611	547	577	505	-155
28-Makine&Ekipman (OY)	503	570	564	595	628	603	550	586	541	489	503	439	-63
29-Motorlu Kara Taşıtı (OY)	770	851	803	821	871	817	753	776	701	651	665	598	-172
30-Diğer Ulaşım Ar. (OY)	778	973	1.008	1.092	1.111	1.075	964	1.005	954	843	850	748	-30
31-Mobilya (D)	337	377	368	385	407	395	356	404	367	321	332	273	-64
32-Diğer İmalat (D)	340	383	382	401	427	419	385	436	399	349	363	272	-68
Düşük Ortalama	458	486	450	476	501	485	425	476	422	375	381	322	-136
Orta-Düşük Ortalama	607	652	630	646	678	641	582	610	563	499	491	452	-153
Orta-Yüksek Ortalama	690	769	741	759	799	762	694	723	662	599	618	547	-143
Yüksek Ortalama	1.343	1.446	1.378	1.353	1.296	1.184	1.074	1.078	990	846	893	792	-551

Notlar:

1. (D) Düşük Teknoloji, (OD) Orta-Düşük Teknoloji, (OY) Orta-Yüksek Teknoloji, (Y) Yüksek Teknoloji

2. Sektörlerin teknoloji gruplarına göre ortalama yıllık ücret değeri bulunurken sektörün toplam işgücü maliyetinin imalat sanayi içindeki payı, ağırlık katsayısı olarak kullanılmıştır. 11

3. Veri gizliliği nedeniyle bazı yıllarda verisi yayınlanmayan sektörlerin ilgili yıl ücret değeri, dönem ortalama ücreti olarak alınmıştır (İçecek 2009,2010; Tütün 2009,2011,2017,2019; Kimyasallar 2019).

Kaynak: KÜÇÜKKİREMITÇİ, Oktay, Pandemi Öncesi-Esnası-Sonrası İmalat Sanayi ve Politika Tercihleri İçin Çok Boyutlu ve Sektörel Bir Model Önerisi, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Yayın No: MMO/733, Temmuz 2022, Ankara

¹ KÜÇÜKKİREMITÇİ, Oktay, Pandemi Öncesi-Esnası-Sonrası İmalat Sanayi ve Politika Tercihleri İçin Çok Boyutlu Ve Sektörel Bir Model Önerisi, Makina Mühendisleri Odası Yayını, Yayın No: MMO/733, Temmuz 2022, <https://kitap.mmo.org.tr/pandemi-oncesi-esnasi-sonrasi-imalat-sanayi-ve-politika-tercihleri-icin-cok-boyutlu-ve-sektorel-bir-model-onerisi>

siyonudur. Kredi alarak, harcanabilir gelirinizi de bir süre arttırabilirsiniz. Ama reel olarak (nominal USD cinsinden) ücret gelirleri bütün sektörlerde geriliyor. En fazla gerileme hangi sektörlerde; yüksek teknoloji sektörlerde, yani teknik işgücünün önemli olduğu sektörlerde. Dönem başına baktığınızda, ortalama 1343 dolar olan ücret geliri dönem sonuna geldiğinizde 792 dolara düşmüş yüksek teknoloji sektörlerde. Ki, bunlar; elektronik ve optik sektörleri, temel eczacılık sektörleri ile uzay araçları ve havacılık sektörleri. Ücretlerde gerileme bütün sektörlerde var, ama en çok gerileme en kalifiye işgücünün çalıştığı sektörlerde olmuş. Şimdi burada şunu sorgulamamız lazım; “buradaki kayıp herkes için geçerli mi, ücretlerin gerilediği bu dönemde işverenlerin kârları da geriledi mi acaba?”. Bunun için de ben ayrı bir slayt hazırladım.

Türkiye’de ne yazık ki bu veriler yayınlanmıyor. Ben bu verileri hakikaten tırnağımla kazıyarak elde ettim, çünkü TÜİK’in böyle bir verisi yok. Bunu Mer-

kez Bankasının web sitesinde yayınlanan reel sektör bilanço ve gelir tablosu verilerini kullanarak elde ettim ve sonuçları yıllık ortalama döviz kurları ile Amerikan dolarına çevirdim.

Bu da aynı dönemde ortalama işyeri başına kârlar, 1000 dolar cinsinden. Bakın, 2009 yılında işyeri başına imalat sanayiindeki bir işyerinin ortalama kârı 176 bin dolarken, 2020 yılında 307 bin dolara çıkmış. Alt sektörlerimize bakın. Alt sektörlerin tamamında kârlar artmış; yani ücretler gerilerken bütün alt sektörlerde kârlılık artmış. Kârlılığın en fazla arttığı sektöre bakarsanız; kârlılığın en fazla arttığı sektör, orta düşük teknoloji sektörler. Bu sektörlerde ortalama olarak; 2009’da işletme başına kâr 118 bin dolarken, 2020 yılında 802 bin dolara gelmiş. Bu ne demek? Yatırım yapan sanayicinin tek derdi vardır; para kazanmak. Teknoloji düzeyinin ne olduğu, kaç kişiye istihdam sağladığı falan sanayicinin birinci önceliği değildir. Yatırımcı nerede para kazanacaksa oraya yatırım yapar. Türkiye’deki sanayici ağır-

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2023		Sanayi Kongresine Giderken «AKP İktidarının 20 Yılı» 15 Nisan 2023										20 Yılın Sınai Sergüzeşti (Dünyada ve Türkiye’de)	
SEKTÖRLERİN İŞLETME BAŞINA NET FAALİYET KÂRI (FVÖK-EBIT, Bin USD) – Kârlarda Artma Trendi													
Sektörler	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
İmalat	176	199	281	216	280	276	285	282	328	363	260	307	
10-Gıda (D)	252	223	246	247	268	287	287	301	295	272	261	248	
11-İçecek (D)	801	876	724	677	516	569	523	412	450	302	370	252	
12-Tütün (D)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
13-Tekstil (D)	175	201	314	234	348	339	375	353	422	489	353	457	
14-Konfeksiyon (D)	72	67	132	84	127	123	117	97	118	147	97	112	
15-Deri Ürünleri (D)	52	62	81	71	90	82	82	74	82	70	73	58	
16-Ağaç Ürünleri (D)	105	142	155	210	193	219	203	210	189	219	141	196	
17-Kağıt (D)	266	244	368	356	356	395	361	295	448	654	491	574	
18-Basım&Yayın (D)	39	40	44	47	55	48	44	41	50	52	44	47	
19-Rafine Petrol (OD)	2,007	2,128	3,438	2,071	1,625	721	146	3,061	5,087	7,026	1,011	-	
20-Kimyasallar (OY)	319	439	614	509	621	632	649	657	776	861	653	735	
21-Eczacılık (Y)	1,840	1,936	551	727	606	927	1,451	1,779	1,735	1,593	2,105	1,950	
22-Kauçuk&Plastik (OD)	188	167	252	202	260	251	251	256	294	317	251	308	
23-Metal Dışı Mineral (OD)	224	272	350	285	383	434	411	359	327	304	202	251	
24-Ana Metal (OD)	7	606	1,393	457	1,098	1,033	977	1,247	1,806	2,237	826	1,457	
25-Metal Eşya (OD)	114	116	162	145	159	159	162	152	164	184	154	189	
26-Elektronik&Optik (Y)	679	451	644	475	668	624	735	717	642	1,062	959	910	
27-Elektrikli Teçhizat (OY)	534	409	491	386	589	462	440	415	465	480	334	481	
28-Makine&Ekipman (OY)	125	152	227	186	233	219	196	184	212	223	176	211	
29-Motorlu Kara Taşıtı (OY)	436	604	928	623	816	688	770	735	1,033	1,127	839	1,059	
30-Diğer Ulaşım Araçları (OY)	368	257	491	267	206	602	614	689	785	1,142	1,261	1,013	
31-Mobilya (D)	68	65	72	66	84	76	77	59	73	56	60	71	
32-Diğer İmalat (D)	47	47	62	53	59	73	73	68	75	90	85	129	
Düşük Ortalama	89	93	133	114	143	144	146	132	161	189	144	178	
Orta-Düşük Ortalama	118	360	733	319	615	587	557	701	980	1,190	488	802	
Orta-Yüksek Ortalama	400	359	494	369	485	497	493	496	576	672	573	623	
Yüksek Ortalama	990	846	618	553	648	716	934	1,025	958	1,220	1,300	1,223	

Not: (D) Düşük Teknoloji, (OD) Orta-Düşük Teknoloji, (OY) Orta-Yüksek Teknoloji, (Y) Yüksek Teknoloji

Kaynak: KÜÇÜKİREMITÇİ, Oktay, Pandemi Öncesi-Esnası-Sonrası İmalat Sanayi ve Politika Tercihleri İçin Çok Boyutlu ve Sektörel Bir Model Önerisi, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Yayın No: MMO/733, Temmuz 2022, Ankara

12

lıkları olarak orta düşük ve düşük teknoloji sektörlerinde -ki, bunlar emek yoğun ve düşük yatırım tutarına sahip sektörlerdir genellikle- yatırım yapmayı tercih etmiş olmalı, çünkü burada para kazanıldığını o da görüyor. Sanayicinin derdi Türkiye’de teknoloji düzeyinin ilerlemesi değil, çok kâr etmektir. Sadece sanayicinin değil, bütün girişimcilerin derdi budur. Siz sanayi politikalarını katma değer, kâr gibi işletme iktisadı konularına, ticaret konularına odaklı yürütürseniz, yatırımları da tamamen özel sektöre bırakırsanız, yatırımcı nerede kâr ederse ona yönelecektir.

O zaman da üretimin teknoloji düzeyinin neden bu kadar çok Ar-Ge ve yatırım teşviklerine rağmen yükselmediğini anlamak, hele hele yüksek katma değerli sektörlerin de sanıldığı gibi yüksek teknoloji olmadığını gördüğünüzde, daha kolay olacaktır.

Özetle bakarsak, bütün sektörlerde ücret gelirleri düşerken, bütün sektörlerde işletme kârları artmış; ama işletme kârının ağırlıklı olarak arttığı, en fazla arttığı sektörler orta düşük teknoloji sektörler. En fazla yüksek ücret kaybının olduğu sektörde en fazla kârlılık artmış. Bölüşüm açısından baktığınızda, burada çok büyük bir sürpriz yok.

Bölüşüm kısmı bittikten sonra, şimdi Türkiye sanayisinin solo değerlendirme kısmına başlayalım, imalat sanayiinin geneline bir bakalım. Bu bölümde de çok başlık var. Elimden geldiğince hepsini aktarmaya çalışacağım size.

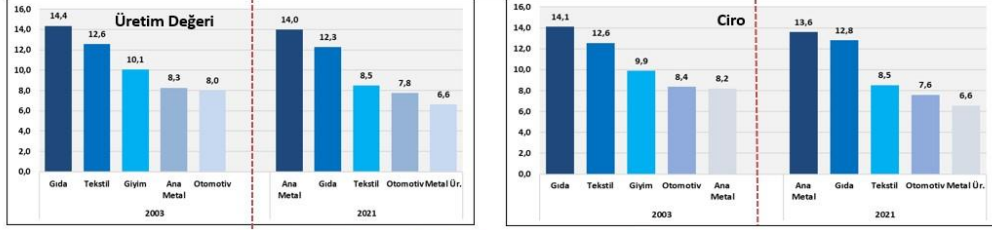
Burada, imalat sanayiinde ilk 5 sırada yer alan sektörlerin 2003 ve 2021’deki yüzde paylarını görüyorsunuz. Ne açısından görüyorsunuz; üretim değeri açısından görüyorsunuz, ciro açısından görüyorsunuz, girişim sayısı ve katma değer açısından. Yani 2003 yılında en büyük 5 sektör hangileriymiş, 2021 yılında en büyük 5 sektör hangileri olmuş? Tek tek görmeye çalışmayın; ben sizin için onun kesişim kümesini çıkarttım. Kesişim kümesine bakarsanız: Girişim sayısını bir kenara bırakalım, çünkü girişim sayısı firma sayısıyla alâkalı bir göstere. Geri kalanların hepsi, yani üretim değeri de, ciro da, katma değer de satışlarla, yani o sektörün imalat sanayiini dominasyonu alâkalı bir şeydir. 2003 yılında ilk 5 sırada yer alan sektörler şunlarmış Türkiye’de:

Gıda genellikle birinci sıradaymış, tekstil, giyim -konfeksiyon- ana metal ve otomotiv. İlk 5 sırada yer alan, Türkiye sanayiini domine eden sektörler bunlarmış. 2021 yılına gelince ne olmuş, nasıl bir transformasyon geçirmişiz? İlk 5 sırada yer alan sektörler yine şunlar: Gıda, tekstil, ana metal, otomotiv. 20 yıl geçmiş, aynı sektörlerde üretim yapıyoruz, aynı sektörlerde satış yapıyoruz. Burada bir yapısal dönüşüm görebiliyor musunuz? Ben göremiyorum. Girişim sayısına baktığımızda ise, girişim sayısı, yaratılan değerle ilgili küçük ve büyük işletme farkını ortaya koyamadığı için, genellikle konfeksiyon gibi küçük sektörlerin hep ilk sırada olduğu sektörlerdir; 2003’te birinci sırada olan konfeksiyon 2021’de ikinci sıraya gerilemiş. Yani girişim sayısı olarak baktığınızda da, yeni açılan işletmeler, kümülatif değer olarak baktığınızda da radikal bir değişim yok. Yani (Erich Maria) Remarque’ın romanına atıfla söylersek, 18 yılda geldiğimiz noktada “Garp Cephesinde (pek de) Yeni Bir Şey Yok”.

Şimdi ölçek büyüklüğüne göre işletmelerin durumuna bakalım. Ölçek büyüklüğü olarak baktığımızda da şunu görüyoruz. Bakın, işte burada girişim sayısı bakmanız gereken bir değer. Orada iki tane upuzun mavi görüyorsunuz. Onlar mikro işletmeler, yani 1-9 arasında kişi çalıştıran işletmelerin toplam işletme sayısına oranı, yüzde payı anlamında. Türkiye’deki işletmelerin yaklaşık yüzde 90’ı mikro, hatta yüzde 100’e yakını da mikro ve küçük işletmeler, yani 50’den az işçi çalıştıran işletmeler. Hâsılaya bakın. Hâsılada, Türkiye’de büyük ve orta büyük işletmeler toplam pazarın yüzde 80’e yakın kısmına sahip. Bu ne demek? Türkiye ekonomisinde oligopolistik ve teknelci eğilimler artıyor, yani daha az sayıda işletme daha fazla sayıda değeri elinde tutmaya başlıyor, üretimin, satışın, katma değerinin daha fazla kısmına sahip. Binde paylarla ifade edilen büyük işletmeler, binde 4 ve binde 5 paya sahip işletmeler pazarın yüzde 60’ından fazlasına hâkim. Ne demek? Türkiye ekonomisinde bir yandan da oligopolistik ve teknelci; yani fiyatlamayı kendi isteğine göre yapabilen, rekabete çok açık olmayan ve kendi rekabet unsurlarını kendi yaratan büyüklükte işletmelerin payı artıyor.

Bu imalat sanayii katma değeri ve katma değer ora-

2003-2021 KARŞILAŞTIRMASI (% Paylar) – «Garp Cephesinde (pek de) Yeni Bir Şey Yok»

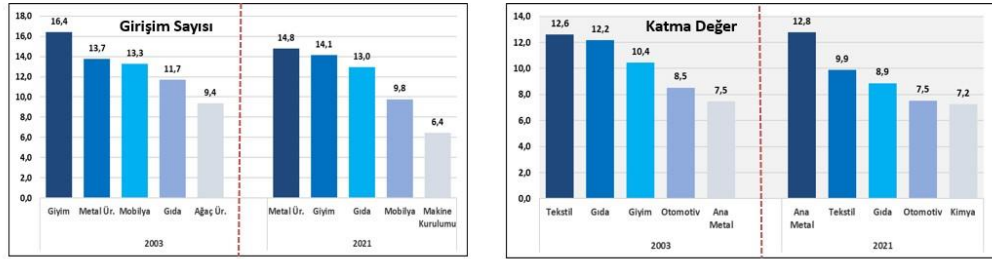

Kesişim Kümesi (Girişim Sayısı hariç):

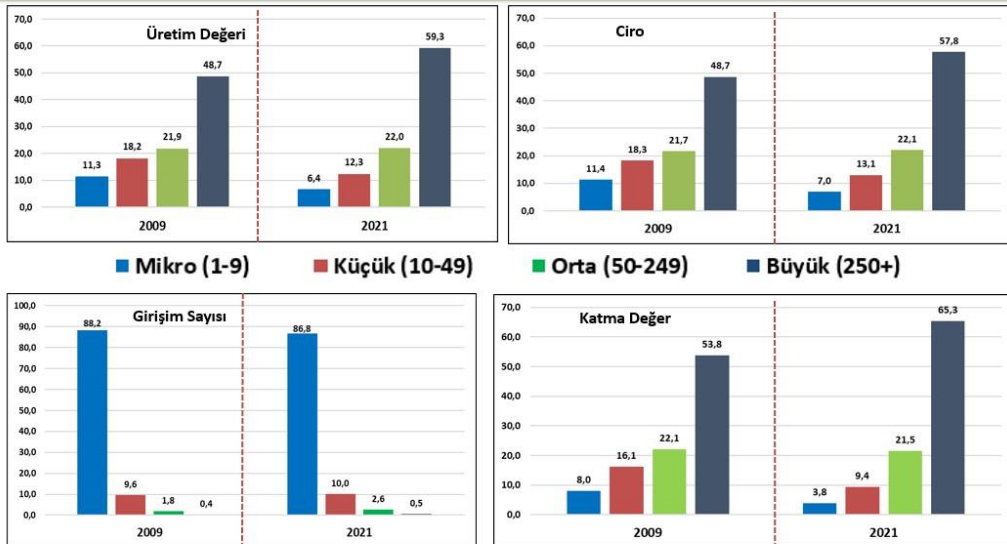
2003: Gıda, Tekstil, Giyim, Ana Metal, Otomotiv

2021: Gıda, Tekstil, Ana Metal, Otomotiv

Kaynak: TÜİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistiklerinden kendi hesaplamamız.

2003-2021 KARŞILAŞTIRMASI (% Paylar) – Orta ve Büyük Ölçek Baskınlığı

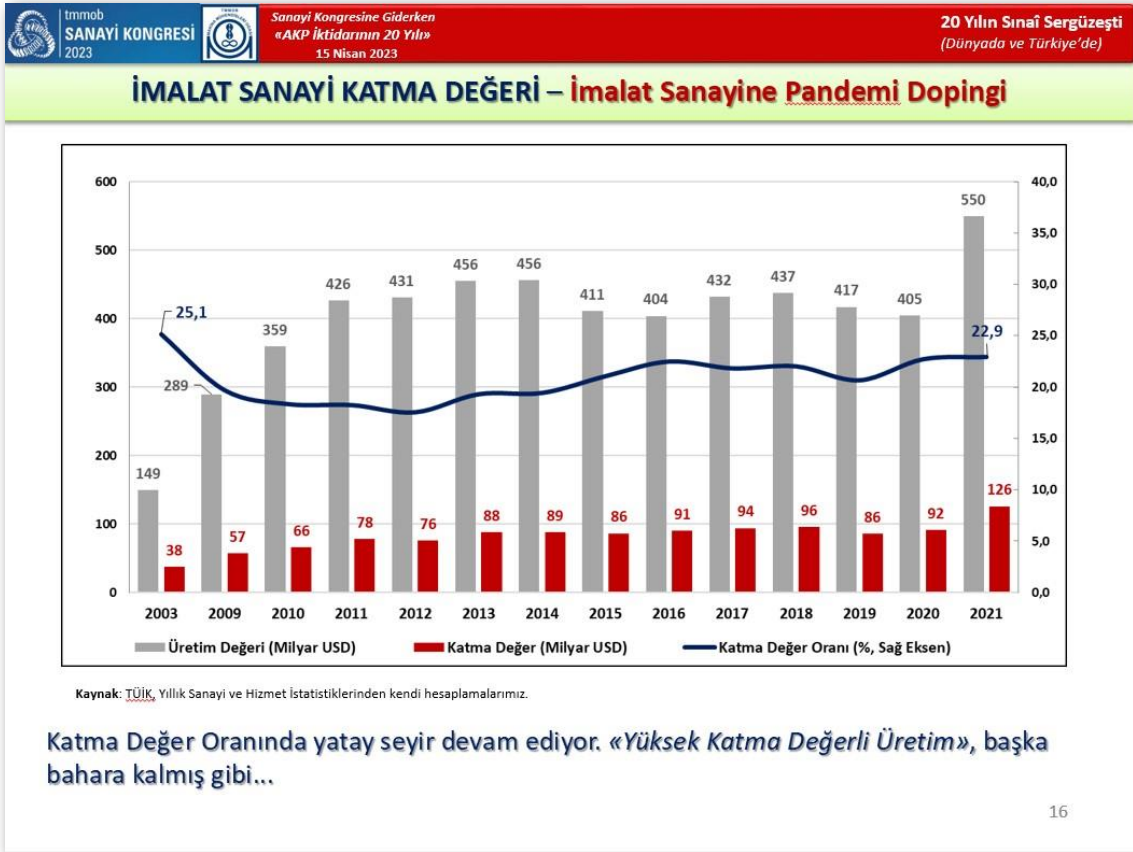
İmalat sanayiinde oligopolistik ve tekeli eğilimler artıyor görünmektedir. Girişim sayısı dışındaki bütün kategorilerde büyük işletmeler pazar payını artırmışlardır. Girişim sayısında binde değerlerle ifade edilen büyük işletmeler, pazarın yaklaşık %60'ına sahiptir.

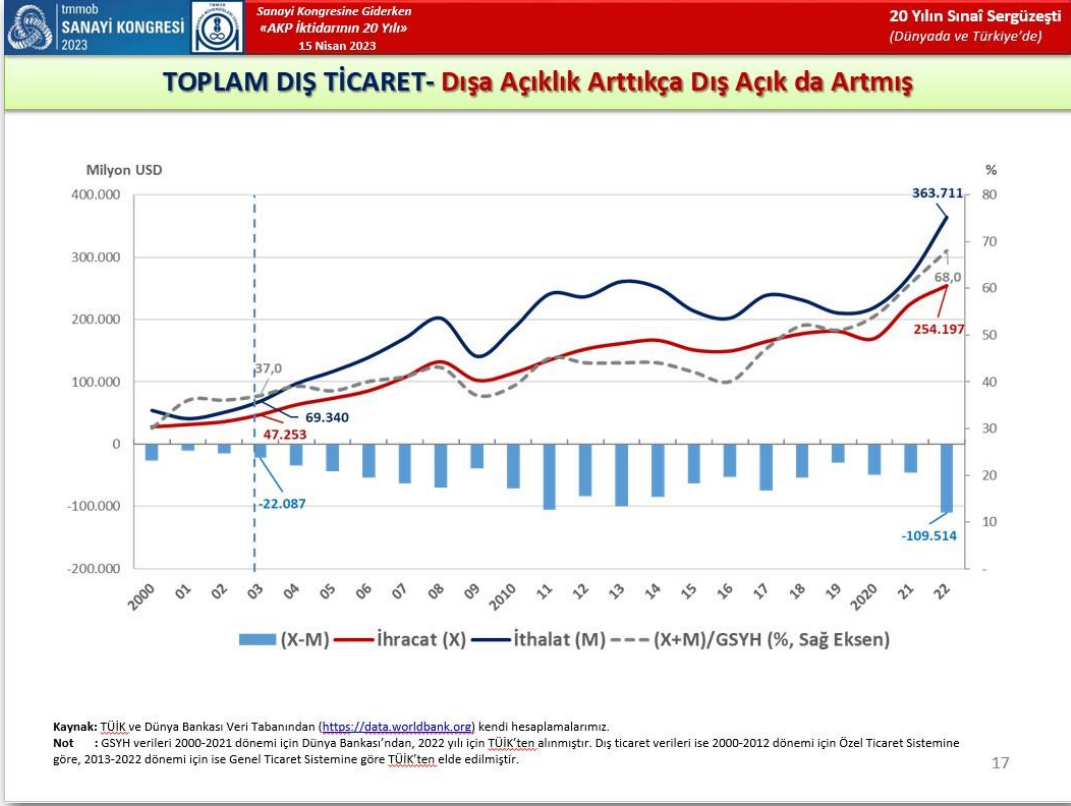
Kaynak: TÜİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistiklerinden kendi hesaplamamız.

nı. Biliyorsunuz, bu çok popüler bir şey, katma değer oranı. Çizgi grafik katma değer oranı, imalat sanayinin katma değeri bölü üretim değeri oranı; yani hep böyle yükseltilmeye çalışılan, bütün iktisat politikaları külliyatında yer alan “Yüksek katma değer oranlı ürünlere yöneldik” denilen oran. Gördüğümüz gibi, oran pek değişmemiş. Yani oran bizim niyetimizi okuyamadığı için, “İnşallah yükselir” niyetimizi okuyamadığı için, gerçekleşen durumda kalmış ve dönem başında yüzde 25’ken, hatta biraz da geriye gidip yüzde 23’lere kadar gerilemiş, yani 100 liralık bir üretimin 23 lirası katma değer olmuş. Ama dolar bazında baktığımızda da, 2003’te 38 milyar dolarlık imalat sanayi katma değeri -bunlar nominal dolarlar, yani dolarları bugüne getirmedim, 2003’ün doları bu- 2021’de 126 milyar dolar. Ama dediğim gibi, 2020-21’deki pandemi hormonunu unutmayın. Türkiye için normal yıllar değil bunlar. Bilhassa sanayi için, 2020 ve 21 normal yıllar değil; sanayinin biraz hormonlu olduğu, çok iyi para kazandığı yıllar.

İmalat sanayi göstergelerinin pandeminin başlangıcında çok hızlı düştüğü, 2021 Kongresinde bununla ilgili bir analiz de sunmuştum, ama bilhassa Çin ve Hindistan’ın pandemiden etkilenmesinden dolayı sonradan toparlayıp tüm imalat sanayi göstergelerinin çok yükseldiği bir dönem.

Gelelim neo-liberal iktisadın başka bir mottosuna; “Dışa açıklık ve liberalizasyon arttıktan sonra ülkelerin refah düzeyleri artar” hikâyesine. Bakalım öyle mi olmuş? 2003 yılında bizim dışa açıklığımız -dışa açıklık da, (İhracat + ithalat) / milli gelir, yani toplam dış ticaret/milli gelir olarak hesaplanıyor- yüzde 37 iken, 2022 yılında bu yüzde 68’e gelmiş. Dışa açıklığımız çok artmış, neredeyse ikiye katlamışız; yani biz, dışa açılan, piyasalara yönelen, ihracatı çok önemseyen bir ülke olmuşuz. Ama maalesef, kimsenin görmediği bu Janus’un ikinci bir yüzü var dış ticarete; ithalat. İthalat öksüz çocuktur dış ticarete. Herkes ihracat rakamlarını söylüyor, ama Janus’un

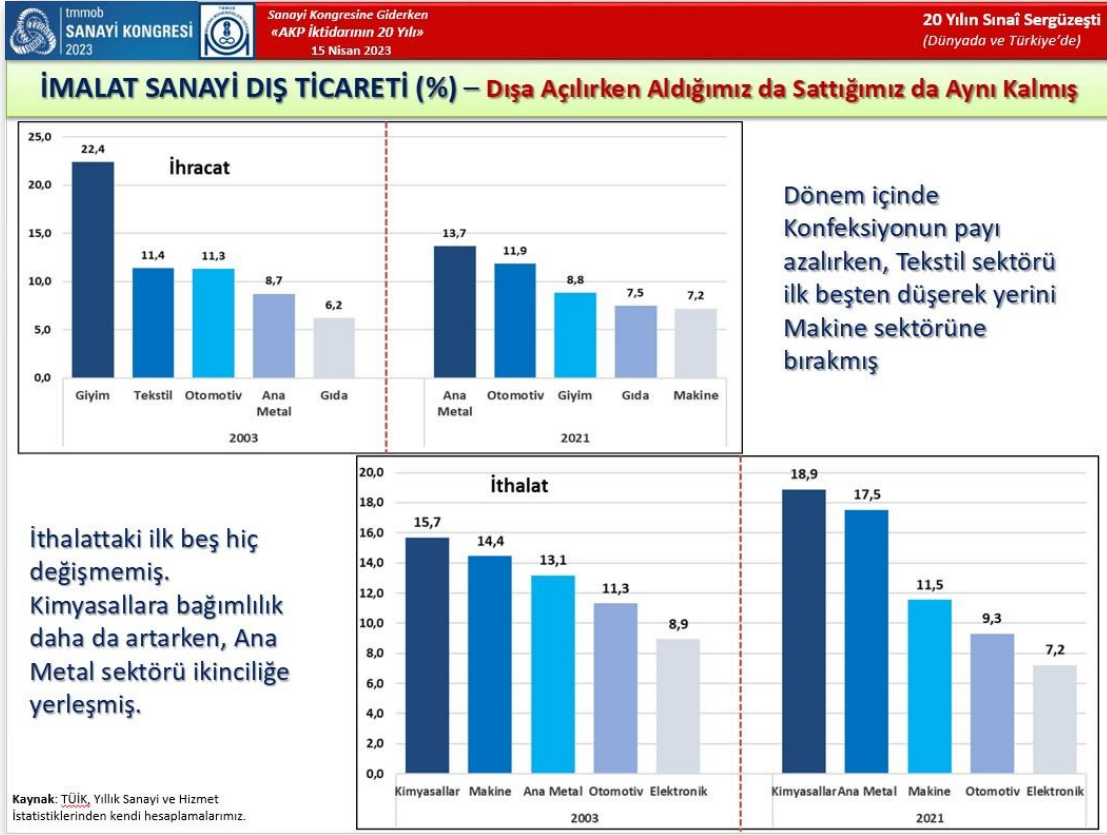
17

bir yüzü daha var ne yazık ki; ithalat.

Bakın, dışa açıklık artarken, ihracatla ithalat farkını gösteren dış ticaret açığımız çok daha fazla artmış. 2003 yılında 22 milyar dolar olan toplam dış ticaret açığımız, dışa açıklığın yüzde 70'lere dayandığı 2022 yılına geldiğimizde 110 milyar dolara ulaşmış ve bu senenin açıklanan ilk 2 aylık dış ticaret açıklarını düşünürseniz, bu sene bu rekoru belki bir kere daha kıracak gibi görünüyor. Yeni ekonomi modelinde herhalde bir yerde bir işaret hatası yapıldı. Yani cari fazla vereceken, rekor cari açığa doğru gidiyoruz. O modeli dizayn eden teorisyenler muhtemelen bir yerde bir işaret hatası yapmış olsa gerek.

Ne satmışız, ne almışız? Dışa açıklığımızın arttığını gördük. İhracattaki profilimiz ne olmuş? Yine 2003-2021 karşılaştırmasını anlatacağım burada. Bu arada “ben, ben” diyorum, ama Ömür (GENÇ) ile biz diye düşünün bunu. Kürsüye falan gelince, biraz insanın egosu artıyor, partnerini falan unutu-

yor. 2003 ve 2021’de ihraç ettiğimiz malların toplam ihracat içindeki paylarını konuşacağız şimdi de. 2003’te giyim yüzde 22,4’lük payla birinciymiş, 2021’de yüzde 8,8’e gerilemiş. Tekstil ilk 5’teymiş, o çıkmış, tekstilin yerine makine sektörü gelmiş; ama ilk 5 sektördeki 3 sektör aynı kalmış. Buradaki 6. sektör de tekstil, onu da söyleyeyim; yani 2021’deki 6. sektör tekstil. Yani ihracat kompozisyonumuzda, dış dünyaya satışımızda da radikal bir değişim yok. Ürettiğimizde bir değişim olmadığını görmüştük biraz önce; üretim değeri, ciro ve katma değerinde. Sattığımızda da çok önemli bir değişim yok. Peki, dışarıdan aldığımızın durumu nasıl, yani ithalatın durumu nasıl? İthalattaki ilk 5 daha çakılı, hiç değişmemiş. Türkiye’nin ithalatının bağımlılık yapısı hemen hiç değişmiyor. 1. sırada kimyasallar var. Kimyasallar daha da pozisyonunu arttırmış, yüzde 19’lara yükselmiş ithalat içindeki pay olarak yüzde 15,7’den. Türkiye, bu ara malların ithalatında bir adım yol alamadığı gibi, yani ülkede üretilmesi anlamında bir adım ileri gidemediği gibi, daha da

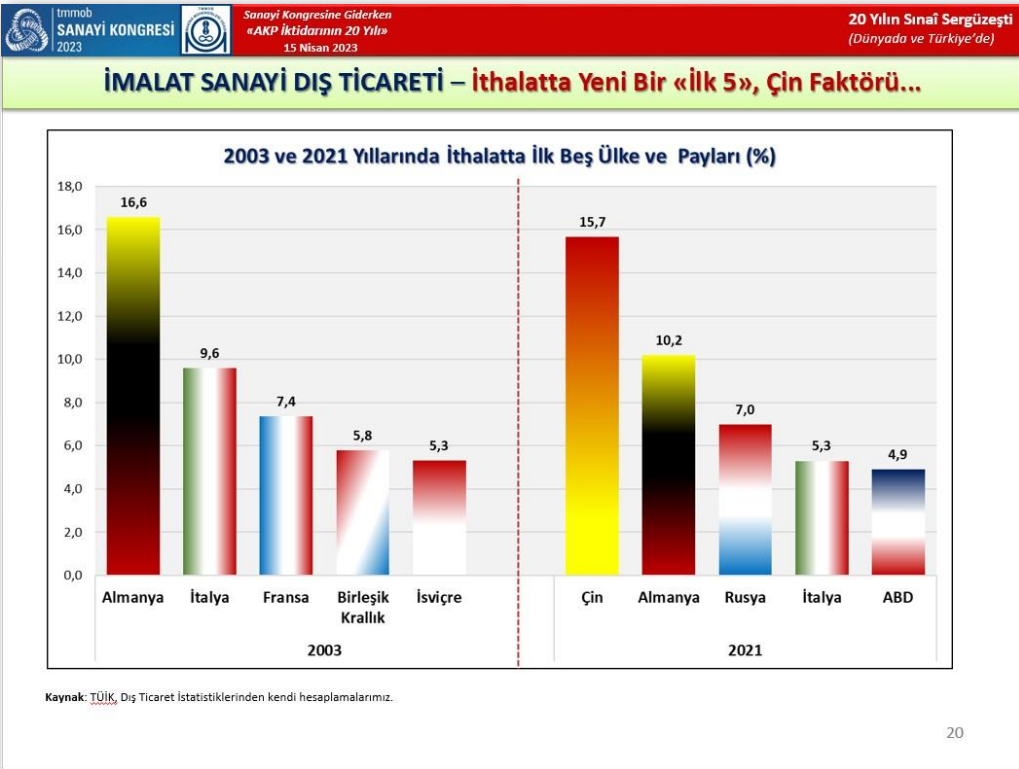
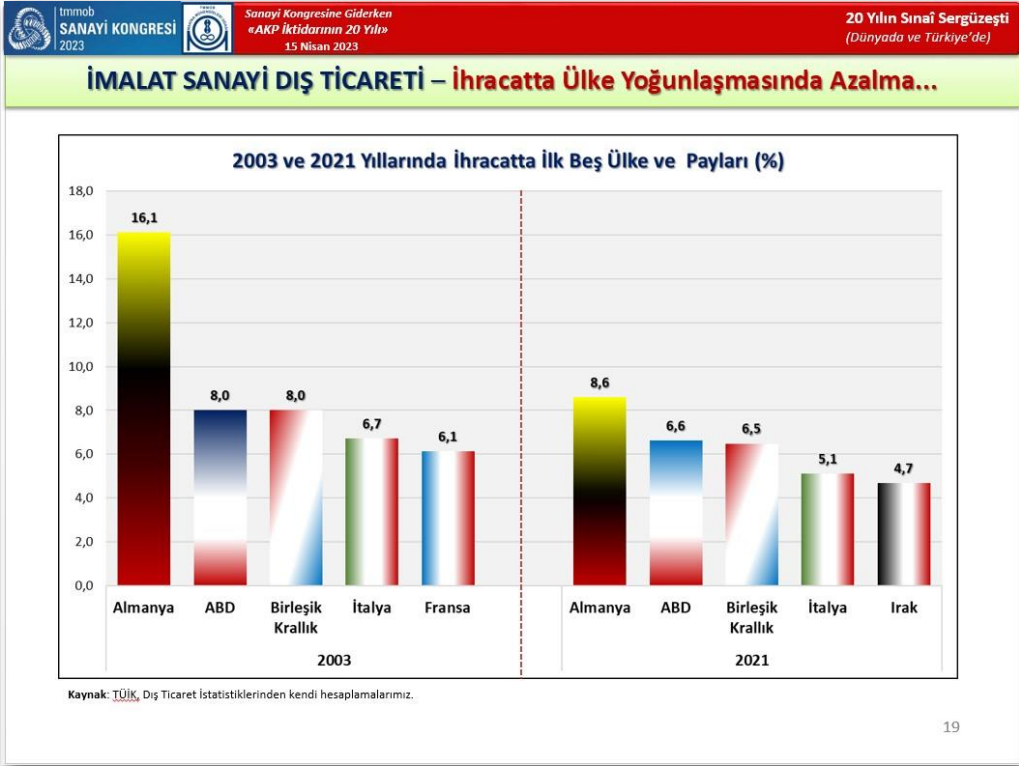

vahim bir tabloya gelmiş. Dışa bağımlılık, dışa açılmanın arttığı bu dönemde aynı ihracat kompozisyonunu korunurken, aynı ürünlerden daha fazla miktarda ithalat şeklinde tezahür etmiş.

Peki, ihracat yaptığımız ülkeler ne olmuş, hedef pazarlarımız ne olmuş? Bu sütunlardaki renkler ülkelerin bayrakları. Onu yapmak için çok uğraştım. Powerpoint'te bunu yapmanın ne kadar zor olduğunu uğraşanlar bilir. Onları bayraklar diye görün, ülkeleri temsilen bayrak renklerini yaptım. 2003 yılında bizim birinci pazarımız Almanya'ymış, yüzde 16'yı toplam ithalat içindeki payda. 2021'de yine birinci ama 2021'de bu yoğunlaşma biraz azalmış, daha homojen bir dağılım olmuş; yani ilk sıradaki tedarikçi ülkelerin paylarındaki bu yükseklikler biraz törpülenmiş, daha homojen bir dağılım olmuş. Ama sıralamaya bakarsanız, Fransa çıkmış, Irak girmiş. Yani hedef pazarlarımız değişmemiş. Bu ne demek? Bizim ihracat yaptığımız ülkeler, hedef pazarlarımız değişmemiş. Demek ki, onlar da biz-

den sattıklarımız almayı tercih ediyorlar hâlâ. Aynı ülkelere aynı malları satmayı devam ettiriyoruz biz. Hedef pazarlarımız değişmiş olsaydı, farklı bir mal grubuyla da girmemiz gerekirdi. İstikrar mı denir buna, artık ne denir, bilmiyorum; ama aynı şeyi devam ettirmişiz.

Peki, ithalatta durum ne olmuş? İthalatta Çin faktörü. 2003 yılında yüzde 16,6 payla bizim birinci sırada ithalat yaptığımız ülke Almanya iken, Çin, bütün dünyada olduğu gibi yüzde 16'yla 2021 yılında yüzde 15,7 ile bizim temel tedarikçi ülkemiz olmuş. Almanya ikinciliğe gerilemiş. Tabii, Rusya var burada. Rusya'dan önemli ölçüde bizim petrol türevleri; yani doğalgaz, petrol gibi bağımlılıklarımız da var. Bu konuyu benim de mensubu olduğum 21. Yüzyıl İçin Planlama Grubu üyelerimiz Oğuz TÜRK-YILMAZ ve Necdet PAMİR hocalarımız çok detaylı ve akıcı şekilde çok sayıda platformda dile getirdiler ve getirmeye de devam ediyorlar. Tekrar grafiğe dönersek gördüğünüz gibi, Çin ve Rusya dışında,

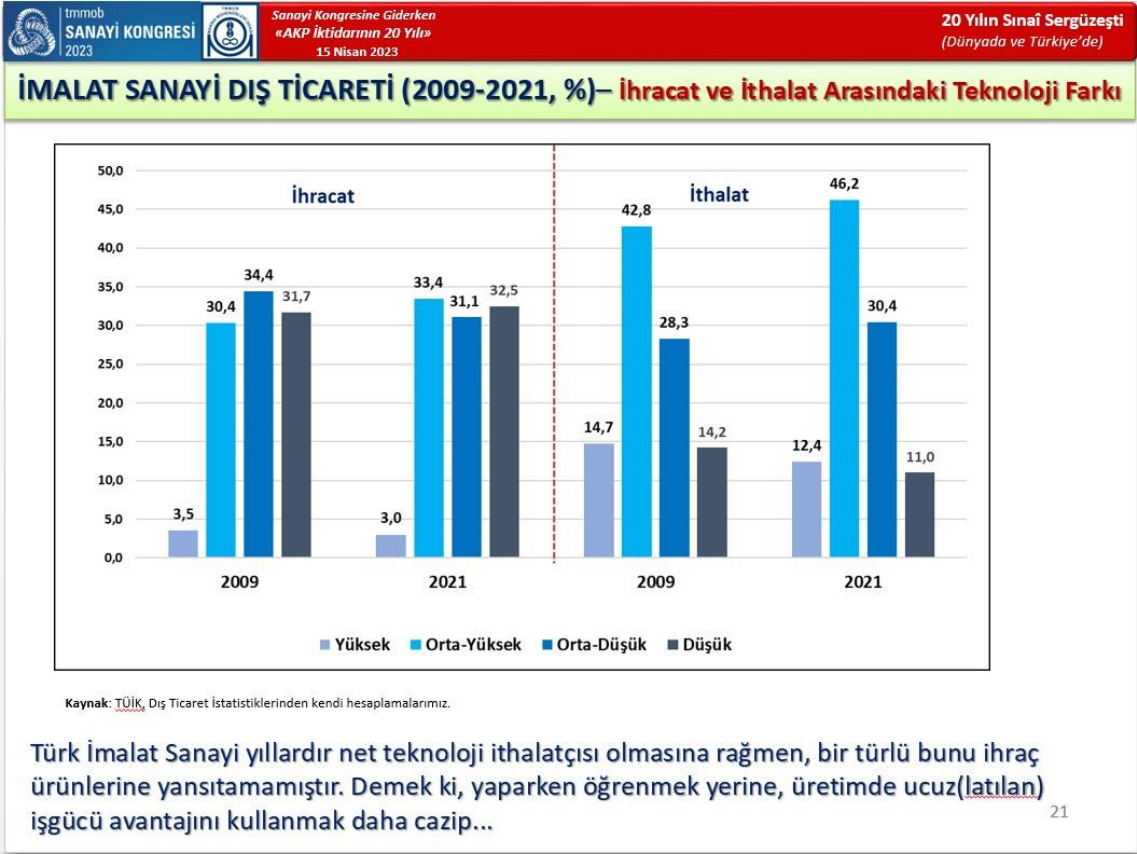

Avrupa Birliği üyesi ülkeler hem 2003 hem de 2021 de temel tedarikçi ülkeler arasında yer almaktalar. Bizim ithalattaki ülke yoğunlaşmamız bu şekilde gerçekleşmiş.

Peki, teknoloji açısından ithalat ve ihracata baktığımızda durum nedir? Biliyorsunuz, bu dışa açılmanın, teknoloji transferiyle ilgili bir güzel söylemi de vardır. Bu çok lirik bir söylemdir, tırnak içinde söylüyorum: “Dış açık vermek çok önemli değil. Dış açık verdiğiniz ürünlerdeki teknolojiyi eğer ithal ederseniz, bu ithal ettiğiniz teknolojiyi zaman içerisinde, kibarca söylersem, tersine mühendislikle, daha kabaca söylersem, kopyalayarak, siz kendiniz üretmeye başlarsınız ve bu teknoloji transferi, yani net teknoloji ithalatçılığı bir dönem içerisinde ülkede öğrenen ve üreten bir yapıya dönüşerek, sizin de teknoloji yapınızı geliştirir.” Beklenen şey budur. En azından neo-klasik söylemde, dışa açıklığın artmasında, yani mal ve hizmet ticaretinin serbestleştiril-

mesinin böyle ulvi ve uhrevi yanlarından bir tanesi de budur.

Bakın, bizde ne olmuş? İhracatta bizim teknoloji grubu olarak sattığımız malların genellikle hepsinin payları da birbirine yakın olmak üzere, orta düşük, düşük ve orta yüksek grubunda. Yaklaşık yüzde 30’lu paylar ve bunlar hiç değişmemiş; yani 2009’da ne satıyorsak teknoloji olarak -ki, ürün gruplarını çok değiştirmeyince bunu da çok değiştirmek mümkün değil- 2021’de de aynı şeyi satmaya başlamışız. Sadece orta yüksek teknolojiye doğru, yani orta düşük teknolojiden orta yüksek teknolojiye doğru hafif bir kayış olmuş. Bu arada, orta düşük teknoloji dediğimiz şey, ana metal, metal ürünleri gibi sektörler. Orta yüksek dediğimiz, makine imalatı gibi sektörler, otomotiv gibi sektörler; diğer ulaşım araçları imalatı. Yüksek dediğimiz, ağırlıklı olarak elektronik, optik, tıbbi cihazlar ve eczacılık sektörü ve hava ve uzay araçları gibi bir-iki küçük alt sek-

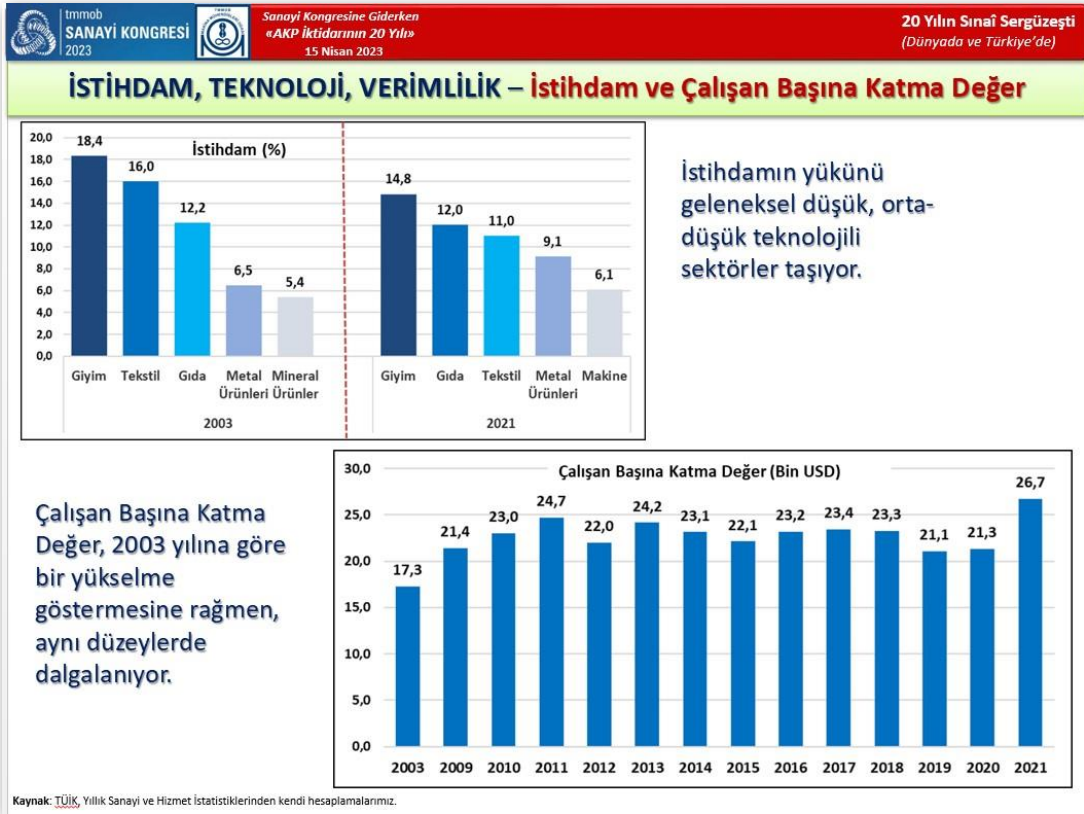

tör². Yani bizim ihracat kompozisyonumuz genellikle orta düşük, orta yüksek arasında salınmış gitmiş.

Peki, yüksek teknoloji ihracatı ne olmuş? Bizi geliştirecek olan buydu dış ticaret vasıtasıyla değil mi? 2009'da yüzde 3,5'miş, 2020'de yüzde 3'te kalmış. Yani yüksek teknolojide bizim bir ihracat potansiyelimiz yok, hatta geriye gitmiş. İthalatta ne olmuş? İthalatta da bizim genellikle ithalat kompozisyonumuz orta yüksek teknoloji ürünleri ithal etmek üzerine. Yani orada hiç gerileme yok. Orta yüksek teknolojiler diyoruz; ama bakın, orta yüksek ve yüksek teknoloji ürünlerin ithalattaki payı yüzde

42, sadece yüksek teknoloji ürünlerin ise yüzde 11. Bir de bunlar yüzde paylar, mutlak değerlere getirdiğinizde yüzde payları yanıltıcı olabiliyor³. Biz yüksek teknoloji ithal ediyoruz; ama ne hikmetse, yüksek teknoloji ihraç edemiyoruz. Demek ki, sanayici için ya da bu ithalatı yapan insanlar için teknolojiyi transfer edip üretmek önemli değil. Onun için önemli olan ne olmuş; yaparken öğrenmek yerine, üretimde ucuzlatılmış işgücü sayesinde daha fazla kâr etmeyi önelemek, kendi hedef fonksiyonları açısından doğru bir motivasyon güdüsü olmuş.

İstihdam ve çalışan başına katma değer açısından

² Bilgi için, OECD sınıflamasına göre:

Düşük Teknolojili Sektörler: Gıda, İçecek, Tütün, Tekstil, Konfeksiyon, Deri ve Deri Ürünleri, Ağaç, Mantar ve Ağaç Ürünleri, Kağıt ve Kağıt Ürünleri, Basım ve Yayımlar, Mobilya İmalatı, Diğer İmalatlar

Orta Düşük Teknolojili Sektörler: Kayıtlı Medyanın Çoğaltılması, Rafine Petrol Ürünleri, Kauçuk ve Plastik Ürünleri, Mineral Ürünler, Ana Metal, Metal Eşya, Makine Teçhizat Kurulum ve Onarımı, Gemi ve Teknelerin İmalatı

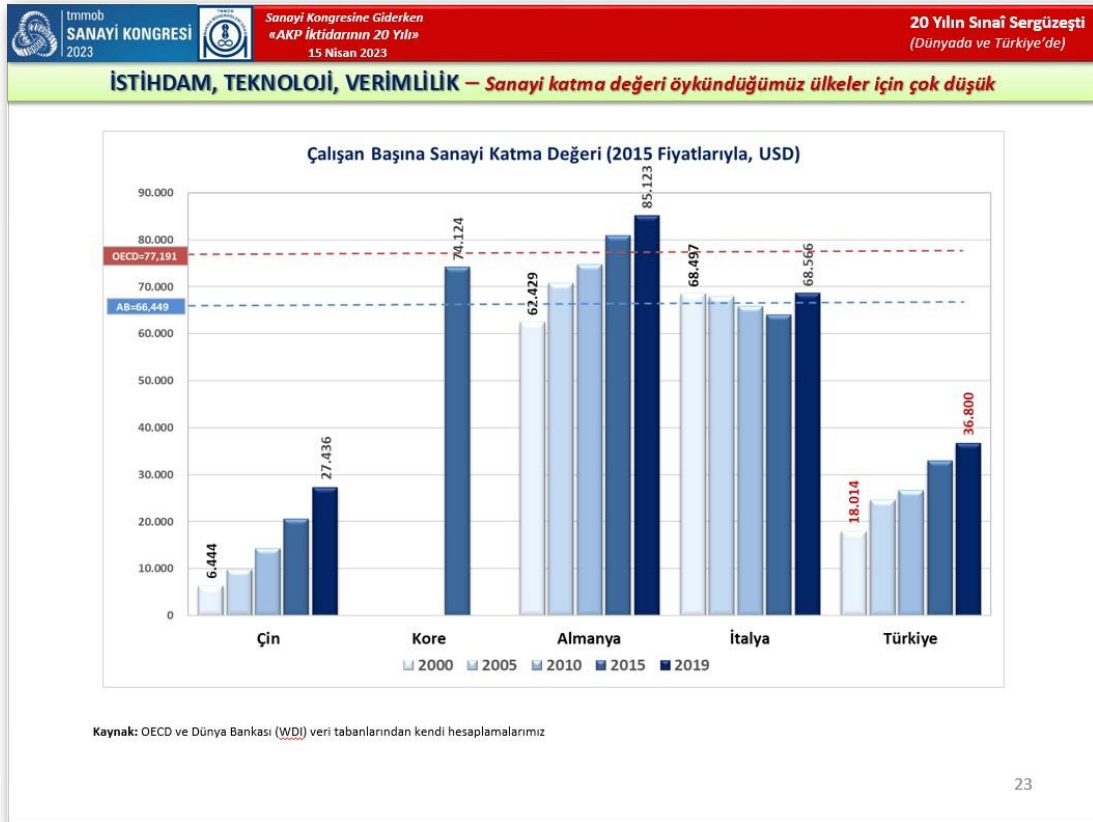
Orta Yüksek Teknolojili Sektörler: Kimyasallar, Silah ve Mühimmat, Elektrikli Teçhizat İmalatı, Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine Teçhizat İmalatı, Motorlu Kara Taşıtı, Diğer Ulaşım Araçları, Tıbbi/Dişçilik Araç ve Gereçleri

Yüksek Teknolojili Sektörler: Eczacılık, Elektronik ve Optik Cihazlar, Hava ve Uzay Araçları

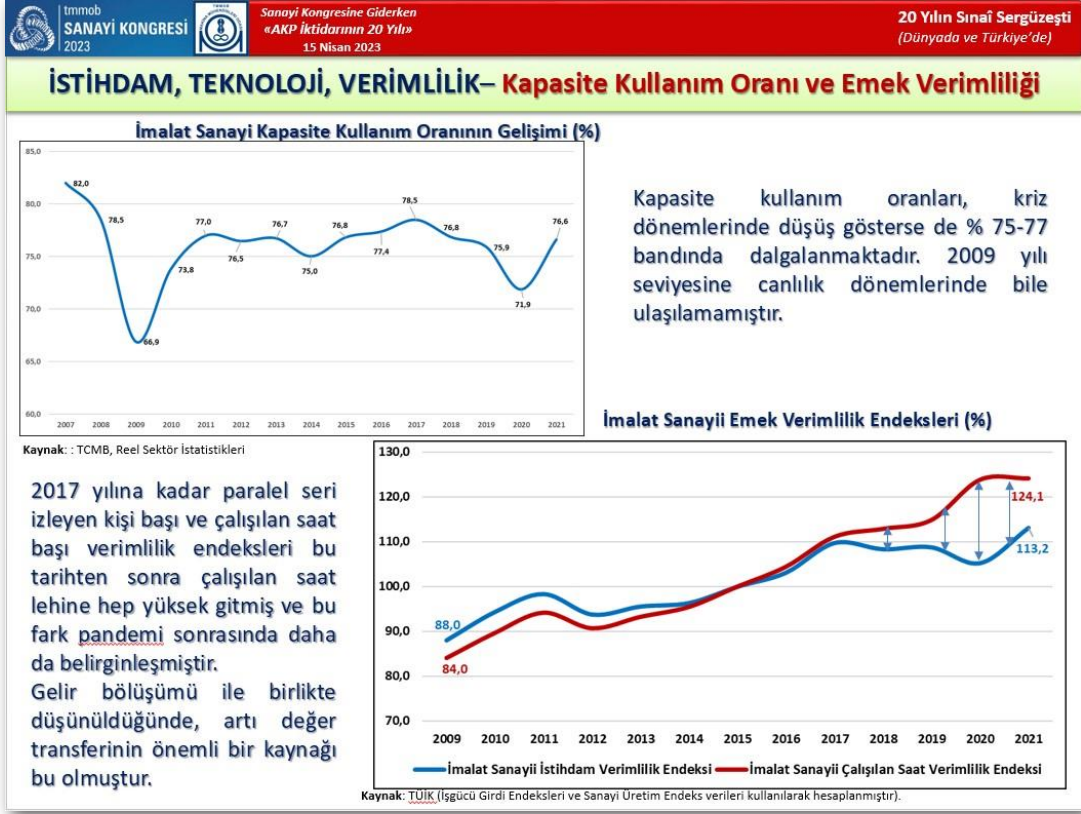
bakarsanız, 2003'te de, 2021'de de Türkiye'de çalışılan sektörler geleneksel olarak düşük ve orta düşük teknolojili sektörler. Bakın, sıralama burada. 2021'de istihdam açısından ilk beş sektör; giyim, gıda, tekstil, metal ürünleri ve makine sektörleri-ki, 2003'te sıralama hemen hemen aynı sadece Makine yerine ilk beşte Mineral Ürünler varmış-istihdam yükünü çekiyor. Bu niye önemli? Burada çalışan emek profili, yani kalifikasyon açısından baktığınızda emek profili değişmeyince, sizin teknik işgücü talebiniz de artmıyor. Yani aynı sektörlerde üretim yapıp da düşük emek niteliği gerektiren sektörde üretim yapmaya devam ettiğiniz zaman, yüksek teknolojide gerekli olan teknik eleman, mühendis, tekniker gibi daha kalifiye özelliğe sahip emeğe talebiniz de çok artmıyor. Peki, çalışan başına katma değer olarak baktığımızda neredeyiz? Türkiye'de çalışan başına katma değer, yani emek katma değeri 20-23 bin dolarlar civarında dalgalanı-

yor. 2021'deki ulaşılan 27 bin dolarlık düzeyde pandeminin etkisi büyük, genel ortalama 22 bin dolar civarında.

Peki, çalışan başına katma değerde dünyada durum nasıl? Buradaki veriler sanayi sektörü katma değeri, ve veri kaynağı da farklı olduğundan katma değer rakamları biraz daha farklı. Sadece şunu söylemek istiyorum. Şurası Türkiye. Sanayide katma değer 2000 yılından 2019 yılına kadar 37 bin dolar civarında. Şurası da bizim hedeflediğimiz ülkeler, OECD ve Avrupa Birliği. OECD'de sanayide çalışan başına katma değer rakamı 77 bin dolar-bizde 36 bin dolar olduğunu unutmayalım- Avrupa Birliği ortalaması 67 bin dolar. Almanya'yı, İtalya'yı ve Kore'yi görüyorsunuz; yani hadi iyimser bir cümle kurayım da, 25 bin dolarlık imalat sanayi katma değeriyle bizim bu ülkeleri yakalamamız biraz zaman alacak diyeyim.

³ Bilgi için: Türkiye'nin imalat sanayi ihracatı 2021'de 212 milyar USD, 2022'de 240 milyar USD'dir. İmalat sanayi ithalatı ise 2021'de 206 milyar USD, 2022'de 261 milyar USD'dir.

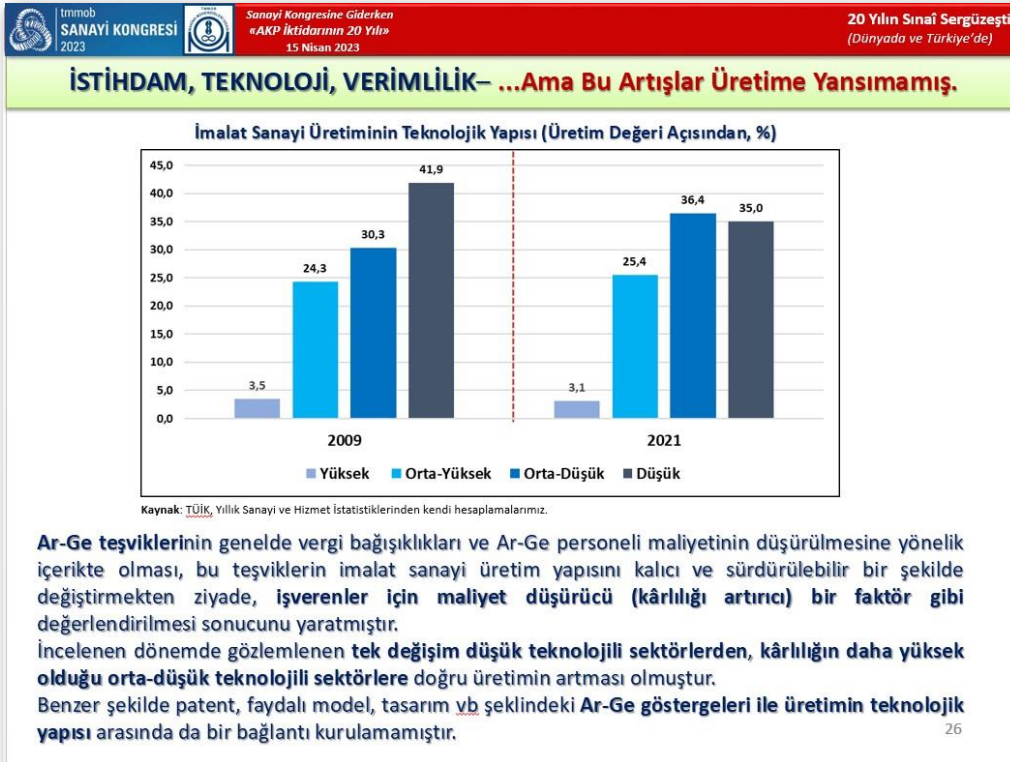
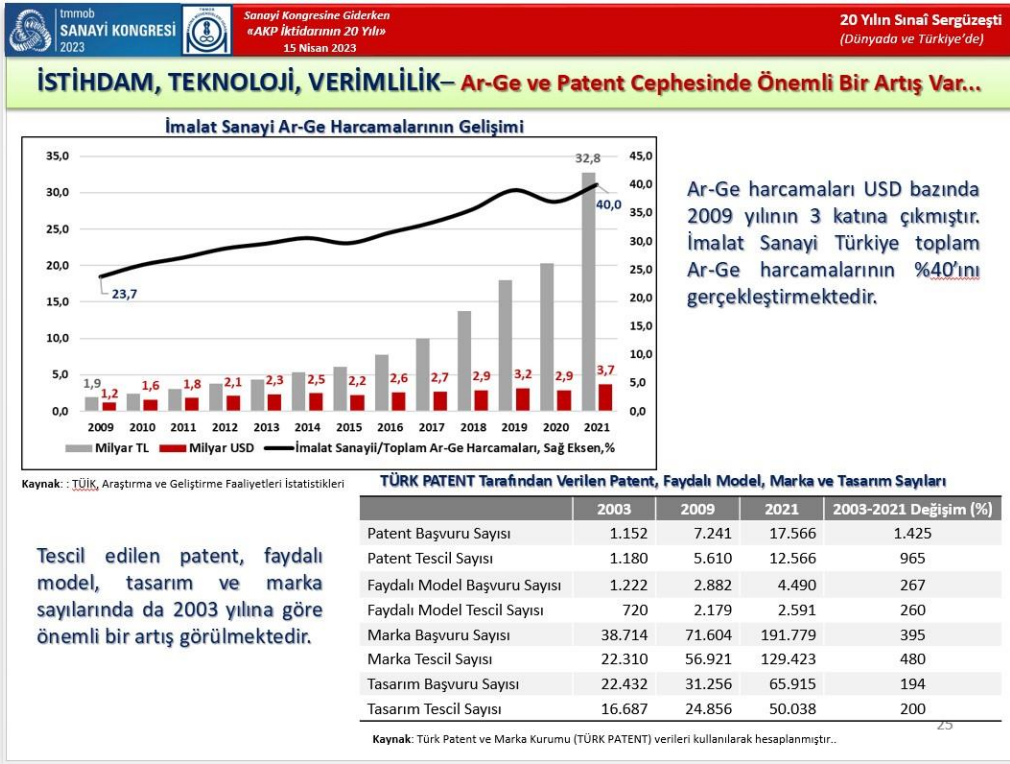

Kapasite kullanım oranı bir etkinlik göstergesidir. Etkinlik göstergesi olarak kapasite kullanım oranında çok büyük bir değişme olmadığını, dönem içerisinde yüzde 75 bandında dalgalandığını görüyoruz. Canlanma yıllarında bile bunun üstüne çıkmamış. Ama burada başka bir gösterge var ve ben bunu önemsiyorum; bu, çalışan başına emek verimliliği ve çalışılan saat başına emek verimliliği. Bakın, o koyduğum oklar, grafiğe eklediğim oklar çalışan başına emek verimliliği ve çalışılan saat başına emek verimliliği arasındaki farkın nasıl büyüdüğünü gösteriyor 2017 sonrasında.

2017 yılına kadar her iki verimlilik de paralel giderken, bu kırmızı ve mavi çizgiler birbirine çok yakın seyrederken, 2017 yılından sonra çalışılan saat başına emek verimliliğinde önemli bir artış var. Demek ki, istihdam artışından daha fazla emek üretkenliği artmış. Emek miktarı, istihdam sayısı veri iken çalışılan saat başına verimlilik artışından çalışılan saat başına emeğin daha fazla değer ürettiğini;

ama daha fazla değer üretmesine rağmen, 2017 yılından sonraki gelir bölüşümü değerlerinden de gördüğümüz gibi, üretilen bu değerlerin tamamının işverene aktarıldığını anlıyoruz. Dolayısıyla bölüşümdeki bozulmanın bir cephesi de burada ortaya çıkıyor. Çok yüceltilen emek verimliliği meselesinde ben hep şunu söylerim: Verimliliği arttırmak iyi bir şeydir, ama verimlilik sonucunda elde edilen artı değer kime gideceği de önemli bir şeydir. Siz insanları daha ucuza, hatta yeni istihdam yaratmadan aynı insanları daha fazla çalıştırarak daha fazla gelir elde ediyorsanız ve insanların geliri düşüyorsa, verimlilik o kadar da kutsiyet atfedilen bir şey olmaktan çıkar, en azından çalışanın birincil önceliği olmaktan çıkmaya başlar.

İstihdam, teknoloji, verimlilik açısından Türkiye’de Ar-Ge harcamalarında önemli bir artış var, dolar bazında önemli bir artış var. 2009 yılında 1,2 milyar dolar olan Ar-Ge harcamaları -imalat sanayii Ar-Ge harcamalarından bahsediyorum- 2021 yılında 3,7

milyar dolara, yani 3 katına çıkmış, biraz daha fazlasına çıkmış. Patent, faydalı ürün, tasarım, marka, tescil edilen sayılarında da yine çok önemli bir artış var. Yani Ar-Ge potansiyelinde Türkiye'nin çok önemli bir artışı var, Ar-Ge harcamalarında da önemli bir artış var; ancak, Türkiye'nin teknoloji yapısında hiçbir değişiklik yok. Yani yapılan bu Ar-Ge harcamaları üretime gitmek ve üretim teknolojisini geliştirmek, teknolojik ürün üretilmesini sağlamak yerine, işverene ekstra bir kazanç kaynağı olmuş. Çünkü Türkiye'deki Ar-Ge teşvikleri genellikle vergi bağışlıkları ve Ar-Ge personeli olarak çalıştırıldığı varsayılan personelin işverene maliyetindeki indirimler şeklinde kullanıldığından (SSK primlerinin düşüklüğü, Ar-Ge personelinin gelir vergisinden, işverenin de kurumlar vergisinden muaf olması gibi). İşveren için maliyet düşürücü unsur niteliği daha fazla.

İmalat sanayinin teknoloji açısından üretim yapısı-

nın 2009 ve 2021 yılları için karşılaştırıldığı bu slaytan üretim yapısında bir değişim olup olmadığını açıkça görüyoruz. Görüldüğü gibi Yüksek teknolojlili ürün üretimi toplam üretimin 2009'da yüzde 3,5'ini oluştururken, 2021 yılında yüzde 3'e gerilemiştir. Orta Düşük ve Düşük teknolojlili üretimin 2009 ve 2021 yıllarındaki payı değişmemiştir, toplam üretimin yüzde 71'ini oluşturmaktadır. Dönemde belirgin kayış, Düşük teknolojlili sektörlerden Orta Düşük teknolojlili sektörler doğru olmuştur. Daha önce işletme kârlılıklarının karşılaştırıldığı bölümde de zaten bunun nedenini incelemiştik. Sonuç olarak; Ar-Ge harcamalarında önemli bir artış olmasına rağmen teknoloji açısından herhangi bir değişim olmadığını söyleyebiliriz.

Bu gördüğünüz tablo, Türkiye'nin imalat sanayinin yapısal durumu, karakteristikleri. Bu bir sürü rakamlar Türkiye'deki sektörlerin birbiriyle ilişkilerinin gücünü ve sıralamalarını gösteriyor. Slaytın dipnot-

Tmmob SANAYİ KONGRESİ 2023		Sanayi Kongresine Giderken «AKP İktidarının 20 Yılı» 15 Nisan 2023		20 Yılın Sınai Sergüzeşti (Dünyada ve Türkiye'de)		
İMALAT SANAYİ YAPISAL ANALİZ- Sektörlerin İktisadî Faaliyetlere Katkısı/Etkisi						
İmalat Sanayi Alt Sektörlerinin 2012 Yılı Girdi-Çıktı Tablosundan Elde Edilen Karakteristikleri (*)						
Sektörler	DGB	DİB	TGB	TİB	İGP (%)	KDO (%)
10- Gıda (D)	0,706 (5)	0,300 (14)	2,366 (17)	2,618 (7)	14,7 (22)	29,4 (19)
11- İçecek (D)	0,679 (7)	0,287 (15)	2,553 (6)	1,108 (20)	16,1 (21)	32,1 (17)
12- Tütün (D)	0,551 (23)	0,052 (22)	2,075 (23)	1,032 (23)	22,9 (15)	44,9 (1)
13- Tekstil (D)	0,666 (10)	0,608 (9)	2,520 (10)	2,922 (5)	21,6 (18)	33,4 (14)
14- Giyim Eşyası (D)	0,646 (12)	0,025 (23)	2,537 (9)	1,102 (21)	12,6 (23)	35,4 (12)
15- Deri Ürünleri (D)	0,603 (19)	0,348 (12)	2,394 (14)	1,430 (17)	25,5 (13)	39,7 (5)
16- Ağaç Eşya (D)	0,637 (13)	0,876 (2)	2,324 (20)	1,801 (14)	21,7 (17)	36,3 (11)
17- Kağıt Ürünleri (D)	0,672 (9)	0,706 (6)	2,538 (8)	3,056 (4)	40,1 (5)	32,8 (15)
18- Basım Yayın (D)	0,605 (17)	1,034 (1)	2,371 (16)	1,972 (13)	28,3 (12)	39,5 (7)
19- Rafine Petrol (OD)	0,814 (1)	0,751 (5)	2,338 (18)	4,043 (3)	83,8 (1)	18,6 (23)
20- Kimyasallar (OY)	0,674 (8)	0,813 (3)	2,552 (7)	7,531 (1)	48,2 (2)	32,6 (16)
21- Temel Eczacılık (Y)	0,603 (20)	0,284 (16)	2,325 (19)	1,549 (16)	35,6 (8)	39,7 (4)
22- Kauçuk ve Plastik (OD)	0,701 (6)	0,640 (8)	2,686 (4)	2,717 (6)	40,8 (4)	29,9 (18)
23- Metal dışı Mineral (OD)	0,611 (16)	0,810 (4)	2,308 (21)	2,174 (9)	16,2 (20)	38,9 (8)
24- Ana Metal (OD)	0,794 (2)	0,662 (7)	2,696 (3)	5,658 (2)	39,6 (6)	20,6 (22)
25- Metal Eşya (OD)	0,595 (21)	0,496 (10)	2,451 (11)	2,166 (10)	24,0 (14)	40,5 (3)
26- Elektronik ve Optik (Y)	0,605 (18)	0,252 (17)	2,403 (13)	2,003 (12)	43,7 (3)	39,5 (6)
27- Elektrikli Teçhizat (OY)	0,763 (4)	0,372 (11)	2,870 (2)	2,179 (8)	31,9 (10)	23,7 (20)
28- BYS Makine İmalatı (OY)	0,649 (11)	0,201 (19)	2,572 (5)	2,038 (11)	32,4 (9)	35,1 (13)
29- Motorlu Kara Taşıtı (OY)	0,768 (3)	0,229 (18)	2,966 (1)	1,723 (15)	38,4 (7)	23,2 (21)
30- Diğer Ulaşım Araçları (OY)	0,555 (22)	0,115 (20)	2,294 (22)	1,225 (19)	31,8 (11)	44,5 (2)
31- Mobilya (D)	0,620 (14)	0,083 (21)	2,442 (12)	1,067 (22)	20,2 (19)	38,0 (10)
32- Diğer İmalat (D)	0,616 (15)	0,322 (13)	2,375 (15)	1,382 (18)	22,5 (16)	38,4 (9)

İncelenen 23 sektör için katma değer oranları; Yüksek teknolojlili 2 sektör için ortalama %39,6; Orta Yüksek teknolojlili 5 sektör için ortalama %31,9, Orta Düşük teknolojlili 5 sektör için ortalama %29,7 ve Düşük teknolojlili 11 sektör için ortalama %36,4'dür; İmalat sanayi geneli için 23 sektörün imalat sanayi katma değerindeki paylarına göre ağırlıklandırılarak hesaplanan katma değer oranı da %32,4'dür.

*Değer olarak, bir birimlik üretim için ara girdilerin payının en yüksek olduğu sektör: Rafine Petrol (%80,1)

*Ekonomideki üretim artışını en fazla tetikleyen sektör: Motorlu Kara Taşıtı (2,97 birim)

*Tedarik zincirlerinde en önemli sektör: Kimyasallar (7,53 birim)

*En fazla ara mali niteliği taşıyan sektör: Basım-Yayın (üretiminin tamamı diğer sektörler tarafından talep ediliyor)

*Kullandığı ara girdiler itibarıyla, ithal bağımlılığı en yüksek sektör: Rafine Petrol (Ara girdilerin %83,8'i ithal, ikinci sırada %48,2 ile Kimyasallar yer alıyor)

(*) Tablodaki katsayıların yanında parantez içinde verilen değerler, sektör katsayısının imalat sanayinin 23 sektörü içindeki büyüklük sırasını göstermektedir. Sektör adlarının yanındaki ifadeler şu anlama gelmektedir: (D) Düşük, (OD) Orta Düşük, (OY) Orta Yüksek, (Y) Yüksek teknoloji.

Notlar:
DGB: Doğrudan Geri Bağlantı, DİB: Doğrudan İleri Bağlantı, TGB: Toplam Geri Bağlantı, TİB: Toplam İleri Bağlantı, İGP: Toplam ara girdiler içinde ithal girdilerin oranını gösteren İthal Girdi Payı, KDO: Üretim değerine göre hesaplanan Katma Değer Oranı
Kaynak: TÜİK'ten elde edilen veriler kullanılarak kendi hesaplamamızdır.

larında detaylı olarak tablonun nasıl okunacağı, ifadelerin ne olduğunu yazdım, bu nedenle size şimdi olayın özetini vereyim: Türkiye’de en fazla üretimi tetikleyen sektör motorlu kara taşıtı, inşaat değil. Öyle genel bir galat-ı meşhur var, bir şehir efsanesi; “inşaat sektörü en fazla sayıda sektörün üretimini tetikleyen sektördür” inancı. Öyle bir şey değil. İnşaat sektörü diğer sektörleri etkileme gücü açısından orta üstlerde yer alan bir sektördür. İnşaat çok fazla sayıda ürün kullanıldığından, o ürün tanımıyla sektör tanımı karışıyor bazen. Ama durum tam olarak öyle değil. Üretim artışını en fazla tetikleyen sektör motorlu kara taşıtları sektörü (tablodaki “TGB” kolonunda, alttan dördüncü değer). Yani bir tane otomobil aldığınızda, ekonomide çoğaltan etkisiyle yarattığı üretim artışı en fazla olan sektör ürününü almış oluyoruz. Ne kadarmış o; 3 birim neredeyse (2,966 birim). 1 birimlik harcama yapıyorsunuz, 3 birimlik üretim artışı elde ediyorsunuz. Zaman darlığı nedeniyle diğer katsayıları açıklamaya vaktim yok ne yazık ki, ben önemli gördüğüm katsayıyı, üretimin ithal bağımlılığını söyleyeyim (Tablodaki “İGP” kolonu).

Türkiye’de ithal bağımlılığı en yüksek olan sektör rafine petrol. O doğal, çünkü Türkiye’de petrol yok. Biz ham petrolü alıyoruz, rafine edip satıyoruz rafine petrol sektörünün ithal girdi bağımlılığı yüzde 83,8. İkinci sırada yer alan sektör kimyasallar, bir birim kimyasallar sektörünün üretim değerinin yüzde 48,2’si ithal girdilerden oluşuyor. Kimyasallar sektörü üretim zincirlerinin tamamında yer alan, tedarik zincirlerinin tamamında yer alan en önemli sektördür (tablodaki “TİB” kolonundan diğer sektörlerin hepsinin nihai talebi bir birim arttığında kimyasallar sektörünün üretiminin 7,531 birim arttığını görebiliyoruz); yani hemen her sektörün üretiminde kimyasal kullanmak zorundasınız ve Türkiye’de ithalat bağımlılığının en yüksek olduğu sektör kimyasallar. Dolayısıyla bu yapıyı değiştirmeden üretimi arttırmaya çalıştığınızda, Türkiye’nin ithalatını arttırmış oluyorsunuz, Türkiye’nin ithalatını arttırdığınızda da yurtdışında onları üreten adamların üretimlerini arttırmış ve yurtdışındaki üreticileri teşvik etmiş oluyorsunuz. Ben hep onu söyledim: Üretimi teşvik etmek yerine en fazla satan ürünleri teşvik etmek

yönünde bir politika ya da ihracatı teşvik etmeye yönelik politika yaptığınız zaman, üretimin ithal bağımlılıkları veri iken, siz aslında yurtdışındaki üreticileri sübvans etmiş ve teşvik etmiş oluyorsunuz.

Katma değer oranı yüksek olan sektörler yüksek teknoloji olmak zorunda değildir. Yüksek katma değerli bir sektör yüksek teknoloji sektörü olmak zorunda değildir. Bir kere daha özellikle söyledim. Slaytta üstteki mavi kutunun içerisinde de yazıyor. Bakın, imalat sanayiinin 2012 yılında -ki, yeni verisi yok, 2012 yılına mecburuz bu analizi yapmak için- ortalama katma değer oranı yüzde 32,4. 2012 yılında Yüksek teknoloji sektörün katma değer oranı yüzde 39,6, Orta Yüksek teknoloji sektörün katma değer oranı yüzde 31,9, orta düşük sektörlerin katma değer oranı yüzde 29,7; düşük teknoloji sektörlerin, yani beğenmediğimiz sektörlerin katma değer oranı yüzde 36,4. Bu ne demek? Türkiye’de yatırımların nereye yapıldığını gördünüz; orta düşük ve düşüğe. Neden; katma değer oranı yüksek. Neden; yatırım yapan para kazanıyor. Bilhassa neden: yatırım tutarı yüksek teknoloji sektörler kadar yüksek değil, daha ucuza yapılabilir. Bölüşümü gördünüz, katma değer ürettiği zaman da para kazanıyor. O yüzden, yüksek teknoloji üretim için motivasyon unsuru kârlılık değil. Yatırımcı yatırımı yüksek teknoloji olduğu için yapmaz, nerede para kazanıyorsa orada yapar. Türkiye’de yatırımların önemli bir kısmı o yüzden orta düşük ve düşük teknoloji sektörlere yapılıyor.

Bu finansal durum, imalat sanayiinin finansal durumu. Hakikaten durum iyi, onu söyleyeyim size. Yani gerek likidite oranları, gerek kârlılık oranları, gerek stok ve satış canlılığını gösteren göstergelerde imalat sanayii 2015-2020 döneminde çok iyi bir dönemini yaşamıştır, iyi para kazanmış imalat sanayii. Nasıl kazanmış bunu; borçlanarak. Finansman giderlerinin toplam aktife oranı giderek artmış. İşletmeciler bilirler bunu, finansman kaldırıcı denilen bir şey var; yani işletme borçlandığı zaman faiz ödemelerini kârdan mahsup edebildiği için, öz kaynak kârlılığı artar. Çünkü kredilerin faiz ödemeleri vergi matrahından düşülen bir kalem olduğu için, yabancı kaynak kullanmak iyidir. Ne zaman; kâr ettiğiniz dönemlerde, çok satış yaptığınız dönemler-

de. Çok borçlanırsanız çok para kazanırsınız; ama yarın öbür gün satışlarda bir düşme olduğunda, o yüksek borçları ödemekte çok zorlanırsınız. Çünkü bu “yüksek borç-yüksek kârlılık” döngüsünün devam etmesini iki koşulu vardır, satışların canlı olması ve kredi faizlerinin yükselmemesi. İmalat sanayii Türkiye'nin olası bir resesyona girmesi durumunda -inşallah girmez, ama olasılığı yüksektir gelecek dönemde- önemli bir borçluluk sorunuyla karşı karşıyadır, çünkü yüksek kârlılık dönemlerinde finansman giderleri önemli ölçüde artmıştır.

Son olarak, Türkiye'yi Dünya, benzer ülkeler ve benzemeye çalıştığı ülke grupları ile karşılaştıracam bölüme geçelim. Solo değerlendirme bir yere kadar fikir veriyor, gelişmelere konsolide bakmakta da fayda var.

Grafikteki lacivert çizgi, Türkiye'nin dünya GDP

(Gross Domestic Product-GSYH) içerisindeki payı. Kırmızı çizgi ise imalat sanayi katma değerinin dünya imalat sanayi katma değeri içindeki payları. Çok paralel gidiyor bunlar. İmalat sanayi payı son yıllarda biraz artmış. Ama bakın, Türkiye 2003 yılında imalat sanayiinin dünyadaki payı yüzde 0.83'müş, yüzde 1,1'e gelmiş. Çok artmış dediğimiz de bu. 2003 orijinal bir yıl. Bu oran 2004'te yüzde 0,95, yani yüzde 0,95'ten 1,1'e gelmişiz. Milli gelirimiz de yüzde 0,8'den yüzde 0,85'e gelmiş. Bakın, biz dönem içinde, son 20 yılda büyüdük. Gördük, yüzde 5 büyüdük, 5,5 büyüdük, imalat büyüdük; ama dünya da büyüyor, yani siz büyürken dünya da büyüyor. O yüzden, büyüsünüz bile sonunda nereye geldiğinizin dünyanın nereye geldiğiyle ilgili.

Bakın, bu da dünyanın nereye geldiği. Biz bu dönemde yüzde 99 büyümüşüz; yani 2004-2021 döneminde dolar bazında 2 katına çıkmışız GSYH

Tmmob SANAYİ KONGRESİ 2023		Sanayi Kongresine Giderken «AKP İktidarının 20 Yılı» 15 Nisan 2023		20 Yıllık Sınai Sergüzeşti (Dünyada ve Türkiye'de)					
İMALAT SANAYİ FİNANSAL ANALİZ- Dönem İçinde İşler Fena Değil...									
Finansal Oranlar	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Dönem Ortalaması	
Cari Oran	1,38	1,39	1,42	1,44	1,46	1,52	1,51	1,45	
Likidite Oranı	0,85	0,85	0,87	0,85	0,88	0,94	0,87	0,87	
Stok Devir Süresi (Gün)	86	93	87	86	91	93	92	90	
Alacak Devir Süresi (Gün)	92	97	92	84	84	88	87	89	
Maddi Duran Varlık/Toplam Aktif (%)	24,7	24,4	23,0	22,6	22,1	20,9	19,3	22,4	
Yabancı Kaynak/Toplam Aktif (%)	63,7	64,5	65,4	66,3	66,1	66,7	66,7	65,6	
Faaliyet Kârı/Net Satışlar (%)	7,41	7,68	8,72	10,11	7,92	10,36	12,54	9,25	
Dönem Net Kârı/Net Satışlar (%)	3,41	3,66	5,47	4,62	4,91	6,36	7,98	5,20	
Finansman Gideri/Net Satışlar (%)	3,91	3,85	3,62	6,49	4,24	4,55	5,47	4,59	

Kaynak: TCMB, Reel Sektör Bilanço ve Gelir Tabloları verileri kullanılarak kendi hesaplamamız.

-Dönem içinde **hem cari oran hem de likidite oranlarında bir iyileşme** görülerek, imalat sanayinin kısa vadeli yabancı kaynaklarını finanse edecek işletme sermayesi büyüklüğüne sahip olduğu, dönem süresinde **net işletme sermayesinin hep pozitif** olduğu ve imalat sanayinin likidite yapısının da güçlendiği anlaşılmaktadır.

-Devir sürelerinde; stok devir süresi 2015 yılına göre 2021 yılında bir haftalık artış gösterirken, aynı dönemde alacak tahsil süresi ise beş günlük azalma sergilemiştir. Dönem ortalaması olarak **alacak ve stok devir sürelerinin eşit** olduğu görülmektedir.

-Finansal yapı oranlarında ortaya çıkan **en belirgin eğilim**; dönem içerisinde imalat sanayi genelinde **borçlanma oranlarının artarak daha yüksek yabancı kaynakla çalışılması** ve maddi duran varlıkların aktifte oranındaki sürekli gerilemeden anlaşılacağı üzere **sabit tesis yatırımlarında oransal bir azalmanın** ortaya çıkmasıdır. Bu dönemde daha fazla yabancı kaynak kullanma eğiliminde olan imalat sanayinin, bu yabancı kaynakları sabit tesis yatırımlarında kullanma eğilimi sergilemediği anlaşılmaktadır.

-**Kârlılık oranlarına** bakıldığında; **faaliyet kâr marjı** dönem başındaki **%7,4 lük değerinden %12,54'e** ve dönem **net kârlılık oranı** ise dönem başına kıyasla iki katına çıkarak **%3,41'den %7,98'e yükselmiştir**. Dönem içinde yabancı kaynak kullanımındaki artış paralelinde finansman giderlerinin net satışlara oranında da yükselme görülmektedir.

Finansal Oranlar	2015-2021 Dönemi Ortalaması					
	1. Sektör	2. Sektör	3. Sektör	21. Sektör	22. Sektör	23. Sektör
Cari Oran	Temel Eczacılık (2,09)	Diğer Ulaşım Araçları (1,77)	Diğer İmalat (1,76)	Metaldışı Mineral (1,28)	Rafine Petrol (1,27)	Tütün (1,08)
Likidite Oranı	Temel Eczacılık (1,29)	Kimyasallar (1,10)	Tekstil (1,00)	Tütün (0,72)	Gıda (0,72)	Mobilya (0,70)
Stok Devir Süresi (Gün)	Motorlu Kara Taşıtı (43)	Kağıt Ürünleri (68)	Elektrikli Teçhizat (73)	Tütün (160)	TV, Elektronik, Optik (203)	Diğer Ulaşım Araçları (357)
Alacak Devir Süresi (Gün)	Motorlu Kara Taşıtı (59)	Ana Metal (60)	Rafine Petrol (65)	Basım Yayın (132)	TV, Elektronik, Optik (152)	Tütün (233)
Maddi Duran Varlık/Toplam Aktif (%)	Rafine Petrol (38,5)	Metaldışı Mineral (31,1)	Ağaç Eşya (26,5)	Deri Ürünleri (14,3)	Diğer Ulaşım Araçları (14,2)	TV, Elektronik, Optik (10,1)
Yabancı Kaynak/Toplam Aktif (%)	Temel Eczacılık (50,2)	BYS Makine İmalatı (57,0)	Rafine Petrol (57,0)	Ağaç Eşya (73,1)	Tütün (76,1)	Diğer Ulaşım Araçları (76,7)
Faaliyet Kârı/Net Satışlar (%)	Diğer Ulaşım Araçları (19,38)	Temel Eczacılık (16,95)	TV, Elektronik, Optik (16,24)	Giyim Eşyası (5,95)	Deri Ürünleri (5,70)	Rafine Petrol (5,67)
Dönem Net Kârı/Net Satışlar (%)	Diğer Ulaşım Araçları (13,03)	Temel Eczacılık (11,56)	TV, Elektronik, Optik (11,30)	Giyim Eşyası (2,75)	Gıda (2,45)	Deri Ürünler (2,30)
Finansman Gideri/Net Satışlar (%)	Tütün (1,40)	Motorlu Kara Taşıtı (2,16)	Mobilya (2,51)	Diğer Ulaşım Araçları (7,01)	Ağaç Eşya (8,59)	İçecek (16,28)

Kaynak: TCMB, Reel Sektör Bilanço ve Gelir Tabloları verileri kullanılarak kendi hesaplamalarımız.

29

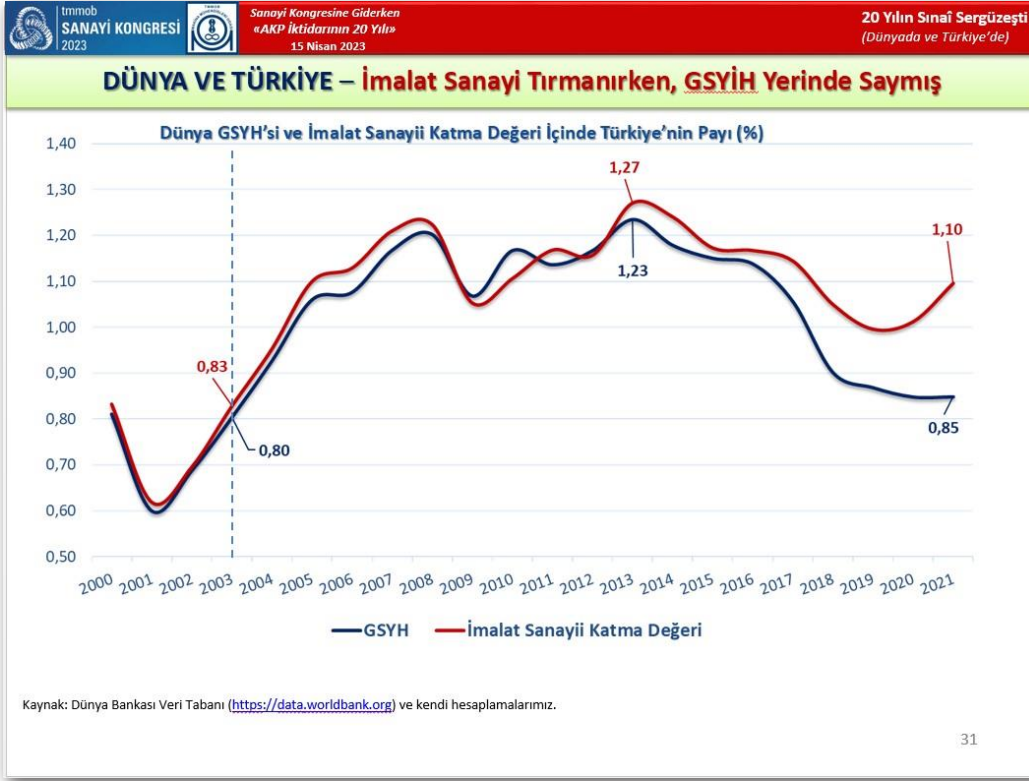
olarak. Dünya büyümesi ise yüzde 118. Bunun içerisinde Gabon, Nijerya falan da var. Bakın, dünya yüzde 118 büyüyor, biz yüzde 100 büyüdük diye seviniyoruz. Orta yüksek gelir grubuna bakın. Bunlar bizim yakalamaya çalıştığımız ülkeler. Yüzde 370 büyüyor. Bu balonun şişmesi gibidir. Balon şişerken, birbirine yakın şeyler daha az uzaklaşır, ama uzaktaki daha da hızlı uzaklaşır. O yüzden, siz onları yakalayacak yapısal bir dönüşüm yapmazsanız, yüksek katma değer, yüksek teknoloji masalını anlatır durursunuz ya da tekerlemesini söyler durursunuz.

Türkiye'yi BRICS⁴ ülkeleriyle de karşılaştırdık biz burada. Bakın, büyüme anlamında baktığımızda, BRICS ülkelerinin genel performansı Türkiye'nin üzerinde.

Burada ise imalat sanayii katma değerinin gelişimine bakıyoruz. Yine imalat sanayiinin katma değerine baktığımızda, Türkiye fena değil. Dediğim gibi, bu pandeminin falan da etkisiyle yüzde 159

büyümüş 2004-2021 döneminde. Ama bakın, aynı dönemde Çin yüzde 678 büyüyor; Hindistan aynı dönemde yüzde 298 büyüyor ki, bunlar devasa ekonomiler. Yani Türkiye gibi 200-250 milyar dolarlık katma değerden ya da 800-900 milyar dolarlık milli gelirden bahsetmiyoruz. Bunlar devasa. Bu ülkelerin devasa büyümesi mutlak farkı Türkiye aleyhine anormal açıyor.

Milli hâsıla içindeki paylarına baktığımızda, imalat sanayiinin oranı hakikaten Türkiye'de fena değil; toplam milli gelirin yüzde 22'si civarında. Bu değerle, Dünya ortalamasının da 5 puan üzerindeyiz (elbette imalat sanayiinin bilhassa 2021 rakamlarını ihtiyatla değerlendirmek lazım pandemi nedeniyle, 2020'de imalat sanayiinin payı %19,1'miş). Tabii, burada istisna ülkeler var; Kore ve Çin gibi. Yüzde 30'a yaklaşan imalat sanayii oranları. Orta Yüksek gelir grubunda bulunan ülkeler için de (elbette burada da Çin etkisi var) imalat sanayiinin GSYH içindeki payı yüzde 23,3. Ama Türkiye'nin yüzde 22'lik

31

İmmob SANAYİ KONGRESİ 2023 Sanayi Kongresine Giderken «AKP İktidarının 20 Yılı» 15 Nisan 2023 20 Yıllık Sınai Sergüzeşti (Dünyada ve Türkiye’de)

DÜNYA VE TÜRKİYE – BRICS ve Dünya’ya Göre Gelişmemiz Yeterli Değil

Dünya GSYH’sinin Gelişimi ve Ülke/Ülke Gruplarının Payı (%)

Ülke/Ülke Grubu	2004	2010	2015	2019	2020	2021	2004-2021 Dönemi GSYH Değişim (%)
Dünya Hasılası (Milyar USD)	44.118	66.596	75.179	87.653	84.907	96.100	118
Brezilya	1,52	3,32	2,40	2,14	1,71	1,67	140
Çin	4,43	9,14	14,71	16,29	17,30	18,45	807
Hindistan	1,61	2,52	2,80	3,23	3,14	3,30	347
Kore	1,80	1,72	1,95	1,88	1,93	1,87	127
Rusya	1,34	2,29	1,81	1,93	1,75	1,85	200
Türkiye	0,93	1,17	1,15	0,87	0,85	0,85	99
Güney Afrika	0,58	0,63	0,46	0,44	0,40	0,44	64
Avrupa Birliği	25,88	21,86	18,03	17,90	18,02	17,78	50
Yüksek Gelir Grubu Ülkeler	81,06	68,70	64,19	63,08	63,25	61,86	66
Orta Yüksek Gelir Grubu Ülkeler	13,07	21,93	26,15	27,02	26,91	28,20	370

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı (<https://data.worldbank.org>) ve kendi hesaplamalarımız.

Not: Orta-Yüksek Gelir Grubu kişi başına yıllık geliri 4,046 ila 12,535 USD arasında kalan ülkeleri, Yüksek Gelir Grubu ise yıllık kişi başı geliri 12,536 USD’den yüksek ülkeleri içermektedir.

Kaynak: TÜİK ve kendi hesaplamalarımız

32

oranı da kötü değil. Ama ne yazık ki, cesamet kadar, muhteva da önemli.

Şimdi izleyen slaytlarda biraz da bu muhtevaya bakalım.

Bakın, buradaki ilk slayt çok önemli. Bu birinci slayt, imalat sanayii katma değer içindeki orta ve yüksek teknoloji ürünlerin payı. Koyu kırmızı biziz. Yüksek ve Orta Yüksek teknolojide Türkiye'nin payı 1990'da yüzde 26'lar düzeyindeyken, 2019'a geldiğimizde yatay ama yukarı bir seyirde gittiğini ve 2021'de yüzde 33,7'ye ulaştığını görüyoruz. Ne yazık ki, dönemdeki (yaklaşık 30 yıl) 7,5 puanlık yükselmeye rağmen üretimdeki Orta Yüksek ve Yüksek teknoloji ürünlerin payında karşılaştığımız ülkeler arasında son sırada yer almaya devam etmişiz. Rakiplerimiz kimler; bize en yakın 1990 yılında yüzde 37,8'lik payla Çin iken, 2021'de yüzde 41,3'le Hindistan olmuş.

Dönemi 2003-2019'a kaydırırsak da durum pek değişmiyor, o zaman biz yüzde 31,1'lik Yüksek ve Orta Yüksek teknoloji ürün payıyla son sıradayız yine, üstümüzde yüzde 37,3'le İtalya varmış.

Burada Kore'nin sergilediği performans dikkat çekici; 1990 yılında bu ürünlerin toplam üretimindeki payı yüzde 45,2 iken ve Fransa, Almanya ve Japonya'nın ardından dördüncü sırada yer alırken, 2019'a geldiğimizde Kore yüzde 63,8'lik payla, Almanya'nın önünde ilk sırada yer alıyor. İşte üretimdeki yapısal dönüşüm örneği bu olsa gerek.

Bir önceki slayt üretimle ilgiliydi onu aklımızda tutalım, şimdi bu ve bir sonraki slaytta ihracatta teknoloji düzeyimize bakacağız. Üretim ve ihracatın aynı şey olmadığını da aklımızın bir köşesinde tutmaya devam edelim.

Gelelim Orta Yüksek ve Yüksek teknoloji ürün ih-

Tmmob SANAYİ KONGRESİ 2023		Sanayi Kongresine Giderken «AKP İktidarının 20 Yılı» 15 Nisan 2023		20 Yılın Sınâ Sergüzeşti (Dünyada ve Türkiye'de)			
ÜLKE KARŞILAŞTIRMALARI- Çin ve Hindistan Büyük ve Daha Hızlı Büyüyor							
Dünya İmalat Sanayii Katma Değerinin Gelişimi ve Ülke/Ülke Gruplarının Payı (%)							
Ülke/Ülke Grubu	2004	2010	2015	2019	2020	2021	2004-2021 Katma Değer Değişimi (%)
Dünya İmalat Sanayii Katma Değeri (Milyar USD)	7.269	10.571	12.303	13.969	13.601	16.350	125
Brezilya	1,39	2,66	1,54	1,39	1,03	0,95	54
Çin	8,60	18,20	26,03	27,37	28,39	29,76	678
Hindistan	1,54	2,70	2,66	2,73	2,68	2,73	298
Kore	2,85	2,97	3,17	2,98	2,99	2,79	120
Rusya	1,24	1,85	1,37	1,57	1,47	1,57	186
Türkiye	0,95	1,11	1,17	1,00	1,01	1,10	159
Güney Afrika	0,63	0,55	0,35	0,34	0,29	0,30	7
Avrupa Birliği	25,33	19,93	16,83	16,77	16,40	15,55	38
Yüksek Gelir Grubu Ülkeler	76,42	61,17	54,32	53,02	52,91	52,98	56
Orta Yüksek Gelir Grubu Ülkeler	17,50	29,95	35,99	36,98	37,16	38,62	396

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı (<https://data.worldbank.org>) ve kendi hesaplamalarımız.

⁴ Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika

İmmob SANAYİ KONGRESİ 2023		Sanayi Kongresine Giderken «AKP İktidarının 20 Yılı» 15 Nisan 2023		20 Yılın Sınai Sergüzeşti (Dünyada ve Türkiye’de)		
ÜLKE KARŞILAŞTIRMALARI – İmalat Sanayinin Payının Yükselmesinde Pandemi de Yardımcı						
İmalat Sanayii Katma Değerinin GSYH İçindeki Payı (%)						
Ülke/Ülke Grubu	2004	2010	2015	2019	2020	2021
Brezilya	15,1	12,7	10,5	10,3	9,7	9,6
Çin	32,0	31,6	29,0	26,8	26,3	27,4
Hindistan	15,8	17,0	15,6	13,5	13,7	14,1
Kore	26,1	27,4	26,6	25,2	24,8	25,4
Rusya	15,2	12,8	12,4	13,0	13,4	14,5
Türkiye	16,9	15,1	16,7	18,3	19,1	22,0
Güney Afrika	18,0	13,9	12,5	12,3	11,7	11,7
Avrupa Birliği	16,1	14,5	15,3	14,9	14,6	14,9
Yüksek Gelir Grubu Ülkeler	15,5	14,1	13,8	13,4	13,4	14,5
Orta Yüksek Gelir Grubu Ülkeler	22,1	21,7	22,5	21,8	22,1	23,3
Dünya Ortalaması	16,5	15,9	16,4	15,9	16,0	17,0

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı (<https://data.worldbank.org>) ve kendi hesaplamalarımız.

racatına. Bakın, ihracatta Orta Yüksek teknoloji ürünleri de hesaba katarsak, durum pek fena değil. Hindistan’ın üzerindeyiz ve 1990’da yüzde 20,3, 2003’de yüzde 37,9 olan Orta Yüksek ve Yüksek teknoloji ürünlerin toplam ihracattaki payı 2019’da yüzde 44,4’e yükselmiş.

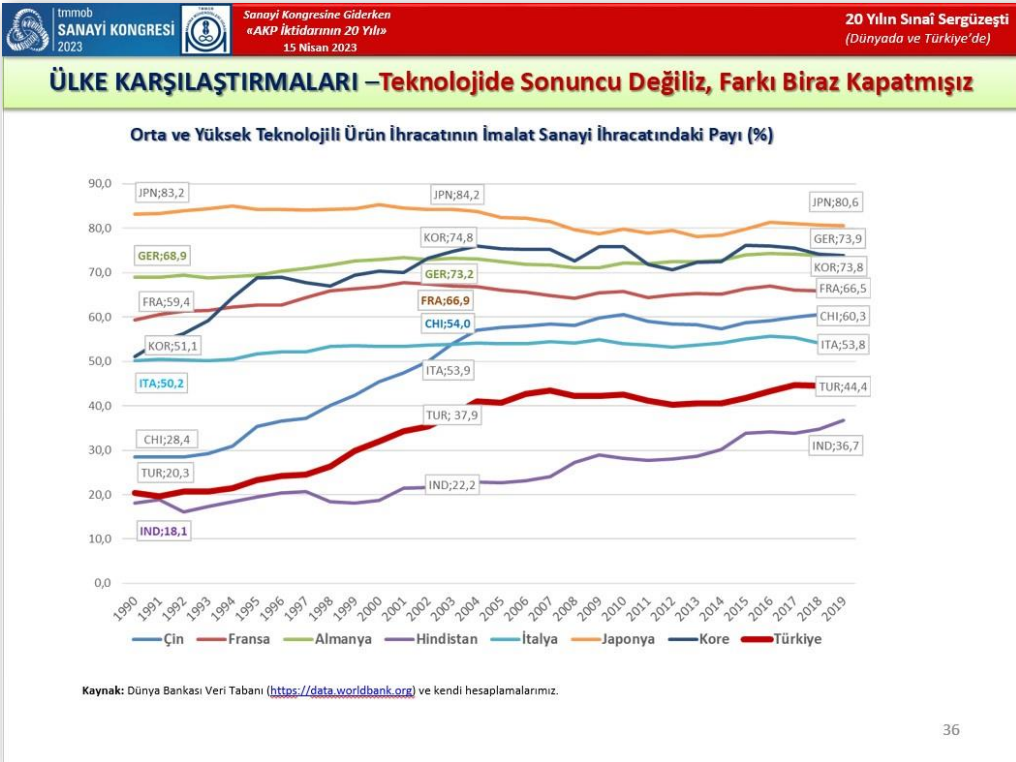
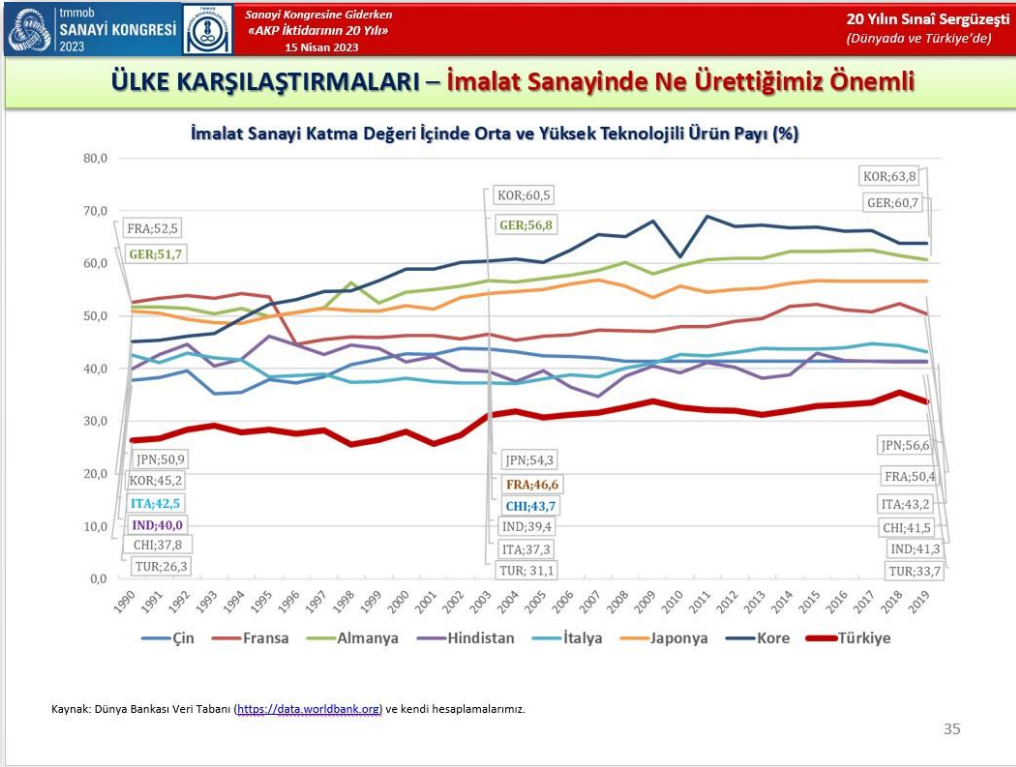
2019’da üretimde Orta Yüksek ve Yüksek teknoloji ürünlerin payı yüzde 56,6 olan Japonya, ihracatta aynı ürünlerin yüzde 80,6’lık payı ile açık ara birinci ve dönem genelinde de bu birinciliği kimseye kaptırmamış. Almanya ve Kore yüzde 73,9’luk teknolojik ihracat payıyla ikinci sırayı paylaşıyor, bu ülkelerin üretimlerindeki teknolojik ürün payları 10-13 puan daha düşük. Bunu neden belirtiyorum, ihracattaki teknolojik ürün payıyla üretimdeki pay aynı olmak zorunda değil, çünkü üretimle ihracat aynı şey değil. Çok zorunlu kalınırsa vekil değişken olarak ihracat üretim yerine kullanılabilir ama direkt aslında bir ticaret ve talep verisi olan ihracata bakarak, bir arz verisi olan üretimi temsil ettiğini varsaymak doğru ve mantıklı değildir, onu da not etmiş olayım.

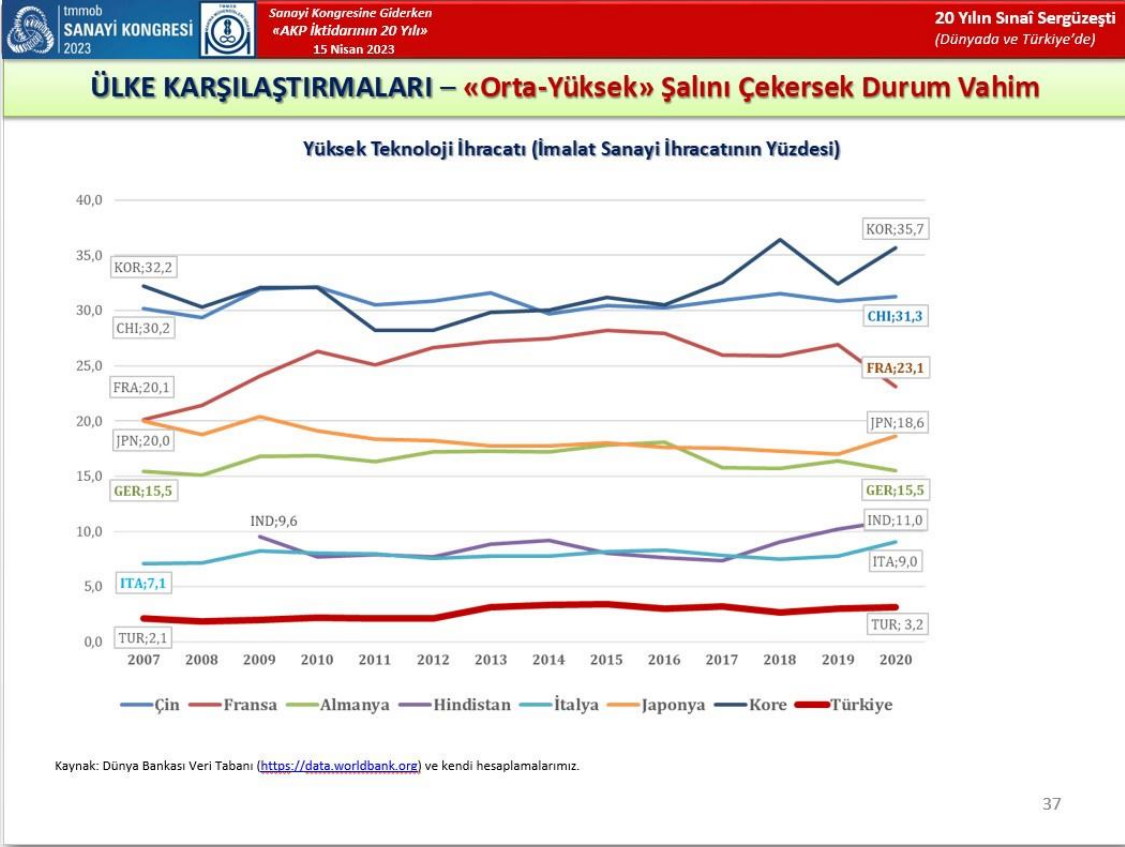
Son slaytım bu, burada ben bir önceki slaytta ver-

diğim verinin üzerindeki “şalı kaldırdım”, Orta Yüksek teknoloji ürünleri analiz dışı bıraktım, toplam ihracat içinde yüksek teknoloji ürünlerin payına baktım. Yani grafikte ülkelerin Yüksek teknoloji ürün ihracatının toplam ihracatları içindeki paylarını görüyoruz. İşte burada Türkiye’nin 2019 yılı değeri yüzde 45’lerden yüzde 3’lere düşüyor ve ne yazık ki karşılaştığımız ülkelerle aramızdaki makas da ortaya çıkıyor. 2007-2020 döneminde bu değer sadece 1,1 puan artış göstermiş. Bize en yakın ülke yüzde 9’luk payla İtalya, sonrasında yüzde 11’le Hindistan var. Kore ve Çin’in bu kategoriyi nasıl domine ettiğini görüyoruz ve ikisinin de Yüksek teknoloji ürün ihracatı payları istikrarlı bir şekilde yüzde 30-35’ler bandında geziyor.

İşte Yüksek teknolojiye geldiğimiz yer bu, onların geldiği yer de burası ve biz bu farkı kapatmaya çalışıyoruz, izlediğimiz politikaların ne kadar başarılı olduğunun değerlendirmesini size bırakıyorum.

Son olarak iki şey söyleyeceğim, benim önemsedğim iki konuyu söyleyeceğim. İlki; Yüksek teknoloji yüksek katma değerle aynı şey değil, başa baş git-

mek zorunda da değil. Yüksek katma değer tercihi piyasayla ilgili bir kavramdır, ekonomik gelişmeyle ilgili bir kavram değildir yüksek katma değer kavramı. Yüksek katma değerın bölüşümünün de konuşulması gerekir. Yüksek katma değerinin tamamını sermaye kesimi alıyorsa, yüksek katma değeri savunmanın geniş halk kesimleri, kamusal gelir daha geniş anlamda kamu için bir faydası da bir anlamı da yoktur.

İkincisi; Yüksek teknoloji sadece nihai ürünle ilgili bir kavram olmamalıdır, çünkü bu OECD sınıflaması Ar-Ge harcamalarının büyüklüğüne göre yapılan bir teknoloji sınıflaması. Üretimde kullanılan teknoloji çok önemlidir. Küçümsediğimiz imalat gibi, konfeksiyon gibi, tekstil gibi sektörlerde daha yüksek teknoloji kullanılması bu sektörlerin rekabetçiliğini de, bu sektörlerin kazancını da daha fazla arttıracaktır. Dolayısıyla üretim teknolojisi de dikkate alınmalıdır. Sanayileşme bütüncül bir kavramdır. Sana-

yileşme, akıl ve bilim bazlı bir planlama olmadan gerçekleştirilemez.

Sunumun başlangıcında bahsettiğim sonuç ve değerlendirme bölümünün “klasik” olan kısmına geldim. Zamanımın da kalmadığını bildiğim için şimdi sizlere sadece slaytları izleteceğim, okumayacağım. Zaten slaytların tamamında bu vurguları elimden geldiğince yapmaya çalıştım, burada genel olarak söylediğim konuların vurgulanacak noktaları ya da özeti yer alacak.

Sonuç slaytlarının “klasik” bölümündeki sadece iki slaytı (eğer konu hakkındaki düşüncelerimi ve çözüm önerilerimi merak ediyorsanız) daha dikkatli okumanızı önereceğim: Bunlar münhasıran bu sunumla ilgili olmayıp, benim yorumumu içeren slaytlar çünkü. Bu slaytlar 50 ve 54 numaralı olanlar, ben bu iki slaytın başına (*) işareti koyarak ayrıca belirteceğim.

SONUÇ – Bulgular, Değerlendirmeler....

- **2003-2021** döneminde **en yüksek büyümeyi** gösteren sektör (%201), **imalat sanayi** olmuştur. Ancak, burada 2020 ve 2021 yıllarındaki **pandemi sürecinde** imalat sanayinin hızlı büyümesi (%22,5) de etkilidir.
- **2003-2019** dönemi olarak bakıldığında **en çok büyüyen sektör (açık arayla) inşaat** olmuştur (%216). İnşaat, 2020 ve 2021 yıllarındaki gerilemeye rağmen 2003-2021 döneminin en hızlı büyüyen ikinci sektörüdür (%197).
- **Tarım** sektörü dönem içinde yaklaşık %65 büyüyerek **en düşük büyüme** gösteren sektör olmuştur, tarım sektörünü 2003-2021 döneminde %96 büyüyen madencilik sektörü izlemiştir.
- **2003-2021** döneminde **GSYİH** yıllık **ortalama %5,5'lik** bir büyüme göstermiştir.
- **2003** yılında **%9,8** olan **tarım** sektörü payı **2021'de %5,5'e** gerilerken, **sanayinin** payı **%20'den %26'ya** yükselmiştir. 2021 yılında tarım sektörünün yarısı büyüklükte olan **inşaat** sektörü, **2021 yılında büyüklük olarak tarım sektörüne yetişmiştir**.
- 2022 yılı itibarıyla, **GSYİH** içindeki pay olarak; hizmetler sektörünün payı %56,0, sanayi sektörünün payı %27,1, tarım sektörünün payı ise %6,5 olarak gerçekleşmiştir.

39

SONUÇ – Bulgular, Değerlendirmeler....

- **2003-2021** döneminde **imalat** sektörünün **ortalama yıllık büyüme oranı %6,7** iken **standart sapması 6,9'dur**. Ortalamadan daha büyük standart sapma, **çok büyük bir risk göstergesi** olarak gelecek dönem öngörüsünü yapmayı ve buna göre **sektörel** strateji geliştirmeyi neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Aynı durum, biraz daha az riskli olsa da, **GSYİH** için de geçerlidir. Dönem **büyüme ortalaması %5,5** iken **standart sapması 4,1'dir**.
- **Bölüşüm** (gelirler cinsinden) olarak **GSYİH** incelendiğinde, **GSYİH** yüzdesi olarak; **2003** yılında Net İşletme Artığı (kâr ve faiz ödemelerinden oluşan **sermaye gelirleri**) **%54,7**, ücret gelirleri **%28,7** ve Net Aşınma ve Yıpranma Payı (**amortismanlar** olarak özetlenebilir) **%16,6** pay alırken, **2022** yılında **sermayenin payı %54,5'e**, **amortismanların** payı da **%20,6'ya** yükselirken **ücret gelirlerinin** payı **%26,5'e** gerilemiştir.
- **Ücretlerin** **GSYİH** hasıla içindeki **payı 2016 yılında %36,3** iken bu tarihten **sonra sürekli gerileme** göstermiştir. **Sermaye** gelirlerinin payının artışında ise son üç yıl çok belirgindir. **2019 yılında %47,4** olan pay **2022 yılında %54,5'e** ulaşmıştır.

40

TMMOB
SANAYİ KONGRESİ
2023

Sanayi Kongresine Giderken
«AKP İktidarının 20 Yılı»
15 Nisan 2023

20 Yıllık Sınai Sergüzeşti
(Dünyada ve Türkiye’de)

SONUÇ – Bulgular, Değerlendirmeler....

- Ücret gelirlerinin **GSYİH** içindeki payının gerilemesinde en önemli etkenlerden birisi; **2017’den** sonra **ÜFE’ler** ve **TÜFE** arasındaki **geçişlilik** ve **paralellik**in kaybolması ve **ÜFE’lerin** (bilhassa **Yİ-ÜFE**) hep **TÜFE’nin** üzerinde seyretmesidir. Bu şekilde üretici kesim gelirleri **ÜFE** kadar artarken (ve dolayısıyla hane halkı harcamalarının artışı da buna paralel gerçekleşirken) **ücret gelirlerinin TÜFE kadar artması**; **gelir dağılımının** devlet gelirleri (gerçek TÜFE üzerinden alınan tüketim vergileri) ve net işletme artışı lehine, **ücretler aleyhine bozulması** sonucunu doğurmuştur.
- Sektörler olarak ücret gelirlerinin Gayri Safi Katma Değer (**GSKD**) içindeki paylarının gelişimine bakıldığında, bilhassa **2016 yılı sonrasında** ücretler kesiminden sermaye kesimine **gelir transferinin en belirginleştiği sektör imalat sanayi** (dolayısıyla da sanayi) sektörüdür. **2016** yılında imalat sanayi **GSKD** içinde **%40 olan ücretlerin payı**, **2021’de %28,5’e** gerilemiştir. 2016 sonrasında (eğilim olarak) inşaat sektörü ücret gelirlerinin payı artış göstermiştir (sektör **GSKD** içindeki payı 2016 yılında %27,7 iken 2021 yılında **%30,1’e** yükselmiştir).
- **Tarım** sektöründe ise **ücretlerin GSKD** içindeki **payı %3** ila **% 5** arasında dalgalanmaktadır.

41

TMMOB
SANAYİ KONGRESİ
2023

Sanayi Kongresine Giderken
«AKP İktidarının 20 Yılı»
15 Nisan 2023

20 Yıllık Sınai Sergüzeşti
(Dünyada ve Türkiye’de)

SONUÇ – Bulgular, Değerlendirmeler....

- İmalat sanayi ve alt sektörleri için **2009-2020 döneminde** ücretlerin USD cinsinden gelişimine bakıldığında, **tüm sektörlerde ücretler USD bazında gerilemiştir**.
- **Yüksek katma değerli ve yüksek teknoloji sektörlerine yönelmeyi hedefleyen sanayi politikaları sonucunda**; sektör/işletme düzeyinde **yüksek katma değer düşen işçilik ücretleri** ile sağlanırken, yüksek teknoloji düzeyindeki sektörlerdeki çalışanların gelir düzeyinin artması bir yana, **ücret düzeyleri 2009 seviyesinin altına düşmüştür**. Bu sektörlerdeki çalışan profiline daha yüksek teknik kaliteye sahip olduğu düşünülürse, **dönem içinde kaliteli teknik personele verilen ücretler de düşmüştür**.
- **İmalat sanayinin** geneline bakıldığında; imalat sanayi **ortalama çalışan ücretleri**, dönem içinde giderek **düşük ve orta düşük teknoloji sınıfındaki sektör ücretlerine yakınsamıştır**. **2009 yılında 506 USD**, **2010 yılında ise 559 USD olan ücretler**, **2020 yılına gelindiğinde 389 USD’ye** kadar gerilemiştir. Türkiye’nin kişi başı gelirinin 2010 yılında 10,473 USD ve 2020 yılında ise 8,536 USD olduğunu düşünürsek; 2010 yılında imalat sanayi çalışanının yıllık ortalama geliri olan 6,708 USD (559*12) ülke kişi başı gelirinin **%64’üne** denk gelirken, 2020 yılındaki yıllık ortalama 4,668 USD olan imalat sanayi çalışan geliri, o yılki kişi başı gelirin (8,536 USD) **%55’ine** denk gelmektedir. Özetle, **dönem içinde Türkiye kişi başı geliri de düşmüştür, ama imalat sanayi çalışanlarının geliri daha da gerilemiştir**.

42

İmmob SANAYİ KONGRESİ 2023

Sanayi Kongresine Giderken «AKP İktidarının 20 Yılı» 15 Nisan 2023

20 Yılın Sınai Sergüzeşti (Dünyada ve Türkiye’de)

SONUÇ – Bulgular, Değerlendirmeler....

- **Türk imalat sanayiinin** uzun yıllardır **yatırım ve ciro değerlerinin düşük ve orta düşük sektörlerde** neden baskın/belirleyici olduğu sektörlerin teknoloji gruplarına göre sınıflandırılmış kârlılık verilerine baktığımızda anlaşılmaktadır (burada belirtilecek kârlılık rakamlarının ilki 2009 yılına, ikincisi ise 2020 yılına aittir); düşük teknoloji sektörlerde 89 bin USD’den 178 bin USD’ye (%99 artış), **orta düşük teknoloji sektörlerde 118 bin USD’den 802 bin USD’ye (%582 artış)**, orta yüksek teknoloji sektörlerde 400 bin USD’den 623 bin USD’ye (%56 artış) ve yüksek teknoloji sektörlerde 990 bin USD’den 1,223 bin USD’ye (%24 artış) yükseldiği görülmektedir.
- Buradan da **orta düşük teknoloji sektörlerdeki firma başına kârın orta yüksek teknoloji sektörlerdeki firmaya kıyasla daha yüksek olduğu** anlaşılmaktadır. 2009 yılında orta düşük teknoloji sektörler için 118 bin USD olan firma başına kâr, 2020 yılında 802 bin USD’ye yükselmişken, orta yüksek teknoloji grubunda 2009 yılında 400 bin USD olan firma başına kâr rakamı 2020’de 623 bin USD’de kalmıştır.
- **Sektörel kârlılıkların emek yoğun sektörler kabul edebileceğimiz düşük ve orta düşük teknoloji sektörlerde çok daha hızlı artıyor olması** ve yüksek düzeylere ulaşması, düşük (ve gerileyen) emek ücreti serisi ile birleşince **Türk imalat sanayinin üretim yapısını** da ister istemez **düşük ve orta düşük teknoloji platformuna çekmektedir.**

İmmob SANAYİ KONGRESİ 2023

Sanayi Kongresine Giderken «AKP İktidarının 20 Yılı» 15 Nisan 2023

20 Yılın Sınai Sergüzeşti (Dünyada ve Türkiye’de)

SONUÇ – Bulgular, Değerlendirmeler....

- **İmalat sanayinin üretim yapısı** üretim değeri, ciro ve katma değer açısından incelenerek **2003-2021** yılları için bir karşılaştırma yapıldığında, **öne çıkan sektörlerin hemen hiç değişmediği**, imalat sanayinde yapısal bir dönüşüm bir yana, ufak **sektörel öncelik farklılaşması bile olmadığı** görülmektedir. **Gıda, Tekstil, Giyim, Ana Metal ve Otomotiv sektörleri** bu kriterlerde hem 2003 hem de 2021 yıllarında ilk sırada yer almıştır. Girişim sayısı açısından da ilk beşte yer alan sektörler içinde Giyim, Gıda ve Metal ürünleri her iki yılda da ilk beş arasındadır.
- **Ölçek büyüklüğü** açısından bakıldığında da; 2003 ve 2021 yıllarında girişim sayısı olarak toplam işletmelerin **%98’inden fazlasını mikro** (1-9 çalışan) ve küçük (10-49 çalışan) işletmeler oluşturmaktadır. Buna karşın **ciro, üretim değeri ve katma değer açısından toplamın 2/3’ünden fazlası orta** (50-249 çalışan) ve **büyük** (250+ çalışan) girişimlere aittir.
- **İmalat sanayinde oligopolistik ve tekeli eğilimler artıyor** görünmektedir. Girişim sayısı dışındaki bütün kategorilerde büyük işletmeler pazar payını artırmışlardır. **Girişim sayısında binde değerlerle ifade edilen büyük işletmeler, pazarın yaklaşık %60’ına; girişim sayısının %2-3’ünü oluşturan orta ve büyük işletmeler ise pazarın yaklaşık %80’ine sahiptir.**

TMMOB
SANAYİ KONGRESİ
2023

Sanayi Kongresine Giderken
«AKP İktidarının 20 Yılı»
15 Nisan 2023

20 Yılın Sınai Sergüzeşti
(Dünyada ve Türkiye’de)

SONUÇ – Bulgular, Değerlendirmeler....

- İmalat sanayi üretim değeri 2003 yılında 149 milyar USD düzeyinde iken, 2021’de 550 milyar USD düzeyine yükselmiştir. Aynı dönemde imalat sanayi katma değeri 38 milyar USD düzeyinden, 126 milyar USD düzeyine ulaşmıştır. Pandemi dönemine kadar 400-450 milyar USD düzeyinde salınan imalat sanayi üretim değeri ve 90 milyar USD civarında dalgalanan imalat sanayi katma değeri, 2021 yılında hızlı bir yükselme göstermiştir.
- İmalat sanayi katma değer oranı da 2003 yılında %25,1 iken 2021 yılında %22,9 olarak gerçekleşmiştir. Geçtiğimiz dönemin hemen tüm sanayi politikaları «yüksek teknoloji ve yüksek katma değerli üretim» üzerine yoğunlaşmasına rağmen imalat sanayinin teknolojik yapısı da, katma değer oranı da, tam tersine, gerileme göstermiştir.
- Dış ticarete dışa açıklık 2003-2022 döneminde artarken (%37’den %68’e), dış açık 22 milyar USD’den 110 milyar USD’ye yükselmiştir.
- İmalat sanayi ihracatı içinde sektörlerin payları incelendiğinde; 2003 yılında %22,4 payla ilk sırada yer alan Giyim sektörü 2021 yılında yerini %13,7 ile Ana Metal sektörüne bırakmıştır. 2003-2021 için ortak sektörler Giyim, Otomotiv, Ana Metal ve Gıda’dır. İlk beş sektör olarak bakıldığında; 2003 yılındaki Tekstil sektörü 2021 yılında yerini Makine sektörüne bırakmıştır.

45

TMMOB
SANAYİ KONGRESİ
2023

Sanayi Kongresine Giderken
«AKP İktidarının 20 Yılı»
15 Nisan 2023

20 Yılın Sınai Sergüzeşti
(Dünyada ve Türkiye’de)

SONUÇ – Bulgular, Değerlendirmeler....

- İthalat cephesinde ise ilk beş sektör hiç değişmemiştir (Kimyasallar, Ana Metal, Makine, Otomotiv ve Elektronik). Kimyasallar sektörüne bağımlılık daha da artarken (2003’deki %15,7’lik paydan 2021’de %18,9’a), 2021 yılında Ana Metal sektörü ikinciliği Makine sektöründen almıştır.
- İhracattaki hedef pazarlar da 2003 ve 2021 yıllarında önemli bir değişiklik göstermeden hemen hemen aynı kalmıştır. 2003 yılında Almanya ihracattan aldığı %16,1 payla ilk sırada yer alırken, 2021’de yerini korumuş ancak payı %8,6’ya gerilemiştir. İlk beş ülkede Almanya, ABD, Birleşik Krallık ve İtalya değişmezken, 2003’de beşinci sırada yer alan Fransa 2021’de yerini Irak’a bırakmıştır.
- İthalat cephesinde ise radikal bir değişim yaşanmıştır. 2003 yılında toplam ithalatın %16,6’sını yaptığımız Almanya, 2021 yılında yerini %15,7 pay alan Çin’e bırakarak ikinci sıraya gerilemiştir. 2003 de ilk beş sırada yer almayan Rusya, İtalya ve ABD, 2021’de ithalat yapılan önemli ülkeler arasına girmiştir.

46

İmmob SANAYİ KONGRESİ 2023 Sanayi Kongresine Giderken «AKP İktidarının 20 Yılı» 15 Nisan 2023 20 Yılın Sınai Sergüzeşti (Dünyada ve Türkiye'de)

SONUÇ – Bulgular, Değerlendirmeler....

- **Dış ticaret, teknoloji düzeyi** açısından değerlendirildiğinde; Türk imalat sanayiinin net teknoloji ithalatçısı olduğu ve bu yapının **değişim göstermediği** görülmektedir. 2009 yılında toplam ihracat içinde %3,5 olan **Yüksek teknoloji sektörlerinin payı 2021'de %3'e** gerilemiştir. 2009 ve 2021'de ihracatta yüksek dışında kalan üç teknoloji grubu da eşit (%33 civarı) paya sahipken, **ithalatı domine eden Orta-Yüksek teknoloji grubu** olmuştur. Uzun dönemdir dışa (daha çok) açılma ile teknoloji ithalatçısı olan imalat sanayi bunu ihracat yapısına yansıtmamıştır. **Yaparak öğrenmek yerine emeği ucuzlatarak rekabet etmek daha kolay ve daha cazip** görünmektedir.
- **İmalat sanayinde istihdamın yükünü Düşük ve Orta-Düşük teknoloji sektörler** çekmekte iken (Giyim, Tekstil, Gıda ve Metal Ürünler gibi), **çalışan başına katma değer** ortalama **22-24 bin USD** düzeyinde kalmıştır. **2021 yılındaki 26,7 bin USD'lik** düzeyde **pandemi** etkisi düşünülmelidir. **Sanayi sektörü çalışan başına katma değer** olarak karşılaştırıldığında da, **OECD ortalaması 77 bin USD, AB ortalaması 66 bin USD** civarında iken **Türkiye değeri 37 bin USD'dir** (2019 verisi).
- Bir **etkinlik göstergesi** olarak **imalat sanayi kapasite kullanım oranı**, kriz dönemlerinde düşüş gösterse de, **2007-2021 döneminde %75-77** bandında dalgalanmıştır.

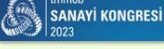
47

İmmob SANAYİ KONGRESİ 2023 Sanayi Kongresine Giderken «AKP İktidarının 20 Yılı» 15 Nisan 2023 20 Yılın Sınai Sergüzeşti (Dünyada ve Türkiye'de)

SONUÇ – Bulgular, Değerlendirmeler....

- **2017 yılına kadar paralel** seri izleyen **kişi başı ve çalışılan saat başı verimlilik endeksleri** bu tarihten sonra **çalışılan saat lehine hep yüksek gitmiş** ve bu fark **pandemi sonrasında daha da belirginleşmiştir**. Gelir bölüşümü ile birlikte düşünüldüğünde, **artı değer transferinin önemli bir kaynağı** olmuştur.
- **İmalat sanayi Ar-Ge harcamaları 2009 yılında 1,2 milyar USD** düzeyinde iken **2021 yılında 3,7 milyar USD'ye** yükselmiş ve toplam **Ar-Ge harcamaları içinde imalat sanayi Ar-Ge harcamaları payı da 2009'daki %23,7** düzeyinden **2021'de %40'a** yükselmiştir.
- Tescil edilen **patent, faydalı model, marka ve tasarım sayısı** da **önemli gelişmeler** göstermiştir. Tescil edilen patent sayısı **1.180'den 12.556'ya**, marka sayısı **22.310'dan 129.423'e**, tasarım sayısı da **16.687'den 50.038'e** yükselmiştir.
- **Ar-Ge kapasitesinde görülen sayı ve tutar göstergeleri iyileşmeleri** ne yazık ki **imalat sanayiinin üretim, katma değer ve satış (ihracat dahil) değerlerine yansımamış**, imalat sanayiinin teknoloji düzeyinde bir **değişim ortaya çıkaramamıştır**.

48

Sanayi Kongresine Giderken
«AKP İktidarının 20 Yılı»
15 Nisan 2023

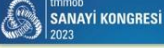
20 Yıllın Sınai Sergüzeşti
(Dünyada ve Türkiye’de)

SONUÇ – Bulgular, Değerlendirmeler....

- **Ar-Ge teşviklerinin genelde vergi bağışıklıkları ve Ar-Ge personeli maliyetinin düşürülmesine yönelik içerikte olması, bu teşviklerin imalat sanayi üretim yapısını kalıcı ve sürdürülebilir bir şekilde değiştirmekten ziyade, işverenler için maliyet düşürücü (kârlılığı artırıcı) bir faktör gibi değerlendirilmesi sonucunu yaratmıştır.**
- İncelenen dönemde gözlemlenen **tek değişim, üretimin Düşük teknoloji sektörlerden, kârlılığın daha yüksek olduğu Orta-Düşük teknoloji sektörlerine doğru kayması** olmuştur.
- İmalat sanayinin 2012 yılı I/O tablosu kullanılarak gerçekleştirilen yapısal analizi sonucunda da;
 - Değer olarak, bir birimlik üretim için **ara girdilerin payının en yüksek olduğu sektör: Rafine Petrol (%80,1)**
 - Ekonomideki **üretim artışını en fazla tetikleyen sektör: Motorlu Kara Taşıtı (2,97 birim)**
 - **Tedarik zincirlerinde en önemli sektör: Kimyasallar (7,53 birim)**
 - **En fazla ara malı niteliği taşıyan sektör: Basım-Yayın** (üretiminin tamamı diğer sektörler tarafından talep edilmektedir)
 - Kullandığı ara girdiler itibarıyla, **ithal bağımlılığı en yüksek sektör: Rafine Petrol** (Ara girdilerin %83,8’i ithal, **ikinci sırada** %48,2 ile **Kimyasallar** yer almaktadır)

49

(*): 50. Slayt

Sanayi Kongresine Giderken
«AKP İktidarının 20 Yılı»
15 Nisan 2023

20 Yıllın Sınai Sergüzeşti
(Dünyada ve Türkiye’de)

SONUÇ – Bulgular, Değerlendirmeler....

- Yüksek teknolojinin yüksek katma değerle mutlaka ve illaki başa baş gitmek zorunda olmadığını,
- Yüksek katma değer tercihinin ağırlıklı olarak kârlılıkla (dolayısıyla sermaye kesimiyle) ilgili bir piyasa kavramı olduğunu,
- Yüksek katma değer (sektörler düzeyinde de) bölüşümünün de konuşulması gerektiğini, asıl önemli meselenin tedarik zinciri güvenliğini de içerecek şekilde yurtdışında kalacak katma değer zincirinin tesis edilmesi olduğunu,
- Yüksek teknoloji kavramının da sadece üretilen nihai ürünün tanımlanmasıyla bir anlam ifade etmeyeceğini, yüksek teknoloji ürünün bileşenlerinin üretiminin de yerleşmesinin nihai ürün üretimi kadar önemli ve vazgeçilmez olduğunu, üretimde ithal bağımlılığının ancak bu şekilde azaltılabileceğini,
- Ayrıca, yüksek teknoloji kavramının üretilen ürünün yer aldığı teknoloji grubunun hangisi olduğuyla sınırlı olmaması, her bir sektördeki üretim sürecinde kullanılan teknolojiyi de içerecek şekilde yorumlanması gerektiğini,
- Sanayileşmenin bütüncül bir yaklaşımla ve diğer sektörleri de (bilhassa tarım ve enerji sektörleri dikkate alınarak sanayi dışındakiler de dahil olmak üzere) kapsayacak politikalarla ve **akıl ve bilim bazlı planlama** ile gerçekleştirilmesi gerektiğini, **defaatle** dile getirdim, getirmeye de devam edeceğim.

50

SONUÇ – Bulgular, Değerlendirmeler....

- Dönem içinde **hem cari oran hem de likidite oranlarında bir iyileşme** görülerek, imalat sanayinin kısa vadeli yabancı kaynaklarını finanse edecek işletme sermayesi büyüklüğüne sahip olduğu, dönem süresinde **net işletme sermayesinin hep pozitif** olduğu ve imalat sanayinin likidite yapısının da güçlendiği anlaşılmaktadır.
- **Devir sürelerinde;** stok devir süresi 2015 yılına göre 2021 yılında bir haftalık artış gösterirken, aynı dönemde alacak tahsil süresi ise beş günlük azalma sergilemiştir. Dönem ortalaması olarak **alacak ve stok devir sürelerinin eşit** olduğu görülmektedir.
- Finansal yapı oranlarında ortaya çıkan **en belirgin eğilim;** dönem içerisinde imalat sanayi genelinde **borçlanma oranlarının artarak daha yüksek yabancı kaynakla çalışılması** ve maddi duran varlıkların aktifte oranındaki sürekli gerilemeden anlaşılacağı üzere **sabit tesis yatırımlarında oransal bir azalmanın** ortaya çıkmasıdır. Bu dönemde daha fazla yabancı kaynak kullanma eğiliminde olan imalat sanayinin, bu yabancı kaynakları sabit tesis yatırımlarında kullanma eğilimi sergilemediği anlaşılmaktadır.
- **Kârlılık oranlarına** bakıldığında; **faaliyet kâr marjı** dönem başındaki **%7,4 lük değerinden %12,54'e** ve dönem **net kârlılık oranı** ise dönem başına kıyasla iki katına çıkarak **%3,41'den %7,98'e** yükselmiştir.
- Dönem içinde yabancı kaynak kullanımındaki artış paralelinde, **finansman giderlerinin net satışlara oranında da yükselme** görülmektedir. Finansal kaldıraçın daha fazla kullanılması neticesinde artan finansman giderleri payı, **dönem içinde artan kârlılık oranları nedeniyle sorun oluşturmamıştır.** Ancak, satış miktarı ve/veya satış fiyatlarındaki gerileme, maliyetlerde beklenmedik bir artış ya da döviz kurlarında/faizlerde yükselme sonucunda **kârlılık oranlarının geriye gitmesi durumunda, yüksek finansman giderleri imalat sanayi kârlılık yapısı için risk oluşturmaktadır.**

51

SONUÇ – Bulgular, Değerlendirmeler....

- **2003-2021** döneminde **Türkiye GSYİH'sinin dünya GSYİH'si içindeki payı** önemli bir değişme göstermeden **%0,80'den %0,85'e** yükselmiştir (2004 yılında Türkiye'nin dünya GSYİH'si içindeki payı **%0,93'tür**). **İmalat sanayi** ise görece iyi bir performans göstermiş ve **dönem başında %0,83** (2004 yılında %0,95) olan dünyadaki payını **2021 yılında %1,10'a** yükseltmiştir.
- **Türkiye'nin dünya gelirindeki payının BRICS ülkeleri ile karşılaştırıldığında çok geride kaldığı** anlaşılmaktadır. 2004-2021 döneminde, USD bazında, **Brezilya %140, Çin %807, Hindistan %347, Kore %127, Rusya %200, Güney Afrika %64** büyürken **Türkiye'nin GSYİH büyüme hızı %99'dur.** Aynı dönemde **dünya GSYİH'si ise %118, Orta-Yüksek gelir grubundaki ülkelerin gelirleri ise %370** büyümüştür.
- 2004-2021 döneminde **Türkiye imalat sanayi katma değeri USD bazında %159 büyürken,** aynı **büyüme; Çin'de %678, Hindistan'da %198, Rusya'da %186, Kore'de %120, Güney Afrika'da ise %7** olarak gerçekleşmiştir. Dünya imalat sanayi 2004-2021 döneminde %125 büyürken, Orta-Yüksek gelir grubundaki ülkeler grubunda bu oran **%396'dır. Çin'in 2004 yılında %9** olan dünya imalat sanayi içindeki payını **%30'a, Hindistan'ın %1,5'dan %2,7'ye** çıkardığı dikkate alındığında, kat etmemiz gereken çok büyük bir yol olduğu anlaşılmaktadır.
- **Pandeminin de etkisiyle, Türkiye imalat sanayinin GSYİH içindeki payı %22'ye** yükselmiştir. Buna rağmen aynı **oran Çin'de %27, Kore'de %25 ve Orta-Yüksek gelire sahip ülkelerde ise ortalama %23** düzeyindedir.

52

Sanayi Kongresine Giderken
«AKP İktidarının 20 Yılı»
15 Nisan 2023

20 Yılın Sınai Sergüzeşti
(Dünyada ve Türkiye’de)

SONUÇ – Bulgular, Değerlendirmeler....

- **İmalat sanayi üretiminde Orta-Yüksek ve Yüksek teknoloji ürünlerin payını seçilmiş (sanayileşmiş ve gelişmekte olan) ülkelerle karşılaştırdığımızda, Türkiye karşılaştırılan ülkelerin tamamının (Kore, Almanya, Fransa, İtalya, Japonya, Hindistan ve Çin) gerisinde kalmaktadır.** Orta-Yüksek ve Yüksek teknoloji ürünlerin imalat sanayi katma değeri içindeki payında **2019** yılında **Kore** toplam imalat sanayi katma değerinin **%63,8’i** ile ilk sırada, **Almanya %60,7’si** ile ikinci sırada, **Japonya ise %56,6’sı** ile üçüncü sıradadır. **Türkiye’de bu pay %33,7’dir** (1990 yılında %26,7, 2003 yılında %31,1)
- **Orta-Yüksek ve Yüksek teknoloji ürünlerin imalat sanayi ihracatı içindeki paylarına baktığımızda ise, Türkiye seçilen ülkeler içinde sonunculuktan kurtulmaktadır.** Bu kategoride 2019 yılında **Japonya %80,6** ile ilk sırada yer alırken onu **%73,9 ile Almanya** ve **%73,8 ile Kore** takip etmektedir. **Türkiye %44,4’lük oranı** ile (1990 yılında %20,3 ve 2003 yılında %37,9) %36,7 değerine sahip Hindistan’ın üzerinde yer almıştır.
- Son olarak, **ihracatı sadece Yüksek teknoloji ürünlerin payına göre değerlendirdiğimizde, Orta-Yüksek teknoloji ürünlerin ne kadar baskınlık sağladığı anlaşılmaktadır.** 2007-2020 dönemi için yapılan değerlendirmede **Türkiye 2020** yılında **%3,2’lik payla son sırada** yer alırken, **ilk sırada %35,7’lik payla Kore**, **ikinci sırada %31,3’lük payla Çin** ve **üçüncü sırada da %23,1’lik payla Fransa** yer almaktadır. **2007** yılında Türkiye’nin yüksek teknoloji ürünlerinin imalat sanayi ihracatı içindeki payının **%2,1** olduğu dikkate alındığında ihracatta teknoloji yoğunluğu anlamında önemli bir mesafe alınmadığı anlaşılmaktadır.

53

(*): 54. Slayt

Sanayi Kongresine Giderken
«AKP İktidarının 20 Yılı»
15 Nisan 2023

20 Yılın Sınai Sergüzeşti
(Dünyada ve Türkiye’de)

SONUÇ – Bulgular, Değerlendirmeler....

- **Çözüm bellidir. Akıl ve bilim kullanmadan bugüne kadar yapısal sorunlarını çözmeyi başarabilen bir ülke olmamıştır. Ekonomi bir mucizeler ve buluşlar disiplini değildir. Ekonomi, nihai hedefi kamu yararı ve kamu refahı olması gereken, bunun sağlanması için de ülke imkânlarını kullanıp geliştirerek ülkenin ihtiyaçlarına çözüm üretmeyi amaçlayan ve bunun için de insana dair her faktörü düşünmesi gereken bir yaklaşım/bilimdir.**
- **Yalnızca bugünü değil, geleceği de dikkate katması gereken ekonomi yaklaşımının, kaynakları kullanmak, geliştirmek ve ülkenin hedeflenen gelişme düzeyine ulaşmasını sağlamak için geniş halk kitlelerinin refahını düşünen akıl ve bilim bazlı planlamadan başka bir stratejisi olmamalı, olamamalıdır.**
- **Ticaret kavramları ve ticari yaklaşımla toplum refahı sağlanamaz. Kalkınmacı devlet, insanını, kâr ettikçe mutlu olan iktisadî birimler ya da mal ve hizmet satılacak müşteriler olarak değil, daha yüksek refah seviyesinde yaşamaya layık eşit bireyler/yurttaşlar olarak görmelidir.**

<https://21inciyuzyilicinplanlama.org/>

54

Çözumsuzlük diye bir şey yok. Akıl ve bilim bazlı planlama ile ve bütüncül bir ekonomik yaklaşımla, kamu çıkarını, geniş halk kesimlerinin yararını ve kamu menfaatini düşünerek çözüm üretilebilir. Yüksek katma değer, kârlılık, rekabetçilik bilmem ne gibi ticaret kavramlarını bir kenara bırakıp, kamu refahını, çalışan kesimlerin refahını arttıracak bir planlama kavramı ile ekonomiye yaklaşmak gerekli. Son slaytım da buydu. Bakın, sadece son 20 yılın

değil, neo-liberal iktisat politikalarının kesintisiz uygulandığı son 40 yılın hikâyesi bu. Geldiğimiz nokta da 40 yılın sergüzeştin serencamı. Neyzen Tefrik çok güzel söylemiş;

“Türkü yine o türkü,
Sazlarda tel değişti,
Yumruk yine o yumruk,
Bir varsa el değişti.”

Sabrınız için teşekkür ediyorum.

İttimob
SANAYİ KONGRESİ
2023

Sanayi Kongresine Giderken
«AKP İktidarının 20 Yılı»
15 Nisan 2023

20 Yıllık Sınai Sergüzeşt
(Dünyada ve Türkiye’de)

SONUÇ – Son 20 Yıllık Değil, 40 Yıllık Sergüzeştin Serencâmı...

*Türkü yine o türkü,
Sazlarda tel değişti,
Yumruk yine o yumruk,
Bir varsa el değişti!*

Neyzen Tefrik

55

MALİ POLİTİKALAR

Prof. Dr. Oğuz OYAN

Bizden önceki iki konuşma -ki, kutluyorum; Oktay ve Korkut hocaların konuşmaları mükemmeldi- benim şu anki konuşmam açısından, mali politikalar açısından tamamlayıcı bir çerçeve çizecek. Burada Korkut hoca dönemi olarak: 1989-1997'yi, 1998-2015'i, sonra 2016-2022'yi aldı. Tabii, zaman zaman da "89'a nereden geldik?" demek için de 24 Ocak 1980 Kararlarına da gitti, yani 80'lere bir bütün olarak baktı. 1980'leri de kapsamadan olmaz gerçekten, çünkü bugünleri hazırlayan AKP dönemi öncesindeki bir 20 yıl var. 1980-2022 arasındaki bu 42 yıllık dönemin aslında ilk 10 yılı 24 Ocak 1980 Kararları çerçevesinde IMF'nin ilk büyük dönüştürme operasyonuydu. 1990'lara da bunun yansımaları vardı, ama 90'lar bir ara nağme diyebiliriz. 1990'lar daha çok 2000'leri hazırlamak üzere geçti ve 2000'ler programıyla ikinci büyük dönüştürme operasyonu yine IMF gözetiminde gerçekleştirildi. Gerçi, IMF ile Yakın İzleme Anlaşması 1998'den başlıyor, ama IMF ile daha kapsamlı bir düzenleme (stand-by) 9 Aralık 1999'da imzalanacak ve 2008'e kadar götürülecek. 2008-2015 arasında ise IMF programının gölgesi altında bir devam senaryosu sürüyor ve orada tam o programın adamları Babacan ve Mehmet Şimşek'ler var. 2016'dan itibaren ise "programdan" kısmi sapmalar dünyası işlemeye başlıyor.

Çok özet geçeceğim, ama tablolarla bazı gelişmeleri açıklamaya çalışacağım. 1980'li yıllar aslında Washington Uzlaşması dediğimiz uzlaşma paralelinde yapılan düzenlemeler Türkiye'sidir; ana ek-seni devletin küçültülmesidir. ANAP iktidarı bütün bir vergi yükünü de azaltma peşinde koşmuştur. Ama arkasından hem dolaylı vergilere, hem fonlara, hem özelleştirmelere, yani birtakım olağanüstü gelir kalemlerine bel bağlamak zorunda kalmıştır. Ama bu yöneliş bir "zorunda kalmak" durumundan ziyade sermaye yönlü bir siyasi ve ideolojik tercih-

tir. 1989 gibi erken sayılabilecek bir tarihte sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi de aslında, Korkut hocanın da adını andığı 1988-89'daki önemli kitle eylemleriyle bağlantılıdır; ama daha önemlisi 1989 yerel seçimlerinde ANAP yenilgisi, siyaset kademesine kitleleri yeniden dikkate alma zorunluluğunu hatırlatmıştır. O sırada kamuda -ki KİT'ler çok daha cesametliydi- çok daha geniş işçi kesimlerini temsil eden Türk-İş, tabandan gelen baskıyla daha mücadeleci bir yapıdaydı. Dolayısıyla 1980'lerdeki emek aleyhine çalışan bölüşüm şokunu 1989, 1991 ve 1993 toplu sözleşmeleriyle önemli ölçüde işçi sınıfının sendikalı, örgütlü bölümü üzerinden attı, ücretler bakımından bir telafi mekanizması çalıştı. Peki, nasıl karşılandı? Kamu maliyesinin üzerine aniden binen "yüksek" ücret maliyetlerinin telafi edilebilmesi için yoğun dış kaynak girişine izin verilmesi bir çözüm olarak düşünüldü. 1989'da sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi iktidarın can simidi oldu.

1990'lı yılları iki-üç sözcükle tanımlayacak bir tek şey söylenmek istenirse, o da büyük bir kamu maliyesi krizine doğru bir gidiştir. Çünkü 1980'lerde ilk kez mali piyasalardan yüksek tutarlarda borçlanan bir kamu maliyesi sistemi var. Dolayısıyla bu, giderek 1990'lı yıllarda bir krize yol açacaktır. Öyle ki, 2000-2001 yılına gelindiğinde tüm vergi gelirleri borç faizlerine yetmeyecektir. Bu daha önce görül-müş boyutta bir kriz değildi. 1998 tarihli Temizel Yasası, vergi oranlarını düşürüp Gelir Vergisi'nde artan oranlılığı teşvik edecek bir üniter yapıya dönüştürmek istiyordu; bir yönüyle ANAP'ın 1980'lerdeki "arz yönlü iktisat" politikasının bir taklidi biçiminde gündeme geliyordu. Ama sermayenin düşük oranlardan vergi vermeye daha gönüllü olabileceği gibi naif bir varsayıma dayanıyordu ve uygulanamadan çöktü. Onun için çok üzerinde durmayacağım. Çizelge-1 üzerinden dönemi özetleyebiliriz.

1975 ile 2000 arasında kamu maliyesinin nasıl bir dönüşümü var? (2002-2022 arasını da daha sonra gene bir tabloyla vereceğim). Burada verilen bütçenin dört kalemi bütçe harcamalarının yaklaşık yüzde 70'i dolayında. Bütçenin harcamalarına oranla bunlar. Birinci satıra bakarsanız, personel ödemelerinin bütçe payının iki alt dönemde yukarıya, yüzde 30'ların üzerine çıktığını görüyorsunuz: 1975-80 dönemi işçi hareketinin, sendikal hareketin çok önemli olduğu dönemdir; ikincisi 1989-93 dönemidir ve yine emek hareketinin yükseldiği bir döneme denk gelir. Onun dışındaki dönemler azalış dönemleridir. Ki, 2000 yılında IMF programının uygulandığı dönemde yüzde 21'e kadar gerileyen bir paydan bahsediyoruz. Bu sadece bütçe açısından gösteriyor. Tabii, bütçe dışındaki bütün alanları da etkileyen bir eğilimden bahsediyoruz.

İkinci satır yatırımlardır. Bütçe içi kamu yatırımlarından bahsediyoruz. Kamu yatırımlarının bütçe harcamaları içinde başlangıçta yüzde 20'ler dolayında bir payı var ve bu 1983'e kadar geliyor, hatta 88'e kadar tortuları sürüyor; ama sonrasında çok radikal bir gerileme var. 1989'da personel ödemelerine yer açmak için de ilk kısılan şey yatırımlar. Ama zaten bu ideolojik bir tercih. KİT'lere transfer harcamalarına baktığınızda da aynı şey oluyor: Bütçenin yaklaşık yüzde 12-13'ü bu alana giderken, 1983'ten sonra bıçak gibi kesiliyor. Burada politik bir karar var; ANAP 1983 sonunda iktidara, KİT'lere transferleri kesmek kararlılığıyla gelmişti esasen. Zaten

1985'te bir yabancı bankaya KİT/özelleştirme raporu hazırlatacak, 86'da da özelleştirme uygulamaları başlayacaktır. Buradaki kritik yer değişirme son satırdaki faiz transferleridir; başlangıçta bütçenin sadece yüzde 2-3'ü dolayındayken...

Oturum Başkanı- Oğuz ağabey, o milli gelir içindeki payı mı?

Prof. Dr. Oğuz OYAN- Hayır. Bunların hepsi bütçe harcamalarına kıyasla.

Oturum Başkanı- Faiz yüzde 2 dedin de, onun için.

Prof. Dr. Oğuz OYAN- Hayır; faiz harcamalarının bütçe içindeki payının evrimini izliyoruz. Yani nereden nereye geldiğimiz açısından. 1984-88'de birdenbire hızlı bir iç borçlanma nedeniyle faiz harcamaları bütçenin yüzde 16'sını almaya başlıyor; sonra yüzde 20'si, sonra yüzde 33, sonra yüzde 43, 2000 yılında yüzde 43,9'u; yani bütçenin yarısına yakını. Ki gelirler tarafına bakarsak, vergiler bütçenin daha küçük bölümünü oluşturduğundan, tüm vergiler faiz giderlerine yetmez duruma geliyor. Bu kritik bir kamu maliyesi dönüşümüdür; bir kriz tablosudur.

Bir sonraki slayta geçerseniz, 2000'ler programını aslında 1999 yılında sonuca bağlanan Post Washington düzenlemesinin kurallarının Türkiye'de ilk uygulama örneği olarak görüyoruz. Çok radikal bir program hazırlıyor IMF. 57. Hükümet iktidardadır, Bu programı Ecevit Hükümetine yaptırımalarının politik bir anlamı da vardır. Neoliberal günaha (angajmana) bütün siyaset katmanları ortak edilmek istenmiştir.

2000'lerdeki program bizim Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gördüğümüz en kapsamlı ve radikal IMF niyet mektubundan doğmuştur. Niyet mektubu dediğiniz öyle 2 sayfalık bir metin değildir; Hazine bunun için 2 kitap çıkarmıştır. Üstelik önce İngilizce yazılmıştır, sonra Türkçeye çevrilmiştir. O yüzden Türkçesi biraz tuhaftır. Böylesine bir

Çizelge 1. Bütçenin Bazı Harcama Kalemlerinde Ağırlık Kaymaları (1975-2000)

	1975-80	1981-83	1984-88	1989-93	1994-95	2000
Personel	35,4	26,5	23,6	37,5	29,8	21,4
Yatırım	19,8	19,7	18,1	12,8	7,0	5,3
KİT'e trans.	12,1	12,8	4,2	4,7	2,5	1,9
Faiz trans.	2,7	6,2	16,4	20,6	33,4	43,9
4 Kalem Top.	70,0	65,2	62,3	75,6	72,7	72,5

Kaynak: Bütçe Gerekçeleri

kapsam ve çok kesin vadelerle hedefler koyan bir programdır. Programın tarım ayağını temsil eden ve DB tarafından yürütülen TRUP yani Tarım Reformu Uygulama Projesi, Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) 1995 tarihli Ortak Tarım Programı'nın âdeta test uygulamasıdır. DTÖ bu programı Dünyaya tam kabul ettirebilmiş değildi; Türkiye de bu Programın tarım desteklerini kısıtlama bahsinde kendini istisnai bir yere konumlandırabilmişti. Ama söz konusu IMF/DB programıyla hemen geri adım atırlıyordu. Neydi TRUP programının esasları? "Bütün destekleri bırakın, yerine doğrudan gelir desteği (DGD) türü bir destek verin üreticiye, onu da geçici yapın". Nitekim öyle de oldu, yedi sene sonra DGD sonlandırıldı. Ama bu arada üretici alım, girdi ve fiyat desteklerinin dışında üretim yapmaya alıştırdı, yapamayan da bırakıp gitti tam da istenildiği gibi. Nitekim 4-5 yıl içinde 3 milyon civarında üretici tarımı terk etti. Böyle bir programın AKP iktidarına dikensiz gül bahçesi hazırlamak gibi bir işlevi de oldu.

Salondan- Hocam, Gümrük Birliği'ne girişin bir etkisi oldu mu burada?

Prof. Dr. Oğuz OYAN- Gümrük Birliği bütün bunların tamamlayıcısı. 1980'lerde dış ticaret serbestisi zaten girmişti Türkiye uygulamasına; 1989'da sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine de gidilmişti. Gümrük Birliği o birinci aşamayı, dış ticaretin serbestleştirilmesini tamamlayan bir şeydi; ama Türkiye'nin tam üyelik iddiasından vazgeçmesinin tescilli anlamına da geldi. İkinci tescil, 2004'te "ucu açık ortaklığa" evet denilerek olacaktır zaten.

2000'de başlatılan bu IMF programının istikrar ayağına bakarsak, enflasyon hedeflemesi üzerinden giden bir programdı, yani Merkez Bankası'nın politika faizi enflasyonun üzerinde olacak. Bu aslında yakın zamanlara kadar uygulandı. 2021'deki son

çalgınlık öncesinde, yani faizleri indirme yarışı öncesinde zaten aşağı yukarı böyleydi. 2021'in başlarına bakın, hâlâ bu enflasyon hedeflemesi belli ölçülerde uygulanmaktaydı; ama 2016'ya kadar daha kesinlikle uygulanıyordu.

Kamu birincil fazlalar vermeye zorlandı; yani "Borçlarınızı ödemek için faiz dışı fazla verin yani hizmet ve yatırım bütçelerini kısın ve böylece dış borç ödemelerini aksatmayın." Dalgalı kur politikasına geçiş de bunun bir ayağı zaten. Dolayısıyla dış kaynak girişleri için aşırı değerli TL politikası uygulandı. Bu arada, dış açıklar veren ama iç açıklar vermeyen bir ekonomi tablosuyla "durumu idare eden ama orta dönem ufku bile olmayan" bir cıvalı ekonomi dönemi yaratılmış oldu. Tabii, Korkut hoca söyledi, yüzde 5 dolayında cari açıklar verilen bir dönemdeyiz. 1990'lı yıllarda yüzde 1'in bile altında cari açıklarla idare eden bir ekonomiden dış açıkları giderek yükselmiş ve sürdürülemezlik sınırına yaklaşmış bir ekonomiye geçiş sorunsuz olmuyor. Büyük dış açıklar, "aman hiç olmazsa iç açık vermeyelim" anlayışıyla götürülüyor. Peki iç açıklar nasıl kontrol altında tutulabiliyor? Özelleştirme gelirlerini yükselterek, bir kerelik diğer kaynak girişlerini özendirerek, personel harcamalarını ve diğer bazı temel bütçe harcamalarını kısarak...

Çizelge 2. Özelleştirmelerle Bütçeyi ve Sermayeyi Beslemek (milyar dolar)

<u>Alt-Dönemler</u>	<u>Özelleştirme Gelirleri (mr.\$)</u>	<u>Yıllık Ortalama (mr.\$)</u>
1986-2003	8.278	460
2004- 2014	56.607	5.146
2015-2018	5.399	1.350
2019-2022/III	<u>1.055</u>	264
Toplam	71.339	
+Ulaştırma+TMSF	<u>12.000</u> (2009'a kadar)	
Genel Toplam	83.339	

Kaynak: ÖİB verileri; Bütçe Gerekçeleri ve 2009 Yıllık Ekonomik Raporu.

Yeniden yapılandırma ayağında ise özelleştirmede müthiş bir kararlılık var. İki-ikibuçuk yıl içinde ne-redeyse bütün KİT'lerin satılması vardı programda, bir kısmını başaramadılar. Bağımsız kurullar, Merkez Bankası bağımsızlığı vesaire. Fon sistemi tasfiye edildi. Ancak Zorunlu Tasarruf ve Konut Edinme Yardımı hesaplarında gecikmeli bir tasfiye oldu; bu arada 2000'de İşsizlik Sigortası Fonu kuruldu ve Zorunlu Tasarruf prim kesintileri oraya aktarıldı. Bu Fon, kamu borçlanmasının faiz yükünün sınırlı tutulması ve vadelerinin uzatılmasına da destek olarak düşünülmüştü. Bu arada kamu yatırımlarının ve daralan KİT sektörüne transferlerin sınırlı tutulması sürdürülecekti.

Neydi bütçe dışı bir kerelik kaynaklar? Bir defa özelleştirme gelirleri, vergi ya da varlık barışları, 2B arazilerinin satışı, imar afları, bedelli askerlik, Merkez Bankası kaynaklarının ihtiyat akçeleri dâhil kullanımı ve İşsizlik Sigortası Fonundan -bu da çok önemli ve sürekli- doğrudan ve dolaylı aktarımlar. Özelleştirmelerle bütçe nasıl beslendi? Dönemler itibarıyla bakarsak, 1986-2003 dönemi özelleştirmelerinin toplamda 8 milyar dolar dolayında olduğu, yıllık ortalamanın 460 milyon dolar düzeyinde kaldığını görürüz. 2004-14, yani AKP dönemine baktığımızda, 56,6 milyarlık bir özelleştirme var. Özelleştirmelerin yıllık ortalama geliri 5 milyar doları aşıyor AKP'nin ilk döneminde. 2015-18'e bakarsak, burada yıllık ortalama 1 milyarın hâlâ üzerinde, ama yavaşlamış durumda. 2019 sonrasına bakarsanız -2022'nin üçüncü çeyreğine kadar- burada toplamda 1 milyar dolarlık bir özelleştirme boyutu var yani artık özelleştirme çok yapılamıyor. Buna rağmen AKP yönetimi her gün Resmi Gazete'de sürekli ihaleye çıkma duyurularını, veya ihalesiz arazi satışlarını ilan ediyor. Gazetelerde de örnekleri fazlasıyla var.

1986-2022 döneminin toplamında 71 milyar dolarlık bir özelleştirme geliri bize sunuluyor. Fakat buna bir ekleme yapılmalı: Maliye Bakanlığı'nın 2009 Yıllık Ekonomik Raporu'na göre, Ulaştırma Bakanlığı ve TMSF üzerinden yapılmış 12 milyar dolarlık bir özelleştirme yapıldı; fakat bu verinin devamı daha

sonraki yıllarda verilmedi. Ben bunu ilgili bakanlara soru olarak sordum, "Daha sonraki yıllarda durum nedir?" diye. Yanıt alamadım ve bir daha da asla yayınlamadılar. Ama çizelge-2'de en azından 2009'a kadar olan bu bölümü eklemek gerekir; yani toplam özelleştirme en azından 83 milyar dolara çıkar. 2009 sonrasını da eklerseniz, muhtemelen daha yukarı gidecek bir toplam özelleştirme var. Yani yaklaşık 80 milyar dolarlık bir AKP dönemi özelleştirmesinden bahsedebiliyoruz.

İşsizlik sigortası kaynaklarının sömürülmesi de özel bir ilgi gerektiriyor. Bir kere, bütçeye aktarmalar var, sermayeye doğrudan ve dolaylı aktarmalar var. Hak eden işçilere, yani işsizlere verileden çok daha fazla bir aktarımın sermaye ve bütçeye olduğunu görüyoruz. 2020 ve 2021'de durum değişecek. 2020 ve 21'de pandemi dolayısıyla İşsizlik Sigortası Fonu kullanımı artacak. Hangi yoldan artacak? Birtakım yan ödemelerle. Yine işsizlik ödemeleri değil de Kısa Çalışma Ödeneği (KÇÖ), Nakdi Ücret Desteği (NÜD) vesaire üzerinden. Ama 2020'de bile, krizin doruk yılında bile sermaye teşvikleri 18 milyar liradır. Sermayenin primlerine oranlarsanız, sermayenin prim ödemeleri yani sisteme katkısı 10 milyar liradır. Orada bile, 2020'de bile sermaye kesimi, prim ve teşvik uygulaması dengesine baktığınızda, avantajlı durumdadır.

Bakın, Çizelge 3'e göre toplam girişler şöyle: 2002-2015 dönemine yani birinci satıra bakarsanız, toplam girişler 128 milyardır, çıkışlar ise 35 milyardır. Girişlerin sadece yüzde 27'si harcanmış, yani fona giren paranın sadece yüzde 27'si. Peki, bu yüzde 27'si, yani 35 milyar lira işsiz mi gitmiş; hayır. İşsiz giden sadece 10 milyar. 13 milyar mesela GAP yatırımlarına transfer diye bütçeye gitmiş ve geri dönmesi gerektiği halde bugüne kadar dönmemiştir. Oysa faizleriyle dönmesi gerekirdi. Onun dışındaki kalan tutar da sermayeye giden bölümü. Yani 35 milyarlık bir aktarımın sadece 3'te 1'inden azı işsizlere gitmiştir.

2016 sonrasını tek tek yıllar olarak verdim önemi

Çizelge 3. İşsizlik Sigortası Fonu'na Toplam Giriş ve Çıktılar (2002-2021)

Yıllar	A	B	B/A
	İSF'ye Toplam Girişler (prim +nema)	İSF'den Toplam Çıktılar (Haksahipleri,sermaye,vd)	Yüzde
	(mr. TL)	(mr. TL)	
2002-2015	128,7	35,6	27,7
2016	22,3	12,1	54,3
2018	34,6	23,7	68,5
2019	40,4	36,5	90,3
2020	38,3	66,6	173,9
2021	46,0	58,5	127,2
TOPLAM	310,3	233,0	75,1

Kaynak: İSF ve İŞKUR verileri; Oyan, 2023: 89.

dolayısıyla. Bakın, burada giderek artıyor, yani çıkışların girişlere oranı giderek artıyor. 3. sütuna bakalım: Yüzde 27'den 54'e çıkıyoruz 2016'da, ikiye katlanıyor. Daha sonra 68'e geliyor, 90'a geliyor ve son 2 yılda çıkışlar girişlerden fazla. Bu, şu demek: Fon aslında zarar etmez, ama fon açık veriyor. Ondan sonra bir daha olmayacak, yani 2022'de falan da açık vermiyor; ama 2020-2021 toplamına baktığınızda, fon ilk kez açık veriyor. Çünkü fon ilk kez bu yıllarda üzerine düşeni yapmak zorunda kalıyor. Üzerine düşeni yapmak zorunda kalmasının bir nedeni de, bütçeden pandemi dolayısıyla neredeyse hiçbir doğrudan destek yapılmıyor, İşsizlik Sigortası Fonu üzerinden yapılıyor ne yapılıyorsa. Yani dünyada kendi kamu maliyesi sistemini pandemi dolayısıyla harekete geçirmeyen ender ülkelerden biri olarak Türkiye temayüz ediyor. Orada bir tek İşsizlik Sigortası Fonu'nu kullanıyor.

Salondan- Buradaki çıkışlarda, biliyorsunuz, işverenin SSK primlerinin de büyük bir kısmı oradan karşılanıyor. Acaba öyle bir ayırımınız var mı? Oransal bir şey var mı?

Prof. Dr. Oğuz OYAN- Geleceğim, geleceğim.

2019-2021'i verdim, 2021'in 5. ayına kadar; çünkü Kısa Çalışma Ödeneği falan oraya kadar çalıştı, daha sonra kalktı. 2019'da emek kesimine destek,

yani işsizlik ödeneği, kısa çalışma ödeneği, nakdi ücret desteği, üçünü toplarsanız, 2019'da, 1 yıl bazında 10 milyar, doğrudan sermaye desteği 16 milyar. Bunun içinde sermaye adına ödenen yüzde 5'lik sigorta primi desteği de var, hatta özellikle o var. Dolaylı sermaye desteği dediğimiz şey ise aktif işgücü programları ve işbaşı eğitim programları denilerek yine sermayeye yarayan, ona düşük ücretli işgücü sunan programlar. Bu programların bir başka etkisi daha var; işsizlik rakamlarını düşük göstermeye yarıyor. Yani bu aktif işgücü programları ve işbaşı eğitim programlarıyla normalde işsiz kategorisinde sayılacak bir kitle sürekli işçiymiş gibi muamele görüyor.

Çizelge-4'e 2020 yılı açısından bakalım: 2020'de İSF'den emek yönlü harcama artıyor mecburen. İÖ, KÇÖ ve NÜD adına yapılan toplam destek 42 milyar TL. Ama sermaye hâlâ 18 milyar doğrudan, dolaylı olarak da 5,6 milyar TL destekten yararlanabiliyor. 2021'nin ilk 5 ayı için de rakamlar bu vaziyette.

Bu maliye politikalarının tarım ayağına da kısaca bakalım. Çizelge-5'te, daha ayrıntılı olması için sadece 2018 dönemi alınmaktadır. Milli gelir rakamıyla ilişkilendirilmesi gereken iki şey var; biri tarımsal katma değer, diğeri de tarımsal destekleme-

Çizelge 4. İSF'den Emek ve Sermaye Yönlü Aktarmalar

	<u>Emek desteği (İÖ, KCÖ, NÜD)</u>	<u>Sermaye</u>	<u>Dolaylı Ser (AİP.)</u>
2019'da	10,4 mr.TL	16,1	9,6
2020'de	42,4	18,1	5,6
2021/5	18,3	8,1	3,8

ler. 2021'den 2022'ye geçerken, GSYH ve tarımsal katma değerde büyük sıçramalar olduğu görülüyor; GSYH yüzde 107 artıyor, tarımsal katma değer ise yüzde 141. Bunlar cari fiyatlarla. Yoksa, milli gelir 2022'de yüzde 5,6 artıyor. Bu bize enflasyonun şiddetini gösteriyor. Tarımsal katma değerde cari fiyatlarla daha fazla artış olmasının nedeni ise, Tarım-ÜFE enflasyon değerlerinin çok daha yüksek seyretmesiyle ilişkili. Demin Oktay'ın sunuşunda da vardı; burada 5,8'den 6,5'e kadar giden bir tarımsal katma değer serisi var.

Tarımsal desteklemelerdeki artışlar ise çok sınırlı. Bunu, son iki satırdaki oranlamalardan daha net görebilirsiniz. Ama burada önemli olan 3/1 oranlaması değil; bu zaten biliniyor: Tarımsal desteklerin milli gelire oranının hiçbir yıl Tarım Kanunu'nun "asgari yüzde 1" oranına yaklaşmadığını ve giderek

de güdükleştğini biliyoruz. Son iki yıl için sıfırdan sonra iki hane yürüttüm ki artık eğilimin binde 3'ün dahi altına gittiğini daha iyi görebilelim. Eğer 2023 tahminini verseydim -ki bütçede 54 milyar TL ödenek ayrılmıştır- orada da binde 3'ün altında olduğu görüldü. Daha yıl bitmedi tabii.

Buradaki kritik oranlama son satırdakidir. Yani tarımsal katma değere oranla tarımsal desteklerin payı ne durumdadır? Bu pay yüzde 6'lar gibi çok düşük düzeylerde giderken, 2022'de yüzde 4'e gerileyebilmiştir. Peki bu payları hangi kıyaslamaya göre olağanüstü düşük kabul ediyoruz? Avrupa ülkelerine bakarsanız, tarımsal desteklerin tarımsal katma değere oranı yüzde 50'lerin altına pek inmez. Yani tarımın ekonomiye kattığı değerın asgari yarısı kadar bir destek verilir tarıma. Gerçek bir desteklemeden bahsediyor olursak, Türkiye'de bunun olması gereken düzey de minimum 4'te 1, ama daha iyisi 3'te 1'dir. Yani şu yüzde 4'ün yüzde 25-33 aralığına yükseltilmesinden bahsediyoruz ki bu, mevcut desteklerin 6 ila 8 kat artırılması anlamına gelmektedir.

Bütçe yapısında değişimler var. 2002'den itibaren başka bir dünyaya giriyoruz. Aslında bunu çizelge-1'in devamı olan çizelge-6'dan izleyebiliriz. Bu tabloda şunu göreceksiniz: 2002-2005 yılı hâlâ geçmiş dönemin devamıdır. Seçilen 4 harcama kaleminin toplam bütçe payı 70'ler dolayındadır ve bunda, yüksek faiz transferlerinin payı hâlâ belirleyicidir. Fa-

Çizelge 5. Tarımsal Destekler ile Tarımsal Katma Değer İlişkisi

Milyar TL	2018	2019	2020	2021	2022
1) GSYH	3.759	4.318	5.047	7.249	15.006
2) Tarımsal KD	217	276	337	402	969
3) Tarımsal Des.	15	17	22	24	40
2/1 (%)	5,8	6,4	6,7	5,5	6,5
3/1 (%)	0,4	0,4	0,4	0,33	0,27
3/2 (%)	6,7	6,2	6,5	6,0	4,1

Kaynak: Bütçe Gerekçeleri ve Tarım ve Orman Bakanlığı verilerinden oluşturulmuştur.

Çizelge 6. Önemli Harcama Kalemlerinde Ağırlık Kaymaları (2002-2022)

Yıllar	2002-05	2006-08	2009-13	2014-18	2019-20	2021-22
Personel	23,4	24,0	26,3	28,7	28,6	24,0
Yatırım	6,3	8,7	11,5	12,5	9,4	9,9
KİT Tr.	0,8	1,4	1,3	1,0	1,4	7,0
Faiz Trans.	40,6	25,2	15,0	9,5	10,6	10,9
4 kalem top.	71,1	59,3	54,1	51,7	50,0	51,8

Kaynak: Bütçe Gerekçeleri

kat IMF programının uygulanmasından itibaren faiz yükünün giderek azaldığı, 25'lerden 15'e, sonra 10'un altına indiği, 2014-18 döneminde dip noktayı gördükten sonra da tekrar arttığı bir düzleme giriyoruz. Yani yüzde 10'lara, hatta 11'lere tutunuyor. 2023 bütçesine bakarsak bu oran yüzde 12,7; ama henüz program tahmini düzeyinde olduğu için gerçekleşme durumu için bir şey diyemeyiz.

Çizelge-6 notları: "KİT Transferi", «Borç Verme» kapsamındaki «KİT sermaye» kalemidir. Görev zararları eklense, 2018'e kadar 0,5, sonrasında 0,2 puan eklemek gerekirdi. «Yatırım» kalemi ise, sermaye gideri+ sermaye transferi toplamıdır.

Buradaki kritik meselelerden biri şudur: Personele bakın, artık yüzde 30'ların üzerinde bir bütçe payı göremiyorsunuz ve 2021'den itibaren tekrar hızlı bir pay azalışıyla karşı karşıya kalınmaktadır. Yatırımların bütçe payı da sadece 2009-18 arasında çift haneye çıkıyor, ama sonrasında hep yüzde 10'un altında.

KİT'lere transfer sütununda ilginç olan son dönemdir, 2021-2022. Üstelik son iki yılın ortalaması olarak KİT payı yüzde 7'dir ama, 2020'de yüzde 5,6 iken 2022'de 8,4'e çıkmıştır. Niçin KİT'lere transferde bu kadar büyük bir artış var? Çünkü 2022'de KİT açıkları 422 milyar liradır ki, program olarak baktığımızda, bütçe açığının da 460 milyar lira olduğu bir yıldan bahsediyoruz. Bütçe açıkları kadar KİT açıklarının olduğu bir yıl istisnai özelliktedir. Nasıl birden bu kadar sıçırır? Üstelik son yılın öncesinde yani 2021'de KİT'ler fazla verirken? Bunun arkasın-

da birtakım görev zararlarının vesaire olduğunu da dikkate almamız gerekir. Özellikle BOTAŞ, Demiryolları vesaire gibi birtakım kalemler burada etkili.

Çizelge-7'de verilen vergi gelirlerinin yağması meselesi de şöyle: Vergi harcamaları diye bir kalem var bütçede, bu kalem aslında vergideki istisna muafiyetlerin tutarını bize gösterir. Hangi vergiler niçin alınmıyor, çok açıklanmaz; ama hangi vergilerde ne

kadar istisna ve muafiyet var? 2023 bütçesinde toplam vergi gelirleri 3 trilyon 200 milyar dolayındayken, 994 milyar liralık bir vergi harcamasını peşinen yazıyorlar bütçeye. Yani "Bu kadarlık vergiyi almakta imtina ediyoruz, almayacağız bu kadar vergiyi" şeyidir bu. Bu toplam vergi gelirlerinin yüzde 31'i, yani yaklaşık 3'te 1'i kadar bir rakamı tahsil etmiyoruz. Peki, bu esas olarak kime gidiyor; esas olarak sermaye teşvikleridir. Yani ücretler üzerine gelir vergisiyle yapılan birtakım şeyler var, ama bunların payı düşüktür toplam içinde.

Gelir Vergisi Yasasına bakın, 443 milyar liralık bir vergi ayrıcalığı tanınıyor. Yani verginin toplam şeyine kıyasla yüzde 88. Kurumlar vergisi de yüzde 44. Kurumlar vergisi sadece sermayeyle ilgili. Gelir vergisi ve ücretler de var. KDV'de yüzde 10, ÖTV

Çizelge 7. Vergi Gelirlerinin Yağması: Vergi Harcamaları (2023)

	2023(mr. TL)	VH/VG (%)
Toplam Vergi Gelirleri	3.200	-
Top. Vergi Harcamaları	994	31,0
-GV Yasası	443	88,0
-KV Yasası	281	44,2
-KDV Yasası	162	10,3
-ÖTV Yasası	46	9,0
-Diğer Yasalar	62	13,7

Kaynak: 2023 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Teklifi ve Bağlı Cetveller, s.170.

Yasasında yüzde 9'luk bir istisna/muafiyet, diğer yasalarda yüzde 13. Yani buradaki esas ağırlık gelir vergisiyle kurumlar vergisidir.

Dr. Sabri ÖNCÜ- Bunlar lira mı hocam, yoksa dolar mı?

Prof. Dr. OĞUZ OYAN- Lira. Türkiye'de dolar cinsi vergi toplamaya başlamadık Sabri.

Son bir konu da çizelge-8'de verilen ücret geliri üzerindeki gelir vergisi baskısı. Yani ücretlerin milli gelirdeki payına oranla acaba ücretlerin gelir vergisi içindeki payını oranlarsak ne buluruz? Vergi yükünden daha ileri bir kavram olarak bunu kullanıyorum. Vergi yükü tam açıklamıyor. Şöyle söyleyelim: Çizelgedeki 2. sütunu 1. sütuna oranladığınızda, 2003-2007 itibarıyla bakarsak, ücret gelirlerinin milli gelirden elde ettiği payın 2 katı bir gelir vergisi payına sahip olduğu görülür. Bu katsayı, 2010-13 döneminde 2,3'e çıkmaktadır; 2023 Bütçesi verilerine göre 2022'nin 3. çeyreği itibarıyla baktığınızda ise 3 katını aşmaktadır; yani ücretliler milli gelirden aldıkları payın 3 katı kadar Gelir Vergisi payına sahipler. İnanılmaz adaletsiz bir birincil gelir bölüşümü üzerine gelen çok daha adaletsiz bir Gelir Vergisi bölüşümü! Sermaye gelirleri açısından ise bu katsayı hep 1'in altındadır. Yani sermaye geliri sahipleri milli gelir payları düzeyinde bile bir Gelir Vergisi payına sahip değillerdir. İdeal olan şudur: Ne kadar milli gelir payın var, o kadar vergi payın olması gerekir, yani 1 olması durumunda ideal eşitlik durumudur. 1'in üzerine çıktığı her durumda bir vergi baskısının o sınıf üzerinde daha fazla hissedildiği anlaşılır.

Çizelge 8. Ücret Gelirleri Üzerindeki Gelir Vergisi Baskısı

	<u>Ücret/GSYH</u>	<u>Ücret GV/TGV</u>	<u>Vergi Baskısı</u>
2003-2007	25,8	50,9	1,98
2010-2013	24,6	56,7	2,31
2022/III	26,3	84,0	3,19

Not: Gelir Vergisi'nin tamamen bir ücret vergisine dönüşmesinin dışında, tüm vergi gelirleri içinde yüzde 68'lik bir yer kaplayan dolaylı vergilerin en büyük yükü de ücretliler üzerindedir.

Devlet, gelir bölüşümünü bozucu rolededir.

Sosyal devletin yok edilmesi

Her ne kadar son 6 yılda bir ekonomik küçülmenin eşlik ettiği ciddi bir ekonomik kriz yaşanmıyor olsa da -Korkut hocanın söylediği gibi sadece 2019'da 3 çeyreklik bir küçülme vardır- burada sarsıcı bir ekonomik krizin aslında emekçi sınıflar açısından yaşandığı görülmektedir. Yani sınıflar açısından bir dualite oluşmuş durumdadır. Sermaye açısından kriz yoktur hatta ekonominin bütünü açısından kriz yok gibi gözükmemektedir, fakat emekçi sınıflar açısından açık kriz durumu vardır. Buna isterseniz toplumsal bunalım deyin, isterseniz başka bir şey deyin; fakat bu sürecin toplumun büyük bölümü açısından kriz olarak hissedilmesinin nedeni budur. Pandemi dönemine bakarsak, kamu maliyesi tatilde diyebileceğimiz bir dönem. Demin söylemiştim, ama burada rakam vereyim. Şu iddia ediliyor: "Bütçeden 2020 ve 2021'de 133 milyar lira aktarıldı; bunun dışında da İşsizlik Sigortası Fonundan aktarılanları da katarsak, toplam 205 milyar lira aktarıldı" diyor. Bu aslında büyük bir yalan. Çünkü bu 133 milyar denilen rakamın sadece 4,4 milyarı ölçülebilir bir şey, sosyal destek programları adı altında dağıtılmış; fakat onun dışında, mesela "desteklerin sosyal güvenlik primi tahsilatına negatif etkisini" bir harcama olarak koyuyorlar. "Bu destekler nedeniyle sosyal güvenlik primleri tahsilatında azalma oldu, o nedenle bunu da bir destek olarak katmalıyız" iddiasındalar. Fakat daha büyük numaraları arkadan geliyor. Bu 205 milyara bir de şunu ekliyorlar: Bu dönem boyunca sermayeye verilen 528 milyar lira krediyi de bir kamu maliyesi desteği olarak koyuyorlar. Dolayısıyla birdenbire Türkiye milli gelire oranla yüzde 11'lik destek veren bir ülkeymiş gibi dünyaya satılmaya çalışılıyor. Külliyan yalan. Kamu maliyesi imkânları gerçekten kullanılmamıştır. Yani bölüşüm şokunu artıran nedenlerden biri de budur.

Depremin boyutuna ilişkin de çok çeşitli tahminler var. 30-40 milyar dolardan 104 milyara, 126'ya hatta 150 milyar dolara kadar giden, çoğunu konut ve konut dışındaki inşaatlar da dâhil altyapı harcamalarının oluşturacağı maliyetler hesaplanıyor. Tabii,

insani maliyetler hesap dışı. Bunları hesaplamak zaten mümkün değil.

2021 sonrası politikalara girmeyeceğim; ama 2022'de çarpıcı enflasyonist sıçrama nedeniyle tarihi büyüklükte bir ek bütçe yapılmak zorunda kalındığını ve 2023'te onun dahi aşılabileceğini belirtmeden geçmek olmaz. 2023'e ciddi bir seçim ekonomisi stokuyla girilmişti, ama deprem gelince hesaplar şaştı. İktidar bu depremden büyük yara almasına rağmen bunu fırsata çevirmeye uğraşiyor halen. Bu deprem bağışları meselesi de ciddi bir problem. Oturum başkanımız Aziz Konukman en son bunu yazdı geçen haftaki BirGün Pazar'da. Şimdi sözü ona aktaracağım zaten, bir tamamlasın. 115 milyar liralık bir deprem bağışı olduğu televizyonda alenen açıklanmışken, Cumhurbaşkanı Yardımcısı çıktı önce sadece 72 milyar TL elimize geçti dedi, sonra bunu 84 milyar TL'ye çıkardı! Kayıtlarda, Strateji ve Bütçe Başkanlığının bir deprem raporu var; oradaki 123. sayfada da 98 milyardan bahsediliyor.

Oturum Başkanı- Onu ben açıklayayım.

Prof. Dr. Oğuz OYAN- Öte yandan 80 milyar lirası AFAD'a giden bir bağıştan bahsediyoruz. Gerisi nerede? Sıkıntılı bir alan. Aziz'in terimini kullanalım, bir tür "gizli bütçe" meselesine doğru gidiyor iş. Tabii, kamu bankalarıyla çok ciddi bir ilişki sorunu da var. Geçen aralık ayında kamu bankalarına yirmişer milyar lira aktarmışlardı. Deprem oldu, bankalardan yirmişer milyar aldılar. Şimdi tekrar 100 milyar civa-

rında para aktarıyorlar kamu bankalarına. Yani bu marazi bir ilişki aslında. Bu, açıklanması gereken bir şey ve muhtemelen bu bankaların bilançoları çok sahte bir biçimde düzeltilmiş gözüküyor. Bunu biraz şuna benzetiyorum, IMF programının hemen öncesinde şunu yapmışlardı, IMF programının tarıma ilişkin gerekçelerini güçlendirmek için: "Tarıma destek veriliyor, ama üreticiye ulaşmıyor" diyorlar ve örneği 1993/94 dönemi pamuk prim desteğinden veriyorlardı. O sırada ben TARIŞ Genel Müdürüydüm; pamukta ilk kez uygulanan prim desteği ödemeleri için Hazine Ziraat Bankası'ndan 315 milyon dolarlık destek almıştı. Daha sonra Hazine Ziraat Bankası'na 715 milyar dolar ödediği halde, 4-5 yıl sonra bu kredinin ana para+faiz boyutu 18 milyar dolara çıkarılabildi! Şu kuyruklu yalanı uyduruyorlardı: "Tarıma verilen destek 18 milyar dolar ama bunun sadece 315 milyon doları üreticiye ulaşabilmiştir! İşte bu yüzden mevcut destekleme programını değiştirilmeliyiz." Bundan sonraki hikâyeyi biliyorsunuz: Tarımı teslim almak ve dışa tam bağımlı kılmak için gereği yapılmıştır! Şimdi sanki ona benzer bir hikâyeyle karşı karşıyayız. Batacak birtakım bankaları da bu mekanizmalarla ayakta tutmaya çalışıyorlar gibi gözüküyor.

Kamu maliyesi halen ciddi sorunlarla yüklü. Böyle bir dönemde seçimlere gidiyoruz. Umarım, hiç olmazsa iyi sonuçlar alınır.

Teşekkür ederim.

AKP DÖNEMİ PARA POLİTİKALARININ BİTİRİLEMEMİŞ ÖYKÜSÜ

Dr. T. Sabri ÖNCÜ

Arkadaşlar; ben olaya daha farklı bir yerden bakacağım, yani para kısmından.

Konuşmama başlamadan önce, Makina Mühendisleri Odası'na beni buraya davet ettikleri için teşekkür ederim. Yunus, Makina Mühendisleri Odası Başkanı olan arkadaşımız Boğaziçi Üniversitesinden benim sınıf arkadaşım. Zaten ben de makine mühendisiyim, yüksek makine mühendisiyim.

Oturum Başkanı- Üyesi misin Odanın?

Dr. Sabri ÖNCÜ- Olacağım.

Oturum Başkanı- Gecikmeli üye. Olsun, olsun.

Dr. Sabri ÖNCÜ- Beni çok gençken tatmin etmedi makine mühendisliği, bana basit geldi. Basit geldi dediğim, yeterince bilimsel gibi gelmedi; çünkü uygulama. Ben de biraz daha matematiksel bir şey olsun diye matematiğe geçtim. İkisini birden yapıyordum zaten. Matematiği makineden daha çok sevdiğimden matematikçi oldum. Sonra birdenbire finansçı olduk; ama o nasıl oldu, onu şimdi anlatmayayım.

Salondan- Odamıza üye olun.

Oturum Başkanı- Olacak, olacak.

Dr. Sabri ÖNCÜ- Ben makineciyim zaten.

1993'te birdenbire kendimi matematikçilikten finansçılığa geçmiş buldum. Türevler falan, finansal araçlar, onlarla uğraşırken, zaman içerisinde buralara geldik.

Aziz biliyor, geçen yaz bir grup arkadaşı ben davet etmiştim. O tarihlerde Oğuz hocamı bilseydim, onu da davet edecektim. Hayri'yi de tanıımıyordum o tarihlerde. Bilseydim, onu da davet ederdim. "Bir grup arkadaş bir araya gelelim, birtakım iktisadi tekliflerde bulunalım" demiştim. Bir grup kurduk; ama maalesef, o arada annemin sağlığı bozuldu,

ben ayrılmak zorunda kaldım, başkaları devam etmediler o işe. Hasan da o davet ettiklerimden bir tanesiydi. ODTÜ'de doçent. Sonra Amerika'ya gitti. Şu anda Amerika'da öğretim üyesi. Trinity diye bir üniversitede bildiğim kadarıyla. Onunla iletişimi sürdürdük ve bir makale yazdık. Bugün size anlatacağlarım henüz bitmemiş o makalenin bir kısmı. Başlık o nedenle AKP Dönemi Para Politikası Bitirilememiş Öyküsü. Hasan'la biz bunu yazıyoruz. Bir kısmı çıktı, devamı geliyor. Hem Türkçesi geliyor, hem de İngilizcesinin ikinci kısmı geliyor. Bunun arkasından birkaç tane daha İngilizce makale gelecek Hasan'la birlikte.

Bu hikâyenin nedeni de Oktar Türel hocamızdır. Bizi bir toplantıya davet etti bundan birkaç ay önce. Orada Hasan da vardı. Ben de, "Gel, beraber yazalım" dedim, böyle oldu bu iş.

Bir sürü şey anlatıldı burada. Korkut hocam anlattı, Oğuz hocam anlattı; daha önce konuşan, adını şimdi hatırlamadığım arkadaşımız anlattı.

Salondan- Güzel bir sunumdu. Hatırlamamız iyi olmamış.

Dr. Sabri ÖNCÜ- Ben yabancıyım bir miktar. 2015-2016'ya kadar Türkiye'de değildim. İsimleri bilmiyorum. Birisi bana şey demişti, Acun Ilıca mı, Uluca mı, öyle bir şey. Ben onu da bilmiyorum, duymadım yani. Bir İbrahim Tatlıses'i biliyorum, Türkan Şoray'ı da bilirim. Bir zamanlar da Fenerbahçe'de Cemil vardı; onu biliyorum da, şu aralar Fenerbahçe'de oynayan futbolcuları bilmem mesela.

Oturum Başkanı- Yavaş yavaş konuya girelim ağabey.

Dr. Sabri ÖNCÜ- Gireceğim.

Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu 1944 yılında Bretton Woods denilen bir konferansla ortaya çıktılar ve o konferansta uluslararası bir para

sistemi ortaya çıktı. Aslında o konferansın amacı bir para sistemi değil, bir ticaret sistemi kurmaktı, ama daha önce yaşanan sorunlardan dolayı şunu gördüler: Sağlıklı bir para sistemi olmazsa, sağlıklı bir ticaret sistemi de olmuyor. Bu nedenle böyle bir para sistemi kurarken, iki tane de önemli kurum o konferansta ortaya çıktı. Bunlardan bir tanesi Uluslararası Para Fonu; diğeri de o tarihlerde adı Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası olan, sonradan adı Dünya Bankası'na dönüşen ikinci kurum, yani Bretton Woods kurumlarının ikincisi. Aslında adları ters; çünkü Dünya Bankası banka değil, Uluslararası Para Fonu da fon değil; Uluslararası Para Fonu banka, Dünya Bankası da fon. Dünya Bankası birtakım tahviller satarak topladığı paraları birtakım ülkelere borç verirken, Uluslararası Para Fonu denilen fon, SDR denilen paraları yaratan bir kurum olduğundan dolayı banka.

Oturum Başkanı- SDR, özel çekme hakları.

Dr. Sabri ÖNCÜ- Özel çekme hakları olarak da Türkçeye çevrilmiş bildiğim kadarıyla. Para yani o, onu yaratıyor Uluslararası Para Fonu. Gerçi baştan yaratamıyordu, 1960'lardan sonra o ortaya çıktı. Bu arkadaşlarımız bu uluslararası Bretton Woods para sisteminin denetçileri olarak kuruldular. O sistem de Keynes prensipleri üzerine, devlet müdahalesi üzerine kurulu bir sistem. 1947-1971 arasında çalıştı sistem, ama 1971'de tıkanı. Zamanımız kısıtlı ve hâlâ birinci slaytta olduğumuz için, nedenlerine girmiyorum. Yerine bir şey konulması icap ediyordu.

Başka bir şey daha söyleyeyim. Amerika Birleşik Devletleri 1944'te dünya liderliğini İngiltere'den aldıktan sonra kendi sistemini kurmaya başladı. Amerika'nın şöyle bir durumu var: Orada rakibi yok, yani Amerika Kitası'nda. Amerika Kitası'nın güneyinde de Güney Amerika var. Latin Amerika da diyebiliriz. Orada istediği gibi at oynatıyor. Orada başladı olaya. O Keynesçi, iç piyasalara yönelik ya da Türkiye'de ithal ikameci olarak bilinen model yerine yeni bir model getirdi. Aslında bu modelin yenilikle falan bir alâkası yok. Zaten ondan bir önceki dönemde uygulanmakta olan model, serbest piyasacılık. O serbest piyasacılıkta, 1978-80 arasında bir dev-

rimle, buna zamanında, Harvey denilen önemli bir Marksist, coğrafyacı, ekonomistin, "Deng, Volcker, Thatcher, Reagan devrimi" adını koyduğu bir devrim geldi. O devrim bir ekonomik program getirdi. O programa bugünlerde artık neoliberal deniliyor, yani epey bir süredir deniliyor. O baştan Keynesçi olan IMF ve Dünya Bankası birdenbire, aradan geçen bir 10 yıllık sürede, yani 1971'de Bretton Woods sistemi göçtükten sonra, 1978-80 filan, kendilerini serbest piyasa devrimcilerine dönüştürdüler. Bize bu devrimin ne zaman geldiğini de en azından ben yaşlardaki arkadaşlar biliyorlar. Ben 1979'da üniversiteye girmiştım. 1980'de 12 Eylül oldu. Ama öncesinde 24 Ocak ve nedendir bilmiyorum, pek sözü edilmez, bir de 25 Mart önemli bir tarih. Bu arkadaşlarımız, IMF ve Dünya Bankası serbest piyasa devrimcileri olduktan sonra, yani o neoliberal programın gözeticileri olduktan sonra ilk nerede çalışmaya başladılar? İlginç bir şeydir, ilk Türkiye'de başlıyorlar, 25 Martta. Bu Dünya Bankası'nın yapısal uyum kredisi denilen kredilerinin verildiği ilk ülke Türkiye. Buradan öğrendiler yani. İlginç bir şekilde, o tarihte, 12 Eylül'de bunlar yapılabilsin diye. Bunu Korkut hocam her zaman söyler zaten. 24 Ocak Kararlarının uygulanabilmesi için, en önemli nedenidir 12 Eylül'ün yapılmasının. Ona bir şey daha ekliyorum; bu 25 Mart Dünya Bankası kredisi de var, yapısal uyum kredisi. Onlar yapılsın diye gelmiş bir şey bu 12 Eylül darbesi.

Bu uygulanması düşünülen neoliberal serbest piyasa prensiplerine dayalı olan programın en önemli bileşenlerinden bir tanesi, ödemeler dengesi hesaplarının serbestleştirilmesi, liberalleştirilmesi. Bu hesaplar da o tarihlerde, 1980'lerde, iki tane hesap. Bir de net hata noksan diye bir şey vardır; belki duymuşsunuzdur. Eğer iktisatçı değilseniz belki duymamışsınızdır; ama artık o kadar çok gündem oldu ki bugünlerde, sokaktaki adam bile duymuş durumda bu net hata noksanın ne olduğunu. Bunların Bretton Woods para sistemi zamanında, yani 1947-1971 döneminde sıkı kontrollerini gevşetme programı olarak bu neoliberal programda başladı. Amaç, o tarihlerde ödemeler dengesi muhasebesinin iki ana hesabı olan cari hesabın ve o tarihler-

de adı sermaye hesabı olan hesabın serbestleştirilmesi var. Bu, şu anlama geliyor: Bretton Woods döneminde, yani İkinci Dünya Savaşı sonrasında, daha önce yaşanmış olan büyük bunalım nedeniyle ekonomiler içeriye odaklıyken, o sistem tıkanığın-dan dolayı, şimdi ekonomilerin ihracat odaklı hale gelmesi gerekiyor. Dolayısıyla hem ticaret hesap-larının, hem de sınırlar arasındaki para akışlarının serbestleştirilmesi gerekiyor. Bu, neoliberal iktisadi program denilen programın en önemli bölümlerinden bir tanesi.

Buradaki arkadaşlarımızın çoğu mühendis olduğundan, kısaca bu hesapların ne olduğunu da söyleyeyim. Bu cari hesap bir sürü insan için dış ticaret hesabı olarak düşünülür, ama yalnızca o değil. Mesela bizim Türkiye'de bir de sınırlar arasında mal ve hizmet alışverişi ötesinde, turistler geliyor. Onlardan gelen gelirler de var. Yani bu cari hesap denilen hikâye yalnızca dış ticaret değildir ve içinde gelir ve karşılıksız transferler de vardı zamanında. Mesela birtakım ülkeler size bağış yapıyorlar; Amerika Türkiye'ye para verdi, karşılığını beklemeden. O cari hesabın içinde zamanında o da vardı. 1993'e kadar da bu böyle. O tarihlerde sermaye hesabı denilen şeyin içerisinde de yalnızca finansal alışverişler var, yani işlemler. Borç alıyorsun, borç veriyorsun, kredi oluyor, tahvili var. O gibi şeyler. Türevler falan da var. Ama şöyle bir şey var: O cari hesabın içerisinde, finansal olmayan birtakım sermaye transferleri de vardı. O transferleri ayırmak için, 1993'te IMF, bu bildiğiniz, o tarihlerde adına sermaye hesabı denilen hesabın adını finans hesabı olarak değiştirdi, ondan sonra yeni bir hesap daha kurdu. O cari hesap içerisinde var olan bu karşılıksız transferler içerisindeki sermaye transferlerini o hesaba taşıdı, onun adına da sermaye hesabı demeye başladı, ortalık karıştı. Şimdi herkes sermaye akışlarından bahsediyor. Aslında artık 1993'ten sonra finansal akışlardan bahsetmek icap eder; ama öyle birdenbire değişmiyor terimler, hâlâ herkes sermaye akışları diyor. Bu nedenle 1993'teki değişikliğe rağmen finans ve sermaye hesabını aynı şeymiş gibi düşünüp ikisine birden sermaye hesabı diyeceğim.

Niye bu ayrıntılara girdim? 12 Eylül oldu, 24 Ocak, 25 Mart, Dünya Bankası kredisi. Bir şekilde bunların uygulanması icap ediyor. O tarihte Evren Cumhurbaşkanı. Özal geldi, sonra Başbakan oldu zaten 1983'te ve birtakım şeyler uygulamaya başladılar. AKP'yi getiren şeyler onlar aslında. 1981'de bir yasa çıkardılar. Daha o tarihlerde Özal Başbakan değil. O yasayla Sermaye Piyasası Kurulu'nun kurulması için gerekli altyapıyı oluşturdular. Bir yıl sonra Sermaye Piyasası Kurulu oluştu. Birdenbire ekonomiyi o neoliberal programın tasarladığı gibi değiştirmek mümkün değil; çünkü itiraz edenler var, işçi sınıfı var memlekette. Sendikalar güçlüydü. Zaten 12 Eylül ondan geldi, onları bastırılacak falan diye. Ama birdenbire değişmiyor insanların düşünceleri, beklentileri falan, zaman alıyor. 1984'te bu arkadaşlar çok önemli bir şey daha yaptılar. Biz bu ekonomiyi dışarıya açacağız ya, kısmi ticaret serbestleştirilmesi. Henüz tümüyle yapamıyorlar, her şeyi serbestleştiriyorlar, yani hâlâ Anamur yiyoruz Çikita muz yerine, kivi gelmemiş, avokado yok; ama bir miktar da serbestleştirmişler. Başka önemli bir şey daha oluyor. Bu ihracatçılarla ithalatçıların dışarıda alışveriş yapabilmeleri için paraya da ihtiyaçları var; bunlara bankalarda dolar hesabı tutma hakkı veriyorlar. Eğer izliyorsanız olan bitenleri, bugünlerde KKM/kur korumalı mevduat diye bir şey var. Nereden çıktı bu kur korumalı mevduatlar? Vatandaşlarımız bu baştan yapılmış olan 1989'da serbestleştirme nedeniyle, sermaye hesabı serbestleştirilmesi nedeniyle artık bankalarda istedikleri şekilde döviz hesabı tutabiliyorlar. Orada da bitmiyor tabii. 1989'da yaptıkları bu sermaye hesabı serbestleştirilmesi nedeniyle yabancılar da bu SPK'yi kurdular ya baştan, arada da İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nı açtılar. SPK'nin onayladığı Türkiye'deki bütün finansal varlıkları alıp satma hakkı verildi yabancılar, yerel-lere de yabancı finansal varlıkları alıp satma hakkı verildi. Bunun ötesinde, 1990'da, bu 1984'te yaptıkları ticaret hesabı ya da genel olarak cari hesap serbestleştirmesini bir adım daha ileri götürdüler ve birdenbire, Oğuz hocama da soruyordum ya, o Türkiye'yi benden daha yakından izlediğinden dolayı, Avrupa Birliği'ne girme nedeniyle bir de Gümrük

Birliği'ne katılma durumu var 1995'te. Bu 1990'da yapılan ticaret serbestleştirmesinin üzerine bir de o geldi, bir de aynı zamanda 1995'te Dünya Ticaret Örgütü bastırmaya başladı, bizim bu cari hesap ya da ticaret hesabı iyice serbestleştirildi. Bu ne demektir? Tümüyle mal, hizmet ve para, sınırlarımız arasında akıp duruyor. Zaten sıkıntı da bunlar yapıldıktan sonra çıktı. Ne zaman oldu? 1989, her şey serbest sermaye akışlarında; 1990, her şey serbest ticaret, mal ve hizmet akışlarında. Sonra ne geldi? Yaşı benim yaşıma yakın arkadaşlar biliyorlar; rakı krizi geldi, 1994. "Bu rakı krizi nereden çıktı?" diyebilirsiniz. 1994'te açtık ya biz her şeyi, sermaye akışlarını, Amerika Birleşik Devletleri FED'in yaptıkları yalnızca bizde olanları değil, dünyanın bizim gibi ülkelerinde olanları da etkiliyor. 1994'te bu arkadaşlar Ocaktan itibaren faizleri yükseltmeye başladılar. Bu Amerikan politika faizi. O tarihte Amerika faizleri yükselttiğinde, sermaye akışları da serbest ya artık. Yalnızca Türkiye'de değil, çünkü bu neoliberal politikalar yalnızca Türkiye'ye dayatılmadı. IMF ve Dünya Bankası bunların denetçisi ve gözetimcisi. Baştan Türkiye'ye geldiler, ama sonra bir sürü başka ülkeye de gittiler. Onlara da dayatıyorlar. Bir sürü yerde bu sermaye akışları ve ticaret akışları, mal ve hizmet akışları serbestleştirilmiş durumda. Faizler yükselmeye başlayınca bu arkadaşlar paralı tarafa doğru gitmeye başladı, yani merkezden bizim gibi ülkelere akmakta olan para. Çünkü o para aktığında, bizim gibi ülkelerde saadet olur. Gelen para, bizim gibi çevre ülkelerin ekonomilerinde genişlemelere neden olan bir şey. Mutlu bir dönem var, ama çok da değil. Bu arada, Doğu Bloku yıkılmış, arkasından Sovyetler Birliği göçmüş, biraz da jeopolitik problemler var ortalıkta. "Liberalizm kazandı" falan deniliyor o tarihlerde. Ama bir de resesyon oldu 1990-91'de. Resesyon bitikten sonra, "Eyvah! şimdi enflasyon olacak" diye bu arkadaşlar faizleri artırmaya başladılar. Öyle geldi, dünyayı vurdular, yalnızca Türkiye'yi değil. Herkes, "Bizim Tansu kabiliyetsizdi de o beceremedi, ondan oldu" falan diyor, ama o 1994'te iki tane önemli finansal kriz oldu; bunlardan bir tanesi Türkiye kur krizi, bir tanesi de Meksika kur krizi. Bu Meksika kur

krizine o tarihlerde IMF'nin Başkanı olan arkadaşımız "21. yüzyılın krizi" demişti, "İlk finansal kriz" demişti. Ne zaman oldu; aralıkta oldu. Peki, bizimki ne zaman oldu; ocakta oldu. Yani 21. yüzyılın finansal krizinin başladığı ülke Türkiye'dir, Tansu Çiller zamanı. Zaten 25 Mart 1980'de Dünya Bankası'nın Yapısal Uyum Programını verdiği ilk ülke de Türkiye. Yani bu arkadaşlar bu neoliberal deneyi, daha önce şili'de yaptıklarını bir yana koyalım, 1973'te darbe var, zaten Arjantin'de de 1976'da bir darbe oldu, orada da denediler. Zaten bir bakıyorsunuz, bugün dünyanın en kötü durumda olan ülkelerinden iki tanesi Türkiye ve Arjantin. Nereden geliyor bu arkadaşlarımızın ... durumları; ta o tarihlerden geliyor. Tohumları bu tarihlerde atılmış bir yapısal problem var bu memlekette. Bunun üstüne, arkasından 1997 finansal krizi çıktı, sonra 1998'de Rusya battı, sonra büyük bir serbest fon, hem de Nobel ödüllü birtakım arkadaşlarımızın 1998'de kurmuş olduğu, 1999'da Brezilya kur krizi çıktı falan. Yani ucuna geldi memleket, yeniden bir kriz çıkacak falan diye ve yeniden IMF'ye gidildi. 1979'da gidildi de Özal gelmişti, ondan sonra o istikrar programı yapıldı ya. Biliyorsunuz, Derviş falan, onların gelmesine neden olan kriz öncesinde yeniden IMF'e gidildi. Ondan sonra bir bankacılık krizi çıktı, ondan sonra yeniden bir büyük kur krizi çıktı; ama sen böyle açmışsan sermaye, finans ve cari hesaplarını, bunlar oluyor zaten. Yani yalnızca Türkiye'de olan bir şey değil; dediğim gibi, Güneydoğu Asya'da oldu, ondan sonra Brezilya'da oldu, ondan sonra Rusya'da oldu. Bu serbest fonun batış nedeni de aslında 1997 krizidir. Böyle birtakım yüksek kaldıraçlı yatırımlar falan yapıyorlardı oralardaki varlıklardan. 1997-98'de Rusya battı. 99'da Brezilya battığında gitmişlerdi zaten o arkadaşlar. Bu arada da o fonu kurmuş olan arkadaşlarımızdan iki tanesi 1997'de Nobel ödülü aldılar.

Bu bizim arkadaşlar 1999'da yeniden IMF'e gittiler. Sonra ne olduğunu biliyoruz. Bir politik kriz de çıktı 2001'in başında. Anayasa kitapçığı atmıştı ya Sayın Cumhurbaşkanımız o tarihlerde, "Neden o" diyorlardı. Halbuki değil. Hep gösteriyorum ya, başka bir şeyler oluyor yani. Hani biz para politikalarıyla uđ-

raşıyoruz ya, Amerika Birleşik Devletleri'nde Amerikan Merkez Bankası faizlerle oynayıp duruyor. Bu arkadaşlar faizleri kaldırdığında o tarafa para gidip buralardan çıktığından dolayı, bizim gibi ülkelerde, çevre ülkelerde, açtık ya biz sınırları para akışlarına, para bizden kaçıyor, bizden kaçınca da bizim gibi ülkelerin ekonomileri dağılıyor. Güneydoğu Asya ve ondan sonra Rusya, ondan sonra Brezilya, daha önceleri Meksika ve Arjantin falan gibi. Zaten 2001'de Arjantin'in de başına aynı şey geldi. Ne yapıyorsun? Kur krizi falan çıktı, ondan sonra bankacılık krizi çıktı. Genellikle bunların peşinden bir de ödemeler dengesi krizi, yani dış borçlarını ödeyememe durumu, borç krizi diyelim buna, çıkar. Ne yapacaksın; IMF'ye gideceksin. O tarihte bizimkiler IMF'ye gittiler. AKP öyle geldi. Ortalık darmadağın. O tarihteki koalisyon hükümeti de aralarında anlaşamadılar. Derviş zamanında neler olduğunu hatırlıyorsunuz. Sonunda, kasımda bir seçim oldu, AKP öyle geldi. O tarihten bu yana da 20 yıldır bir saltanat sürdürüyor.

Oğuz hocam zaten işin mali kısmını anlattı. Ama başka bir şey var. Ben ne dedim? Bu 1989'da yapılmış olan sermaye hesabı serbestleştirilmesi nedeniyle 2002 tarihinden itibaren merkez ülkelerde yaşanmakta olan finansal sıkıntılar nedeniyle oranın merkez bankaları, başta Amerika Birleşik Devletleri'nin Merkez Bankası/FED olmak üzere -o tarihlerde artık Avrupa Merkez Bankası da kurulmuştu, Avrupa'da da sıkışıklık var- para genişletmeye başladılar, faizleri indirdiler. Bizde ne oluyor? Zaten sıkıntı var, faizleri çıkardıklarından dolayı ekonomi darmadağın olmuş. Burada daha yüksek faizler olduğundan dolayı o taraftan bu tarafa doğru para akmaya başladı. Mutlu bir dönem var ortalıkta, içeriye dışarıdan para geliyor, o gelen paranın da şöyle bir etkisi var: Kuru baskılıyor. Yani bir tür kur çipası gibi bir şey, yükselmiyor kur. Ben, o tarihlerde Amerika'dan Türkiye'ye gelirken -2010 falan, artık dönemim memlekete demiştim- 1 dolar aşağı yukarı 1 lira 30 kuruş falan gibi bir şeydi ve uzun bir süre oralarda kalmıştı. Bu nedir? Bir de zaten bu ticaret hesabını da serbestleştirmişsin. Kur da bu kadar ucuz olduğundan dolayı içeride birtakım ara

malları üreteceğine, dışarıdan ithal etmeyi yeğliyorsun. Artık iyice dışarıya bağımlı bir hale geliyorsun bu yaptıklarından dolayı. AKP mi yaptı? 1989, Özal, Evren, 32 sayılı Kararı ve 1990, dış ticaretin neredeyse tam serbestleştirilmesi. AKP'yi nerede suçlayacağız? Bunlar aldılar, dibine kadar göturdüler. O nedenle o tarihlerde bu arkadaşlar biraz da yıllardır yaşamakta oldukları baskılardan dolayı rahatsız olan muhafazakâr arkadaşlarımızın da desteğiyle geldiler, bunları dibine kadar koydular. AKP ne diyor; "Biz IMF ile bağlarımızı kopardık, bütün borçlarımızı ödedik." Yani Sayın Erdoğan diyor bunu. "Hatta IMF'e borç bile veriyoruz." Kardeşim, ben size baştan anlatmadım mı, IMF ve Dünya Bankası iki kız kardeştir, bir arada ortaya çıktılar. Amaçları baştan Keynesçi Bretton Woods para sisteminin denetleyicisi ve gözetleyicisi olmaktı; ama 1978-1980 neoliberal devrimi sonrasında onun destekleyicileri, gözetleyicileri, denetleyicileri haline geldiler. Sen bir tanesini istemiyorsan, "Ben emperyalizmle savaşıyorum" diyorsan, diğeriyle de aynı şekilde ilişkilerini kurman gerekir. Öyle mi oldu; öyle olmadı.

Bu çok uzun bir hikâyeye, öyle yarım saatte anlatılabilecek bir şey değil. İşin yalnızca Oğuz hocamın anlattığı maliye politikası kısmı değil, bir de para politikası kısmı var. 2016'ya kadar bu arkadaşlarımız bildiğiniz bütün üniversitelerde genel geçer teori neyse o teoriyi uygulayarak, bizim memlekette de baştan enflasyon hedeflemesi yapıyoruz gibi yapıyorlardı da, örtüktü; sonra 2005'ten 2007'ye kadar artık örtük değil, ilan ederek enflasyon hedeflemesi yapmaya başladılar. Sonra 2007'de Amerika'da kriz çıktı, 2007-2008-2009'da bize geldi o kriz. Ondan sonra ne yapacaklarını bilemez hale geldiler, ama o kriz çıktıktan sonra merkezde ekonomi daralmaya başlamıştı. Merkezde faizler indirilince ve parasal genişleme yapılmaya başlayınca başka yollarla da, yine bizim taraflara para akmaya başladı, yine öyle bir mutlu durum var. Ama gördüğümüz başka bir şey var. Bu içeri yönlü para akarken, sermaye hesabı da iyice serbestleştirildiğinden dolayı, bizim ekonomi oldukça güzel büyüyor ama AKP'nin iktidarda olduğu tüm dönemler içerisinde işsizlik hiçbir zaman yüzde 9'un altına düşmüyor. Yani finansal

içeri yönlü akışlara dayalı habis büyüme durumu söz konusu. İşsizlik sorununu çözemiyor.

Başka bir şey dada, demin anlattığım, bu arkadaşlar yalnızca sermaye hesabını değil; cari hesabı da, yani ticaret hesabını da serbestleştirdiler. Bunu serbestleştiren de AKP değil, önceki arkadaşlarımız. Bizim ekonomi de tümüyle dışarıdan ithal edilen ara mallara ve onun ötesinde, bizim memlekette enerji olmadığından dolayı enerjiye bağımlı. Yani öyle bir habis durum var. Son 43 yıldır yapılmakta olanlar nedeniyle tümüyle dışarıya bağımlı, dolara muhtaç bir ülke haline gelmiş durumda Türkiye. 2016 sonrasında birtakım başka şeyler yapmaya başladılar ama 2018 sonrasında iyice saptılar oralardan. KKM'ler çıktı, birtakım sermaye kontrolleri koydular; çünkü sermaye hesabı bu kadar açık olduğu zaman, bu sermaye akışlarının ne gibi problemler yaratacağını fark ettiler, onu engellemeye çalışıyorlar. Bir yandan da 1989'daki bu 32 sayılı Karar, se-

nin, benim, Oğuz hocanın, Aziz'in, sizin bankalarda dolar hesabı tutmanızı da sağlıyor. O tuttuğunuz dolarlara karşılık da bankalar dolar risklerini telafi etmek amacıyla dolar bulmak zorunda olduklarından, kuru yalnızca yabancılar Türk Lirası satıp dolar olarak değil, bizler bankalarımızdan dolar olarak da uçuruyoruz. Bunu engellemeye çalışıyorlar, ama sorun benim anlattığım hikâye. Sermaye hesabının bu şekilde serbestleştirilmesinden dolayı bu arkadaşlarımızın bu yaptıkları bu problemleri çözemez. Çünkü yapısal döviz ihtiyacı 1980'de 12 Eylül, ondan önce 25 Mart Dünya Bankası ve ondan önce 24 Ocak IMF İstikrar Programıyla zaten ortaya çıkmış. Yani o tarihlerde tohumları atılmış ve bugüne kadar gelen bir şey. Bu arkadaşlarımız bu seçime kadar idare ederlerse ederler. Seçim sonrasında ne olur, hep birlikte göreceğiz. Ama bu para politikaları sürdürülebilir politikalar değil. Nedeni onlar değil, 43 yıldır bu ülkeye dayatılmış olan neoliberal para ve maliye politikalarıdır deyip bitireyim.

AKP Dönemi Para Politikalarının Bitirilememiş Öyküsü

Hasan Cömert ve T. Sabri Öncü

IMF ve Dünya Bankası

- 1944 Bretton Woods Konferansında ortaya çıktılar
- Baştan, **Keynesçi prensiplere** dayalı 1947-71 Bretton Woods Para Sistemi denetleyicileri **Keynesçi “devrimciler”**
- IMF: geçici ödemeler dengesi açıklarında **kısa vadeli krediler** sağlayarak ülkelerin paralarını dolara sabitlemelerine yardımcı
- Dünya Bankası: **uzun vadeli krediler** sağlayarak II. Dünya Savaşı'nda yıkılan ülkelerin yeniden inarına ve diğerlerinin "kalkınmalarına" yardımcı
- **Serbest piyasa prensiplerine** dayalı 1978-80 **Neoliberal Devrim** sonrasında kendilerini neoliberal ekonomik programın küresel denetçileri **serbest piyasa “devrimcileri”ne** dönüştürdüler

Neoliberal Devrim Türkiye’de

- 1979 Ödemeler Dengesi Krizi
- 24 Ocak 1980 IMF “**stabilizasyon**” programı
- 25 Mart 1980 Dünya Bankası “**yapısal uyum**” kredisi
- 12 Eylül Darbesi
- Ekonomik liberalizasyon ve piyasa odaklı iddialı bir neoliberal devrime uyum programı
- En önemli parçalarından biri, belki de en önemlisi, ekonomilerin dünyanın gerisiyle olan ekonomik işlemlerini kaydeden ödemeler dengesi hesaplarının standart bileşenleri **cari hesabın ve sermaye hesabının tamamen serbestleştirilmesi**

Cari Hesap, Sermaye Hesabı ve Finans Hesabı

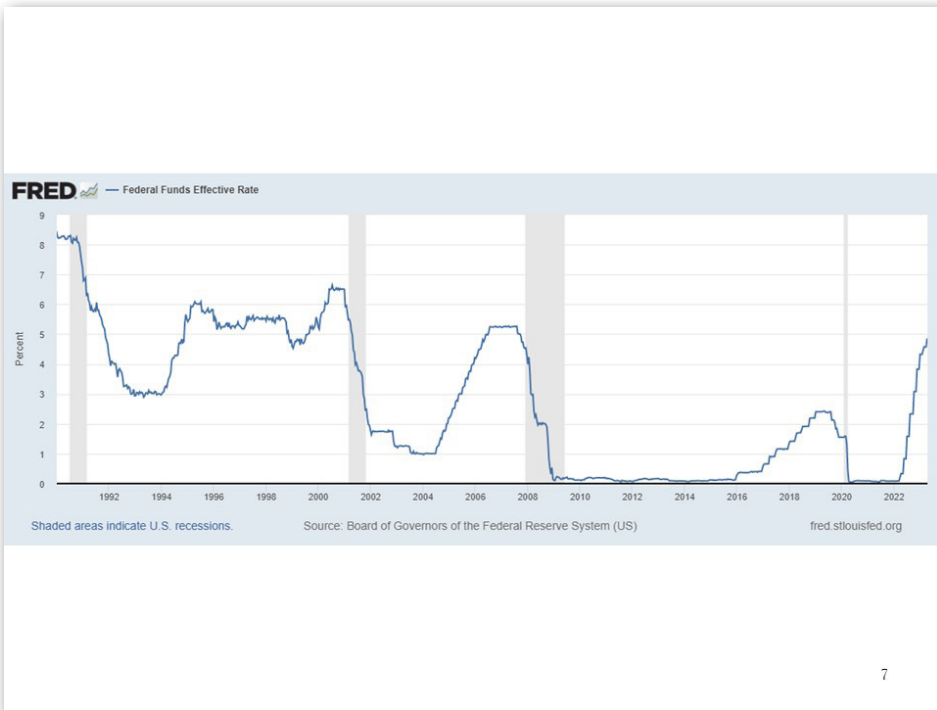
- Eskiden, **cari hesap** mal ve hizmetlerin ticaretini, gelir ve karşılıksız transferleri içeren gerçek işlemleri kapsarken, **sermaye hesabı** finansal işlemleri içeriyordu.
- 1993 yılında IMF, gerçek ve finansal sermaye biçimlerini ayırt etmek için **sermaye hesabını finans hesabı** olarak yeniden adlandırdı ve cari hesapta karşılıksız transferlerin sermaye transferleri kısmını taşımak için yeni bir hesap oluşturdu. IMF, bu yeni hesabı **sermaye hesabı** olarak adlandırdı ve sermaye transferlerine, üretilmemiş, finansal olmayan varlıkların edinimi veya elden çıkarılmasını ekledi.
- Böylece, ödemeler dengesinin standart bileşenleri **cari hesap**, **sermaye hesabı** ve **finans hesabı** haline geldi.

1980'den 1994 Türkiye Rakı Krizine

- 1981: sermaye piyasası yasası yürürlüğe konularak, bir yıl sonra Türk menkul kıymetler piyasasını düzenlemek ve denetlemek için ana düzenleyici kurum olan **Sermaye Piyasası Kurulu'nun (SPK)** kurulmasına yol verildi
- 1984:
 - Kısmi cari hesap (ticaret) liberalizasyonu
 - menkul kıymetler borsalarının kuruluşu ve işlevleri hakkındaki yönetmeliklerin Resmi Gazete'de yayınlanmasıyla bir yıl sonra **İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın** kurulmasına yol verildi
- 1989: 32 Sayılı Karar (7 Ağustos) – sermaye hesabının bir gecede neredeyse tam liberalizasyonu
- 1990: 1984'ün kısmi cari hesap liberalizasyonunun bir gecede neredeyse tam konvertibiliteye taşınması

21. Yüzyılın İlk Finansal Krizi

- 1995'te IMF'nin o zamanlar genel müdürü Michel Camdessus, Aralık 1994'teki Meksika pezosu çöküşünü "21. yüzyılın ilk finansal krizi" olarak nitelendirmişti.
- Halbuki 21. yüzyılın ilk finansal krizi Aralık 1994 Meksika Tekila krizi değil, Ocak 1994 Türkiye Rakı krizidir, yani Ocak 1994 Türk lirası çöküşü.
- 1 Ocak 1994'ten 6 Nisan 1994'e kadar Türk lirası ABD doları karşısında %73 devalüe oldu.
- Sonra 1997 Güneydoğu Asya krizi, takiben 1998 Rusya krizi, 1998 LTCM göçüşü ve 1999 Brezilya krizi geldiler ve her biri Türkiye dahil gelişmekte olan ülkelere finansal çıkışları şiddetlendirdiler.

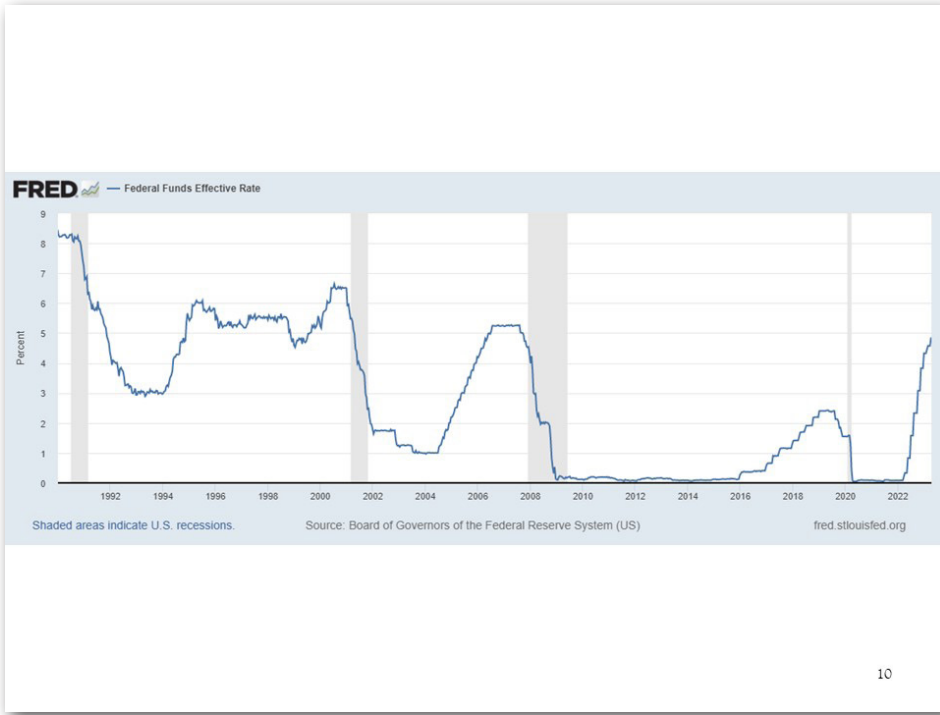

1994 Birinci Rakı Krizinden AKP'ye

- Şiddetlenen finansal çıkışlara ek olarak, Ağustos 1999'da ülkenin endüstriyel kalbinde meydana gelen Marmara depremi, yüksek enflasyonlu ve hızlı lira değer kaybı yaşanan bir dönemde Türkiye'yi derin bir resesyona soktu.
- Yeni bir krizin eşliğinde 1999 Aralık ayında bir kez daha IMF'ye gidildi, enflasyonu düşürmek ve biriken kamu borcunu kontrol altına almak için **emekleyen kur çıpası** politikasına dayalı yeni bir "istikrar" programı başlatıldı.
- Kasım 2000'de başlayan **bankacılık krizini** takiben 2001'in başlarında bir siyasi krizle çıpa Şubat 2001'de kırıldı.
- Mart 2001'de ardına dek açık sermaye hesabından sermaye çıkışı sonrasında, lira dolar karşısında yaklaşık %50 değer kaybetti ve **bankacılık ve kur krizlerine** ek olarak, **ödemeler dengesi sorunları** başladı.

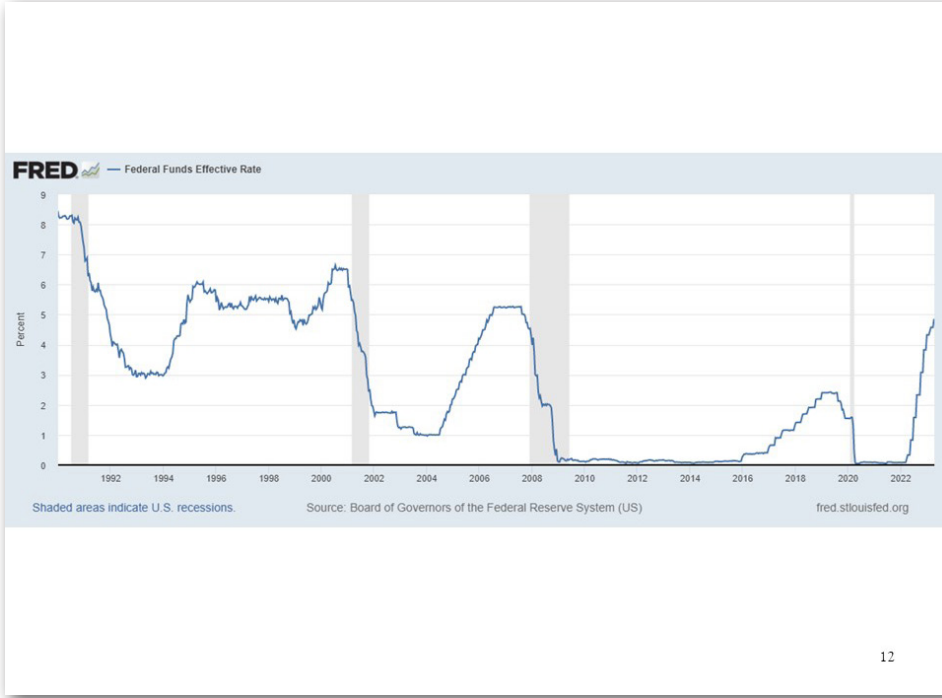
AKP'nin Gelişi

- Dönemin koalisyon hükümeti IMF'ye bir kez daha başvurarak Mayıs 2001'de yeni bir "istikrar" programı başlattı: '**Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı!**'
 - Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) ortaya çıktı
- Ve her zamanki gibi IMF ve kız kardeşi Dünya Bankası tarafından belirlenen ve denetlenen ve ilkinden daha güçlü olan ikinci neoliberal dönüşüm dalgası memleketi vurdu
- Koalisyon hükümeti kısa süre sonra çöktü, Kasım 2002'deki erken seçimler bu ekonomik çalkantı sırasında gerçekleşti, AKP'nin 20 yıllık saltanatı geldi
- '**Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı**' nı böylelikle sahiplenen AKP, programı baştan amaçlananın da ötesinde derinleştirerek uygulamaya geçti
- **Herkes konuşur, AKP yapar!**
- **İnsan olan vatanını satar mı?**

AKP'nin Gelişinden Küresel Finansal Krize

- Devletin ekonomideki rolünün azaltılarak AKP ve Erdoğan denetimindeki görünüşte özerk kurumların etkisini artırılması
- Kamu kurumlarının özelleştirilmesine birinci dalga gibi ciddi toplumsal muhalefet olmaksızın ve toplu işten çıkarmalarla ivme verilmesi
- 2002-2007 arasında büyük finansal girişler sayesinde, Türkiye dahil çoğu gelişmekte olan ekonomik istikrar ve yüksek büyüme
- İçeri yönlü finansal akışların doğurduğu örtük kur çıpası ile neredeyse sabitlenen ithal mal fiyatlarıyla düşen enflasyon: 2001de %54 iken 2004'te %8,5
- Ama işsizlik oranı bu dönem boyunca ortalama %9 civarında sabit

12

Küresel Finansal Kriz Dönemi

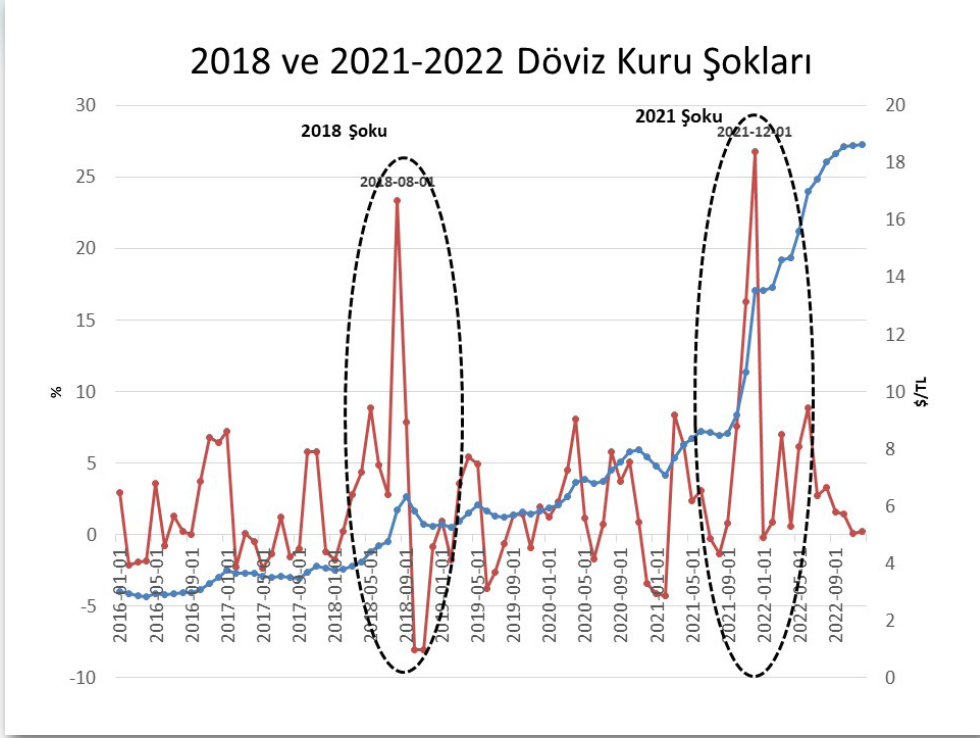
- 2008-2009 Küresel Finansal Kriz (KFK) gelişmiş ülkeleri derinden etkilerken, gelişmekte olan ülkeler bu dönemde nispeten iyi performans sergilediler:
 - Finansal akışlardaki yavaşlama şiddet ve süre açısından 1980'ler ve 1990'lardaki kadar büyük değildi
 - Kriz gelişen ülkeleri gelişmiş ülkelerde talep daraldığından dış ticaret üzerinden etkiledi
 - Sonuçta birçok gelişen ülke büyük finansal göçüşler yaşamadan, hafif ekonomik daralmalarla küresel fırtınayı atlattılar
- Türkiye krizden en kötü etkilenenlerdendi:
 - İhracat 1980'lerden bu yana ilk kez %20'den fazla düştü
 - Büyük bir finansal akış tersine dönmesi olmasa da, girişlerin büyüklüğü önemli ölçüde azaldı
 - Sonuçta, kriz sırasında Türkiye ekonomisi %8,58 küçüldü
 - Bu küçülme 1994 ve 2001-02 krizlerinde sırasıyla %8,03 ve %8,18 olan küçülmelere benzer ve hatta daha kötüydü
- **KFK Türkiye'yi teğet geçmedi!**

KFK'den 2018 İkinci Rakı Krizine – I

- KFK sonrası, merkezdeki büyük parasal genişlemeyle 2009-2013 arası **ikinci içeri yönlü finansal akım dalgası** ve hükümetin zorladığı **kredi genişlemesi**yle yeni bir yüksek büyüme dönemi başladı
- Bu aralıkta, çoğu portföy girişleri (sıcak para), 265 milyar \$ civarı muazzam bir para girişi oldu
- Bu muazzam finansal girişler, kur istikrarını, TCMB rezervlerini ve ekonomik büyümeyi yükseltse de, ekonomi işsiz büyüme tuzağından kurtulamadı. İşsizlik oranı ortalama olarak %9 civarında kaldı
- İkinci Rakı Krizi öncesine dönüp baktığımızda, Türkiye'nin 2001 sonrası ekonomik performansı tüm dönemlerde büyüme ve kamu borcu göstergeleri hariç diğer gelişen ülkelere göre daha zayıf oldu

KFK'den 2018 İkinci Rakı Krizine – II

- İşsizlik gibi sorunlara çözüm üretmeden yüksek cari açık gibi önemli savunmasızlıklara yol açmış bu büyüme performansına büyük finansal girişler tarafından desteklenen "habis büyüme" dememiz gerekir
- KFK öncesi dönemde biriken kırılmalıklar giderek artan bir şekilde belirginleşti ve ekonomik büyüme hızla yavaşladı
- 2016'dan sonra, jeopolitik ve iç politik gelişmelere paralel olarak, bu kırılmalıklar ekonomiyi sarsmaya başladı
- Hükümetin baskısıyla, TCMB aktif bir para politikası uygulayarak sorunları çözmeye çalıştı. Devlet bankaları ve BDDK de TCMB ile uyumlu politikalar uygulayarak para aktarım mekanizmasındaki baskıları hafifletmeye çalıştılar
- Ağustos 2018'de finansal akışların aniden tersine dönmesiyle (Rahip Brunson) önemli bir kuru şoku geldi: **İkinci Rakı Krizi**

SANAYİNİN DURUMU VE ÇALIŞANLAR

Doç. Dr. Serkan ÖNGEL

Değerli arkadaşlar; hepinize merhaba.

Bugün sizlerle birlikte olmak istiyordum; ancak, elimde olmayan nedenler yüzünden bu önemli fırsatı, yani oturumları tek tek takip etmek, onun üzerine notlar alıp sizlerle en azından kendime düşen başlık altında bir tartışma yürütmek fırsatını kaçırmış oldum.

Türkiye çok tarihsel bir sürece doğru gidiyor. Önümüzdeki seçimler aslında bir noktada tam da burada tartışmak istediğimiz konunun altyapısını oluşturan bir durum. Yani aslında bütün o dönemin, 20 yılın bilançosunu ortaya koyma ihtiyacı ortaya çıkmış durumda. 20 yıl insan hayatı açısından son derece önemli bir dönem ve bu dönem, Türkiye'nin toplumsal hayatı açısından da radikal değişikliklerin yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkıyor. Nitekim, tam da seçimlere giderken, 6 Şubat tarihinde yaşanan Kahramanmaraş merkezli deprem felaketini bu bilançoğu ortaya koyan çok somut bir olay olarak değerlendirmek gerektiğini düşünüyorum. Çünkü karşılaşılan tablo, Türkiye'de uygulanan politikaların, yani yeni liberal politikalar adı altında gündeme gelen ve toplumsal hayatta kamunun ağırlığını giderek azaltan, kamu yararının ortadan kalktığı, tamamen piyasa amaçlı, piyasa faydası temelinde hareket eden bir devlet yapılanmasının Türkiye'yi getirdiği noktayı ortaya koyuyor. Yani 12 Eylül askeri darbesiyle birlikte başlayan sürecin uzantısı olma ve temelde dünya genelinde uygulanan, küresel aktörlerin öncülüğünde tasarlanan politikalar açısından oldukça kötü bir tabloyla karşı karşıya kaldığımızı söyleyebiliriz. Ben de bu çerçevede özellikle emeğe yönelik, emeğin haklarına yönelik nasıl bir dönüşüm olduğunu sizinle paylaşmaya çalışacağım.

Bu dönemin emek hareketi içinden önemli tanıklarından biri sayılabirim; çünkü henüz AKP iktidara gelmemişti, o zaman ANASOL-D Hükümeti vardı ve

Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu'nda yeni işe başlamıştım. Dolayısıyla bu dönemde IMF bürokratlarının nasıl etkin bir pozisyon aldıklarına, yapılan toplu görüşmelerde aslında tasarının nasıl arka planda şekillendiğine, bunların hepsine tanıklık ettik. Kendi hayatımız açısından da aslında bunun etkilerini çok rahat görebileceğimiz bir süreçten geçtiğimizi söyleyebiliriz.

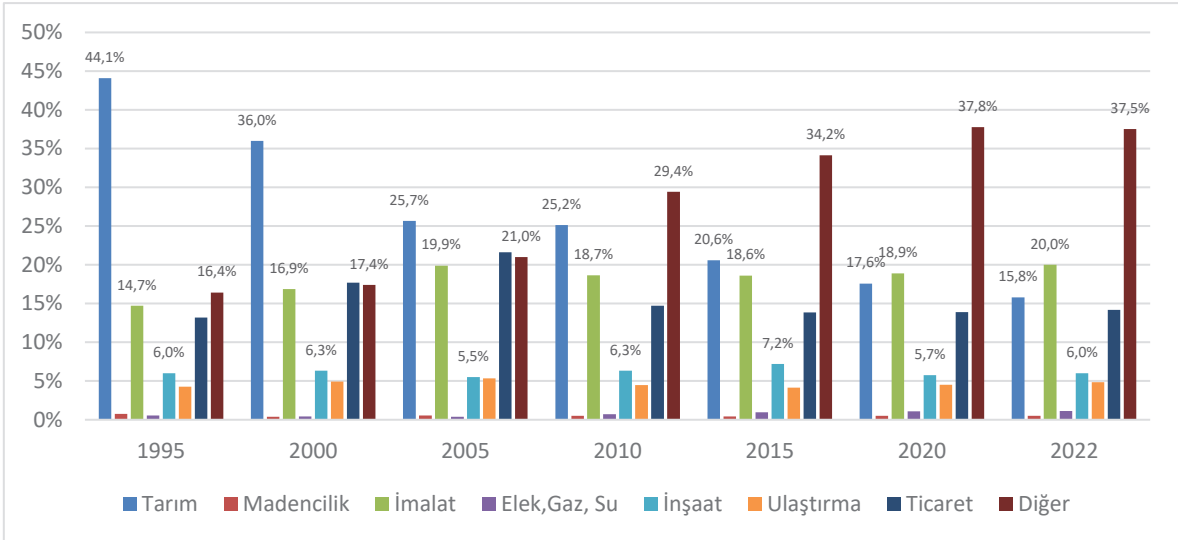
Türkiye, AKP iktidarı dönemiyle birlikte aslında esnek çalışma biçimlerinin giderek hâkim olduğu, güvencesizliğin yaygınlaştığı, taşeronlaşma pratiklerinin özellikle kamu hizmetleri alanında çok yaygın hale geldiği, özelleştirme politikalarıyla her alanda, yani tarım alanından tutun da sanayiye kadar pek çok alanda önemli bir dönüşümün yaşandığı bir süreci geride bıraktı ve bu süreçte istihdam yapısında da önemli büyük değişimlerin yaşandığını çok rahatlıkla söyleyebiliriz. O anlamda ben, mümkünse kısa bir paylaşım yapmak isteyeceğim elimdeki imkânlar çerçevesinde ve onun üzerinden sizinle tartışmaya devam etmek ve buradaki sunuşuma devam etmek istiyorum. Ama tabii ki, burayı belirleyen temel hususlar açısından, burada özellikle belli başlıkları söylemek gerekiyor. AKP iktidarı henüz daha yeni iktidara geldiğinde yaptığı ilk işlerden biri, mart ayında yürürlüğe girmiş olan iş güvencesinin kapsamını daraltmak olmuştu. Yani bu ne demek? Türkiye'de, iş akdinin feshi durumunda geçerli bir nedene dayanma şartının kapsamı 10 ve üzerinde işçi çalıştıran işyerlerinde gerçekleştirilebilir durumdayken ve bunu sağlayan bir yasal düzenleme henüz mart ayında yürürlüğe girmişken, 4857 sayılı İş Kanunu ile birlikte bunun kapsamı 30 kişiye çıkartıldı. O zamanın sigortalılarına baktığımızda, 1 milyon civarında insan sadece 3 aylık iş güvencesi kapsamında değerlendirildi. İlk yapılan işlerden biri buydu, ikincisi de İş Kanunu'nun çıkartılması. Bu İş Kanunu'nun çıkartılması aslında Türkiye'de

esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması adına önemli bir araç durumundaydı. Bunun dışında, elde bir başka önemli araç daha vardı; o da işçileri örgütlenme anlamında birtakım yetki barajları, işkolu barajlarıyla zapturapt altına alan düzen, 12 Eylül'ün getirdiği düzen. Aslında bu ikisinin birbiriyle çakışması temelde bu yapının oluşmasında çok önemli hususlar olarak karşımıza çıktı.

Daha sonrasında çok sıklıkla tartışacağımız kıdem tazminatı meselesi de 4857 sayılı Kanunla birlikte geçici bir maddeyle yerini aldı ki, bu çeşitli defalar Türkiye'nin gündemine gelen önemli meselelerden biri. Yani emek hareketinin belki de dünyadaki emsallerine göre bir artıya sahip olduğu önemli haklardan birinden bahsediyoruz. Başka ülkelerde buna yönelik pratikler elbette ki var; ama işçinin, ödemesi geriye bırakılmış olan ücretinin bir parçası olarak değerlendirilmesi gereken bir meblağın bir şekilde fon aracılığıyla -ki, Türkiye'deki fonların nasıl bir akıbetle sonuçlandığını biliyoruz- ortadan kaldırılmasının yöntemlerinin araştırıldığı bir düzenleme. Dolayısıyla henüz daha yeni iktidar, çiçeği burnunda bir iktidar olan AKP, çıkarttığı İş Kanunu'yla birlikte hem işçilerin yeni kazandıkları iş güvencesi an-

lamında haklarını budadı, hem kıdem tazminatının fona devredilmesine dair bir madde geçirdi, hem de esneklikle ilgili düzenlemelerin yaygınlaşması için bir yapıyı ele almış oldu.

Tabii, bu dönemi aynı zamanda kredi sisteminde yenilenme dönemi olarak da nitelendirebiliriz. Yani uluslararası piyasaların da etkisiyle ciddi bir para girişinin olduğu, insanların daha önce ulaşamadıkları borçlanma mekanizmalarına ulaşma imkânı buldukları ve bunun yarattığı bir rahatlatma dönemi olarak da bu ilk dönemi görmek gerekiyor. Yani borçlanma pratiklerinin hızla yaygınlaştığı, iç talebin buna bağlı olarak güçlendiği ve belki 2003'ten 2008'e kadar tanımlayabileceğimiz bir dönüşümün yaşandığını söylemek gerekiyor. Bu dönem, aynı zamanda kamudaki dönüşümü de temelde getiren konulardan biri. Küreselleşme sürecinin temel değişkenlerine baktığımızda, en önemli özelliklerinden bir tanesi yerelleşme, özelleştirme ve devletin küçültülmesi adına uygulanacak politikalar geliyor. Bunların özellikle küreselleşmenin kurumsallaşması olarak tanımladığımız Dünya Ticaret Örgütü'nün de kurulmasıyla birlikte bir küresel yönetim meselesi üzerinden okunmaya başlandığını ve gide-

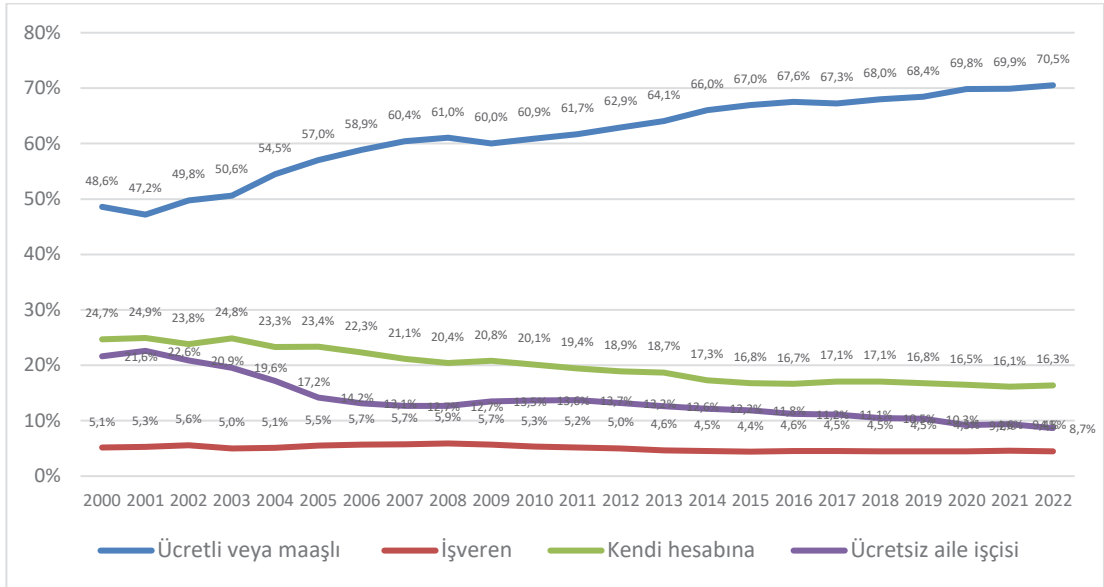
Grafik 1. Yıllara Göre İstihdamda Sektörel Dönüşüm

Kaynak: TÜİK İşgücü ve Hanehalkı İşgücü İstatistikleri

rek devletin kamu alanında iktisadi teşekkülleriyle özellikle imalat sanayiinden çekilmesini savunan özelleştirmeci bir çizginin -elektrik dağıtım da dâhil olmak üzere- kamu hizmetleri alanında da bunun yansımaları yaratmaya çalıştığını görmek mümkün. Bu, toplumsal anlamda bir dönüşümün de temel çirkeğini oluşturan bir süreç olarak karşımıza çıktı ve biz bu sürecin etkilerini hâlâ gündeme taşıyoruz, hâlâ yaşıyoruz. Bu anlamda, AKP'li yıllar dediğimiz dönemin temeldeki pratikler açısından bize verdiği unsur, birincisi, istihdamdaki sektörel dönüşüm. Zaten tarım alanında köklü dönüşüm programlarının uygulandığını görmek mümkün.

Nitekim, aslında 1995 yılını aldığımızda, tarım hâlâ istihdamın yüzde 44'lerini oluşturan bir yapıya sahipken, bunun 2000 yılında yüzde 36'lara, 2005'te yüzde 25'e, 2015'te yüzde 20'lere ve 2022'de yüzde 15'lere kadar gerilediğini gördük. Yani Türkiye'de çalışan her 10 kişiden 3'ü tarım alanından başka alanlara kaymış oldu. Bunu besleyen temel meselelerden biri de, aynı zamanda kırdan kente olan göçün hızlandığı, ivmelendiği bir dönem olarak bu

süreci görmek gerekiyor. Bunun sonucunda da, oran olarak baktığımızda, aslında sanayide çok da büyük bir gelişmenin olduğundan bahsetmek mümkün değil. Özellikle imalat sanayiini de bunun içine katarak söylüyorum. Ama istihdamdaki sektörel dönüşüm açısından, hizmetler sektöründe "Diğer" başlığı altında -onu da biraz konuşacağız- ticaret, ulaştırma haricindeki alanlarda ciddi bir hareketlenmenin olduğunu görebilmek mümkün ve hizmet sektörü büyüklüğünce önemli bir gelişim gösterdi. Bu gelişimin arka planında yatan şey de aslında kamunun hizmetlerinde yaşanan dönüşüm; yani kırdan gelen, tarımsal alandan çözülen kişilerin kentlerde giderek yaygınlaşan güvencesiz istihdam biçimleriyle kamu hizmetleri alanı olarak nitelendirdiğimiz eğitim ve sağlık başta olmak üzere, güvenlik başta olmak üzere, bu alanların özelleştirilmesi ya da piyasalaştırılması, piyasa gereklerine göre hareket etmesi bağlamında gündeme gelen politikaların burada çok ciddi bir etkisi olduğunu söylemek gerekiyor. Bu etkinin de ortaya çıkarttığı tablo, taşeron cumhuriyeti tartışmalarına, 2014

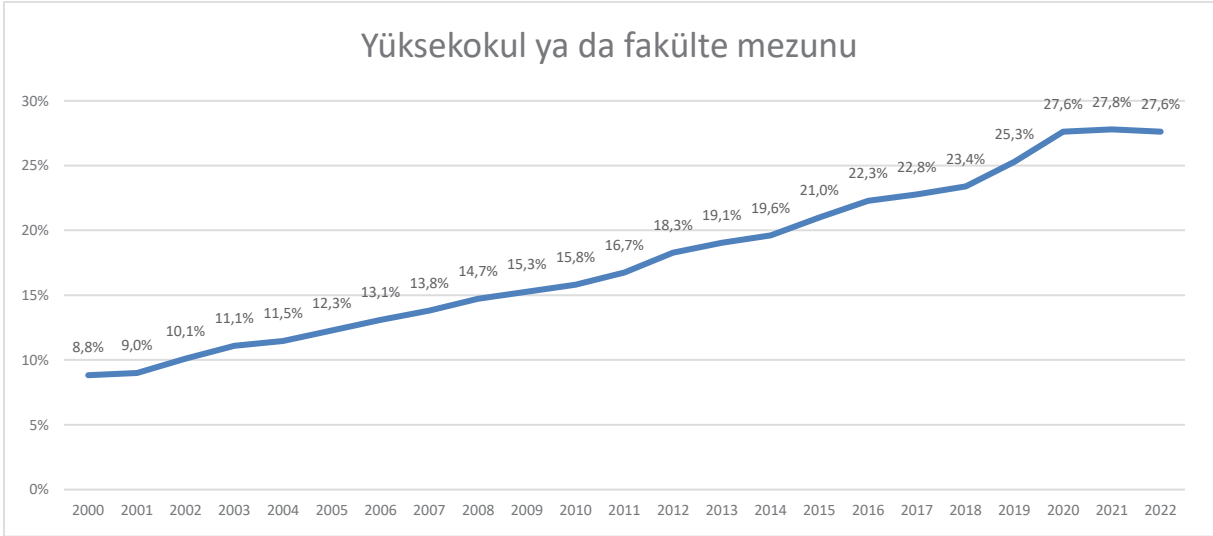
Grafik 2. Yıllara Göre İşteki Durumda Yaşanan Değişim

Kaynak: TÜİK İşgücü ve Hanehalkı İşgücü İstatistikleri

Soma maden katliamına kadar geçen dönemdeki tartışmalara bizi çok rahat götürebilecek bir özelliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla AKP'li yıllarda çalışanların durumu temelinde baktığımızda, burada altını çizmek istediğim birinci husus sektörel kaymadır. Yani tarım kesimi büyük oranda erirken, aslında ticaret, hizmet alanında önemli bir gelişmenin yaşandığını; özellikle de biraz sonra göstereceğim hizmetler alanında kamu yararı çerçevesinde toplumun beklentilerini karşılamaya yönelik, eğitim, sağlık gibi temel hizmetler alanında yaşanan dönüşümün istihdamdaki bu dönüşümde önemli bir payının olduğunu söylemek gerekiyor. Bu, aynı zamanda şöyle bir imkân da sağlıyor: Kırsal alandan gelenlerin kentte güvencesiz işlerde de olsa taşeron ilişkileri içinde, parti ilişkileri temelinde iş bulmalarına ve bu sayede iktidarın hegemonik ilişkilerinin bir parçası olmalarını sağlayan bir durum olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde tabii ki istihdamdaki çözülmeye paralel olarak gündeme gelen temel hususlardan bir tanesi de ücretliliğin yaygınlaşması, yani işçi sınıfının önemli oranda varlığını artık hissettiriyor olması; yani 2001 yılında yüzde 50'nin altındaydı ücretli, yevmiyeli, maaşlı çalışanların oranı.

Belki 2008 krizini hariç tutarsak, bu oran sistematik olarak yükselmeye devam etti ve bugün, 2022 verilerine göre baktığımızda, artık Türkiye'de çalışan her 10 kişiden 7'si ücretli, yevmiyeli ya da maaşlı olarak çalışıyor. Aslında bu toplumsal dönüşümün büyüklüğünü de ortaya koymak gerekiyor. Peki, nereden bu kayış var? Birincisi, zaten tarımdaki çözümlenin de etkisi, uygulanan politikalar sonucunda küçük esnafın karşı karşıya kaldıkları durum sonucunda kendi hesabına çalışanların yüzde 25'lerden yüzde 16'lara gerilediğini ve en önemli gerilemelerden bir tanesinin de ücretsiz aile işçileri olduğunu, bu oranın yüzde 21'lerden yüzde 8'lere, yani göz ardı edilebilir bir noktaya geldiğini görmek gerekiyor. 1988 yılına baktığımızda, Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerinden, ücretli, yevmiyeli, maaşlı, bunların yüzde 40 oranında olduğunu; ücretsiz aile işçilerinin yüzde 30'lara vardığını, kendi hesabına çalışanların yine yüzde 25-26 seviyesinde olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla burada, istihdamda çok farklılaşan bir tabloyla karşılaştığımızın altını çizmek istiyorum.

Bu süreçte işçi sınıfının, geniş emekçi kesimlerin profilinde de önemli bir dönüşüm yaşandı. Yani bir taraftan kırdan kente önemli bir göç dalgası yaşan-

Grafik 3. Yıllara Göre Yüksekokul ve Fakülte Mezunlarında Değişim

Kaynak: TÜİK İşgücü ve Hanehalkı İşgücü İstatistikleri

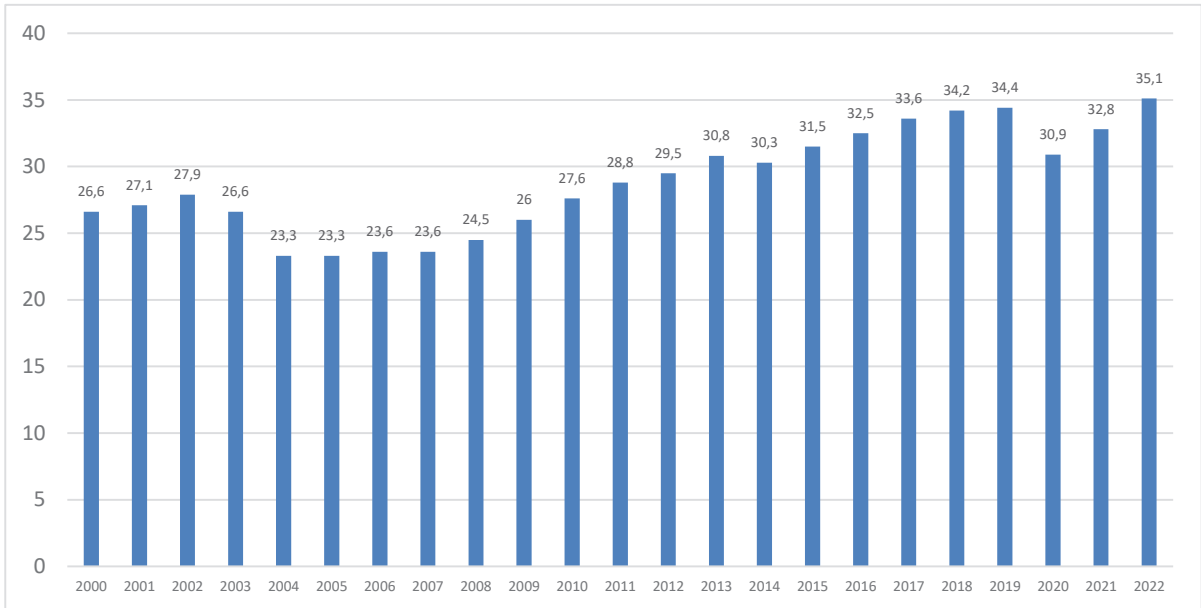
dı, ama bununla eşzamanlı olarak da eğitim alanında açılan üniversitelerin sayısıyla birlikte üniversite mezunu olanların oranında yine bu dönemde ciddi bir artışın olduğunu, bu oranın yüzde 15'lerden 27-28'lere kadar ulaştığını görebiliyoruz.

Tabii, burada istihdam edilenler açısından bakıyoruz; ama diğer taraftan da istihdamda olmayanlar ya da işsizler açısından baktığımızda, ciddi bir işsizlik gerçeğinin bu yüksek okul ya da fakülte mezunu olanlar açısından karşı karşıya kalınan bir durum olduğunu, özellikle genç işsizliğin önemli bileşenlerinden birinin bu olduğunu görmek mümkün. Nitekim, özellikle mühendislere yönelik yaptığımız çalışmalarda, genç mühendisler açısından ve özellikle kadın ve gençler açısından en önemli sorunlardan bir tanesinin işgücü piyasalarında kendilerine istihdam olanağı bulamamaları, istihdam olanakları bilsalar da kendi meslekleriyle ilgili işlerde çalışma konusunda yaşadıkları zorluklar. Biliyorsunuz, hâlâ da süren bir direniş var, Mata direnişi. İstanbul'da bir fabrikada işçiler eyleme geçtiler hakları için ve o eylem sırasında ben de bir gün işçilerle bir araya

gelme fırsatı buldum. Kapıda karşılaştığım işçi arkadaşlarla konuşurken, kendisinin şehir bölge plancısı olduğunu öğrendim. Sonuçta, Mata'da işçi olarak çalışan bir kişi ve sendikal mücadelenin içinde olan bir kişi, kendisiyle hiç alâkası olmayan bir meslekten mezun olmuş olabiliyor. Bunların sayısının yakın dönemde artacağını tahmin etmek mümkün.

İşin istihdamdaki boyutu açısından bunu söylemek gerekiyor, onun zaten altını çizdim. Bir başka konu, özellikle bu işgücüne katılım meselesi önemli. Yani biraz da kadınların işgücüne katılma eğilimlerine bakmaya çalıştım buraya gelirken. Çünkü burada özellikle AKP'nin gelmesiyle birlikte bir düşüşün olduğu, hatta ekonomik büyüme rakamlarına rağmen yeterli istihdamın yaratılamaması meselesi, istihdam yaratmayan büyüme olarak da tanımlayabileceğimiz bir evre var. 2003'te kadınların işgücüne katılma oranı yüzde 26,6 iken, ciddi bir şekilde düşüş gösteriyor ve işgücüne katılma oranınının 2008 krizine kadar yüzde 23'ler seviyesinde kaldığını görüyoruz.

Ondan sonra da kademeli olarak belli bir artış var.

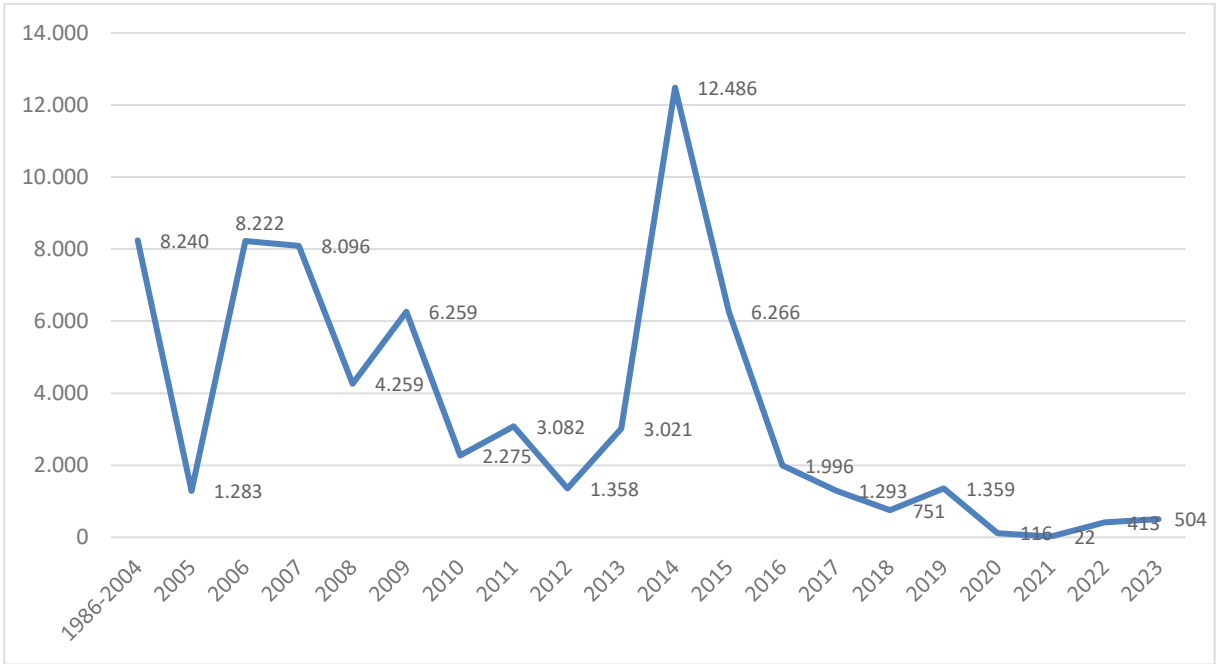
Grafik 4. Yıllara Göre Kadınların İşgücüne Katılım Oranlarındaki Değişim

Kaynak: TÜİK İşgücü ve Hanehalkı İşgücü İstatistikleri

Pandemi döneminde biraz bu durumun değiştiğini görebiliyoruz. Bütün bu süreci ele aldığımızda, önemli konulardan biri, özellikle kırsal kesimde ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların içinde kadınların varlığı. Bu kişiler kentlere geldiklerinde, ilk etapta ev içi işlerde çalışmaya devam ediyorlar; ama özellikle 2008 kriziyle birlikte, biliyorsunuz, çok ilginç bir dinamik yaşanmıştı 2008 krizinde. Hem tarım istihdamında görece bir artış yaşanmıştı, hem de 2008’le birlikte kadınların toplumsal hayatına katılımını gözlemlene imkânı bulmuş olduk. Bu 2008 yılının önemli olduğu kanaatindeyim, kriz dönemi. Bir taraftan kente gelip kendi ilişki ağları içinde tutunmaya çalışan kesimlerin, kırla da bağı devam eden kesimlerin yavaş yavaş artık daha etkin bir şekilde proleterleşmeye başladıklarını tespit etmek mümkün. Bizim Gebze bölgesinde kadın işçilerle yaptığımız bir çalışmada, özellikle metal sektöründe çalışan kadınların önemli bir kısmının 2008 krizinden sonra işe başladıklarını gözlemleyebildik. Yani bu eğilim biraz bununla da bağlantılı diye düşünüyorum.

İşin bir boyutu, kamu alanında ciddi bir dönüşüm yaşanıyor AKP hükümetleri döneminde ve bu dönüşümün esas merkezinde de aslında işgücü yapısının dönüşümüne yönelik politikalar var. Nitekim, henüz 2000’li yılların başında tartışılan Kamu Yönetimi Temel Kanunu, özelleştirme pratiğiyle birlikte, özelleştirmelerle birlikte, solun da, geniş emekçi kesimlerin de, sendikaların da en çok gündeminde olan konu başlıkları arasındaydı. Özelleştirmeler 90’lı yıllarda ideolojik olarak arka planı örülen, toplum nezdinde rızasının üretildiği bir dönem olarak yaşandı; ama en büyük özelleştirme pratiklerinin gerçekleştiği dönemi de AKP’li yıllar olarak tanımlayabiliriz. Burada buna dair bir tabloyu sizinle paylaşayorum.

1986-2003 yıllarında 8 milyar dolarlık bir özelleştirme yapılmışken, daha sonraki yıllarda tekil olarak baktığımızda bile bütün bu yılları toplayan 2005, 2006 gibi ya da bunun yüzde 50 üzerinde yaşanan -2014 gibi- rakamları görmek mümkün. Bu, istihdam yapısındaki dönüşümü ve emekçilerin örgütlü

Grafik 5. Yıllara Göre Özelleştirme Gelirleri (Milyon \$)

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı <https://www.oib.gov.tr/turkiyede-ozellestirme>

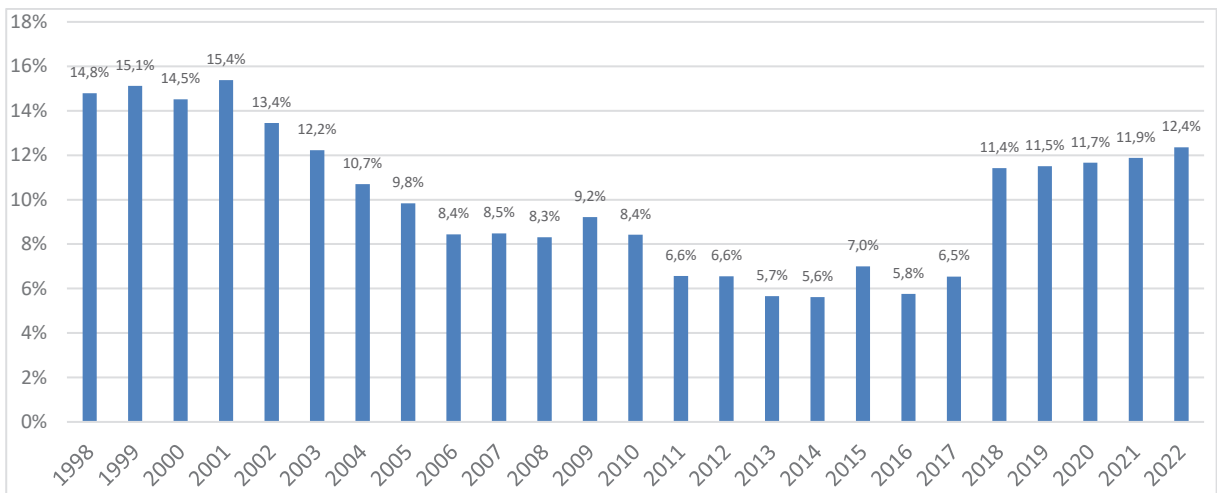
yapısını da etkileyen bir husus olarak karşımıza çıkıyor ve bunun sonucunda, sadece imalat sanayiinde değil, neticelerini tarım alanında da gördüğümüz bir durumla karşı karşıya kalıyoruz. Yani Tekel'den Şeker Fabrikalarına kadar yaşanan dönüşüm açısından bunları açıklamak son derece mümkün.

Sunuşum çerçevesinde burada altını çizmek istediğim bir başka başlık kamudaki istihdam yapısı. En başından beri aslında söylemeye çalıştığım temel noktalardan biri bu. Biliyorsunuz, Türkiye'de, kamu sektöründe çok önemli bir mücadele pratiğine imza atıldı emekçiler açısından. Özellikle 90'lı yıllarda kamu emekçilerinin mücadelesi dünyada emsali az olan mücadelelerden biri olarak kayıtlara geçti. Aslında kendi içindeki çelişkiler, büyük oranda kamu emekçileri mücadelesinin, sendikaların, özellikle KESK'in kendi içindeki çelişkiler de biraz bu tablonun geniş kamu emekçileri aleyhine şekillenmesinin temel gerekçelerinden biri. Bunu zaman zaman belli platformlarda ifade etmeye çalışıyorum, ama burada daha çok istihdam yapısındaki dönüşümü algılamamız açısından bir veri paylaşacağım.

Bu gösterdiğim grafik, işçi statüsünde çalışanlar açısından, yani geçmiş SSK, şimdiki SGK, 4A açısından kamuda istihdam edilenlerin toplam istihdamdaki payı. Gördüğünüz gibi, 2000'li yılların

başına geldiğimizde hâlâ yüzde 15 civarı bir kamu işçisinden bahsetmek mümkün.

Toplam istihdam içindeki payı anlamında önemli bir rakam ve bunun radikal bir şekilde AKP'li yıllarda geriye doğru düştüğünü; yüzde 7'lere, yüzde 8'lere, hatta 2011'de artık yüzde 6'lara kadar gerilediğini görebiliyoruz. Tabii, burada belli önemli noktalar var. Taşeronlaşma pratiğinin burada temelde etkileyen unsur olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü özellikle Kamu İhale Kanunu'nda yapılan kimi düzenlemelerle taşeronlaşmaya olanak verildiğini görüyoruz. Genelde hep İş Kanunu'na atıfta bulunulur taşeronlaşmayla ilgili, ama aslında taşeronlaşmanın yasal dayanağı olarak inşa edilmeye çalışılan şeyin tam da bu bahsettiğim süreçlerle bağlantılı olduğunu söyleyebilirim. Kamu İhale Kanunu'yla birlikte yapılan düzenlemeler belli kamu hizmetlerinin yavaş yavaş özel firmalar eliyle yapılması, kamuda kamu çalışanlarıyla gerçekleştirilmesi gereken işlerin de bunlara bir şekilde gördürülmesi, beraberinde kamuda istihdam yapısında önemli bir noktaya işaret etti. Burada şunu söylemek gerekiyor: Özellikle 2017-2018 yılındaki harekete dikkat çekmek isterim burada. Bakın, 2017 ve 2018 yılında çok ciddi bir artış var; 677 bin kişi. Burada yaşadığımız tablo, bu 677 bin kamu işçisinin taşeron düzenlemesiyle birlikte kamuya geçirilmesi. Gerçekten bu dönemde

Grafik 6. Kamu İşçilerinin İşçi Statüsündekiler İçindeki Payı

Kaynak: Çeşitli Yıllara Ait SGK İstatistik Yıllıkları ve aylık istatistikler

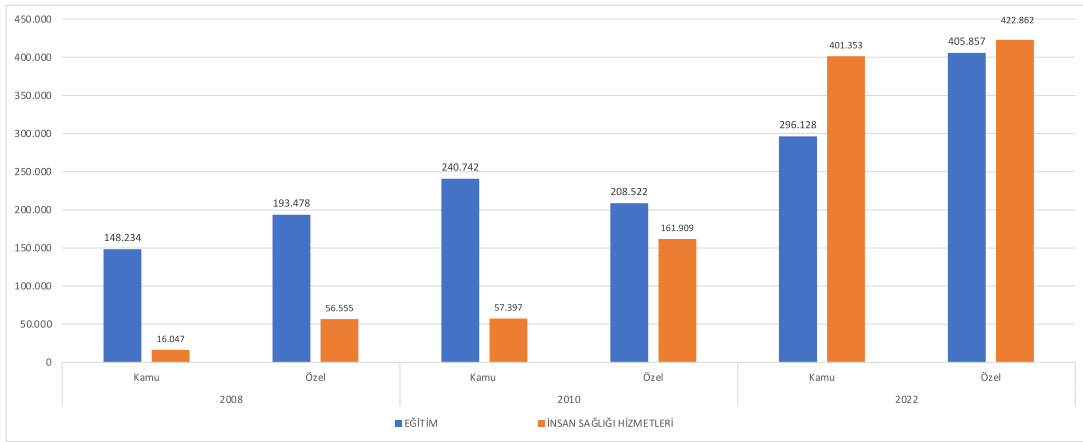
AKP Hükümetinin gündeme getirdiği belli politikalara karşı etkin pratiklerin örgütlendiğini görmek gerekiyor. Bunlardan biri de taşeron işçilerin mücadelesi ki, nihai hedefi olarak bu insanların kamuda çalışmaya başladıklarını, artık kamu işçisi olarak değerlendirilmeye başlandığını görebiliriz. Yani şöyle diyebiliriz: 2018 yılına geldiğimizde, kamuda çalışan 677 bin işçi kamuda çalışmıyor kabul ediliyordu. Bu rakam bize bunu gösteriyor. Burada yine kritik rakamlardan biri, ciddi sert düşüşün olduğu 2010'lar. Biliyorsunuz, torba yasayla beraber belediyelerde çalışanların bir kısmının, fazla çalıştığı iddia edilen kesimlerin belli kurumlara nakledilmesi karşılığında uzun süre sadece kadrolu işçi almamak şartıyla, yani taşeronlaşmanın daha da derinleşmesi adına yapılan bir düzenleme olmuştu. Onun etkilerini de burada görmek mümkün. Bu da üniversitelerde, Milli Eğitim Bakanlığı'nda, Sağlık Bakanlığı'nda, kamunun hemen her alanında aslında taşeron çalışan çok ciddi bir kitlenin oluşmasına neden oldu. Bu da aslında AKP Hükümetinin kendisini konumlandığı ihaleler üzerinden kendi varlığını sürdüren ve çalışanları da bu ihale projeleriyle kendisine enteg-

re eden, kırdan kente göçün yarattığı o istihdam fazlasını da bir şekilde bu alanlarda kendi ilişkileri temelinde yapılandıran bir durumun sonucu olarak değerlendirmek gerekiyor.

Türkiye'de eğitim ve sağlık alanında nasıl bir dönüşüm yaşandı, bu istihdam yapısı nasıl bu hale geldi, ona dair genel bir bilgi vermek açısından birkaç tane örnek verip sözlerimi bitirmek istiyorum.

Bunlar Sosyal Güvenlik Kurumu istatistikleri; 4A kapsamında, işçi statüsünde çalışanlar. Bakın, işçi statüsünde çalışanların sayısı 2008'de eğitimde 148 bin, insan sağlığı hizmetlerinde 16 bin olarak tanımlanmış. 2002'de, AKP geldiği dönemde bu rakamlar çok daha düşük. Toplamda kamu hizmetleri, devlet hizmetleri başlığı altında toplanıyordu. 2022'de kamuda, eğitim alanında 296 bin, sağlık sektöründe 400 bin işçinin çalıştığını gösteriyor. Bu önemli bir dönüşüm. Bu dönüşüm sadece kamu sektöründe olan bir dönüşüm de değil, özel sektörde de gerçekleşen bir dönüşüm. Bunun temel arka planında yatan, bu iki sektörün, yani eğitim ve sağlık gibi iki sektörün aynı zamanda uluslararası alanda da bir

TÜRKİYE'DE EĞİTİM VE SAĞLIK ALANINDA SGK 4A KAPSAMINDA ÇALIŞANLARIN SAYISINDAKİ GELİŞMELER

Grafik 7. Eğitim ve Sağlık Alanında İşçi Statüsünde Çalışanların Sayılarındaki Değişim

Kaynak: SGK İstatistikleri üzerinden hesaplanmıştır.

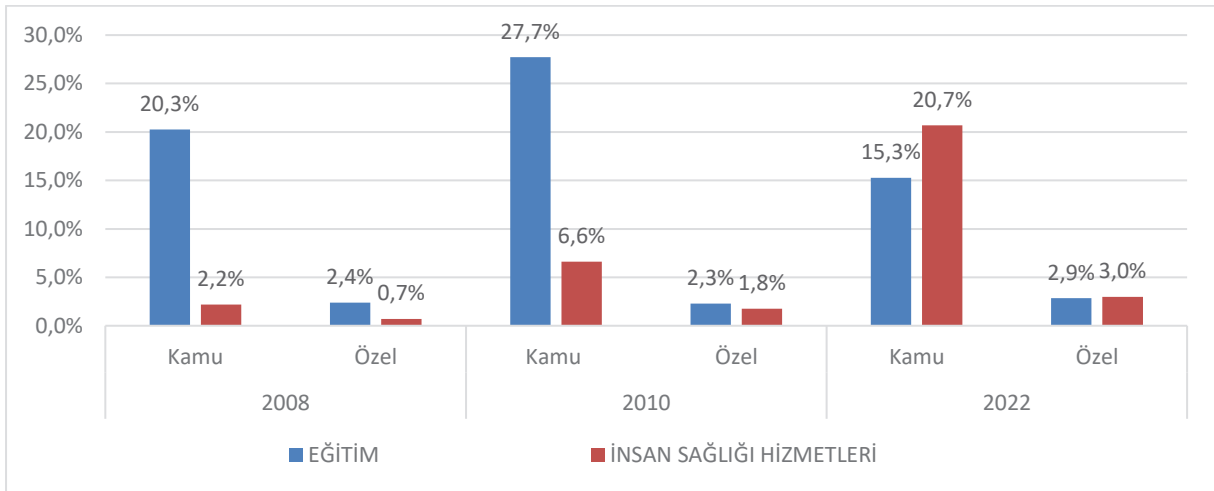
endüstri gibi değerlendirilerek, bir ihracat kalemi gibi değerlendirilerek düşünülmesi ki, Türkiye’de 300 bin civarında yabancı, özellikle kültürel olarak Türkiye’yi kendisine yakın bulan ülkelerden gelen öğrencinin olduğunu; sağlıkta, ucuz işgücü temelinde yapılan yapının sonucunda, ekonomik olduğu gerekçesiyle dünyanın farklı bölgelerinden sağlık turizmi adı altında insanların ülkemize geldiğini de biliyoruz. Burada da toplam içindeki paylarına baktığımızda, işçi statüsünde çalışanlar açısından imalat sanayiinin, tarımın payı anlamlı, inşaat sektörünün payı anlamlı bir düzeydeyken, bu durumun farklılaştığını, kamuda çalışanlar içinde, istihdam edilenlerde 2008’de yüzde 20’sinin eğitimde, yüzde 2’sinin insan sağlığı hizmetlerinde çalışırken; 2022’ye geldiğimizde, kamuda çalışanların yüzde 15,3’ünün eğitim, yüzde 20’sinin de sağlık hizmetlerinde çalıştığını görüyoruz. Yani yüzde 22’den yüzde 35’e yükselen ve kendi içinde de kamuda çalışanların sayısında bir yükseliş olduğunu söyleyebileceğimiz bir durumdan bahsetmek mümkün.

Burada aslında kamuda istihdam edilenlerin oranlarını da gösterdim.

Son olarak, Türkiye’de örgütlü mücadele açısından sendikalı çalışanların durumuna da bir bakmak gerekiyor. Burada da yine tüm bu söylediklerimizle bağlantılı bir süreçten bahsetmek mümkün. Toplu-

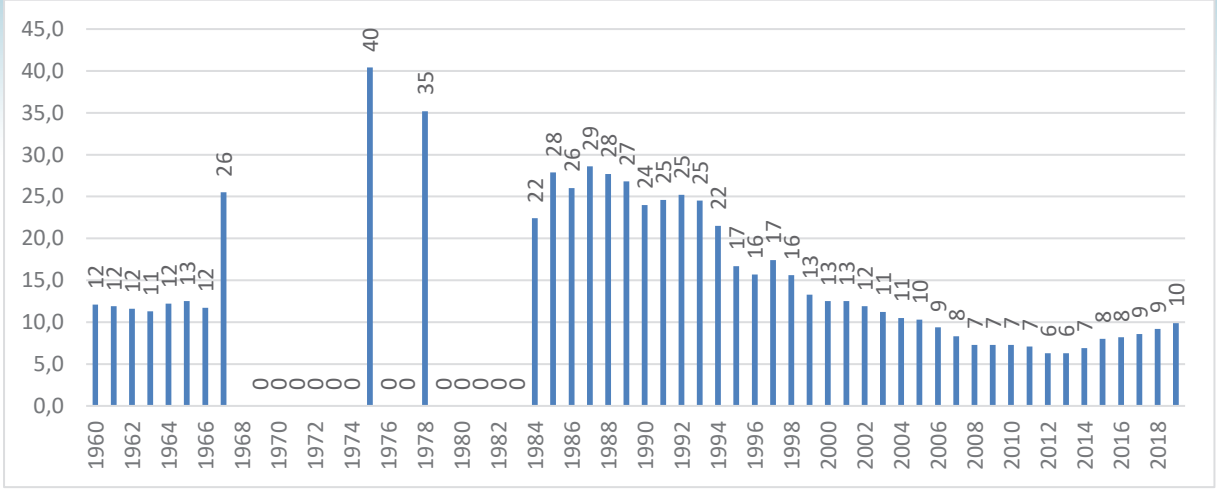
sözleşme kapsamından faydalanan işçilerin oranında yaşanan dönüşüme kısaca bakarsak, Türkiye’de zaten 70’li yıllarda -bunlar OECD rakamlarıdır- 1975 yılında yüzde 40, 1978’de yüzde 35; 1980’lere giderken, belki toplu sözleşmeden faydalanan sigortalı işçilerin oranının yüzde 50’leri bulunduğunu tahmin etmek mümkün.

Gördüğümüz gibi, 12 Eylül sonrasında, 90’ların ortasına kadar bu rakamların belli düzeylerde kaldığını görmek gerekiyor; ama ciddi bir çözümlenin hızlanarak, 2000’li yıllarda bir düşüş trendine girdiğini, yüzde 12’lerden yüzde 6’lara kadar sarkan bir düşüşün yaşandığını söylemek mümkün. Bu, özelleştirme politikalarının, yani daha güvenceli, kurallı çalışma ilişkilerinin olduğu bir mekanizmadan özel sektörün ilişkilerinin hâkim olduğu, giderek o bütüncül firmaların parçalanarak orta boy işletmeler temelinde yeniden yapıldığı bir sürecin etkisi olarak değerlendirilebilir; ama aynı zamanda kamu hizmetleri alanında daha önce memurlar tarafından görülen, kamu emekçileri tarafından görülen işlerin yavaş yavaş taşeron firmalar eliyle verilmesi ve bunların sendikal haklarının tanınmaması meselesiyle bağlantılı bir pratikle karşı karşıya kalıyoruz ki, 2012-2013’ten sonraki görece yükseliş, bu taşeron çalışmaların sendikal olma pratikleri ve toplu sözleşmelere giderek daha fazla dâhil olmalarıyla bağlantılı bir konu olarak karşımıza çıkıyor.

Grafik 8. Eğitim ve Sağlık Alanında İşçi Statüsünde Çalışanların Oranlarındaki Değişim

Kaynak: SGK İstatistikleri üzerinden hesaplanmıştır.

Grafik 9. Yıllara Göre Sendikalaşma Oranları (%)

Kaynak: OECD Data extracted on 09 Apr 2023 19:40 UTC (GMT) from OECD.Stat

Sonuç olarak özetlersem, AKP'li dönemler, daha kuruluş sürecinde, henüz çiçeği burnunda bir hükümetken ele aldığı iş güvencesinin kapsamını daraltan, kıdem tazminatını yeni İş Kanunu'nun içine yazan, İş Kanunu'nu esneklik temelinde yapılandıran, kamudaki hizmetler alanını piyasa ilişkilerine göre yeniden yapılandıran ve bu anlamda geniş emekçi kesimlerin taşeron, hatta tartışılan ücretli izin hakkını bile edinmeden en kötü koşullarda çalıştırıldığı, istihdam yapısındaki parçalanmanın işçiler arasındaki birlik zeminini dağıttığı; hem işçiler açısından, hem kamu emekçileri açısından devletle kurdukları, iktidarla kurdukları ilişki temelinde bir yapılanmanın, bir sendikal düzenin şekillendiği ve güvencesizlik girdabında insanların bırakın işten çıkarılan arkadaşlarının arkasında durmayı, arkasından bile bakamadıkları bir yapının oluşturulduğunu görmek gerekiyor. Burada belli fonlar, Kıdem Tazminatı Fonu'nun dönem dönem gündeme gelmesi; İşsizlik Fonu'nun amaçları değiştirilerek, işsizler için hazırlanmış bir yapıyken, neredeyse işverenlerin çıkarları için kurulan bir yapıya büründürülmesi ve kamu kaynaklarının birtakım kredi mekanizmaları finansmanının sağlandığı ucuz kredi olanağı, devlet için ucuz bir kaynak alanı haline getirildiği bir durumla karşı karşıya kalındı. Yine bu dönemde, 2008'deki sosyal güvenlik sisteminin değişmesi, emekli aylığı

bağlanma oranlarındaki düşüşler, emeklilik yaşının yükseltilmesi, esneklikle ilgili özel istihdam bürolarının hayata geçirilmesi ve yine esnek bir çalışma hayatının oluşturulmasına dair düzenli olarak bu aktif işgücü politikalarının uygulanması, bütün bu süreçlerin emekçilerin aleyhine şekillenen bir yapıyı ortaya koyduğunu söyleyebiliriz. Ama tüm bu süreçlerin bir taraftan kendi iktidarını sürdürebilmek adına önemli bir hegemonik güç ilişkileri ağı üzerinden şekillendiğini de görmek gerekiyor. Bugün geldiğimiz noktada, artık Türkiye'de 20 yıl geride bırakıldı. Bu 20 yıl sonucunda, yüzde 70'lere varan geniş bir ücretli işçi sınıfından bahsetmek mümkün. Yeni bir dönemin temel mekanizmasını oluşturacak şey örgütlülük bilincinin geliştirilmesi olacaktır. Yani güç ilişkileri üzerinden, patronaj ilişkileri üzerinden kendisini var eden bir yeni sınıf dalgasının artık aşağıdan yukarı kendisini örgütleyebilen, kendi dayanışması temelinde şekillenen bir pratiğe ihtiyaç duyduğunu görmek gerekiyor. Bu ihtiyaç da sadece sendikaların üzerinde durması gereken konular değil, bu kesimlerin kendi aralarında kurdukları dayanışma formlarıyla geliştirilecek bir şey. Bu anlamda, özellikle meslek örgütlerine de önemli işler düştüğünü düşünüyorum.

Beni dinlediğiniz için hepinize teşekkür ederim. Sağ olun.

DEPREMİN EKONOMİK FATURASI

Prof. Dr. Hayri KOZANOĞLU

Değerli arkadaşlar; hepinize merhaba. Hoş geldiniz.

Biraz yorulduk, ama çok değerli sunuşlar izledik. Gerçekten ben de konularla ilgili biri olduğum halde çok şey öğrendim.

Ben biraz eski nesil biri olarak kağıtlarıma bakarak bir sunuş yapacağım. Konu üzücü ve kasvetli olduğu için, havayı dağıtmak için ilk başta buna ilişkin bir şeyler söyleyeyim.

Benim bir toplantıda verdiğim bir örnek vardı. Bir konuşmacı, elinde kağıtlarla sunuşunu yapmak üzere kürsüye hızlı bir şekilde geliyor; ama o anda kâğıtlar dağılıyor, yerlere saçılıyor. “Artık toplamam zor. Doğaçlama yapmak zorundayım” diyor. Bir çıkıyor kürsüye, gürül gürül bir konuşma yapıyor. Herkes alkışlıyor, “Helal olsun arkadaşına” diyor. Buna tanık olan kişi birkaç ay sonra başka bir toplantıya katılıyor, aynı kişi yine elinde kâğıtlar, kürsüye koşmaya başlıyor, kâğıtlar dağılıyor, “Doğaçlama konuşmalıyım” diyor ve maskesi düşmüş oluyor. Bu, olayın Amerikan versiyonuydu. Bunun versiyonunu geçen gün bir arkadaşından duydum. Ben de ondan kopya çekeyim. Temel bir konuşma yapacak, kürsüye geliyor elinde kağıtlarla. Bir anda ayağı kayıyor, kâğıtlar dağılıyor. Çıkıyor kürsüye, “Biraz evvel ne söyleyeceğimi bir ben biliyordum, bir de tanrı biliyordu. Şu anda sadece tanrı biliyor” diyor. Evet, ben de böyle kağıtlara bakacağım, ama düşürmeden buraya kadar geldim. Onun için, böyle bir bahaneyle sığınma şansım yok.

Ben de endüstri mühendisi olarak Makina Mühendisleri Odası’nın 43 yıllık üyesiyim. Benim serüvenim Sabri arkadaşımızdan biraz farklı. Ben mühendisliği zor buldum. Bu benim yapacağım iş değil diye düşündüğüm için, biraz daha rakamlar, formüller filan, “Hata yaparsanız bina yıkılmaz, kazalarda patlama olmaz veya elektrik kontağından yangın çıkmaz, en fazla tahtada yanlış bir hesap

yaparsınız, bir tablonuzun eksik olduğu ortaya çıkar. Bu bana daha uygun” diyerek buralara kaydım.

Değerli arkadaşlar; depreme hepimiz tanık olduk, hâlâ da travmasını yaşıyoruz. Çok acı bir olay. Ortada da çok fazla rakam, istatistik dolaşüyor ve hiçbirinin de tam gerçeği yansıtmaya şansı yok. Sunuşlarda da ifade edildiği gibi, kamu yönetiminin bu dönemde zayıfladığı, çöktüğü, devletin verdiği bilgilerin yeterince inandırıcı olup olmadığının tartışıldığı bir ortamda olmanın yanı sıra, gerçekten olayın büyüklüğü de bunu zorlaştırıyor. Onun için, depremin ekonomik faturası hesaplanırken, hangi etmenler göz önüne alınmalı, nasıl yaklaşılmalı, ben daha çok bunu madde madde tartışmaya çalışacağım. Birinci madde, insanlık borcumuz, en önemli kayıp tabii ki Türkiye’de ve Suriye’de yitirdiğimiz canlar, sakat kalanlar, bunun psikolojik travmasını yaşayanlar. Bu, olayın daha psikolojik boyutu ve sosyolojik boyutu önümüzdeki dönemlere de yayılacak.

İkincisi, insanlarımız sadece canlarını değil; evlerini, okullarını, ibadethanelerini, geçmişlerini, hatıralarını, değer verdikleri eşyalarını -bunların bazılarının maddi değeri çok düşük olabilir- fotoğraflarını, aldıkları hediyeleri; yani kısaca, kendi tarihlerini de yitirdiler, en azından tarihleri flulaştı, maddiyattan hafızalara, anılara aktarıldı sadece.

Üçüncüsü, doğal felaketlerle salgınları en kaba hatlarıyla bir karşılaştırmak gerekirse, doğal felaketler genel olarak rüzgarla, suyla ve tektonik hareketlerle geliyor. Evet, Türkiye’de de gerekli önlemler alınmadığı için zaman zaman seller oluyor, zaman zaman toprak kaymaları oluyor, fırtınalardan bazen maddi hasarlar ve can kayıpları oluşuyor; ama genelde Türkiye, bu standartta, dünya ölçeğinde geçtiğimiz yıl Pakistan’da yaşanan tropikal iklimin olduğu yerlerde yaşandığı gibi sel felaketlerine veya çok büyük fırtınalara, kasırgalara, tayfunlara hedef olan bir ülke değil. Türkiye daha çok bunu depremlerle

yaşıyor. İşin ekonomik boyutlarına bakılırsa, doğal felaketlerle salgınlar arasında çok temel bir fark var. Her ikisinde de can kaybı oluyor, ama salgınlarda mal kaybı olmuyor; yani fabrikalar, binalar, köprüler, otoyollar yerinde kalıyor, “Kalan sağlar bizimdir” diyerek hayat devam ediyor. Çok küçük bir istatistik vermek gerekirse, öyle ki, son 3 yılda, 100 yılda yaşanmadık ölçüde iki büyük felaket yaşadık. Hafızalarımız da biraz flulaştı. Resmi istatistiklere göre, COVID’den 102 bin yurttaşımız yaşamını kaybetti. Depremde resmi rakam 50 bin 500, yani onun iki misli kadar insan COVID’den yaşamını kaybetti. En son dün baktım, Amerika gibi bir ülkede 1 milyon üstünde olmak üzere, dünyada da 6 milyon 840 bindi. Genel olarak 95’ten 2020’ye kadar da dünyada doğal felaketlerden 1,5 milyon kişi ölmüş. Mesela bir Haiti depremi var, çoğumuzun hafızasında yeterince yer tutmamış. Yanlış rakam vermeyeyim, ama bizim yaşadığımız depremden daha çok insanın yaşamını yitirdiği bir felaket.

4. madde, Türkiye’de geçtiğimiz haftalarda, özellikle sosyal bilimciler, iktisatçılar arasında bir tartışma yaşandı. Bu kadar büyük bir felaketle karşılaştık. Aslında 4. ve 5. maddeyi birleştirerek, buna şöyle cevap vereyim. 5’ten başlayıp 4’e geçeyim, sıralarını değiştireyim. Genel olarak bakıldığı zaman, doğal felaketler zengin ülkelerde daha az can kaybına neden oluyor, ama maddi hasarı rakama vurduğunuz zaman da bu daha yüksek çıkıyor. Bunun nedeni, bu ülkelerin gerekli önlemleri belli ölçüde almış olması, olabilecek doğal felaketlere karşı hazırlıklı olması; yoksul ülkelerin böyle bir hazırlığının, planlamasının olmaması. Buna karşılık, zengin ülkelerde bina yıkılıyorsa, binalar daha kaliteli olduğu için -altyapı yatırımları ve işçilik maliyeti de daha yüksek, işçilik maliyeti de daha yüksek tabii- oralarda makine parkları, tesisler, teknoloji daha yüksek olduğu için, rakama vurduğunuz zaman, oralarda dolar bazında daha büyük rakamlar ortaya çıkıyor; ama ekonomik olarak da doğal felaketlerin bir ülke ekonomisine tahribatı yoksul ülkelerde daha derin oluyor.

Bu “Eş dost kapitalizmi mi, neoliberalizm mi?” tartışmasına çok kısaca değinmek gerekirse, eş dost kapitalizmi, ... kapitalizm de, crony kapitalizm de

denilebiliyor. Daha çok 90’larda, Asya krizi sırasında crony kapitalizm ifadesi yayılmıştı. O dönemde, Malezya’dan başlamak üzere, sanayileşmede çok ciddi mesafe kat eden Asya ülkeleri, Malezya, Tayland ve en son da en güçlü ülke olan Kore ciddi ekonomik krizlerle sarsılmıştı, o dönemde gündeme gelmişti. Yani crony kapitalizm tezini öne sürenler, “Burada kapitalizmin kuralları uygulanmadı, eş dost ihaleler verildi -Türkiye’deki karşılıklarını çok rahat düşünebilirsiniz- bürokraside önemli görevlere eş dost, ahbab getirildi. Bunun sonunda doğan zafiyet. Özellikle verimsiz projelere yatırım yapıldı, büyük paralar sarf edildi. Bunun bir sonucudur” yaklaşımı.” İlk anda bu doğru gibi geliyor; ama rakamlara ve gelişmelere baktığımız zaman -örneğin Sabri Öncü arkadaşımızın sunuşunda bu süreci kaba hatlarıyla izleyebildik- bu yıllar Asya ülkelerinin de sermaye akışlarını serbest bıraktığı, hem dış ticaretin serbestleştiği -bunlar genellikle ithal ikameci yöntemlerle ve kendilerine özgü bir kalkınma modeliyle sanayide mesafe kat etmişlerdi- hem de sermaye akışlarının hızlandığı, sıcak paranın giriş çıkışının şipşak gerçekleştiği ülkeler haline gelmişlerdi. Sabri arkadaşımızın sunuşunda da vardı. Dünyada da, “90’ların ortasında faizlerin yükselmesi, riskten kaçış gibi eğimlerle buralardan da sermaye çıkışları oldu ve bunun sonucunda bu kriz ortaya çıktı” tezi de öne sürüldü. Bunun Türkiye’de ve depremden izdüşümünü rahatlıkla söyleyebiliriz. Mesela TMMOB’nin yetkilerinin alınması, imar afları, tarım arazilerinin rant alanı haline getirilmesi, inşaat projelerine açılması, Kızılay’ın bir anonim şirket haline getirilmesi büyük ölçüde neoliberalizmin getirdiği, yani derviş döneminden beri uygulanan anlayışın yansımalarıydı. Bir de Erdoğan’ın, Nebati’nin sürekli daha önceki ekonomi sorumlularının piyasa kurallarına bağlı olduklarını sürekli ifade ettiklerini de biliyoruz. Belli ölçüde de son dönemde belli sermaye kısıtları dışında gerçekten de böyle oldu. Olayın bir boyutu bu. Naomi Klein buna “Felaket kapitalizmi” diyor. Yani kapitalizm her olayı, felaketler dâhil, bir kâr alanı, bir rant alanı haline dönüştürmeyi başarıyor. Bir yönü bu. Ama bir yönü de, Türkiye’ye özgü, AKP’yle yandaşlık bağlarının, örneğin büyük depremden darbe yiyen Hatay, bu Ali Dibo vakası-

nın, Türkiye için bir sembol olan yandaşlara ihaleler verilmesi vakasının bir örneğiydi. Tarikatların, cemaatlerin bürokrasiye sızması, bürokrasideki kilit görevleri kendi aralarında paylaşması ve benzerleri de Türkiye'nin kendine özgü koşullar. Siyasette de orta yolculuk yakıştırmaları yapılır. Kendime o sıfatı layık göreceğim. Türkiye ölçeğinde de, dünyada da, ikisinin de hem piyasa süreçlerinin bu yıkıma katkıda bulunduğunu, hem de Türkiye'nin kendine özgü İslâmi muhafazakâr rejiminin kendine özgü kapitalizminin de bunu ağırlaştırmada çok ciddi bir etkisi olduğunu söyleyebilirim.

6. madde, doğal felaketlerin etkilerinin nerelerden geldiği. Bunların detaylarına girmeyeceğim; ama birincisi can kayıpları, ikincisi fiziksel sermayenin zarar görmesi, üçüncüsü nüfus hareketleri. Yani depremlerin ve doğal felaketlerin sonunda insanlar o bölgeyi terk edebiliyorlar, oradaki üretim kapasitesi zarar görüyor, gittikleri bölgelerde işgücü artabiliyor, ücretler düşebiliyor. Bunların hepsinin insani etkileri dışında, ekonomiye de olumsuz etkileri oluyor. Dördüncüsü de ekonomik aktivitenin kesintiye uğraması. Onun sonraki kademelerde biraz daha detaylı şekilde üzerinde duracağız.

Bunu sadece ekonomik boyutuna indirirsek, Dünya Bankasının izlediği bir sistematik var. Zaten depremden sonra yazılan raporlar da bunu izledi. O 3 maliyetten söz ediyor. Bir tanesi doğrudan maliyetler; ani binalar yıkılıyor, altyapı zarar görüyor, sel olduysa stokları sel götürebiliyor, depremde üstüne yıkıntı oluyor, kasırgalarda uçuyor; yani doğrudan doğruya fiziksel sermayenin zarar görmesi. İkincisi, oralarda üretim aksıyor, işgücü başka bölgelere gidebiliyor, tesisler zaten yıkılmış, insanlar depremin sonuçlarıyla uğraşırken üretim sürecine katılamıyor; yani üretimin kesintisinin yol açtığı sonuçlar. Üçüncüsü de ikincil etkiler. Yani o bölgede, şehirde oluşan zararın sonucunda bütçe açığı artabiliyor, cari işlemler açığı artabiliyor. Mesela yıkılan binaların tekrar inşasında, inşaat sektörü dış girdi kullandığı için, değişik varsayımlara göre, yüzde 25'i, 30'i kadar bir maliyet ortaya çıkıyor. Değişik raporlar var, ama en detaylı hazırlanmış raporun Strateji Bütçe Başkanlığının raporu olduğunu düşünüyorum. Ki, 104 milyar civarında bir maliyet çıkar-

tıyor. Bunun 56 milyar doları inşaat maliyeti. Bunun yüzde 30'unu aldığımız zaman 17 milyar dolar veya yüzde 25'ini aldığımız zaman 14 milyar dolar. Yani cari işlemler açığına 14-17 milyar dolar arasında bir ek yük getirecek. Bütçeye ilişkin de değişik varsayımlarda bulunulabilir. Burada Oğuz hocam, Aziz hocam varken rakam söylemeyeyim; ama gerek vergi gelirlerinin düşmesi, gerekse bu harcamalar nedeniyle bütçe açıkları önümüzdeki yıllarda çok fazla artacak. Yanlış hatırlamıyorsam, bu yıl 660 milyar lira öngörülüyor. Bunun 1 trilyona kadar çıkması söz konusu.

Hatta Aziz o kadar hassas ki, televizyonda 660 dedi, sen 659 diye düzelttin. Ben de seni düzelttim, senden öğrendiğimi sana satayım.

8.'si, Marmara depremiyle Kahramanmaraş, Hatay depreminin karşılaştırması. Bir insanımızın bile yaşamını kaybetmesi bütün hesaplardan daha ötede, bunu tabii ki göz ardı ediyor değilim; ama genel olarak karşılaştırıldığı zaman, Marmara depremi Türkiye'de imalat sanayiinin kalbi olan bölgede gerçekleşti. En büyük zararı gören Kocaeli, Sakarya, Yalova illeri ve İstanbul'un belli bölgeleri bu anlamda önemliydi. 6 Şubat depremi demek belki daha doğru. Adlandırmakta güçlük çekiyorum. Pazarcık depremi deniliyordu veya Kahramanmaraş, Hatay depremi şeklinde de ifade edilebiliyor son zamanlarda. Türkiye'de daha fazla bir nüfusu etkiledi. Ekonominin yaklaşık yüzde 10'unu, tarımın yüzde 15'ini, sanayinin -yanılıyorsam, Oktay arkadaşımız düzeltsin- yüzde 11'ini... Baktığımız zaman, bunlar içerisinde imalat sanayiinde kritik olan şehirler, başta Antep -Antep Makine Mühendisleri Odası Başkanı arkadaşımız daha detaylı bilgi verecektir- bir ölçüde Hatay; ama organize sanayi bölgelerinin, üretim tesislerinin göreceli olarak daha az etkilendiği düşünülüyor. Marmara depremi sırasında, TÜPRAŞ başta olmak üzere, PETKİM başta olmak üzere çok önemli sanayi tesislerinin zarar görmesi söz konusuydu, Derince Limanı gibi limanların zarar görmesi söz konusuydu. Burada bir İskenderun Limanı'nda stratejik altyapı tesisi olarak bir yangın çıktı, onun da giderildiği söyleniyor. Yani nispi olarak ekonominin diğer bölümlerine etkisi daha sınırlı olabiliyor.

Şöyle de buruk sonuçları var: Mesela bir yerde üretim azaldığı zaman başka yerlerde kapasite artabiliyor. O nedenle o telafi edilebiliyor. Yani kapitalizmin içerisinde birileri açısından kârlılık, satışlar artabiliyor. Zaten, “Deprem sırasında borsa niye kapatılmadı?” tartışması yapıldı. Aslında o tartışmanın bir tarafı, “Borsada demir çelik firmaları, çimento firmaları, girdi sağlayan firmaların değeri yükseldi” denildi. O zaten kapansa veya kapanmasa kaçınılmaz olarak olacak bir sonuçtu. Teknik olarak borsanın kapanması daha çok bölgedeki insanların veya arama kurtarmaya katılan insanların işlem yapamayacağı gerekçesiyle, bir de durumun fazla bilinmediği, faturanın fazla bilinmediği, o açıdan belirsizlik nedeniyle borsada işlem yapılmasın diye, yani “Borsanın etkin işleyişine” sahip çıkanlar açısından gerekçe oydu. Gerçekçi olmak gerekirse, o daha anlaşılabilir bir gerekçe. Çünkü diğeri, sen borsayı bir ay da kapatsan, açıldığı zaman demir çelik ve çimento firmalarının, beyaz eşya firmalarının, sıhhi tesisat yapanların hisselerinin kapitalizmin kuralları içerisinde yükselmesi kaçınılmaz görünüyor.

Toplam rakamları burada kısaca vermişim. Değişik raporlar var. Detaylı incelendiği zaman rakamlar farklı görünüyor; ama bazıları belli kategorileri dikkate almadığı için, bir de varsayım farklarından oluyor. TÜRKONFED, ilk rapor yayınlayan diye gündeme geldi. O şöyle bir mantıkla bakmış: Marmara depremi Türkiye'nin ne kadarını etkiledi ve ne kadar maliyeti oldu, Türkiye'nin o sıradaki gayri safi yurtiçi hâsılası neydi, onun bugüne projeksiyonunu yapmış, 84 milyar dolar bulmuş. Morgan Stanley 50 milyar dolar civarı buluyor. O zaman ilk raporlardı bunlar, onun için onları detaylı incelemiştim. En büyük fark metrekare inşaat maliyeti; biri 700 dolar veriyor, biri 450 dolar veriyor. Burada varsayımlar önemli. Mesela yapılan binanın kalitesi ne olacak? Binalar yıkıldığına göre, eskisinden daha kaliteli binalar yapmak gerekir. Madem deprem bölgesinde ve ciddi depremler olabileceği belli oldu, belki çok kaliteli malzeme kullanarak metrekare maliyeti çok yükselebilir. Bazı örneklerde arsa maliyetini sıfır kabul ediyor, bazısında arsa fiyatlarından yola çıkıyor. O tartışılır, çünkü yıkılan yere yapılacaksa arsa maliyeti yok. Yani teknik farklar var. Dünya Banka-

sı mesela sadece bina maliyetine bakmış. Strateji Bütçe Başkanlığı 104.2 milyar dolar çıkartmış ... 150 milyar dolar çıkartmış. Ben bunun rakamlarının en gerçekçi olduğunu düşünüyorum.

Size bir soru sorsam, acaba Cumhurbaşkanlığı tarafından hazırlanmış bir raporda, diğer kuruluşlara göre maliyetin yüksek gösterilmesinin... Ki, gerçekçi olduğunu da düşünüyorum. Nedeni ne olabilir? Kendileri döneminde bu meydana geldiğine göre, bu kadar yüksek bir fatura çıkartmayabilirler diye düşünülebilir. Strateji Bütçe Başkanlığından bir arkadaşımız var dışarıda. Onunla konuşurken tam kafama oturdu. Arkadaşımız da katkıda bulunmuş rapora. Bana da biraz bilgi verdi, ama bir kamu çalışanı olduğu için isminin zikredilmesini istemiyor. Eski bir öğrencim. Sağ olsun. Onun nedeni şu: Donör denilen, yani Türkiye'nin yeniden imarına katkıda bulunacak kuruluşlara sunmak üzere bu rapor hazırlanmış; maliyet yüksek olursa, buna bağlı olarak gayri safi yurtiçi hâsılanın daha yüksek kısmını etkileyecek bir zararla karşı karşıya bulunduğumuz anlaşılırsa, Dünya Bankası, Avrupa Yatırım ve Kalkınma Bankası, Avrupa Yatırım Bankası ve benzeri çokuluslu kuruluşlar tarafından daha kolay para verilebilir diye. Tabii, orada dâhil edilmeyen bir madde var; onu da bir raporun dipnotunda gördüm. Açıkçası, çok detaylı inceleyemedim; ama IMF ülkelerine, felaket fonu diyebiliriz, Disaster Fund diye bir fondan, IMF'ten ilk yıl 3.1, zaman içinde de 9.3 milyar dolar çekme olanağı varmış. Çok inceleyemedim, ama muhtemelen stand by gibi şartları olan bir nitelik de taşıyor bu. Ama “IMF'ten par almadık” denilebilirdi diye, muhtemelen bundan hiç söz edilmedi. İktidar değişikliği olduktan sonra buna başvurulur mu gecikmeli olarak, onu göreceğiz.

Gayri safi yurtiçi hâsıladan ne kadarlık bir daralma olabilir? Bunun sınırlı olabileceği düşünülüyor. Strateji Bütçe Başkanlığı yüzde 1'le yüzde 1.4 arası tahminlerde bulunmuş. IMF, Türkiye'nin büyümesini 2.7 olarak açıkladı bu hafta, UNCTAD 2.4 demiş; ama bunlar da Türkiye'nin büyümesini aşağıya çekmemişler, çünkü özellikle inşaat sektörüne bir hareket de getirebiliyor. Kısa dönemde akım etkisi çok fazla olmayabiliyor. Akla şu soru gelebilir: Yüzde 1'le 1.4 arasında daralacaksa ekonomi -en son 905

milyar dolardı gayri safi yurtiçi hâsıla; bu 9 milyar- la 12 milyar dolar arasında bir rakama denk gelir- 100 milyar dolarlık zararlardan nasıl bahsedilebilir? Çünkü bu zararlar zamana yayılmış zararlar. Yani şöyle düşünelim: Bir sanayi tesisi ortadan kalkmış olsun, yıkılmış olsun; değeri 100 milyon dolarsa, bunun yıkılmasından olan zarar 100 milyon dolar- dır; ama o yılda 10 milyon dolar katma değer sağlı- yorsa, gayri safi yurtiçi hâsılaya o yansır. Onun için, bu büyük rakamlar uzun yıllara yayılacak bir fatura, gayri safi yurtiçi hâsıladaki yıllık azalma ise onun 1 yıl civarındaki kısmı.

Son 2 madde en önemli 2 madde. İmar yeniden nasıl örgütlenmeli; birincisi, kamu kaynaklarıyla. Yani standart ifadeyle kederde, kıvançta bir ulus- sak, kapitalizmin kuralları içerisinde bile... Sigor- tacılık ne demektir? İnsanlar belli primlerle bir risk havuzu oluşturuyor, insanın başına bir sorun gel- diği zaman, diyelim ki ciddi bir hastalıkla karşılaştığı zaman veya evinde bir sıkıntı olduğu zaman bu havuzdan karşılanıyor. Madem bir ulusuz, bir bölgede bu sorun yaşanmış, insanların burada sorumlulukları çok sınırlı, bir ulus olmanın gereği dayanışma göstermeliyiz. İkincisi de, biraz evvel bahsettiğim nedenlerle. Burada mevcut iktidarın, ülkeyi yönetenlerin veballeri de çok büyük. O ne- denle de kamu kaynaklarıyla sağlanmalı. Ama bu böyle saraydan gelen direktiflerle, "Hemen 300 bin konut yapıyoruz, şuraya da 50 bin konutun temelini attık" şeklinde olmamalı. Bölgede özellikle sosya- list partiler, Sol Parti, Türkiye Komünist Partisi, İşçi Partisi, Güneydoğu Bölgesinde HDP çok başarılı yerel dayanışma örnekleri sergiliyor. Yerelin ihtiyaçlarından yereldeki insanların kendi yaşamlarıyla ilgili kararları kendileri alması temelinde katılımcı bir model uygulanmalı. Bu yerelde böyle. Genel ola- rak katılımcı, demokratik bir planlama anlayışıyla sürdürülmeli bu süreç. "14 Mayıs'ta seçimlerinden sonra AKP giderse, gelecek hükümet bunu uygular mı?" sorusuna çok net cevap veremiyorum; ama en azından toplumsal muhalefet, toplumda emek- ten yana kesimler yöre halkının, oradaki tesislerde çalışan işçilerin, TMMOB ve TTB gibi demokratik kitle örgütlerinin, uzmanların karar süreçlerine katıl- dığı, katılımcı ve demokratik bir planlama anlayışını

savunmalı. Yeniden imar da farklı kolektif mülkiyet biçimleri, diyelim ki rafineri zarar görmüşse, tabii ki rafineri bir devlet mülkiyeti olacak; ama belli işlet- meler, belli tesisler, örneğin rüzgâr ve güneş panel- leri yerel yönetimler tarafından da üstlenilebilir. Artı, hem tüketici, hem üretici kooperatifleri devrede ol- malı.; yani bu farklı kolektif mülkiyet biçimlerinin bu depremlere ve doğal felaketselere etkilerinin daha da derin hissedilmesine neden olan sakıncaları azalt- cak şekilde devreye girmeli.

Son maddeye geldiğimiz zaman, nasıl finanse edilmeli? Değişik rakamlar var, ama çok ciddi bir maliyet olduğu ortada. Yurtdışından belli hibeler... Mesela bazı raporlar 5 milyar dolar veriyordu. Stra- teji Bütçe Başkanlığındaki arkadaş, 6 milyar dolar civarında bir rakam beklendiğini, ama bunların bir kısmının zaten açılmış krediler, yani deprem olma- saydı da alınabilecek krediler olduğunu söyledi. Yine sonunda 5 milyar dolara gelebilir. Aziz arkada- şımız bahsetti, Oğuz hocanın da sunuşunda vardı. Bu Tek Yürek Kampanyası çerçevesinde 115 mil- yar TL toplandı, ama bunun 90 milyarı zaten kamu kuruluşlarından. Yani şu ana kadar sade yurttaşla- rın gönülünden kopan yardımlar çok anlamlı bir jest, ama toplamda bu faturayı üstlenebilecek bir rakam söz konusu değil. Tabii, orada gönüllü olarak ça- lışmalara katılan insanların katkıları paha biçilmez, onu göz ardı etmiyorum. O zaman, bu süreçlerde kimler zenginleştiyse ve kimlerin böyle bir faturayı üstlenecek gücü varsa oradan. Oğuz hoca, vergi harcamalarının 997 milyar lira olduğunu söyledi.

Prof. Dr. AZİZ KONUKMAN- 994.

Prof. Dr. HAYRİ KOZANOĞLU- Öyle mi hocam? Yanlış not almışım o zaman.

Yanılmıyorsam, zaten ilk aşamada bunun 110 mil- yarını deprem kapsamında özellikle ar-ge harca- maları temelli düştüler. Tabii, bu 997'nin 997'si de hemen hayata geçmez. Onu uzmanlarına bırakı- lım, ama buradan ciddi bir katkı gelebilir.

Geçtiğimiz yılın rakamlarını biraz hatırlatacağım. Toplumun, AKP dönemlerinde ciddi zenginleşmiş kesimleri var; büyük müteahhitler, kamu-özel işbir- liği projelerinden büyük vurgunlar vuranlar. Kemal

Kılıçdaroğlu, “418 milyar doları kuruş kuruş alacağım” diyor. Bunun alt bileşenlerini biz de bilmiyoruz. Kamuoyunda da çok sorup sıkıştırmak istemiyoruz, çünkü topluma böyle bir mesaj veriyor; ama herhalde buraya da ciddi bir pay düşecektir.

Şöyle birkaç rakam vererek başlayacağım. Mesela geçtiğimiz yıl banka kârları yüzde 366 artarak 433,5 milyar TL olmuş. Sadece 433 diyecektim, ama Aziz dikkatle izlediği için buçuğunu da kattım. İSO 500 büyük şirket kârları yine aynı şekilde çok büyük bir artış göstermiş. Onun rakamını atlamışım. Döviz mevduatları en son 112 milyar dolar, 1776 milyar TL de kur korumalı mevduat var. Bu da 92 milyar dolara denk geliyor. Ben, bu paralara anında el kolsun demiyorum, ama bunlar döviz kurunun yükselmesiyle de geçmişte ciddi avantaj sağlamış kesimler. Gayrimenkul kazançlarını biliyoruz. Özellikle kötü ekonomi politikalarının düşük faizle zorla neredeyse kredi vermesi nedeniyle geçtiğimiz yıl yüzde 153 artmış. Borsa İstanbul'dan TÜFE bazında reel yüzde 59.76, ÜFE bazında yüzde 40 kazanç sağlanmış. Yani buralarda çok ciddi bir rezerv var. Bu kesimlerden, rantiyeye kesimlerden vergi almanın genel adı servet vergisidir, ama buna dayanışma vergisi diyelim. Hem biraz yumuşatmış oluruz, hem de böyle bir deprem ortamında bir dayanışma duygusunun hayata geçmesi olarak meşruiyet kazandırabiliriz. Ama finansallaşmış toplumlarda “Şundan pat diye vergi aldım” denildiği zaman, âdil görülse de bazı uygulamalar, adaletsizlikler de ortaya çıkabilir. Şöyle bir insan olabilir: Küçük bir evde oturuyordur, başka bir geliri yoktur, tek geliri biraz daha büyük başka bir evdir, onu kiraya veriyordur. Bunu rantiyeye bir insan diye kabul edip bundan yüksek vergi almak doğru olmayabilir. Ama ucuz faizli kredi alıp 20 tane daireyi kiraya veren insan da olabilir veya kirada oturuyordur, yıllardır uygun kirada oturuyorum diye devam ediyordur, eve almıyordur, bütün parası borsadadır. Bu örnekleri çeşitlendirebiliriz. Ama bunun adaletli olması için, finansallaşmış bir toplumda... Döviz sahibi olanların hepsi büyük ran-

tiye değil. Emekli oluyor, kenarda bir param olsun diye 5 bin doları var, 3 bin avrosu var. Ben dâhil, buradaki insanların önemli bir kısmının böyle paraları da vardır. Bunun âdil bir şekilde olabilmesi için -ki, bunun hesabının kolay olmadığını söylemeliyim- tüm varlıklarla, borsadaki kazançlar, gayrimenkuller, bir fabrikan varsa o, bankadaki mevduatlar, bütün varlıklarınla, bütün yükümlülüklerinin farkından ortaya çıkan bir rakam üzerinden bu alınır, hem âdil olur, hem uygulanabilir olur. Bir de bunun uygulanmasında, “Madem fatura şu kadar yüksek, bütün kazançlarından, örneğin mevduatlardan yüzde 20 alıyorum” gibi bir uygulamanın çok geçerliliği olmaz. Depremın faturası zamana yayıldığına göre, bu vergiler de zamana yayılabilir. Zamana yayılması, sermayedarları korumak anlamında değil, daha çok bunun uygulanabilir olması anlamında önemli. Çünkü böyle servet vergisi benzeri vergiler alınması... Bazı ülkelerde bu oranlar yüksek tutulursa, sermayedarlar arasında el değişimine yol açabilir. Kamulaştırıyorsak, öyle bir gücümüz varsa, o ayrı bir tartışma; ama diyelim ki 50 milyon dolarlık bir firması var, yüzde 20 vergi alırsan, bunu ödeyebilmek için, elinde kara para olan, nakit olan başka birine bunu 30 milyon dolara satmasına yol açarsın, bu zamana bağlı olarak ödenebilirsin; bu kişilerin servetlerinde zamana bağlı olarak bir erozyon ortaya çıksın, ama bu sürdürülebilir olsun. Genellikle başarılı örnekler de böyle, ama bunun formüle edilmesi kolay değil. Onun için ben bir yazımda da referans verdim. Yani kamu maliyecisi arkadaşlarla bu tek tek varlık sınıflarının doğasını iyi bilen -gayrimenkul ve benzerlerini- uzmanlarla birlikte yapılabilecek, tasarlanabilecek bir şey. Mevcut dengeler göz önüne alınırsa, 14 Mayıs sonrası anında bunu hayata geçirecek bir yönetim olmayabilir; ama en azından kamucu akademisyenler, araştırmacılar ve toplumsal muhalefet kesimleri böyle bir talebi yükseltmek için çaba gösterebilir.

İzlediğiniz için çok teşekkürler.

DEPREM SONRASI BÖLGEDE SANAYİ VE EMEĞİN DURUMU

Aykut KOCALAR

MMO Gaziantep Şube Başkanı

Teşekkürler Sayın Başkanı

Değerli katılımcılar; Sayın Başkanın da belirttiği gibi, deprem bölgesindeki sanayi tesisleriyle, işletmelerle ilgili elimizde şu an itibarıyla çok detaylı bir veri yok. Burada kendi gözlemlerimizi, kendi imkânlarımızla derleyebildiğimiz özetin özeti şeklinde bazı veriler paylaşmak üzere huzurunuzdayım. Benden önce çok kıymetli akademisyenler bu kürsüye geldi. Onlardan sonra bu kürsüye gelmek çok zor. Sürçülisan edersek af ola diyorum.

Bildiğiniz üzere, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş ve sonrasında 20 Şubat 2023 tarihlerinde Hatay depremleriyle beraber 11 ili kapsayan bir afet bölgesi oluştu. Gaziantep Şube olarak faaliyet alanımızda bulunan Gaziantep, Kilis ve Kahramanmaraş'taki gözlemlerimizi sizlerle paylaşacağız.

Gaziantep'te 1182 sanayi işletmesinden hasarlı olanlar: Yıkık olan 5, ağır hasarlı 16, orta hasarlı 18 ve hafif hasarlı 184. Bunların hasar maliyetleri yaklaşık 450 milyon TL olduğu tahmin ediliyor. Deprem sonucu bu hasarlardan dolayı işletmelerdeki işlerin durması nedeniyle belli bir daralma oldu. 2022 yılındaki elektrik tüketimiyle 2023 Şubat ayındaki elektrik tüketimini karşılaştırdığımızda, Şubat 2022'de 479 milyon 820 bin 433 kWh elektrik tüketilirken, 2023 Şubat ayında bu değer 311 milyon 577 bin 787 kWh'e düştü. Bu da yaklaşık yüzde 35 oranında bir daralma olduğunu gösteriyor.

Bu daralma ihracat rakamlarına da yansdı. Şubat 2022'de Gaziantep'ten yaklaşık 901 milyon dolarlık ihracat yapılırken, bu yıl şubat ayında bu rakam yaklaşık 520 milyon dolara düştü. Burada da yüzde 42'lik bir daralma söz konusu olduğunu görebiliyoruz.

Kahramanmaraş sanayisi için de kısaca bilgi vermek istiyorum. Burada vereceğim bilgiler Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası Başkanının

kamuoyuyla paylaştığı açıklamalardan alındı. Başkanın yaptığı açıklamalara göre, sanayi tesislerinin yüzde 95'inin ağır hasar aldığı, 5 organize sanayininin 4'ünün ciddi hasar aldığı söyleniyor. Aynı zamanda Kahramanmaraş'ta bir de küçük sanayi sitesi var ve buradaki 2 bin 500 işyerinin 1500'ünün hasarlı veya yıkılmış olduğu söyleniyor. Üretime başlamasıyla birlikte işe dönen çalışan oranının yüzde 20'lerde olduğu belirtiliyor. Özellikle nitelikli işgücü kaybının en önemli sorun olduğu bölgeden gördüğümüz çıkarımlardan biri.

Üretimin durmasının nedenlerini aşağıda sıralamaya çalıştık. Deprem sebebiyle binalar yıkılmış, yıkılan binalarda üretim unsurları zarar görmüş ve tahrip olmuştur. Üretim bandında deprem sebebiyle kalibrasyon hizalama bozuklukları oluşmuş, bu bozuklukların bazıları makinelerin çalışma sistemiğini ve yapısını ağır şekilde bozmuştur. Üretim bantlarının bazıları deprem sırasında proses aksaması sebebiyle kapatılmıştır. Bu kapatma, işletmede önemli ölçüde maddi hasara yol açmış ve tekdardan üretim alınmasını uzun zaman alacağı ifade edilmektedir. Hammadde temininde ilk başlarda sıkıntılar yaşanmıştır. Şu aşamada sıkıntıların önemli bir bölümü aşılacak üzeredir. Deprem sebebiyle işçilerde can kayıpları oluşmuş, çalışanların il dışına çıkması işgücü kaybına eden olmuştur. Neredeyse tüm fabrikalarda risk azaltma planlarının risk yanıt yönetimi ve afet sonrası yönetiminin olmaması sebebiyle depreme verilen tepkiler kurumsal ve planlanmış değil, bireysel ve rastgele olmuştur.

Gaziantep ve Kahramanmaraş sanayisinin son durumu ise tarafımızda şu şekilde gözlemleniyor. Gaziantep ilinde, depremin olduğu ilk ayda, yani şubat ayında üretim kapasitesinin yüzde 50'lere kadar düştüğü; ancak, mart ayından itibaren bu kapasitenin yüzde 90'lara kadar çıktığını söyleyebiliriz.

Sanayi merkezinin Gaziantep merkezli olmasından dolayı ve çok fazla hasar almamasından dolayı Gaziantep sanayisi bölgenin diğer depremzede illerine göre daha çabuk toparlanma ibareleri gösterdi diyebiliriz. Şubat ayında özellikle kalifiye işgücünün il dışına çıkması ve deprem bölgesinden uzaklaşması, nakliyede ciddi sıkıntılar yaşanması, hammadde temininde sıkıntılar yaşanması, İskenderun Limanı'nda yangın çıkması ve belli bir süre devre dışı kalması, işçilerin tedirginliği ve çalışmaması Gaziantep sanayiinde ciddi sıkıntılara neden olmuştur. Az önce de belirttiğim gibi, mart ayı itibarıyla bu sıkıntıların azalmaya başladığını gözlemlemiş bulunuyoruz. Ancak, yaşanan bu sıkıntılı süreçte yurtdışından, Gaziantep ve deprem bölgesinden tedarik ettikleri hammadde ve ürünlerin sekteye uğramaması nedeniyle yurtdışı tedarik firmaları, ithalat firmaları farklı alternatif arayışlarına girmişlerdir ve bu durum ileriki süreçte farklı sorunlar olarak karşımıza çıkabilecektir. Fakat Kahramanmaraş sanayisi için aynı şeyleri söylemememiz mümkün değildir. Gerek gözlemlerimiz, gerekse bölgedeki sanayicilerden aldığımız bilgilere göre, maalesef Kahramanmaraş sanayiinin toparlanmasının uzun bir zaman alacağını, belki de uzun süreler eski haline dönmesi imkânının olmayacağını, belli kapasitelerin komşu illere kaymakta olduğunu gözlemiyor ve not ediyoruz.

Bölgedeki binaların yıkık, acil ve ağır hasarlı, acil yıkılacak ve ağır hasarlı binaların sayılarına baktığımızda, Kilis ili de bizim faaliyet alanımızda; fakat orada hem çok ciddi bir sanayi tesisi yok, hem de yıkık bina sayısı az. O yüzden, sadece Gaziantep ve Kahramanmaraş özelinde bunu değerlendirdiğimizde, 168 bin 17 bağımsız bölümün yıkık, acil yıkılacak ya da ağır hasarlı olduğunu görebiliyoruz. Bu da net bir şekilde bölgede barınma sorununun yaşanmakta olduğunu ortaya koyuyor.

Sonuç olarak, deprem bölgesinde ciddi bir nüfus azalması ve dolayısıyla nitelikli işgücü kaybı yaşanıyor. İnsanlar evlerinin yıkılması ve barınacak evlerinin kalmaması nedeniyle başka illere, özellikle sanayi şehirlerine göç etmek zorunda kalmış

durumda. Bunun yanında, işletmesi yıkılan, üretim bandı, makineleri ağır hasar alan birçok sanayicinin (bu durum bizim Şube etkinlik alanımızdaki Kahramanmaraş için geçerli) farklı veya yakın illere taşınmak, üretime bu illerde devam etmek istediklerine dair çeşitli gözlemlerimiz bulunmakta. Özellikle nitelikli işgücü bulmak konusunda zorluk çekmeleri de bu girişimdeki en büyük nedenlerden biri olarak görünüyor. Gaziantep ve Kilis sanayisinde bu durumu söylemek mümkün değil.

Deprem bölgesinde çalışanların barınma sorununu çözmek için bazı büyük firmaların kendi çabasıyla çalışanlarına konteynır temin ettiğini görebiliyoruz. Bu, gerek insani yönden temin etme çabası olarak görülebilir, gerekse işletmenin üretim kaygısıyla bunu temin ettiğini söyleyebiliriz; fakat her ne olursa olsun, oradaki insanların barınma sorununu bir nebze olsun giderme yolunda bir çözüm üretilmiş oluyor. Bu anlamda önemli buluyoruz. Bunun da toparlanma çalışmalarını hızlandıracağını düşünüyoruz.

Sonuç olarak, bu kentlerin toparlanması, öncelikle sanayisinin toparlanması, çarkların tekrar dönme-ye başlaması, KOBİ'lerin ve esnafın tekrar üretime başlamasıyla olabilecek bir durum. Bu konu ise kapsamlı olarak değerlendirilmeli, bütüncül bir çözüm üretilmeli. Sanayi, tarım, barınma, imar, kentleşme, eğitim ve benzeri tüm detaylar birlikte ele alınarak, kentlerin jeolojik yapısı göz önünde bulundurularak karar verilmelidir. Deprem bölgesindeki kentlere, başta emek olmak üzere, enerji, istihdam, barınma ve benzeri konularda pozitif ayrımcılık yapılarak, cazibe merkezi kapsamına alınarak yeni yatırımlar desteklenmeli. Destek olunması gerektiğini düşünüyoruz.

Sayın Başkanın da belirttiği gibi, Sanayi Kongresine kadar elimizde daha net veriler olacağını tahmin ediyoruz. Şu an için aktarabileceğim bilgiler bu kadar.

Teşekkür ediyorum.

- ▶ 6 Şubat 2023 tarihli Kahramanmaraş merkezli depremlerin ve 20 Şubat 2023 tarihli Hatay merkezli depremlerin meydana getirdiği hasar ile 11 ilimizi içine alan coğrafyada büyük bir yıkım yaşanmıştır. Yaşanan yıkım neticesinde on binlerce yurttaşımız maalesef hayatını kaybetmiş ve yaralanmıştır.
- ▶ 11 il içerisinde bölgenin önemli üretim ve ticaret merkezlerinden biri olan Gaziantep Sanayisi depremden etkilenen iller arasında yer almıştır. Benzer şekilde Kahramanmaraş ilimizde de yaşanan büyük yıkımlar nedeni ile Kahramanmaraş Sanayisi de büyük yara almış ve ciddi oranda etkilenmiştir.
- ▶ Deprem, muhakkak ki 11 ilimizin sanayisinde ciddi ve kalıcı hasarlar bırakmıştır. Şubemiz etkinlik alanı içerisinde yer alan Gaziantep ve Kahramanmaraş Sanayisi ile ilgili durum tespitlerimizi sizler ile paylaşmak istiyorum.

▶ **Gaziantep'te Hasarlı Sanayi İşletmeleri;**

- ▶ Toplam 1182 Sanayi İşletmesinden;

Yıkık	Ağır Hasarlı	Orta Hasarlı	Hafif Hasarlı
5	16	18	184

- ▶ Hasarların giderilmesi için de yaklaşık 450.000.000 TL civarında bir maliyet gerektiği öngörülmektedir.

► **Gaziantep OSB elektrik tüketimi verileri;**

Şubat 2022	Şubat 2023
479.820.433 kWh	311.577.787 kWh

- Elektrik tüketiminde, depremin olduğu Şubat ayı ile bir önceki yılın Şubat ayı verileri kıyaslandığında % 35 oranında bir azalma söz konusu olmuştur.

► **Gaziantep'ten yapılan ihracat rakamları;**

Şubat 2022	Şubat 2023
901.019.000 USD	520.773.000 USD

- İhracat rakamları kıyaslandığında, depremin olduğu Şubat ayı ile bir önceki yılın Şubat ayı verileri kıyaslandığında % 42 oranında bir düşüş söz konusu olmuştur.

► **Gaziantep'te faaliyete başlayan firma sayısı;**

Üretim Kapasitesine Ulaşan Firma	Üretim Kapasitesine Ulaşamayan Firma
% 52	% 48

- Şubat sonu ve Mart ayı başı itibarı ile firmaların % 52'si üretim kapasitesine ulaşmış % 48'i ise ulaşamamıştır.

► **Kahramanmaraş Sanayisi için ise kısa bilgiler vermek istiyorum.**

- Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası (KTSO) Başkanının açıklamasına göre Kahramanmaraş merkezli depremlerde sanayi tesislerinin yüzde 95'inin ağır hasar aldığı, Kahramanmaraş'ta aktif 5 Organize Sanayi Bölgesi'nden 4'ünün ciddi hasar aldığı belirtilmektedir.
- OSB'lerin yanı sıra bir de küçük sanayi sitesinde 2.500 işyerinin 1.500'ünün hasarlı ve yıkılmış olduğu belirtilmektedir.
- Üretime başlaması ile işe dönen çalışan oranının yüzde 20'lerde olduğu belirtilmektedir. Özellikle nitelikli iş gücü kaybı en önemli sorun olduğu belirtilmektedir.

- ▶ **Üretimin durmasının aşağıdaki nedenlerden kaynaklandığı öngörülmektedir.**
- ▶ Deprem sebebi ile binalar yıkılmış, yıkılan binalarda üretim unsurları zarar görmüş ve tahrip olmuştur.
- ▶ Üretim bandında deprem sebebi ile kalibrasyon - hizalama bozuklukları oluşmuş, bu bozuklukların bazıları makinaların çalışma sistematüğini ve yapısını ağır şekilde bozmuştur.
- ▶ Üretim bantlarının bazıları deprem sırasında proses aksaması sebebi ile kapatılmış ve bu kapatma işletmede önemli ölçüde maddi hasara yol açmış ve tekrardan üretime alınmasının uzun zaman alacağı ifade edilmektedir.
- ▶ Hammadde temininde sıkıntılar yaşanmıştır.
- ▶ Deprem sebebi ile işçilerde can kayıpları oluşmuş ve çalışanların il dışına çıkması (göç) nedeniyle iş gücü kaybı oluşmuştur.
- ▶ Neredeyse tüm fabrikalarda risk azaltma planlarının, risk yanıt yönetimi ve afet sonrası yönetiminin olmaması sebebi ile depreme verilen tepkiler kurumsal ve planlanmış değil, bireysel ve rastgele olmuştur.

- ▶ **Gaziantep ve Kahramanmaraş Sanayisinin son durumu ise şu şekildedir.**
- ▶ Gaziantep ilinde depremin olduğu ilk ay yani Şubat ayında üretim kapasitenin % 50'lere düştüğünü, ancak daha sonraki Mart ayında ise (verileri elimizde mevcut değil fakat izlenimlerimize ve ilgililerin yaptıkları açıklamalara göre) kapasitenin tekrar % 90'lara çıktığını söyleyebiliriz.
- ▶ Şubat ayında özellikle kalifiye iş gücünün il dışına çıkması ve deprem bölgesinden uzaklaşması, nakliyede ciddi sıkıntılar yaşanması, hammadde temininde sıkıntılar yaşanması, İskenderun limanındaki yangın olayı ve belirli bir süre pasif kalması, işçilerin tedirginliği ve çalışmaması, Gaziantep Sanayisinde ciddi sıkıntılar yaşanmasına neden olmuştur.
- ▶ Mart ayı itibarı ile bu sıkıntıların azalmaya başlaması ile üretim kapasitesinde tekrar artış sağlamış ve normalleşme sürecine girilmiştir.
- ▶ Ancak yaşanan bu sıkıntılı süreçte yurt dışından, Gaziantep ve deprem bölgesinden tedarik ettikleri hammadde ve ürünlerin sekteye uğraması nedeni ile yurtdışı tedarik firmaları (ithalat firmaları) farklı alternatif arayışlarına girmişlerdir. Bu durum ileriki süreçte farklı bir sorun olarak karşımıza çıkabilecektir.

- ▶ Ancak Kahramanmaraş sanayisi için ise aynı şeyleri söylememiz mümkün değil.
- ▶ Burada ise sayısal veriler maalesef elimizde mevcut değil.
- ▶ Fakat KTSO Başkanının veya farklı yetkililerin açıklamalarına göre Kahramanmaraş Sanayisinin ciddi hasar aldığı ve toparlamasının uzun yıllar alacağı belirtilmektedir.

- ▶ **Yıkık, acil yıkılacak ve ağır hasarlı bina sayıları;**
- ▶ Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının açıkladığı verilere göre, yıkık, acil yıkılması gerekli, ağır hasarlı bina ve bağımsız bölüm sayıları aşağıdaki şekildedir.

İL	YIKIK	YIKIK B.B.	ACIL YIKILACAK	ACIL YIKILACAK B.B.	AĞIR HASARLI	AĞIR HASARLI B.B.	YIKIK+ACIL YIKILACAK+AĞIR HASARLI	YIKIK+ACIL YIKILACAK+AĞIR HASARLI B.B.
ADANA	94	517	37	228	669	3.067	800	3.812
ADİYAMAN	5.826	13.831	2.316	6.279	21.526	49.269	29.668	69.379
DIYARBAKIR	21	449	60	352	3.692	10.409	3.773	11.210
ELAZIĞ	49	67	53	186	6.915	15.635	7.017	15.888
GAZİANTEP	3.805	7.623	1.858	5.706	13.688	29.589	19.351	42.918
KAHRAMANMARAŞ	7.295	20.275	4.494	13.472	37.499	91.352	49.288	125.099
MALATYA	4.197	11.152	705	3.648	28.044	77.006	32.946	91.806
HATAY	12.920	39.746	7.361	30.490	61.006	206.617	81.287	276.853
KİLİS	448	605	161	205	1.803	2.604	2.412	3.414
OSMANIYE	649	1.480	476	2.277	8.384	16.392	9.509	20.149
ŞANLIURFA	660	813	575	856	4.076	7.674	5.311	9.343
TOPLAM	35.964	96.558	18.096	63.699	187.302	509.614	241.362	669.871

- ▶ Bu verilere göre Gaziantep ve Kahramanmaraş'ta yıkık, acil yıkılması gerekli ve ağır hasarlı binalarda bulunan bağımsız bölüm sayısı 168.017'dir.
- ▶ Bu da barınma sorunu yaşayan insanları doğal olarak göçe zorlamıştır.

▶ SONUÇ;

- ▶ Deprem bölgesinde ciddi bir nüfus azalması ve dolayısı ile nitelikli iş gücü kaybı yaşanmıştır. İnsanlar, evlerinin yıkılması ve barınacak evlerinin kalmaması nedeni ile başka illere, özellikle sanayi şehirlerine göç etmek zorunda kalmışlardır.
- ▶ Bunun yanında, işletmesi yıkılan, üretim bandı, makinaları ağır hasar alan birçok sanayicinin (bu durum bizim Şube etkinlik alanımızda ki Kahramanmaraş Sanayisi için geçerlidir) farklı veya yakın illere taşınmak ve üretime bu illerde devam etmek istedikleri veya bu konuda girişimde buldukları duyularını da almaktayız. Özellikle nitelikli iş gücü bulma konusunda zorluk çekmeleri de bu girişimdeki en büyük nedenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Gaziantep Sanayisi veya Kilis Sanayisi için ise böyle bir durum söz konusu değildir.
- ▶ Deprem bölgesinde, çalışanlarının barınma sorununu çözmek için bazı büyük firmaların kendi çabası ile çalışanlarına konteyner kentler kurmaya başladıklarını da biliyoruz. Bunun nedenin insani bir düşünce ile veya oluşan ekonomik kayıplarını bir an önce önleme düşüncesi ile olduğu düşünülebilir. Her ikisi de olabilir. Ama her nedenle olursa olsun insanlar çadırda veya sokakta ve barınmaya ihtiyaçları var. Bunu da toparlanma süreci için olumlu bir yaklaşım olarak değerlendiriyoruz.
- ▶ Sonuç olarak, bu kentlerin toparlanması, öncelikle sanayisinin toparlanması, çarkların tekrar dönmeye başlaması, kobilerin ve esnafının tekrar üretime başlaması ile olabilecek bir durumdur.
- ▶ Bu konu ise kapsamlı olarak değerlendirilmeli, sanayi, tarım, barınma, imar, kentleşme, eğitim vb. tüm detaylar ile kentlerin jeolojik yapısı göz önünde bulundurularak karar verilmelidir.
- ▶ Deprem bölgesindeki kentlere, enerji, istihdam, barınma vb. konularda pozitif ayrımcılık yapılarak, cazibe merkezi kapsamına alınarak, yeni yatırımlar desteklenerek, destek olunması gerektiğini düşünüyoruz.

SANAYİ VE KENTLEŞME

Gencay SERTER

TMMOB Şehir Plancıları Odası
Yönetim Kurulu Başkanı

Herkese merhabalar. Ben Gencay Serter. Şu anda Şehir Plancıları Odası Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini yürütmekteyim.

Öncelikle bu sunuşa katılmaktan duyduğumuz memnuniyeti belirtmek isterim. Çünkü bildiğiniz üzere, deprem bölgesinde şu anda yapılan, iktidar tarafından sürdürülen bütün politikalar ağırlıklı olarak konut üzerinden sürdürülmektedir; ancak biz, sürecin başından beri bu politikanın eksik olduğunu ve kentlerin bütünlüklü şekilde ele alınması gerektiğini sürekli söyleyegelidik. Dolayısıyla bu anlamda, sanayiyle deprem bölgesinin ilişkilendirilmiş olmasını oldukça önemsiyoruz.

Şöyle bir örnekten başlayayım: Hepimizin takip ettiği üzere, depremle ilgili olarak sürekli bizi küçük ölçekli değerlendirmelere zorlayan bir medya ve iktidar yapısı olduğunu düşünüyorum. Şahsım adına ve meslek alanımızdaki birçok meslektaşımızın birçoğu da böyle düşünüyor. Bunu şöyle ifade edeyim. Baktığınız zaman, depremle ilgili olarak tartışmaların kolon-kiriş ölçeğinde, depremle ilgili olarak da bunun beton ve demire indirgenmiş bir ölçek üzerinden sürdürüldüğünü görüyoruz.

Bu elbette ki önemlidir; ancak, eksik bir bakış açısidir. Bizim Oda olarak bu sürecin başından beri slogan haline getirdiğimiz şey şudur: “Yıkım kent ölçeğinde olmuştur, sorunlar kent ölçeğindedir, çözüm de kent ölçeğinde aranmalıdır.” Peki ölçeği küçülttüğümüz zaman, bu kimin işine ve nasıl yapıyor, bunun üzerine de belki düşünmek lazım. Bu bilinçli olarak yapılmış bir tercih midir, yoksa yanlışlıkla mı yapılmıştır? Ben bunun eksik bilgiyle beraber bilinçli olarak da sürdürüldüğünü düşünüyorum. Çünkü 99 depreminde de bunun aynısını yaşadık. Veli Göçer bir müteahhiti ve 99 depremiyle ilgili olarak aklımızda kalan yegâne şahsiyet kendisidir. Bu deprem süreci de aynı şekilde, kişiler üzerine

bu sürdürülmeye çalışılıyor ve konu müteahhitler özeline sıkıştırılıp bırakılıyor. Bunu da ancak siz ölçeği küçülttüğünüz zaman elde edebilirsiniz. Kolon üzerindeki demiri, deniz kumunu veya oradaki deniz kabuklarını göstererek, suç tamamen oradaki müteahhit ve yapı denetim şirketleri üzerine yıkılmakta, merkezi ve yerel otoritelerin sorumlulukları ortaya konulmamakta ve gizlenmektedir.

Ölçek bu anlamda önemlidir. 11 tane ilimizi etkileyen, 13,5 milyon vatandaşımızın doğrudan etkilediği, on binlerce vatandaşımızı kaybettiğimiz, on binlercesinin yaralandığı, ampute haline geldiği, benden önceki sunucuların rakamlarla ekonomik etkisinden bahsettiği bu depremin ölçeğinin geniş ve üst ölçekte ele alınması gerekir. Aynı zamanda sorumlulukların ve olanakların da bu büyük ölçek içerisinde değerlendirilmesi gerekir. Dolayısıyla bunu sadece kolon, demir ve beton üçgenine sıkıştırdığımız zaman, bu olanakların hiçbirine sahip olamayız, sorumluları da burada göremeyiz. Sorumlular kimlerdir; açık ve net, merkezi ve yerel otoriteler baş sorumlulardır. Bütün bu kentler içerisinde, zamanında bütçelerini kentsel dönüşüm projelerine ayırmadıkları için, bunları sadece yine müteahhit üzerinden bir kurguya teslim ettikleri için, kentlerde bu denli büyük ölçekli yıkımlar yaşanmıştır.

Süreyi de anlamlı kullanmak adına, hızlıca bu kentsel dönüşüm meselesine bir-iki cümleyle değinip daha sonrasında çözüm olarak neler yapmalıyız, bu üst ölçekli bakış bize neler sağlıyor, onun üzerine gitmek lazım. Kentsel dönüşüm, bizim bu kırılan yapı stokumuz içerisinde ivedilikle yapmamız gereken şeydi; ama parti temsiliyeti ne olursa olsun, hiçbir yerel idare ve merkezi idare buna gerçek anlamda yanaşmadı. Çünkü müteahhitlerin üzerinden tamamen piyasalaştırılmış bir kentsel dönüşüm süreci içerisinde bunun maliyeti kamuya, geniş ke-

simlere, kârı ise belli kesimlere aktarıldı. Şöyle ki: Belli bir parsel ve tek bina ölçeğinde kentsel dönüşüm başladığınız zaman, burada yapılan plan değişiklikleriyle kentsel dönüşümü yapacak olan müteahhit, kâr elde etmesi için en kırılgan yerlerden değil, ranta en uygun yerlerden başladı. Bu durum Gezi sürecinde tutuklu olan eski Şube Başkanımız Tayfun Kahraman'ın... Kendisine ve buradan bütün Gezi tutuklularının selamını söyleyeyim. Ki onlar da bu konularla ilgili olarak kafa yormuş, bilgi üretmiş kişilerdi. Tayfun arkadaşımızın bir çalışması vardı; en çok kırılgan yerlerle kentsel dönüşüm yapılan yerler arasında bir karşılaştırma. Yaklaşık yüzde 10 civarında çakışıyordu. Bu da bu sistemin neden işlemediğini gösteriyor. Çünkü rantın en yüksek olduğu yerlerde bu dönüşüm süreci yürüyordu. Bu rantın en yüksek olduğu yerlerde kamu değil, bir tane müteahhit vardı. Sürecin itici gücü kamu yararı değil, müteahhit kârıydı. Dolayısıyla tek bir bina ölçeğinde başladığı için, itici güç müteahhit kârı oldu ve kentlerimizde en olması gereken yerlerden değil, bina ölçeğinde en kârlı yerlerden başladı ve süreç kendi kendini tıkadı. Kentsel dönüşüm süreci içinde insanlar yeterli gelir seviyesine sahip olmadıkları için, kırılgan yapı stokları içerisinde ölüm ve açlık arasında sıkıştılar ve kentsel dönüşüm süreci kendisini tıkamış bir hale getirdi. Bu noktada, Odamızın da içerisinde olduğu birçok odaya iktidar temsilcileri tarafından medya organları aracılığıyla da "Kentsel dönüşümü engelleyen odalar" yakıştırmaları vardır. Bunu net olarak ifade edelim. İş mantıklı olsaydı, hiç kimse bu sürecin önüne geçemezdi. Süreç kendi kendini tıkamıştır. Süreç kendi kendini tıkadığı için de, bu süreci açabilecek yegâne enstrüman, kamunun kendisinin aktif rol almasıydı. O noktada da hem yerel idareler, hem merkezi idareler sorumlulukları üzerine almamışlardır. Bu sebeple de yaşadığımız deprem neticesinde on binlerce vatandaşımızı kaybettik. Dolayısıyla bu büyük ölçekli değerlendirmenin önemi budur. Sorumlulukları tespit etmek açısından önemlidir.

Çözüm aşamasında neler yapılmalıdır? Çözüm aşamasında da yine demiri iyi kullanarak veya beton sağlam yaparak bu depremin yıkımlarını en-

gellemeniz mümkün değil. Ortada yıkılmış kentler var. Kentlerin hepsi büyük oranda zarar gördü, kimi kentler ortadan yok oldu. Dolayısıyla burada yine büyük ölçeğe başvurmak lazım. Kentler nedir ve nasıl işlerler? Sizin de bu sempozyumunuzda bahsettiğiniz üzere, kentler birçok sektör içerisinde bulunduran yapılardır. Sanayi bunlardan birisidir ve en önemli itici güçlerinden birisidir. Kentler insanlığın yeryüzündeki macerasında her zaman özgün yeri olmuş yapılardır. Üretim süreçleriyle doğrudan ilişkilidirler. İlk artık ürünün ortaya çıkmasından itibaren de yerleşik topluluklar oluşmuş ve bu kentlerin nüvesini oluşturmuştur. Sanayi Devrimi ise bu üretimi çok büyük oranda arttırmış ve kentlerin tarih sahnesindeki hikâyesinde en önemli kırılma noktasını yaratmıştır. Dolayısıyla sanayileşme ve kentleşme arasında doğrudan ve yakînen bir ilişki vardır. Bizim ise şu anda kentleri ayağa kaldırmak noktasında; baktığınız zaman orada yapılan yegâne şeyin konutlar inşa etme olduğunu görüyoruz. Şöyle bir şey hayal edelim: Biz bunu söylediğimiz zaman, elbette ki oradaki depremde zarar görmüş vatandaşlarımızın nitelikli barınma koşullarına ulaşmaları hepimiz gibi bizim de isteğimizdir; ancak, oradaki yeterli üretim ilişkileri içerisinde bulunmayan, gündelik hayatlarını sürdürmek için yeterli kentsel yapı içerisinde bulunmayan kişiler ne yapacaklar, TOKİ konutları gibi konutlarda yaşayıp sabahleyin tekrar çorba kuyruklarına mı girecekler? Üretim ilişkilerinin, oradaki üretim süreçlerinin bir an önce ayağa kaldırılması lazım.

Dolayısıyla "Kentleşme nedir?" diye sorduğumuz zaman, burada da yine bu kadar akademik hocamızın bulunduğu bir ortamda ben de kısa bir alıntıyla devam edeyim. Sayın Ruşen Keleş'in kentleşme ve sanayileşmeyle ilişkili yaptığı tanıma başvurmak isterim. "Kentleşme, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak, kent sayısının artması ve günümüzdeki kentlerin ortaya çıkmasını sağlayan; toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümünü ve uzmanlaşmayı yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere has değişikliklere neden olan bir nüfus birikimi sürecidir" (Keleş, 2002: 21-22). Dolayısıyla biz orada ne sadece konutları kaybettik,

ne sanayiye kaybettik; biz orada birçok vatandaşımla beraber kentlerin tamamını, kent kültürünü, bütün bir kentsel işleyişi kaybettik. Dolayısıyla bu kentleri ayağa kaldırmak demek, öyle sadece konutları belli yerlerde sadece TOKİ aracılığıyla yapmakla olabilecek birşey değildir. Aynı zamanda biz bu bölgenin fotoğrafına baktığımız zaman, hep böyle deprem sonrasına odaklanıldı; ama deprem öncesinde de o bölgenin durumu aslında iç açıcı bir bölge değil. Sosyoekonomik Gelişme Endeksi-ne¹ (SEGE) baktığımız zaman -bu TÜİK tarafından yayınlanıyor- aslında o bölgenin, deprem yaşamış bölgenin ekonomik açıdan ve sosyoekonomik açıdan da zaten dezavantajlı bir bölge olduğunu görürüz.

Bu Sosyoekonomik Gelişme Endeksi nedir, ondan da kısaca bahsederseniz, aslında üretim ilişkileriyle beraber hayat kalitesinin ölçüldüğü endeksler bütünü. Demografi, İstihdam ve sosyal Güvenlik, Eğitim, Sağlık, Rekabetçilik, Yenilikçilik, Yaşam Kalitesi endeksleri üzerinden değerlendirilmeler yapılarak ilçeler aldıkları puanlara göre 6 kademeye ayrılıyorlar.

Depremden etkilenen bölgedeki ilçeler incelendiğinde, Türkiye geneli ile kıyaslandığında bölgenin gelişmişlik seviyesinin hiç de iç açıcı olmadığı görülüyor. Örnek vermem gerekirse, İstanbul'un 1. kademedeki ilçe sayısı 26 iken, bölgede 1. kademe ilçesi olan sadece 2 tane ilimiz var; bunlar Adana ve Gaziantep. 2. kademede ise ağırlıklı olarak yine çok

Tablo 1. Depremden Etkilenen İllerin SEGE Endeksine Göre İlçe Sayıları

İlçe Sayısı İller	1.Kademe	2.Kademe	3.Kademe	4.Kademe	5.Kademe	6.Kademe
Adana	1	3	2	3	4	2
Adıyaman	-	1	1	1	2	4
Diyarbakır	-	2	2	-	3	10
Gaziantep	1	1	1	3	1	2
Hatay	-	2	6	2	2	3
Elazığ	-	1	-	3	6	1
Kahramanmaraş	-	2	1	3	3	2
Kilis	-	-	1	-	-	3
Malatya	-	2	-	2	5	4
Osmaniye	-	1	2	2	1	1
Şanlıurfa	-	1	1	-	5	6

Kaynak: <https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege>; 02.0.2023.

¹ Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmaları (SEGE) politika, strateji ve kamu uygulamalarına girdi sağlamak amacıyla Türkiye'deki Düzey-2 bölgelerinin, illerin ve ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişliklerini nesnel olarak ölçen ve karşılaştıran analiz çalışmalarıdır. Çalışmalarda, sosyo-ekonomik gelişmişliği ölçen değişkenler kullanılarak Düzey-2 bölgelerinin, illerin ve ilçelerin gelişmişlik düzeyleri istatistiksel tekniklerle analiz edilmekte ve söz konusu birimlerin gelişmişlik sıralaması ortaya konmaktadır (<https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege>; erişim tarihi: 02.05.2023).

az sayıda ilçe var. Ama bölgenin geneline baktığımız zaman, Sosyoekonomik Gelişme Endeksinde 4, 5 ve 6 -ki, bunlar son 3 kriterdir- ilçelerin ağırlıklı olduğunu görüyoruz.

Zaten ekonomik açıdan dezavantajlı olan bölge, depremle beraber iyice dezavantajlı duruma gelmiştir. Bu kentler nasıl ayağa kaldırılacaktır, buradaki hayat nasıl kurulacaktır? Sunuşumun birinci bölümünde sorumlu ve sorunları ortaya koyduktan sonra, olanaklarda ne yapmamız lazım bunun üzerinde durmakta fayda var.

Şu anda konutlar üzerinden bir proje yürütülüyor, ama bu kesinlikle yeterli değildir. Bizim bu noktada, mesleğimizin unutturulmaya çalışılan, unutilan bir yarısından bahsedeceğim. Bizler bölümlerimizden, şehir ve bölge plancısı olarak mezun oluruz. Halbuki, kamuoyunda daha çok şehir plancısı olarak adlandırılır. Ama biz, mesleğimizin o unutilan ve unutturulan yarısını hatırlamanın ve hatırlatmanın tam zamanı olduğunu düşünüyoruz. Bölge planlama disiplininin, bölge planlama pratiğinin deprem bölgesinde hızlıca hayata geçirilmesi lazım diye düşünüyoruz. Bu da neden? Biz mekân üzerinden çalışan bir meslek alanı olduğumuz için.

İnsanlar ülkelerin hızlıca kalkınmasını istiyorlar, ama bu hızlı kalkınma kimi zaman dengeli bir şekilde seyretmiyor. Bu dengesiz şekilde seyretmesinin yegâne sebeplerinden bir tanesi de şu: Fiziki coğrafya size her yerde homojen ve eşit davranmıyor. Kimi yerlerde limanlarınız, kimi yerlerde tarlalarınız çok yoğunlaşmış oluyor. Dolayısıyla mekân içerisindeki bu eşitsizlikler belli gelişme dinamiklerinin belli kentlerde toparlanmasına sebep oluyor. Kimilerine göre de bu doğal bir süreç. Çift kutuplu kentleşme denilen, kutup üzerinden kentleşme olarak kavramsallaştırılan bir model. Kimilerine göre ise, planlamayla mekânın yarattığı bu eşitsizliklerin düzenlenmesi mümkün. Aslında baktığımız zaman, burada sermaye ve emek kesiminin farklı iki mekân anlayışını görüyoruz.

Sermaye kendisine en uygun yeri seçer. Yani maliyetin en düşük olduğu yeri seçer. Bu anlamda da mesela, eğer maliyet uygunsa, Bursa'da organize sanayi bölgesini tarlaların üzerine yapar; eğer uygunsa, İstanbul'a bütün sermayesini yığar. Ama ya-

tırım maliyeti yüksek olduğu için Adıyaman'da bir yatırım yapmayı düşünmez. Çünkü sermaye açısından bu katlanılması gereken bir maliyettir. Bunu da yegâne güdüsü minimum sürede maksimum kar elde etmek isteyen sermaye istemez.

Sermayenin yatırımlarını coğrafi ve beşeri avantajlarından dolayı belirli bölgelere yığma noktasındaki dizginlenemeyen isteklerinin sonucu sermaye açısından da sonsuza değin avantaj yaratan rasyonel bir düzlemi yurttaşlara sunmaz. Yatırım maliyeti düşerken, yoğunlaşan sermaye işleyişinin negatif dışsallıkları da zaman içerisinde belirir. Belli bir süreden sonra, nüfus hızla artar, trafik sorunları çıkar, sosyal sorunlar çıkar. Bu, aslında bölge planlama denilen şeyin tarihçesidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bu gelişme dinamikleri üzerinde, ülkeler arasında bu ciddi anlamda tartışılan bir konu olmuştur. Kimilerine göre sermayenin gelişimi, serbest piyasa mantığı içerisinde olurlarına bırakılmalıdır. Kutuplar üzerinden gelişme sürdürülmelidir. Kimi ekole göre de bu, eşitsizliklerin tamamen ortadan kaldırılması ve ekonomik anlamda ve sosyal anlamda ortaya çıkan negatif ve pozitif dışsallıkları içeren sayısal oranların mekân üzerinde eşitlikçi şekilde dağılabilmesi içerisinde planlama kullanılmalıdır. Ne demek istiyorum? Sizin yaptığınız yatırımlar, eğer bir kalem üzerinde üst üste listeleseyiz de, bunun fiziki planlamayla ilişkisini kurmadığınız zaman, bu coğrafya üzerinde eşitlikçi bir görüntü sağlamıyor. Bu eşitlikçi görüntüyü sağlamanız için de iktisadi politikalarla mekânsal politikalarınızın eşgüdümlü gitmesi gerekiyor. Aksi takdirde, bu neye yol açıyor; siz bu mekânsal kaygıları gütmediğiniz zaman, gelişmiş olan iller daha çok gelişiyor. Çünkü sermaye zaten yatırımların çoğaldığı yere tekrardan çoğalmak istiyor, İstanbul'a gitmek istiyor. Kimi zaman da bu doğrudan iktidar eliyle teşvik ediliyor. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanı Murat Kurum'un İstanbul için bir vizyon proje olarak kamuoyuna tanıttığı finans merkezinin İstanbul'a yerleştirilmesi ve Ankara'daki kamu bankalarının ve Merkez Bankası'nın İstanbul'a taşınması buna en çarpıcı örnektir. Bir yandan bunlar var. Biliyorsunuz, finans sermayesinin İstanbul'a gitmesi falan. Finans sermayesi neden İstanbul'a gidiyor; çünkü sermaye orada. Sermaye, maliyetini düşürmek için

hareket eder. Az gelişmiş bölgelerde az gelişmişlik sarmalı dediğimiz şeyin içerisine girer, gelişemedikleri için işgücünü kaybeder, işsizlik olur, işsizliğe dayalı sorunlarla mücadele etmek zorunda kalır; Adıyaman'daki, Maraş'taki işçiler gelişmiş bölgelere gider. Deprem bölgesinde bizim arazideki ziyaretlerimiz ve çalışmalarımız sırasında, mesela Kahramanmaraş'taki yetişmiş tekstil işçilerinin hızlı bir şekilde Çorlu'ya ve Bursa'ya doğru gittiğini duyduk. Aynı şekilde, belli sanayilerin de öyle. Yani şu anda herkes bir dayanışmadan bahsediyor, ama sermayenin davranışı acımasız. Hemen yetişmiş işgücünü oradan çekiyor, belli fabrikaları sermaye belli yerden çekiyor. Dolayısıyla şu anda dayanışma adı altında görülen şeyin, uzun vadede bölgeler arasındaki gelişmişlik farkı yaratacak birçok düzenlemeler biçiminde seyrediyor. Bu, bahsettiğimiz işgücünün başka kentlere, İstanbul'a, İzmir'e, Bursa'ya gitmesi kısa vadede bir dayanışma gibi görünse de -ki, önemlidir, böyle de görülebilir- uzun vadede o bölgeyi zayıf kılacak şeylerdir. Yetişmiş işgücü kaybedilmektedir, birçok sanayi altyapısı çökmüş vaziyettedir. Deprem bölgesinde fiziki altyapı ile birlikte beşeri altyapıda çökmüştür ve çökmektedir.

Peki, bununla ilgili olarak ülkeler ne yapmışlardır, biz ne yapmışız? Özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği deneyimi bu noktada önemlidir. Bu eşitsizlikleri derinleştirecek mekânsal faktörleri minimize edip; olanakları ve pozitif dışsallıkları maksimize edecek şekilde planlama ön plana çıkarılmıştır. İktisadi desteklerin ve politikaların, kalkınma planlarının hayata geçirilebilmesi noktasında, tüm bu hamlelerin mekânsal olarak desteklenmesi gerektiği; yani nerelerde fabrikalar kurulacak, nerelerde altyapı yatırımları yapılacak, bunların mekânsal yer seçimine ilişkin öneriler geliştirilmiştir. Bölge planlama disiplini içerisinde ekonomik ve sosyal politikaların toplum genelinde etkinliğinin maksimize edilip eşitlikçi biçimde dağıtılabilmesi için bu politikalara öncülük ve rehberlik edecek mekânsal politikaların eşgüdümü olarak kurgulanması gerektiği dünya deneyimleri ile ortaya konulmuştur.

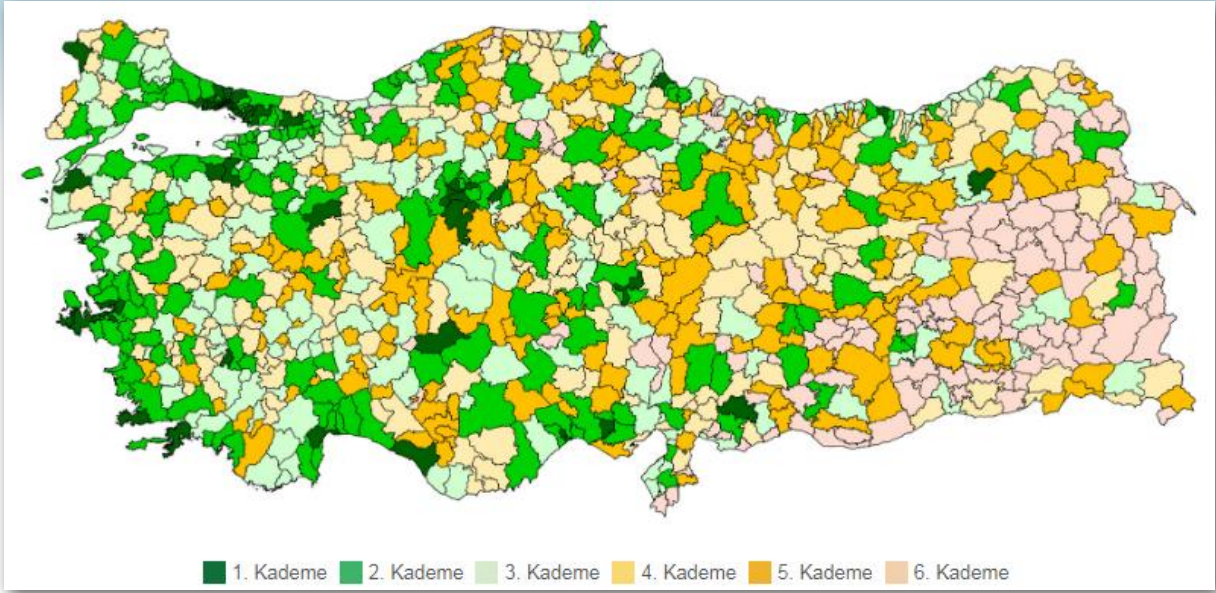
Dolayısıyla biz yaşadığımız deprem felaketini Şehir Plancıları Odası olarak beton, demir ve kolon ölçeğinden çıkartıp, bölgenin kalkındırılması için, sadece şehirler üzerinden bir tartışma olarak da değil,

bölge üzerinden bir kalkınma hamlesinin ivedilikle hayata geçirilmesi gerektiğini düşünüyoruz ve bölgesel ölçekte tartışmaya ve düşünmeye davet ediyoruz.

Bu noktada Türkiye'nin deneyimleri olmuştur. Bu bir hayal değildir. Bizim Odamızın bulunduğu ve şu anda reçete olarak sunduğu bir şey de değildir. Güneydoğu Anadolu Projesi, DOKAP, bunların eksiklikleri dahi olsa bölgesel kalkınma noktasında önemli deneyimlerdir. Batı Akdeniz Projesi, Keban Projesi, bütün bunlar mesela yetişmiş işgücü yaratmak için kurgulanmış bölge planlama deneyimleridir. Zonguldak Bölge Planı, orada ortaya çıkacak hızlı bir sanayi hamlesinin etkilerini eşit dağıtabilmek, olumsuzluklarını azaltmak için kurgulanmıştır. Ama bunların da başarısızlığı noktasında şöyle bir şey vardır. Bu deneyimler başarılı olamamıştır, sebebi de şudur: Bu kalkınma planlarının mekânsal öngörü yetenekleri zayıf kalmıştır. Dolayısıyla bizim şu anda yıkım yaşamış coğrafyamızda bu acı görüntüyü ortadan kaldırmak için yapmamız gereken, oradaki yıkım yaşamış kentlerde kapsamlı bir kalkınma hamlesiyle beraber, bu kalkınma hamlesini asiste edecek, yardım edecek bir bölge planlama anlayışının kurgulanmasıdır.

Şimdi sunuşumu tek bir görselle bitirmek istiyorum. Bu bahsettiğim SEGE endeksi görseli. Burada gördüğünüz üzere, koyu yeşil olan yerler gelişmiş ilçeler. Deprem yaşamış bölgelerimize baktığınız zaman, ve geniş ölçekte ülkemize baktığınızda aslında dengesizliği de görüyoruz. Renklerin koyulaştığı bölge Batı ve Orta Anadolu. Batıya gittikçe daha da fazlalaşıyor. Marmara'da iyice koyulaşıyor. Doğu ve Güneydoğu Coğrafyamızda ise bu artık iyice açık renk, yani Gelişmişlik Endeksimizin iyice zayıfladığı bölgelerimizin olduğunu görüyoruz.

Deprem yaşamış illerimizin içerisinde daha önce bahsettiğim üzere sadece 2 tane 1. kademe de ilçemiz var. Ağırlıklı olarak da 4, 5 ve 6 no'lu kademelerde bulunan ilçelerimiz var. Eğer bölgenin kaderini değiştirmek istiyorsak, bu bölgelerin içerisindeki hayat kalitesini arttıracak şekilde planlama hamlesinin hayata geçirilmesi gerekiyor. Bu yapıldığı takdirde de, gördüğünüz üzere, Marmara'da ve İç Anadolu'daki etkilerine baktığınız zaman, siz eğer koyu yeşil, yani 1. kademe de gelişmiş ilçeler yarat-

Grafik 1. İlçelere Göre SEGE Kademeleri

Kaynak: <https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege>

tiğiniz zaman, bunun dışsal etkisi, yakın coğrafyasını da geliştiriyor. Bu şekilde bir büyük hamleyle, aslında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya etkisini de düşündüğümüz zaman, uzun vadede gelişmiş ve ilham verici bir hikâye yaratmamız mümkün. Bu yaşadığımız acı süreci ekonomik ve sosyal hayatları değiştirmek anlamında bir başarı hikayesine çevirmek ancak bu bölge planlamayla mümkün.

Bu vesileyle, bize bu süreçte bu fikirlerimizi paylaşma olanağı verdiğiniz için, Odamız adına sizlere teşekkür ederim.

Kısaca da şunu söyleyeyim: Peki, şu anda bu yapıyor mu; maalesef hayır. Bırakın bölge planlamayı, planlama reddedilmiş durumda. Cumhurbaşkanlığının 126 no'lu Kararnamesiyle hızlıca konut yer seçim süreçlerine başlandı, "Kent, eşittir konut" denildi. Konut seçiminde de tek kriter, jeolojik etütler olarak belirlendi. Planlama sürecinde 40'a yakın kurumdan görüş alırken, tüm bu süreç reddedildi. Yani yeni süreçte "Orası sel yatağı mıdır, altında arkeolojik kalıntı var mıdır, orman alanına ne kadar uzaktır?" gibi minimum gereklilikler dahi görmezden geliniyor. O eleştirdiğimiz planlama işleyişinde, 3194'teki süreç bile terk edildi; televizyona yansıyan -milletvekili miydi, hatırlayamıyorum -beyaz

kâğıt üzerine kent çizme hadisesi- 126 no'lu kararnameyle gerçek hale getirildi. Kentler sadece konuttan ibaret sayıldı. Ama kentlerin bu şekilde geliştirilmesi mümkün değil. 126 no'lu kararname gibi değil; bölgesel ölçekte ve üst ölçekte düşünerek, bütün ülkemize faydalı olabilecek ve bütün ülkemizin geleceğinde onurla hatırlayacağımız bir hamleyi yaratmakla mümkün. Bu anlamda, bizim mesleğimizin de özgün yeri vardır; ama şu anda, ülkemizin Cumhuriyet tarihi boyunca belki de bize en çok ihtiyaç duyulduğu dönemde maalesef sürecin dışına atılmış durumdayız. Bu, meslek camiası olarak da bizi derinden yaralamaktadır.

Düşüncelerimiz neler, yapmak istediklerimiz neler, mesleğimizin bu anlamdaki olanakları neler, mesleğimiz bu süreci nasıl görüyor, bütün bunları aktarma olanağını bize verdiğiniz için hepinize çok teşekkür ederim. Hepinizi saygıyla selamlarım.

KAYNAKÇA

Keleş, Ruşen (2002) Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 21-22

<https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege>; erişim tarihi:02.05.2023).

<https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege>; 02.0.2023.

AKP'NİN ENERJİ POLİTİKALARI

Oğuz TÜRKYILMAZ

MMO Enerji Çalışma Grubu Başkanı

Merhaba.

Uzun bir günün akşamı. Gün boyu, Türkiye'nin aydınlık geleceğine inanan değerli uzmanların verdiği bilgilerle donandınız. Biliyorum, yorulduunuz; ancak, etkinliğimizin sonuna az kaldı. Biraz daha sabredin.

Sizleri, başta enerji ve madencilik işkollarında çalışanlar olmak üzere; tüm emekçileri, Türkiye işçi sınıfını, Türkiye'nin çalışan insanlarını; kendi adıma ve Makina Mühendisleri Odası Enerji Çalışma Grubu adına selamlıyorum.

Soma'da, Ermenek'te, Amasra'da, Zonguldak'ta, Elbistan'da ve daha birçok yerde kömür madenlerinde, havai hatlarda, trafolarında, fabrikalarda, iş cinayetlerinde yitirdiğimiz canlarımızı ve son Maraş merkezli depremde yitirdiğimiz insanlarımızı saygıyla anıyorum.

Enerji ve madencilikte ülke ve toplum çıkarlarına aykırı uygulamalara karşı direnenlere; Cerattepe'de, İkizdere'de, İliç'te, Kaz Dağları'nda yanlış madencilik uygulamalarına; Aydın'da, Manisa'da, Denizli'de jeotermal kuyulardan çevreye zehir akıtanlara; Çanakkale'de, Zonguldak'ta, Amasra'da, Gerze'de ve Adana'da ithal ve yerli kömür santrallerine; başta Doğu Karadeniz olmak üzere Dersim'de, Hasankeyf'te, ülkenin dört bir yanında, yaşamın ve doğanın bağına hançer gibi saplanan hidroelektrik santrallere; Mersin Akkuyu ve Sinop Nükleer Santral projelerine karşı coplanmak, gaz bombalarına hedef olmak, gözaltına alınmak pahasına; anayasal direniş haklarını kullanan yurdumun güzel insanlarına, hepinize; Ankara'dan, Makina Mühendisleri Odası Kültür Merkezinden, yine yurtsever insanların bir arada olduğu bu salondan, yürekten, kocaman bir selamla söze başlamak istiyorum.

Bu salonda ilk kez konuşmuyorum. Bu salonda ilk konuşmam, 1976 senesinde Makina Mühendisle-

ri Odası'nda yönetici olduğum yılda idi. O günden bugüne, bu uzun yürüyüşte, konuşmaya, gerçekleri açıklamaya, anlatmaya devam ediyorum

AKP üstüne konuşuyoruz. AKP iktidarı, neoliberalizmin devleti yeniden yapılandıran, kamuyu geri çeken, özel sermayeye yeni alanlar açan, piyasayı öne çıkaran politikalarını; kendisinden daha önce gelen partilerin hepsinden daha fazla uymuş ve uygulamıştır. Hikâye AKP'yle başlamadı kuşkusuz, ama doruk noktasına AKP ile vardı. Hikâyenin başlangıcı 1980, 24 Ocak kararları ve arkasından 12 Eylül karanlık faşizmi, ondan sonra Özal'lı yıllar. Ama bu hikâyeyi şahikasına ulaştıran, bu iktidar oldu. Kamu yapılanmasını yıpratarak, etkisizleştirerek, ortaya çıkan boşlukta otokrat bir iktidarı ve kadrolarını pekiştirecek hareket alanlarını tesis etti. AKP, İslâm'ı siyasal bir ideoloji olarak gören bir ana damardan besleniyor, bunu biliyoruz. Kuşkusuz ki, bu iktidar İslâmi sermayeye önemli kaynak aktarımlarında bulundu; ancak, bunun yanı sıra kuralsızlık, hukuksuzluk, kişilere ve sermaye gruplarına özel düzenlemelerle de imkânlar sağladı ve çevresinde siyasal İslâm kökeninden gelmeyen çıkar grupları da yarattı. Sadece İslâmcılara değil, çıkarıcıların tamamına destek hizmeti verdi.

Şeriat tutkunu, halifelik özlemi içindeki siyasal İslâmcılar, hiçbir zaman hazmedemedikleri Cumhuriyet ve rejim kurumlarını yıkmaya çalıştılar. Bu amaçla, gözü dönmüş bir piyasa yandaşlığı içinde; kamu yönetimini zayıflatmak, güçsüzleştirmek için kamu kurumlarını bölmek, küçültmek, özelleştirmek, işlevsizleştirmek, kapatmak gibi her yolu ve yöntemi denediler. Plansızlık ve kuralsızlık temel bir ilke oldu. Sık sık çıkarılan ve değiştirilen torba kanunlarla ve düzenlemelerle kamu yönetimi ve uygulayıcılar ileriye göremez hale getirildi. Anayasa Mahkemesi'nin iptal ettiği düzenlemeleri yasaların

arkasından dolanıp uygulamaya çalıştılar. İslâmi sermaye gruplarına ve siyasi iktidara yakın şirketlerle ve kişilere özel düzenlemeler yapıldı, ayrıcalıklar tanındı. Kamudan doğrudan yapılanlara ek olarak, rant odaklı uygulamalarla toplumun kaynakları yandaş kişi ve kuruluşlara aktarıldı. Diğer yatırımlarda olduğu gibi, enerji yatırımlarında da doğal, çevresel ve kültürel değerler dikkate alınmadı; tarım arazilerine, ormanlara, meralara, ören yerlerine enerji tesisleri kuruldu.

Diyeceksiniz ki, “Bütün bunları yaptılar da, başka ne oldu?” Ne oldu? Evet, enerji tüketimi arttı. Ağır-lıklı fosil yakıtlar olmak üzere, birincil enerji arzında, iktidara geldikleri 2002 yılına göre yüzde 107 oranında bir artış var. Bu nereden kaynaklandı? Tamamına yakını ithal olan taşkömürü yüzde 160, doğalgaz tüketimi yüzde 237, petrol tüketimi -ki, yüzde 92’si ithal- yüzde 35,8 arttı, tek yerli kaynak, linyit de yüzde 60,6 arttı. Burada, bugün aramızda bulunan, Nejat Tamzok arkadaşımız makalelerinde yazıyor. Dünya ölçeğinde ülkeler, fosil yakıt tüketiminde artışı sınırlamaya, artış olmamasını sağlamaya, hatta tüketimi eksiltmeye çalışıyorlar. Herkes gidiyor Mersin’e, biz gidiyoruz tersine ve fosil yakıt tüketimini körüklüyoruz.

AKP iktidarı tüm zamanların en yüksek enerji ithalatı faturasından sorumlu olma becerisini de gösterdi 2022’de. İthalat tutarı 96,5 milyar, tüm ithalatın yüzde 26,5’i. Bu başarı onların, güzel bir başarı berati olarak kullansınlar. Elektrik üretimini de artırdılar, ama ne pahasına? Özelleştirmelerle başladılar bu işe. İktidara geldikleri yıl kamunun elektrik üretimindeki payı yüzde 59’du, bugün yüzde 14. Tersine, özel sektörün payı yüzde 41’den yüzde 86’ya yükseldi. Bir kurum kurdular, bağımsız idari otorite diye yandaş bir kurum; adı Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. Bu kurum, iktidarın tercih ve talimatlarını yerine getiren ve özel şirketlerin çıkarlarını korumak ve geliştirmekle görevli olan, yurttaşların ve toplumun çıkarlarını yok sayan bir kurum olarak bugüne değin faaliyet gösterdi. Kurulu güç arttı, evet, 3,26 kat arttı, yıllık üretim ise 2,5 kat arttı ama ne pahasına? İthal kömür santralleri kuruldu, kurulu güçleri,

3 kata yakın arttı. Bir dönem denizaşırı ülkelerden kömürü uygun fiyatlarla ithal edip, gemilerle deniz kıyısına kurulan santrallara taşıyıp, ülkeyi karbondi-oksit ve diğer zehirli gazlara boğma pahasına da olsa, yüksek kazançlar elde etmenin dayanılmaz cazibesine kapılan özel şirketler Zonguldak, Çanakkale, Bandırma, Yumurtalık, İskenderun sahil bantlarını çeşitli zararlı salımlarla karartacak olan ithal kömür yakıtlı santrallerle doldurmaya çalıştılar. Direnişler oldu, bir bölümü engellendi, bir bölümü faaliyet halinde.

Bu noktada bir anekdot aktarmak istiyorum. Sinop ili Gerze ilçesinin Yaykıl köyünde ormanın içine kurulmak istenen ithal kömür santraline karşı ciddi bir direniş örgütlendi. Ben, bu mücadeleyi desteklemek için birkaç kez Gerze’ye gittim. Santral projesine karşı direnen insanlar vardı. Anayasal bir hak olan itiraz ve protesto haklarını kullandılar. Ama Yaykıl köylüleri, Gerze halkı karşılarında; kendilerine gaz bombalarıyla, coplarla saldıran güvenlik güçlerini buldu. Direndiler ama saldırı durmadı. Çaresiz kalan halkın yardımına arılar yetişti. Kovanlarından salınan müttefik arı kuvvetlerinin kendilerine saldıran güvenlik güçlerini nasıl geriletliğini gördüler. Onlara saldıran güvenlik güçleri arı kardeşlerimizin savunma hattını aşamadılar. Ama çabaları sürdü. Bir gün yine Gerze’de bir toplantı yapılmıştı, İskele Meydanı’nda. Yatırımcı grubunun temsilcileri kalabalıkla birlikte izliyorlar. Onların bir danışman hocaları vardı, bizi aşağılayan, küçümseyen, “Bu çocuklar hiçbir şey bilmez” diyen. Ben de kürsüden konuşurken söyledim, “Ey Yatırımcı Şirketin temsilcileri, getirin anlı şanlı hocalarınızı, danışmanlarınızı. Burada Gerze’de halkın kürsüsünde tartışalım. Ben buradayım. Kimya Mühendisleri Odası’ndan Nilgün Ercan, Maden Mühendisleri Odası’ndan Mehmet Kayadelen ile birlikte, “Sizinle tartışmak istiyoruz. Buyurun, gelin” dedim. Sonra bana cevap gönderdiler, “Biz deli miyiz?” diye.

“Elektrik tüketiminde yenilenebilir kaynakları artırdık” diyorlar. Artırdılar, ama artışlar çok yetersiz. Yıllar önce yapılmış etütlere göre, karasal rüzgâr potansiyeli 48 bin megavat. Bu çalışmalar bugün

güncellenmeli. Bunun 4'te 1'ini değerlendirebildiler. Güneşten yılda 380 milyar megavat saat. Bu üretim potansiyelinin sadece yüzde 3,5-4'ünü değerlendiriyoruz. Dünya Bankası'nın raporlarına göre, deniz üstü rüzgâr potansiyelimiz 70 bin megavat'dan fazla, henüz çivi dahi çakmamışız. Rüzgâr yatırımı dediler, rüzgârı engellemek için her şeyi yaptılar, çıkılan ihaleleri sonuçlandırmadılar. Bir ihale düşünün; 2016'da çıkın, sene 2023'e gelsin, ihaleyi alan şirketler çivi çakmasınlar ve siz onlara dokunmayın. Hani destekliyorlardı ya. Güneş için bir tane olumlu sonuç var, o yatırım sürüyor. Onun dışındaki 2. ihaleyi iptal etmişsiniz, 3. ve 4. ihaleler sonuçlanmış; ama bir tek devreye alınan tesis yok, 5. iptal edilmiş. Jeotermal demişsiniz, yüzde 97'sini Aydın, Denizli, Manisa'ya kurmuşsunuz, verimli tarım arazileri üzerine. Yer seçimi, sondaj, kuyularla santral arasındaki jeotermal sıcak suyu taşıyan boru şebekesinin güzergâhı, yerleşimi, kuyulardan çıkarılan sıcak suya, elektrik üretimi esnasında eklenen zararlı kimyasallardan arındırılarak kuyulara geri basılması, bütün bu operasyonlar bilim ve tekniğin kurallarına uygun olarak yapılmıyor, denetlenmiyor. Mühendislik etiğine ve toplum çıkarına aykırı olarak çevreye ve doğaya zarar veren birçok uygulama yapıyor. Bunu sadece biz söylemiyoruz, Çevre, Şehircilik ve İklim Bakanlığı'na Avrupa Yatırım Bankası'nın verdiği destekle ilgili hazırlanan raporda, onların danışmanları da aynı şeyi itiraf ediyorlar. Kim bunlara karşı çıkıyorsa, yine güvenlik güçlerinin bol miktarda gaz bombalı, coplu saldırılarına hedef oluyor.

Ülkeyi Avrupa'nın çöp yakma merkezine dönüştürdüler. Çünkü kurulu gücü en fazla artan atık yakıtli santraller. Burada da en fazla artan, her türlü atık lastik, endüstriyel atık ve orman atıkları. Atıkları yakarak elektrik üretimine YEKDEM'le destek verdiler. Ne oldu sonucu, çöp ithalatına başladınız. O çöpleri yakıp birtakım şirketleri zengin etme pahasına, ülkeyi Avrupa'nın çöplüğü haline dönüştürdünüz.

Hidroelektrik santraller kurdunuz, özellikle Doğu Karadeniz'de. ANAP döneminin mirası, denizle kentlerin ilişkisini kesen otoyol, Karadeniz'in bağıri-

na batırılan ilk hançerdi. İkinci hançer ise HES'ler oldu. "Çevrede yaşayan insanların ve doğanın yaşama haklarını hiçe sayan, suya erişimini önleyen; ormanlara, tarımsal arazilere, sit alanlarına hasar veren, taşocaklarında dinamit kullanımı, inşaat atıkları vb. ile çevreye geri dönüşü imkânsız zararlar veren HES'ler'i eleştirmişiz. Ne zaman demişiz bunu; 13 sene önce söylemişiz, 2010'da, ama hikâye hâlâ sürüyor.

Bir de yoğunlaşma ve tekelleşme var. Bakın, elektrik üretim ve dağıtımında bugün hangi şirketler var? Aynı gruplar hem elektrik üreticisi, aynı zamanda elektrik dağıtımında da varlar, perakende satışında, toptan satışında varlar. İsim söylemiyorum. Neden? Sonra, "Ticari itibarımıza zarar verdiniz" diyorlar, dava açıyorlar. "Kamu tekeli kötü" dediniz, bütün rafinerileri tek bir şirkete devrettiniz. Bugün Türkiye'de petrol rafinajında iki şirket var; biri yabancı, biri yerli. Bunlar tekel olmuyor da, kamu olunca tekel oluyor, değil mi? Böyle yanıltıcı şeyler söyleniyor. Özel sektöre kömür santrallerini devrettiniz. Bu devredilen santrallerde çevre koruyucu önlemler alınması gerekiyordu, devir sözleşmelerinde konuyla ilgili hükümler vardı. Süreler tanıdınız, sürelere uymadılar, uzattınız, yetmedi, bir daha uzattınız, sonra göstermelik bir kapatma operasyonu yaptınız, 6 ay sonra, "Hepsini açtık" dediniz. Nasıl açtınız? "Yatırımları yaptılar" dediniz. 10 yılda yapmadıklarını 6 ayda mı yaptılar? Kim inanır bu yalanlara? Ama birilerinin bu ülkede yalan söyleme özgürlüğü var. İlave ödemeler yaptınız özel şirketlere. Son 5 yılda YEKDEM, sabit fiyatla alım, kapasite mekanizması, doğalgaz fiyat desteği gibi uygulamalarla şirketlere piyasa fiyatlarının üstünde ödenen para 138,1 milyar. Küçük bir rakam değil.

Tüketiciyi fiyat artışlarıyla boğdunuz. Son 3 yıl içindeki fiyat artışlarına bakalım, daha geriye gitmeye elim. 2019'un başından 1 Nisan 2023'e kadar, yani bugüne kadarki fiyat artışlarına bakalım. Elektrikte artışlar, değişik abone grupları için yüzde 174 ile yüzde 516. Arasında. Doğalgaz fiyatları ise yüzde 358-yüzde 700 artmış. Aynı dönemdeki enflasyon ne, yüzde 224. Bir tek elektrikteki 1. kademe tüke-

tici grubu için yapılan artış enflasyonun altında kalmış, diğer hepsinde enflasyonu katlamışsınız.

Biliyorsunuz, Akkuyu diye bir kör kuyumuz var; onu başımıza bela etmişsiniz. Ülkemizin nükleer enerji strateji belgesi yok, yol haritası yok, eylem planı yok, yetkin kadroları yeterli değil, yetkileri az bir Nükleer Düzenleme Kurulunuz var. Ama buna rağmen siz Rusya'ya santral kurduruyorsunuz. Santrali Ruslar kuruyor, santral Rusların, yüklenici onlar, her şey onların, yapmadığınız denetimlerde ise sorumluluk sizde. Bu çalışmanın bir an önce durdurulması lazım. Bir siyasi gerekçemiz var; siz santral izni verdiniz, ama şimdi liman da yapıyorsunuz. Yetmedi, bir de radar üssü veriyorsunuz. Bir santral, artı bir liman, artı bir radar üssü. Bu ne anlama gelir? Sayın Milli Savunma Bakanı'na Mecliste sorulan bir soru var; "Bu limana Rus savaş gemileri gelir mi, ne düşünüyorsunuz?" Bakanın verdiği cevap; "İhtimal hesapları içindedir." Yorum yapmıyorum, yorumu siz yapın.

Siyasi nedenlerin dışında mühendislik açısından da itirazlarımız var. Bu projenin yapımı esnasındaki deprensellik hesaplarının gözden geçirilmesi gerektiği kanısındayız. Son Kahramanmaraş depremi bize bunu gösterdi. Çünkü referans alınan değerler çok değişti, değişmesi gerekiyor. Kahramanmaraş depremindeki bölge istasyonlarında ölçülen maksimum yer ivmesi değerleri de dikkate alınarak, santral sahasında sahaya özel deprem risk analizleri ve tetkikler yapılması lazım, o çalışmalar sonuçlanana kadar da yapım çalışmaları durdurulmalı. Bunu yapmak yerine, siyasal iktidar, çok başarılı olduğu göz boyacılığına gidiyor. "20 Nisanda nükleer yakıt getireceğiz. Nükleer yakıt gelince, burası nükleer tesis statüsü alır" diye gövde gösterisi bir açılış yapacaklar. Sormak lazım; hangi unsurlar tarafından denetlenen şirketlere nükleer yakıtı taşıttınız, hangi kurallara uydunuz, o nükleer yakıtı koyduğunuz deponun özellikleri neler, nasıl yapıldı, bilgi verin, bir görelim. Yoksa bütün bunlar yapılmadan, nükleer yakıt olup olmadığı belli olup olmadan, birtakım kutuları getirip orada bir göz boyaması tören de yapabilirler, mümkündür. Zaten çok seviyorlar o tür şeyleri.

Benzer bir sorun petrol ve gaz aramaları için de söz konusu. Türkiye Petrolleri Akdeniz'de aramalara başladı, ama o bölgede de çıkar çatışması söz konusu oldu. Güney Kıbrıs ve Yunanistan'ı destekleyen Avrupa Birliği ve Amerika, Türkiye'ye "Dur!" dedi. Artık Akdeniz'de sondaj yapmayın deniliyor. Baskılara boyun eğdiler Açık denizlerde arama yapabilecek 5 tane sondaj geminiz var, bir dizi destek geminiz var. Hepsi birden Karadeniz'e gitti. Karadeniz'de gaz keşfi oldu. Son derece tartışmalı rakamlar açıkladılar. "Her ne pahasına olursa olsun, seçim öncesinde, 2023'te gazı getireceğiz" dediler. O proje anlamlı bir proje olabilirdi. Arife günü tören yapacaklarmış, gazı getireceğiz diye söylüyorlar. Göreceğiz. Öyle abartılı rakamlar açıkladılar ki, o sahanın üretebileceği yıllık kapasite -kendi raporlarındaki rakamlar- en fazla 10-14 milyar metreküp ki, bu birkaç yıl içinde erişilebilecek en yüksek rakam. Sahanın, Türkiye'nin gaz sorununu çözeceğini söylediler. Türkiye'nin gaz tüketimi 55-60 milyar metreküp. 4'te 1 üretimle nasıl çözülüyorsa? Yani yanıtıma üstüne kurulu açıklamalar. Oradan çıkan gazı kullanarak bir gübre fabrikası kurulacak. Gaz kimin; TPAO'nun, yani kamunun. Niye TPAO kurmuyor gübre fabrikasını? "Olmaz efendim, bizim en fazla müsaadeye mazhar özel sermayedarlarımız var, onlara vereceğiz imtiyazı." 20 Nisan'da da bir tören yapacaklar, göz boyacılığına devam.

Diyeceksiniz ki, "Bu kadar kötü şey anlattınız. Sizin alternatifiniz var mı?" Olmaz olur mu? Biz Makina Mühendisleri Odası Enerji Çalışma Grubu olarak 2010'dan beri Türkiye'nin Enerji Görünümü kitaplarını yayınlıyoruz. 2018, 2020, 2022, yayınlarında çözüm önerilerimiz son derece net. Demokratik enerji programını öneriyoruz biz. Çözümlerimiz elbette var. Birkaçını söyleyip sözlerimi bitireceğim. Şu andaki hedef, bir olası iktidar değişikliğinde neler son vermek gerektiğini vurgulamak. Nelerin yapılması gerektiğiyle ilgi zaten görüşlerimiz var, ona girmeyeceğim. Akkuyu, Sinop gibi birtakım sözleşmeler var, TANAP var, Türk Akım var vesaire. Meclis onayından geçirilmiş, uluslararası sözleşme statüsüne sokulmuş. Bunlar derhal gözden geçirilmeli. Hiçbir ticari sözleşme uluslararası sözleşme

haline dönüştürülmemelidir. Anlaşmalar mutlaka yeniden görüşme konusu yapılmalıdır. Türkiye aleyhine bir dizi hüküm var; o hükümlerden arındırılmalıdır. Acele kamulaştırma denilen, 1939'da İkinci Dünya Savaşı koşullarında çıkarılmış düzenleme derhal iptal edilmelidir. Hak aranmasını engelleyen İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda yapılan değişiklikler, yüksek bilirkişi ücretleri, dava açma ücretleri iptal edilmelidir. Özel şirketlere verilen bütün teşviklere son verilmelidir; YEKDEM kapasite tahsis mekanizması, alım garantileri ve benzerleri. Tüm tesislerin çevresel, sosyal, teknik etkileri birleşik olarak ele alınmalıdır ve tek bir tesis değil, o bölgedeki benzer tesislerin toplam etkileri dikkate alınmalıdır. Yer seçiminden fizibilite aşamasına, tesis montaj, işletme aşamalarına kadar çevrenin öncelikleri dikkate alınmalıdır, halkın kabulü ve diyalogu esas olmalıdır. Bir bölgede halkın istemediği santrali kuramazsınız arkadaşlar. Ülkenin çıkarları deyip bölge insanının hayatını hiçe sayamaz, onların yaşamına kastedemezsiniz. Yanlış işlere direnen insanların üstüne jandarma göndermek, polis göndermek, cop vurmamak, gaz sıkmak, bunlara derhal son verilmelidir. Kamu adına hareket eden yöneticilerin görevi de şirketlerin çıkarlarını korumak değildir. Bir kaymakamın, bir valinin, bir emniyet müdürünün görevi kamunun çıkarını savunmaktır; A şirketinin, B şirketinin değil. Bu görev, bu sorumluluk kendilerine hatırlatılmalıdır.

Yoksulluk var, enerji yoksulluğu. Fiyatlar giderek artıyor. Yıllardır söyledik, bizimle dalga geçiyorlardı; elektrikte, bir ailenin tüketimi 230 kilovat olması gerekir dedik, 150 kilovata kadar destek verdiler. Ne zaman fiyatları artırdılar, millet sokağa döküldü, bizim dediklerimiz akıllarına geldi, faturalarda birinci kademeyi önce 210, sonra 240 kilovata çıkarmak zorunda kaldılar. Doğalgazda yardım yeterli değil,

düşük rakamdı. O da bir ailenin ihtiyacını karşılayacak düzeye getirilmelidir. Bunlar KDV'den, ÖTV'den, her türlü vergiden muaf olmalıdır.

Demin söyledim, Ege Denizi ve Akdeniz'deki haklarımız engelleniyor. Burada da yoğun bir çalışma içinde, Türkiye kendi haklarını iyi hazırlanmış bir diplomatik atakla, uluslararası düzeyde anlatmalıdır. Yani meslektan diplomat olmayan tüccarlar, başka meslek erbabından oluşturulan diplomatlarla değil; anlatabilecek nitelikteki diplomatlarla uluslararası platformda anlatılmalıdır, hakkımız aranmalıdır. Eğer siz hakkınızı aramazsanız, bugün petrol ve doğalgazda, yarın rüzgârda, size denizlerinizde 1 millik, 2 millik alanlar bırakırlar, "Alın, burada oynayın" derler, ondan sonra uluslararası şirketler sizin kararlarınızda gezer durur. Bunun için her konuda program önerilerimiz var. Her şeyin başı, kamucu, toplum çıkarını gözetken, demokratik bir planlamadan geçiyor. Türkiye'de bir Planlama Kurumunun mutlaka kurulması, Türkiye Elektrik Kurumu'nun tekrar yeniden hayata geçirilmesi, petrol ve gazda BOTAŞ ve TPAO'yu birleştirip Türkiye Petrol ve Doğalgaz Kurumu kurulması gerekiyor. Belediyelerin yetkilendirilmesi gerekiyor. Piyasacı yeşil bir dönüşüm değil, kamu ve toplum çıkarlarını gözetken, bir yeşil dönüşüm; uluslararası tekelin dayattığı bir dönüşüm değil, kamucu, toplumcu bir dönüşüm için harekete geçmek lazımdır.

Bugün yaptığım bu konuşmada özetle ifade etmeye çalıştığım görüşleri de kapsayan kapsamlı bir raporu TMMOB Enerji Çalışma Grubu adına TMMOB yayımlayacaktır. Daha ötesi Odamızın, EMO'nun, TMMOB'nin enerji ile ilgili raporlarında var.

Yolunuz açık olsun, yolumuz açık olsun!

AKP'NİN MADENCİLİK POLİTİKALARI

Nadir AVŞAROĞLU

Maden Müdendisi

Herkese merhabalar.

Sayın divan, değerli konuklar sizlere “Sanayi Kongresine Giderken” kapsamında, ülkemizin madencilik politikalarındaki AKP’li yılları aktaracağım.

Önce bir madenciliğin dünyadaki ve ülkemizdeki tanımı ve rakamlarıyla başlamak istiyorum. Dünyada madencilik çok farklı tanımlarla yapılıyor. Bazı ülkelerde yeraltı kaynakları madencilik kapsamında ele alınırken, bazı ülkelerde de yeraltı kaynaklarının üretimi madencilik ürünlerinin kullanıldığı diğer sektörlerin kapsamında değerlendiriliyor. Biraz önce Oğuz ağabeyin sunumunda da aktarıldığı gibi, örneğin bizim ülkemizde EÜAŞ enerji üreticisi bir kurum. Afşin Elbistan, Soma gibi büyük termik santrallere sahip olan bir kurum enerji sektöründe gözükürken, ülkemizin en önemli kömür üreticisi olmasına rağmen madencilik sektörü içinde görünmüyor. Amerika Birleşik Devletleri’nde ve Anglosakson ülkelerinde demir madeni ya da orada kullanılan kalsit, kireç gibi diğer madenler demir çelik sektörü içinde yer alıyor ya da Fransa’da çimento sektörü madencilik sektörünün içinde yer alırken, ülkemizde daha önce Devlet İstatistik Enstitüsü, günümüzde TÜİK çimento hammaddelerinin üretimini çimento sektörü içinde değerlendiriyor. Günümüzde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından maden üretimleri enerji hammaddeleri, metal madenleri ve endüstriyel hammaddeler olarak 3 sınıfta değerlendirip bu kapsamda ele alınıyor. 1985 yılında yürürlüğe giren 3213 sayılı Maden Kanunu vardır; bu Maden Kanunu gelene kadar, mermerciler dahi kendilerini madenciden saymazlardı. Keza taşocakları, valilik tarafından çalıştırılan, il özel idareleri tarafından çalıştırılan ve Maden Kanunu kapsamında değil, bir nizamnameyle yürütülen madencilik faaliyetleriydi. Kısacası ülkemizde ve dünyada madenciliğin böyle bir profili bulunmakta.

Dünyada madenciliğe dair birkaç rakamı sizlerle paylaşmak istiyorum. 2020 rakamlarıdır bunlar. Dünya üzerinde yaklaşık 23 milyar tona yakın cevher, maden üretimi yapılıyor. Bunu üretmek için, bizim tüvenan dediğimiz; yani pasasıyla, tabiri caizse taşıyla toprağıyla 50 milyar tona yakın bir yer kabuğu yerinden kaldırılarak kilometrelerce öteye taşınıyor. Günümüzde İsviçre yüzölçümünün her yıl 1,5 metre kazılması ya da acı bir örnek, ama günümüzdeki 6 Şubat Maraş depreminde kaldırılan enkazın 650 bin katı gibi bir büyüklükten, bir hacimden bahsediyoruz.

Çeşitli madenlerin bugün bilinen rezervlerinin Bugünkü tüketim hızıyla, tükenme ömürleri

Kömür	: 400 yıl	Krom	: 143 yıl
Alüminyum	: 1027 yıl	Bakır	: 75 yıl
Antimuan	: 30 yıl	İndiyum	: 13 yıl
Kurşun	: 42 yıl	Nikel	: 90 yıl
Fosfor	: 345 yıl	Platin	: 360 yıl
Gümüş	: 29 yıl	Tantalyum	: 116 yıl
Kalay	: 40 yıl	Çinko	: 46 yıl
Altın	: 45 yıl	Uranyum	: 59 yıl

Bu tablodaki rakamlar, günümüzdeki tüketim hızı devam ederse, dünya üzerinde hangi madenin kaç yıl içinde tükeneceğine dair bazı rakamlar. Bildiğiniz gibi, ülkemiz bor zengini bir ülke. Ülkemizde de bor madenlerinin yaklaşık dünya ihtiyacını 800 yıl karşılayacağına dair çeşitli tahminler var. Ali Ekber başkanım, “Sunum kısa olsun” dediği için hızlı geçiyorum.

Yine bu rakamlarda dünya üzerindeki bazı ülkelerin gayri safi milli hâsılası içerisinde madenciliğin aldığı paylar. Dikkat edilirse, birkaç ülke haricinde hepsi dünya üzerinde yüzölçümü büyük ülke.

Gelişmiş Ülkelerde, GSMH 'da Madenciliğin Payı

ABD'de % 5
Almanya'da % 4.0
Kanada'da % 3.7
Avustralya'da % 6.5
Rusya'da % 22
Şili'de % 8.5
G.Afrika'da % 6.5
Brezilya'da % 3
Türkiye'de ise % 1.1

MADENCİLİĞİ DİĞER SEKTÖRLERDEN AYIRAN ÖZELLİKLER

- Üretildiğinde yerine konulamayan tükenen varlıklardır.
- Her aşaması çok risklidir.
- Yatırımın geri dönüş süreci uzundur.
- Yer seçim şansı yoktur, bulunduğu yerde işletilmesi zorunludur.
- İstihdam ve katma değer yaratan emek yoğun bir sektördür.
- Çevreye etkisi önlenemeyen veya kontrol edilemeyen bir sektördür.
- Genellikle kırsal kesimlerde yapıldığından göçü önler.
- Madencilik yapılan bölgeler daha hızlı kalkınır.
- Ekonomik kalkınma için madenlerin işletilmesi gereklidir.
- Krizlerden en çok etkilenen sektörlerden birisidir.
- Madencilik faaliyetleri durdurulduğunda yeniden üretime alınması büyük maliyetlere neden olmaktadır.

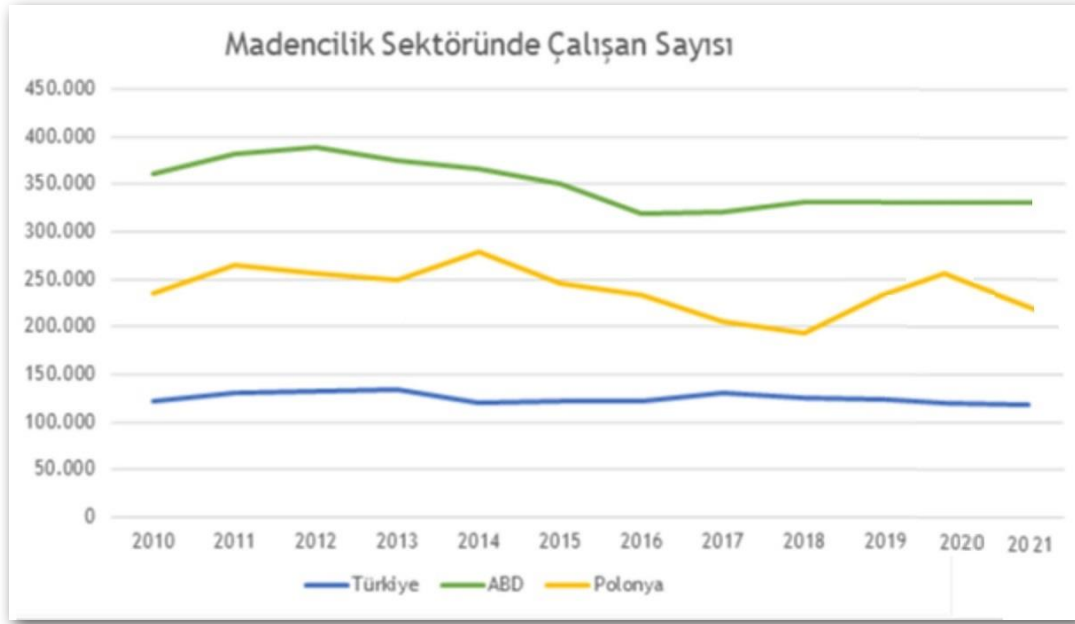
Bir de madenciliğin genel kabul görmüş dünya üzerindeki bazı özellikleri var. Ben sadece iki özelliğine temas etmek istiyorum burada. Madencilik, risk sermayesi çok yüksek bir yatırım türü, bir sanayi kolu. Bu durumu şu şekilde açıklayabiliriz, yeraltındaki cevheri tam olarak belirlemeniz, tam olarak tanımlamanız çok zor. Tabii ki, jeoloji ve jeofizik yöntemlerle bunu ortaya koyabiliyorsunuz ama günümüzde yaşadığımız deprem olayı gibi bir yer hareketi olduğunda, bir cevherin birkaç metre kayıyor olması çok büyük bir madende çok ciddi gelir kayıplarına neden olabiliyor. Dolayısıyla risk faktörü diğer yatırım türlerine oranla çok yüksek; fakat

getirisi de, kâr marjı da bu oranda yüksek olmakta. İkincisi de, madencilik tüm dünyada yüksek oranda kırsal kesimde yapılan bir sanayi çalışması. Bu nedenle özellikle kırsal kesimde bir sınıf yaratma, oradaki insanı orada iş gücü sahibi etme noktasında son derece önemli.

Burada da yine bazı maden türlerine ait ülkemizdeki verileri görüyorsunuz. Bordan biraz önce bahsetmiştik; dünyada çok ciddi bir rezerve sahibiz. Mermer konusunda da öyleyiz. Dünya üzerindeki mermer rezervlerinin 2.1'ine sahip olduğumuza bakmayın, oldukça kaliteli ve dış ülkeler tarafından talep edilen, ilgi gören bir mermer rezervimiz var.

Bu grafikte de bazı maden kollarında dışa bağımlılık oranlarımızı görüyorsunuz. Özellikle gelişen elektronik teknolojiyle beraber nadir toprak elementleri ve lityum gibi madenlerde yüzde 100 dışa bağımlılığımız söz konusu. Kalayda da öyle. Ancak, biraz önce de gördüğümüz gibi, bor, mermer, çimento hammaddeleri ve linyit gibi madenlerde de kendi kendimize yeten, hatta dışarıya ihraç ettiğimiz maden ürünleri mevcut.

GRUP	MADEN VE MİNERALLER	DIŞA BAĞIMLILIK ORANI
I (20)	Kalay, potasyum, andaluzit, titan, zirkon, platin, elmas, vanadyum, lityum, brom, iyot, arsenik, nikel, kobalt, uranyum, wolfram, NTE, rutil, korindon, berilyum	% 100
II (8)	Altın, molibden, fosfat, petrol, kükürt, doğalgaz, asbest, refrakter boksit	% 75 - 100
III (5)	Taşkömürü, kurşun, mika, alüminyum, çinko	% 50 - 75
IV (3)	Demir cevheri, Bakır, Fluorit	% 25 - 50
V (13)	Kadmilyum, grafit, talk, pirit, gümüş, mangan, kaolin, bentonit, kuvars, diatomit, zeolit, arduvaz, kil	% 0 - 25
VI (26)	Bor, mermer, perlit, linyit, tuz, krom, sodyum sülfat, civa, pomza, zımpara, stronsiyum, barit, manyezit, lületaş, dolomit, alçıtaşı, antimon, gümüş, boksit, wollastonit, kuvarsit, şap, silis kumları, feldispat, vermikülit, pyrofillit	% 0

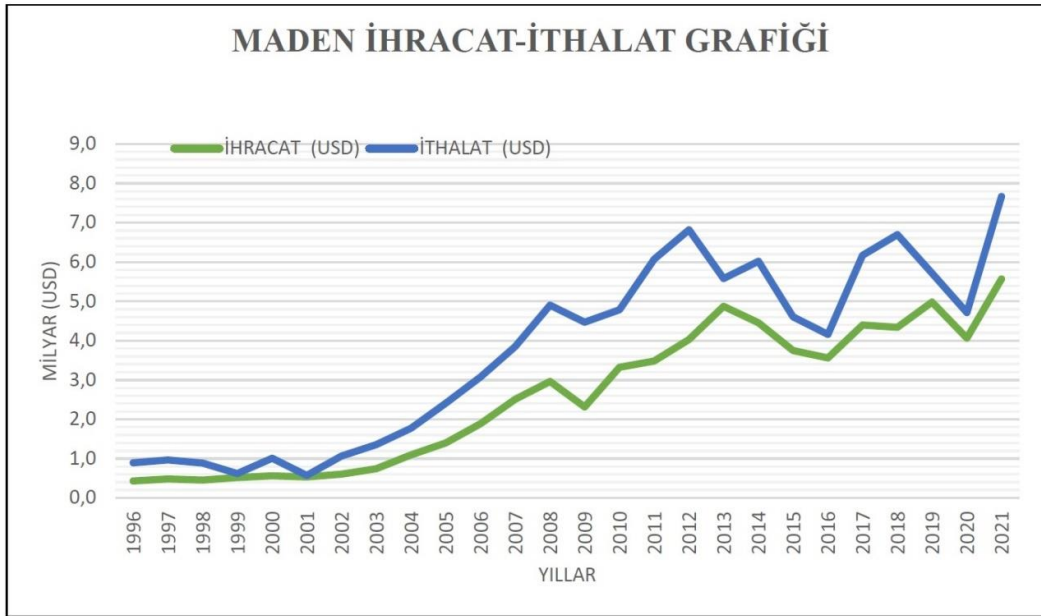

Burada da çalışanlarla ilgili bir grafik görüyorsunuz. En aşağıdaki mavi çizgi Türkiye'yi gösteriyor. Yıllardır yaklaşık 100 bin civarında maden çalışanı var. Ortadaki turuncu Polonya'yı gösteriyor ve yukarıda ABD'yi görüyoruz. TÜİK'in 2021 istatistiklerine göre, 122 bin tane maden çalışanı var. Tabii, bunlar istatistiklere geçmiş sigortalı çalışan. Dünya üzerindeki istatistiklere baktığımızda, kadın çalışanı en az olan sektör; fakat buna karşılık, doğrudan çalışan bir maden işçisinin dolaylı istihdam ettiği ve katma değer yaratması söz konusu. TÜİK, bu rakamları

şöyle ifade ediyor: Bir maden işçisi dolaylı olarak 12.2 çalışan istihdam ediyor. Bir maden işçisi çalıştığı zaman, o madende kamyon şoförü, ekskavatör operatörü, ekskavatör yağcısı, aşçısı, temizlikçisi gibi birçok insanı da istihdam ediyor. Gemicilik sektörü 14.3 ile en çok istihdam yaratan sektör olarak gözüküyor. Gemicilik sektöründen sonra en çok istihdam yaratan sektör madencilik.

Şimdi, AKP'li yıllarda madencilüğimizin durumu. Bu grafik, madencilüğün gayri safi milli hâsıla içindeki yerini gösteriyor. Net gözüküyor, ama size şöyle

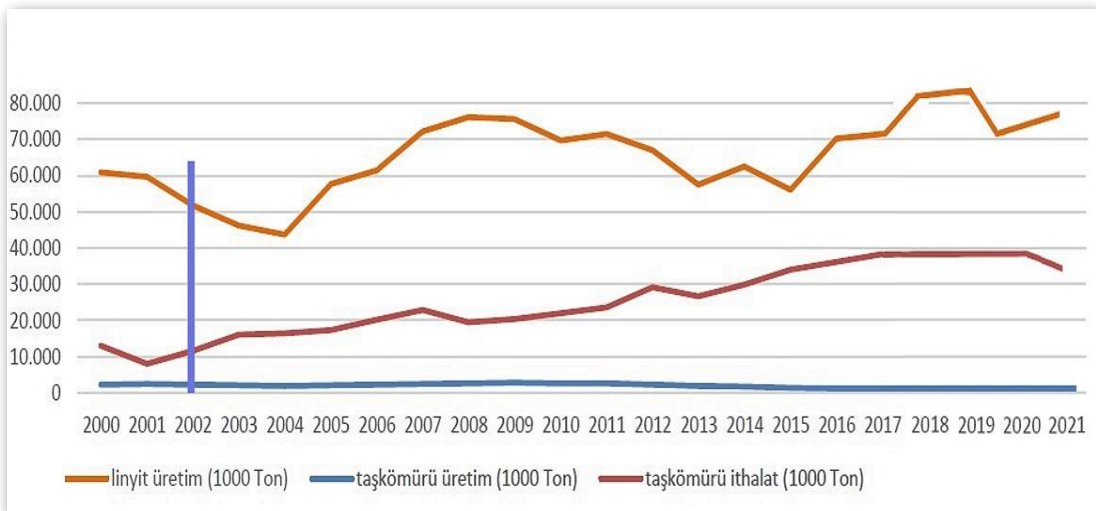
Türkiye Maden Dış Ticareti (1996-2021)

MTA 2023

ifade edeyim: Genelde 0.89-1.3 arasında gayri safi milli hâsılada yaklaşık 20 yıl boyunca eğilim göstermiş bir tablo mevcut. Bunu bir sonraki grafikte daha iyi göreceğiz. AKP'nin devamlı övündüğü bir şey, TL bazında maden üretimimizi arttırdık deniliyor. Grafikte de görüldüğü gibi, bir artış söz konusu; ancak, en yukarıdaki grafikte de görüldüğü gibi, gayri safi milli hâsılada bu çok da fazla yer almıyor.

Yine bu grafikte de maden ihracatı. Sıfır noktası-

na yakın olan yer 2002 yılı. AKP iktidara geldikten sonra maden ithalatımız ve ihracatımız burada gözüktüyor. İthal ettiğimiz söyleniyor, ama özellikle hammadde şeklinde ithal ediyoruz. Yine burada da grafiğin rakamsal boyutu gözüküyor. Maden ithalatımızın yüzde 60'ını taşkömürü oluşturuyor. Oğuz ağabeyin söyleminde de vardı. Özellikle termik santrallerde enerji alanında kullanılmak üzere, yüzde 26'sı da demirden geliyor. Toplamda yüzde

86'sını sadece taşkömürü ve demir madeni oluşturuyor. Ama buna karşılık, 800 yıllık dünya rezervini karşılayacak bor madenlerimiz olmasına rağmen, MTA aracılığıyla bor sondajı yapıp bor madeni arıyoruz.

En alttaki mavi çizgi bizim taşkömürü üretimimiz. Burada ithalat rakamları gözüküyor. Bunlar ülkemizin profiline ait birtakım şeyler.

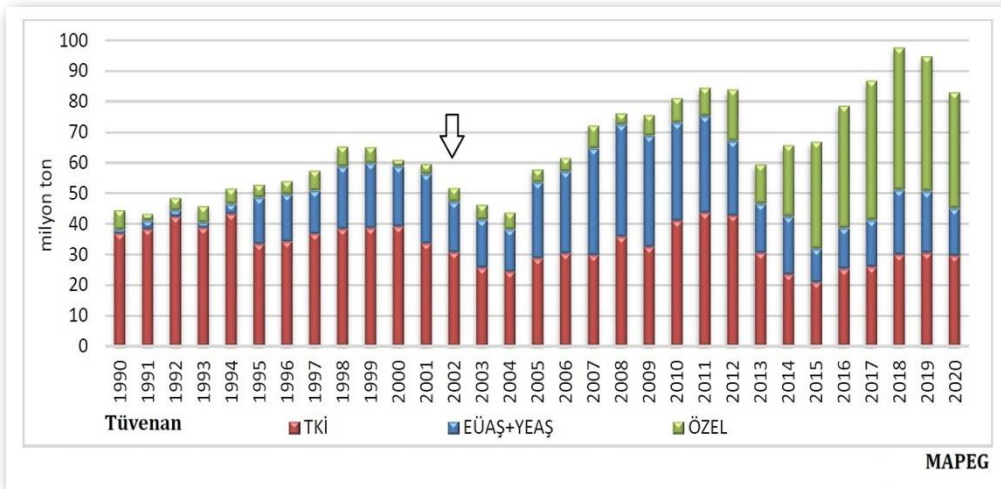
AKP döneminde madencilik sektöründe yaşanan en büyük sıkıntılardan biri özelleştirme. 1985 yılında, açılıştaki da bahsettiğim 3213 sayılı Kanun çıktığında, ülkemizdeki madencilik yüzde 85'i kamu kurumları tarafından yapıyordu. AKP iktidara gel-

diğinde, bu rakam yüzde 75.4. Yani AKP, madencilik faaliyetlerinin yüzde 75'ini kamunun yaptığı bir ülke devraldı. Güncel rakamı bulamadım, ama 2018 yılında bu rakam yüzde 12. Bu da özellikle kömür ve bor madenleriyle ilgili.

Bu grafikte de AKP döneminde özelleştirilen birçok maden işletmesinden sadece tanıdıklarımız, belli başlı olanlar. Özellikle Etibank -ki, Etibank'ın birçok kurumu özelleşti. Türkiye Demir Çelik İşletmeleri, Karadeniz Bakır İşletmesi, ÇİNKUR, KÜMAŞ gibi birçok kurum bu süre zarfında, AKP iktidarı döneminde özelleştirildi.

Bu grafikte de yine ülkemizdeki linyit üretimini görü-

HİSSE SATIŞI		İŞLETME SATIŞI
Etibank	Samaş	Seyitömer Linyitleri
Eti Gümüş	Kütahya Gübre	Yeniköy Linyitleri
Eti Krom	Çanakkale Seramik	Güney Ege Linyitleri
Eti Elektrometalurji	Filyos Ateş Tuğlası	Bursa Linyitleri
Eti Alüminyum	Bozüyük Seramik	KBİ - Murgul
ERDEMİR	Konya Krom Magnezit	Manisa Kükürt
KÜMAŞ	KASTAŞ	Kütahya Gübre
ÇİNKUR	ÇBİ	Mazıdağı Fosfat
DİVHAN	ÇİTOSAN Madenleri	
VARLIK SATIŞI (Maden Sahaları)		
Pozantı Maden	Giresun	Antalya Barit
Celaldağ Maden	Sinop	Karakuz Demir
Koyulhisar Maden	Deveci Demir	

MAPEG

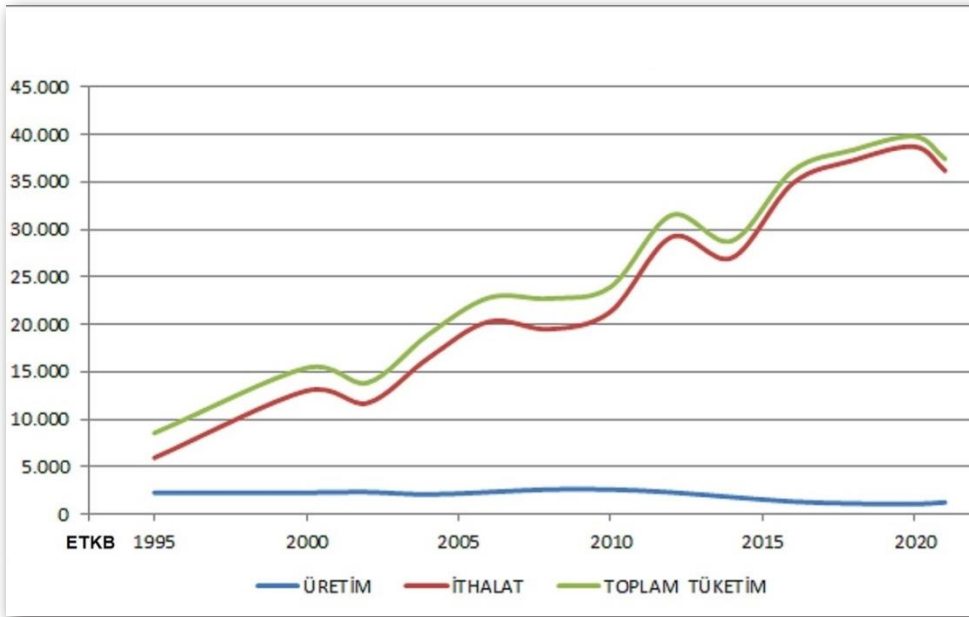
yoruz. Özellikle kırmızı çizgiler Türkiye Kömür İşletmelerinin üretimini, mavi sütunlar Enerji Bakanlığına bağlı EÜAŞ'ın işletmelerini, yeşil çizgiler de özel sektör işletmelerini gösteriyor. Ok işaretinin olduğu yer 2002 yılında AKP'nin iktidara geldiği yıl. Özellikle son dönemlerde, yeşil olan özel sektör üretiminin nasıl arttığını görebiliyoruz burada. Yani kamu giderek ufalırken, bu dönemde linyit üretimimiz özel sektöre devredilmiş durumda.

2002 yılında AKP iktidara geldiğinde, ülkemizde 51 milyon ton linyit üretimi varmış; bunun 30 milyon tonu -yani yaklaşık yüzde 60'a karşılık geliyor- TKİ tarafından, Türkiye Kömür İşletmeleri tarafından üretilirken, günümüzde 83 milyon tonun sadece

22'si -tahmin ediyorum, o da yüzde 25 civarına falan denk geliyor- kamu kurumları tarafından üretiliyor.

Bu grafikte kömür ithalatıyla ilgili bir tablo. Grafiklerde de gördüğümüz gibi, altta mavi çizgiyle beraber artık kömür üretmiyoruz; yukarıdaki grafiklerde gördüğümüz gibi, kömür ithal ediyoruz, yurtdışından kömür alıyoruz. Bu derece özelleştirildi.

Madencilik sektöründe yapılan toplam üretimler, TL ve dolar bazında, AKP döneminde 2002-2022 yılı arasında yapılan özelleştirmelerin maddi karşılığı. Madencilik sektöründe yapılan özelleştirmelerin TL bazında yüzde 98, dolar bazında yüzde 92'si AKP

ÖİB	Toplam milyar TL	Toplam \$	AKP Dönemi milyar TL	AKP Dönemi \$	AKP Dönemi (%)
Hisse satış	4,37	3,62	4,35	3,26	90,17
İşletme Satış	3,04	1,45	3,04	1,45	99,92
Varlık Satış	0,38	0,57	0,38	0,57	99,97
Hisse Devirleri	0,10	0,08	0,02	0,01	12,5
Tesis Satış	0,09	0,07	0,09	0,07	100
Taşınmaz Satış	0	0	0	0	0
TOPLAM	7,98	5,79	7,88	5,36	98,74 (TL) 92,57 (\$)

döneminde yapılmış; yani neredeyse tamamı AKP döneminde yapılmış.

Şöyle bir örnekle bu özelleştirme bahsini kapatmak isterim. KÜMAŞ diye bir kurum var, Kütahya Man-

madan istifa ederek Zeytinoğlu Holdingde işe başlıyor. Madencilik sektöründe yaşanan ilginç bir özelleştirme olduğu için, bunu da sizlerle paylaşmak istedim.

Tarih	Kanun
05 Haziran 2004	5177 sayılı kanun
17 Aralık 2010	5195 sayılı kanun
22 Aralık 2012	15 nolu Başbakanlık Genelgesi
18 Şubat 2015	6592 sayılı Maden Kanunu
26 Temmuz 2017	Ulusal Maden Kaynak ve Rezerv Raporlama Komisyonu
14 Şubat 2019	7164 sayılı Maden Kanunu

yezit Anonim Şirketi. Manyezit önemli bir maden. 1972 yılında Etibank tarafından bir ortaklık şeklinde kurulmuş. En revaçta olduğu yıllarda toplam 70-80 bin ton civarında sinter şeklinde manyezit üretimi yapıyor. Yine 1994 yılında İstanbul Sanayi Odası tarafından ilk 500 şirket arasında 273. olarak gösterilmiş. ANAP zamanında başlayan bir özelleştirme AKP döneminde sonuçlanıyor. KÜMAŞ, bir ihale sonucu Zeytinoğlu holdinge 108 milyon dolara satılıyor. Anlaşma şöyle: İlk sözleşme imzalandığında ilk taksit, 54 milyon dolar ödenecek, ikinci taksit bir yıl sonra ödenecek. Sözleşme imzalandığı zaman, KÜMAŞ'ın 12 tane maden sahasının stok alanında 99 milyon liralık stoku bulunuyor. Yani siz dükkânı 108 milyon dolara alıyorsunuz, fakat dükkânın içinde 99 milyon dolarlık malzeme var. Bundan daha garibi ve daha ilginç olarak devir sözleşmesine imza atılacak 54 milyon doları Zeytinoğlu Holding Maliyenin kasasından ödenecek. Bundan bir hafta önce KÜMAŞ'ın Genel Müdürü, kamu bankalarında var olan 40 milyon doları çekiyor ve Zeytinoğlu Holdinge bağlı Esbank'a parayı yatırıyor. Kısacası kamu parasıyla ilk taksit ödeniyor. Dediğim gibi, zaten 99 milyon liralık bir stok da söz konusu. Bundan daha beteri ve daha üzücü de, yaklaşık 15 gün içinde -tahmin ediyorum, Burhanettin Özdemir'de Genel Müdürün adı- Genel Müdür ve avnesi ka-

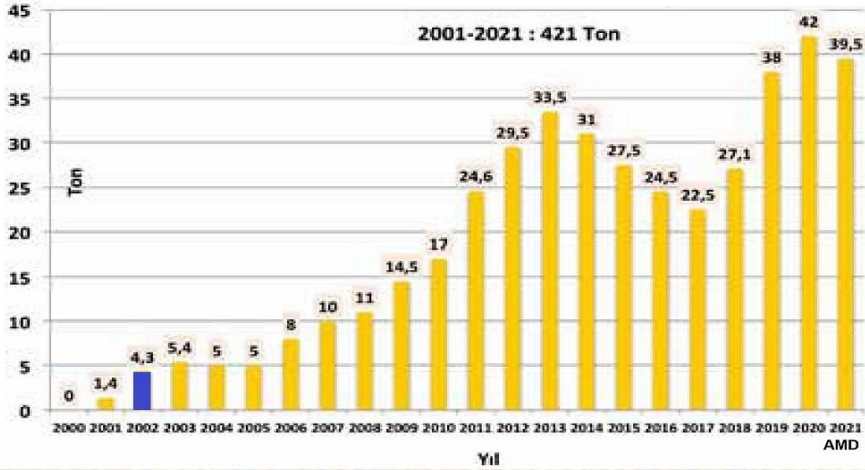
Bir diğer konu başlığımız AKP dönemindeki kanun değişiklikleri; kanunlar. Ülkemizde bilimsel madenciliğin, herkesin bildiği gibi, Uzun Mehmet'in Zonguldak'ta taşkömürü bulmasıyla başladığı ifade edilir. 1829. Demek ki, yaklaşık iki yüzyıl geçmiş. İki yüzyıl boyunca ülkemizde sadece 10 adet maden kanunu çıkartılmış. Aslında bunların bir kısmı kanunda değil. Düzenlemeler ya da nizamnameler. Örneğin Dilâver Paşa Nizamnamesi vardır Osmanlı döneminin önemli bir madencilik düzenlemesi. Ancak AKP döneminde 4 tane maden kanunu çıkarılmış. Yani 200 yılda ortaya çıkan bu 10 kanunun 4'ü 20 yıllık AKP döneminde yaşanıyor ve kendi çıkarttıkları bu 4 tane kanunu da bu 20 yıllık süre zarfında tam 16 kere değiştiriyor. Bunların dışında, Çevre Kanunu, Milli Parklar Kanunu, Kültür Tabiat Varlıkları Kanunu, Orman, Kıyı Kanunu, Mera Kanunu gibi birçok kanunda da madenciliği ilgilendiren önemli değişiklikler yapıyor.

Bir diğer konu başlığımız AKP döneminde altın madenciliği.

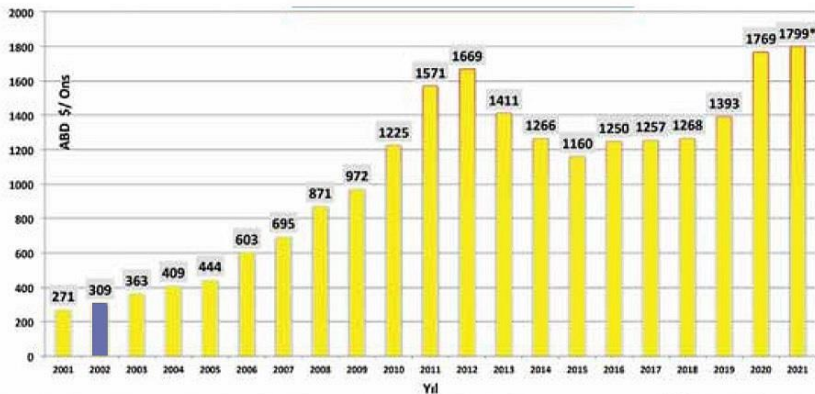
Yine aşağıdaki mavi sütun 2002 yılını gösteriyor ve ülkemizin altın üretimini görüyorsunuz. Son yıllarda özellikle sürekli bir artış şeklinde. Bu 22 yıllık dönemde toplam 421 ton altın üretilmiş ülkemizde.

Türkiye'nin altın üretimi

Yerli Üretici Firma Sayısı : 10
Yabancı Sermayeli Türk Şirketi: 2
Yabancı & Yerli Ortaklık : 1
Altın üretiminde yerli şirketlerin payı %50

Yıllık ortalama altın fiyatları (\$/Ons)

Kaynak: <https://www.kitco.com/charts/historicalgold.html>,

*Ons: 31,1 gram

Bu üretimin daha anlamlı olabilmesi için, dünyadaki altın fiyatlarını da koymak istedim, altın fiyatları arttıkça nasıl iştahının kabardığı ve bu altın şirketlerinin nasıl buraya yatırım yaptıklarının daha iyi anlaşılması için.

Bir diğer konu başlığımız da AKP'li yıllarda madencilik sektöründe yaşanan iş kazaları. Birkaç ufak

noktayı belirteyim. Biraz önce de belirttiğim gibi, gayri safi milli hâsıla içinde madencilik yüzde 1'lik dilimdeyken, iş kazalarında yüzde 8'e yakın bir payı var.

Şu grafik daha vurucu diye düşünüyorum. Bunu da şöyle görmeniz açısından, iş kazalarına dair birkaç rakam.

28 tane Avrupa Birliği ülkesinde yapılan bir çalışma, 2020 yılına ait. Türkiye mavi sütunda gözüküyor. Uzak ara birinci. Kırmızı sütun Avrupa Birliği'nin, bu 28 ülkenin ortalaması. Ölümlü iş kazalarında bizi Romanya, Bulgaristan, Portekiz gibi ülkeler takip ediyor. Avrupa Birliği ortalamasının altında olan ülkeler de Almanya, İngiltere, Finlandiya ve Danimarka gibi ülkeler.

yatını kaybetmiş.

Son slayta geçmeden önce şöyle bir bilgi de vermek isterim. Böyle bir sunumu dinlediğimde, salonda olsaydım, kafamda şöyle bir soru işareti olurdu: "Hep AKP'li yılları yerin dibine batırdın da, bu ülkede madencilik adın AKP'li yıllarda hiç iyi bir şey olmadı mı?" şeklinde. Naçizane 40 yıllık maden

		ABD	TÜRKİYE
	Üretim (milyon ton)	640	90
	İşyeri Sayısı	1.100	443
	Çalışan Sayısı	53.000	36.000
	Vefat Sayısı	11	13

Bu tablo da kömür madenciliğiyle Amerika ile ülkemizin kıyaslanması. Amerika'da 60 milyon ton kömür üretimine karşılık 1 vefat söz konusuysen, bu üretim Türkiye'de olsaydı 96 kişi, yaklaşık 100 kişinin iş kazalarında ölmesi söz konusu olacaktı. Türkiye'de de 70 milyon tona karşılık bir ölümlü iş kazası meydana geliyor.

Bu tablomuzda da AKP'li yıllarda yaşanan iş kazalarını görüyoruz, büyük iş kazalarını görüyoruz. AKP'li yıllarda 1604 maden işçisi iş kazalarında ha-

mühendisiyim, hiç iyi bir şey olduğunu görmedim, yaşamadım bu 20 yıl boyunca. Belki şöyle bir şey yapılabilir. Bizde çimento hammadde üretimi madenciliğin dışında TÜİK tarafından çimento sektörü içinde değerlendiriliyor. Fransa'daki gibi madenciliğin içerisinde değerlendirilmiyor. Çimento sektöründe çok büyük üretim artışı oldu. Çimento sektöründe yaşananları sadece üretim artışı olarak söylemiyorum, teknolojiye ve makineleşmede de önemli şeyler oldu. Tabii, ülkemizin 20 yıldır inşaat

YER	TARİH	MADENİN CİNSİ	OLAYIN ŞEKLİ	ÖLÜ SAYISI
Aşkale	8.8.2003	Kömür	Grizu patlaması	8
Ermenek	22.11.2003	Kömür	Grizu patlaması	10
Çorum/Bayat	9.8.2004	Kömür	Grizu İştiali	3
Küre	8.9.2004	Bakır	Yangın	19
Gediz	21.4.2005	Kömür	Grizu patlaması	18
Dursunbey	2.6.2006	Kömür	Grizu patlaması	17
M.Kemalpaşa	10.12.2009	Kömür	Grizu patlaması	19
Dursunbey	23.2.2010	Kömür	Grizu patlaması	13
Karadon	17.5.2010	Kömür	Grizu patlaması	30
Elbistan	10.2.2011	Kömür	Şev kayması	11
Kozlu	8.1.2013	Kömür	Metan degajı	8
Soma	13.5.2014	Kömür	Ocak yangını	301
Ermenek	28.10.2014	Kömür	Su Baskını	18
Amasra	14.10.2022	Kömür	Grizu patlaması	42
TOPLAM				517

sektörü ve betonlaşmaya yaptığı yatırımla çimento sektörünün gelişimi doğru orantılı.

Bir de bu yıllarda, bu 20 yıl boyunca, bizim TMMOB olarak çok arzu ettiğimiz, bu ülkenin değerlerinin ve üretimlerinin araştırılması, geliştirilmesi ve bir enstitü şeklinde değerlendirilmesi şeklindeydi. BOREN diye Bor Araştırma Enstitüsü ve NATEN diye Nadir Toprak Elementleri Araştırma Enstitüsü kuruldu. Bu, bizim de çok arzu ettiğimiz bir şeydir; yani üniversiteye bağlı bir enstitü aracılığıyla bunların araştırılması, geliştirilmesi, ileri teknolojiye bağlanması. Fakat bunlar da çok kadük kaldı, genel müdürlük düzeyinde gelişti. Yanlış hatırlamıyorsam, günümüzde de bunlar Atom Enerjisi Kurumuyla bir araya getirilerek, TENMAK adı ile bir genel müdürlük kap-

samında çalışıyor. Dolayısıyla bu 20 yılda benim adıma iyi yapılan hiçbir şey yok.

Son slaytına geçmeden önce şöyle bir bilgi vereyim. Ben 85 mezunuyum. Demek ki, yaklaşık 40 senelik TMMOB'ciyim. İşyeri temsilci yardımcılığı, işyeri temsilciliği yaptım, şu anda da TMMOB Denetleme Kurulu üyesiyim. TMMOB'de emek verdiğim bu 40 sene boyunca TMMOB bunları yöneticilere, idarecilere, hükümet yetkililerine, erk sahibi olanlara, güç sahibi olanlara her seferinde söyledi. Ancak görünen odur ki, ne TMMOB'ni dinleyen var, ne de bilme ve tekniğe önem verenler.

Sunumumu bu şekilde tamamlıyorum. Gösterdiğiniz ilgi için hepinize teşekkür ederim.

AKP İKTİDARINDA 20 YIL: NEREDEN, NEREYE?

Dinçer METE

Makina Mühendisi

GİRİŞ

Geçen yıl bu zamanlar, hem bu etkinliğin hem de yıllara yayılan Sanayi Kongrelerimizin mutfağında birlikte çalıştığımız Aziz Konukman hocanın BirGün'de bir yazısı yayımlandı. Yazının başlığı "Tüm İktidar Sermayeye!"¹ başlığını taşıyordu. Konukman yazısında, derli toplu olarak, ele aldığı gelişme (konu) somutunda sermaye birikiminin uluslararası ve ulusal dayatma ve uygulamalarını açıklıyor; keyfi ya da AKP'ye özgü gibi görünen birçok adımı yerli yerine oturtuyordu. Başka bir – mühendis kökenli– iktisatçı Özgür Öztürk de "AKP Döneminde Üretim, Bölüşüm, Tüketim" başlıklı yazısında hemen hemen aynı vurguyu yapıyordu. Özgürün yazısının Girişinden bir alıntı yapacağım.

*"Türkiye 21. yüzyılın büyük kısmını AKP iktidarı altında geçirdi. Şimdiden yirmi yılı aşan bu uzun iktidar döneminde toplumsal normlar yeniden tanımlandı; sık kullanılan tabirle bir "yeni normal" oluştu. Toplumsal yaşamda dinin, devlet kurumlarında tarihatların hâkimiyetinin gündün güne arttığını gördük. Siyasetin kapsamı olabildiğince daraltılırken, Meclis pratikte işlevsiz bir kürsü haline getirildi, yargı ise fiilen yürütme gücüne bağlandı. Ana akım medya büyük ölçüde iktidarın güdümüne girdi; ana akımın dışında kalan muhalif medya ve sosyal medya gibi mecralar da RTÜK, mahkemeler ve trol orduları aracılığıyla baskı altına alındı. Çalışma yaşamında enformel, düzensiz, güvencesiz biçimler yaygınlaştı. İşsizlikteki artışa çalışma saatlerinin uzaması, çalışma koşullarının bozulması, iş cinayetlerinin "fitrat" kapsamına alınması eşlik etti. Aslında genel olarak her alana bir yozlaşma, çürüme, zorbalık kültürünün nüfuz ettiği söylenebilir. Bu topraklarda eskiden beri pek itibar görmeyen evrensel insani değerler artık alenen aşağılanıp çiğneniyor."*²

"Yeni" bir "normal"den, kapitalizmin dayatmaların-

dan ve ülkedeki uygulamalarından bahsedince ister istemez David Harvey'in sistemlerin evrimindeki faaliyet alanları ya da momentleri olarak tanımladığı alanlardaki değişime bakmak gerekir. Bu alanlar:

- 1) Teknolojiler ve organizasyonel biçimler
- 2) Üretim ve emek süreçleri
- 3) Kurumsal (örneğin özel mülkiyet hakları ve piyasa sözleşmeleri) ve idari düzenlemeler (devlet ve öteki yerel ve çokuluslu düzenlemeler)
- 4) Doğa ile ilişkiler
- 5) Toplumsal ilişkiler
- 6) Günlük hayatın ve türün yeniden üretimi
- 7) Dünyanın zihinsel kavranışları (İdeolojiler, kültürel normlar ve inanç sistemleri).³

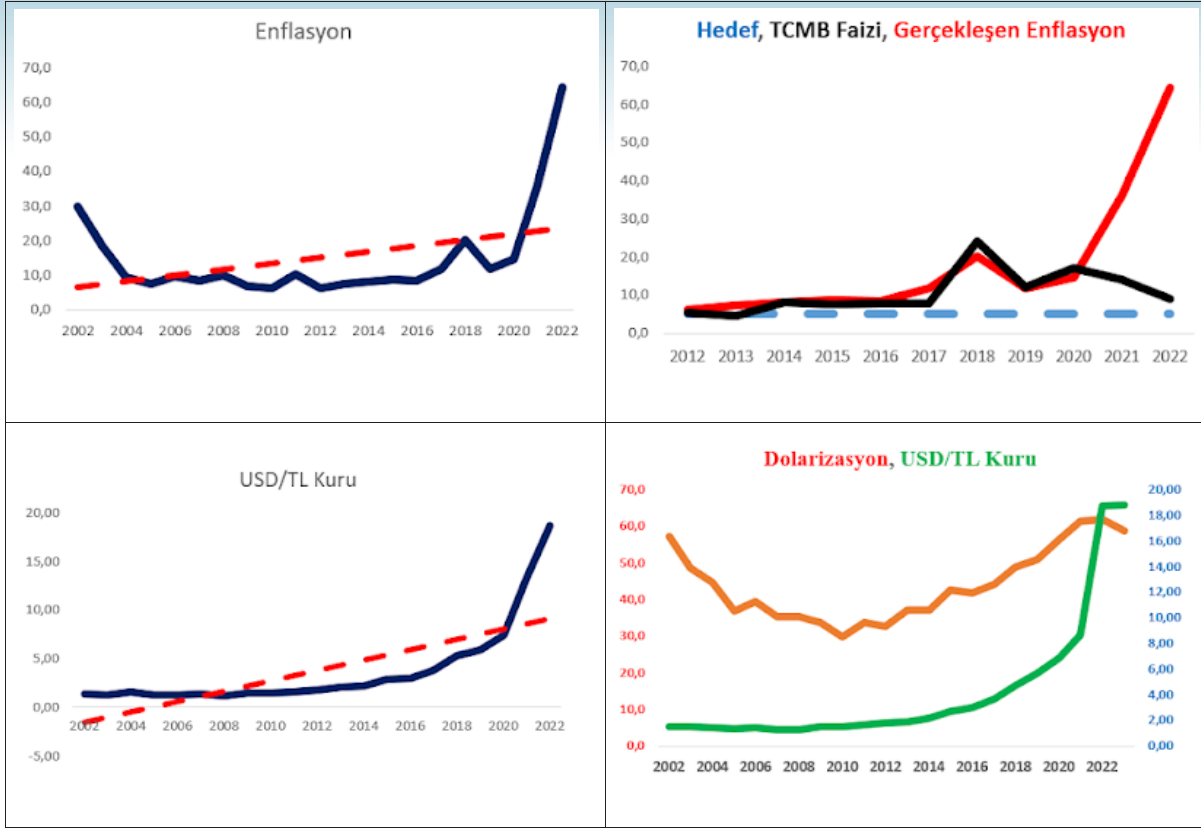
Bu konuşmada tüm bu faaliyet alanlarını ayrıntılı olarak ele almak olanaklı değil, ama AKP'nin 20 yıllık uzun ve tek başına iktidarının ne yazık ki ülkeyi ekonomik olarak içinde yer aldığı gelişmekte olan ülkeler arasında oldukça geri sıralara düşürmüş bulunduğunu söylemek mümkün.

Dünyanın Zihinsel Kavranışının Ekonomiye Etkisi

Faiz ve Nas tartışmaları sonrasında ekonomik gelişmelerden neoliberal paradigmayı ya da bu paradigmanın ülkemizdeki uygulayıcılarını sorumlu tutmak haksızlık olur! Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın dünyayı zihinsel kavrayışının ve bu kavrayışı dayatmasının sonucu olarak enflasyon ve dolarizasyondaki yükselişler aşağıdaki grafiklerde toplu olarak görülmektedir.

ÖZELLEŞTİRMELERLE SERMAYEYE KAYNAKVARLIK DEVRİ

AKP, kamu kaynaklarını ve doğal varlıklarımızı

sermayeye devretmiştir. Bu konuda Aziz Çelik BirGün'de 07.11.2022 tarihinde aşağıdakileri yazar:

“Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB) verilerine göre 1986 yılından bugüne kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı yaklaşık 71 milyar dolar düzeyindedir.

Bu miktarın yaklaşık yüzde 1'i ANAP döneminde, yüzde 10'u 1992-2002 koalisyon hükümetleri döneminde ve 89'u ise AKP döneminde gerçekleşti. (...) Cumhuriyet döneminin toplam ekonomik birikimin yüzde 90'ı 63 milyar dolara AKP tarafından satıldı.

Kısaca kamuya ait ne varsa satıldı. 1986'dan bugüne kadar yüzde 10'dan fazla hissesi satılan kamu kuruluşu sayısı 210'u geçerken doğrudan satılan kamu işletmesi sayısı 310'dan fazladır. Bu dönemde 19 kamu tesisi-oteli ile 3600'e yakın kamu taşınmazı satıldı. Bazı kamu işletmeleri ise (İzmit SEKA Fabrikası gibi) kapatıldı. Tasfiye edilen ve özelleşti-

rilen kamu işletmesi ve ortaklığı sayısı 500'ün üzerindedir.”⁴

Aziz Konukman da daha önce sözünü ettiğim makalesinde bu sermayeye devir sürecinin dünya kapitalizmi ile ilişkisini, vergi, bilanço vb. ile içsel bağlantılarını özlü biçimde açıklar.

İKTİDARIN YANDAŞ SERMAYE BAĞLARI

AKP iktidarı, dönem boyunca Cumhuriyet tarihinin gördüğü en büyük sermaye destekçisi örgüt olmakla kalmamış, kendine bağlı bir sermaye yaratmış ve ihalelerle, kredilerle, teşviklerle, vergi iadeleri ile bu sermayeyi palazlandırmış ve büyümüştür.

Ali Mahir Başarır, Beşli Çete adlı kitabında, bine yakın firmadan özellikle inşaat ve enerji sektörlerindeki kamu ihale alımları ile ve özelleştirmedeki alımları ile ünlenmiş beş şirketin (Cengiz İnşaat, Limak Holding, Kalyon Holding, Kolin Holding, Makyol

Holding) 2021 yılı sonuna kadar usulsüzlüklerle, kayırmalarla 150 milyar dolar ihale aldığını açıklar ve bu ihaleleri analiz eder. Başarır, aynı kitabın “Yandaş Firmalarla AKP’nin Bağları” başlıklı bölümünde aşağıdakileri yazar:

“Ticaret Sicili Gazetesi, Graph Commons TBMM Haritaları, ulusal ve yerel medyada yapılan geniş araştırmalar sonucunda, 14 bine yakın firmanın 1200’ü aşkını ile AKP arasında doğrudan bağlantı tespit edilmiştir. Söz konusu 1200’ü aşkın firmanın

70,2’ye çıktı. Bir diğer ifadeyle yüzde 49,7’lik çalışan kesim 2002’de pastanın yüzde 29,2’sini elde ederken, çalışanların 2022’de payı yüzde 25,4’e geriledi. İşgücü ödemesi alanların (ücretliler) istihdamdaki payını dikkate alarak hesabı yeniden yaptığımızda işgücü ödemelerinin 20 yılda yüzde 29,2’den yüzde 18’e gerilemiş olduğunu görürüz. Böylece AKP döneminde emeğin milli gelirdeki payı yüzde 38,4 oranında gerilemiş oldu.⁶

AKP’nin 3. dönem ekonomi yönetiminde sermaye

İşgücü Ödemelerinin GSHY İçindeki Payı

	2002 2. Çeyrek	2022 2. Çeyrek	Yorum
Çalışan sayısı/ (İstihdamdaki Oranı)	10,6 Milyon (% 49,7)	21,6 Milyon (% 70,2)	İşçileştik
GSYH Payı	29,2	25,4	Yoksullaştık
		18	

sahipleri, ortakları ve yönetim kurulu üyeleri arasında AKP milletvekilleri, il ve ilçe başkanları ile birçok AKP’li belediye meclisi üyesi bulunmaktadır.

Yine 1300’ü aşkın TUSKON, MÜSİAD, ASKON, TÜMSİAD üyesi firmanın ise AKP ile doğrudan bağlantılı olmasa da üye oldukları dernekler üzerinden dolaylı olarak bağlantılı oldukları anlaşılmıştır.⁷⁵

EMEĞİN HİPER SÖMÜRÜSÜ

AKP Dönemi, ülkede üretilen ne varsa, bundan emeğe düşen payın azaldığı, sermayeye düşen payın arttığı bir dönem olmuş, AKP emekçinin sofrasından alıp sermayeye vermiştir.

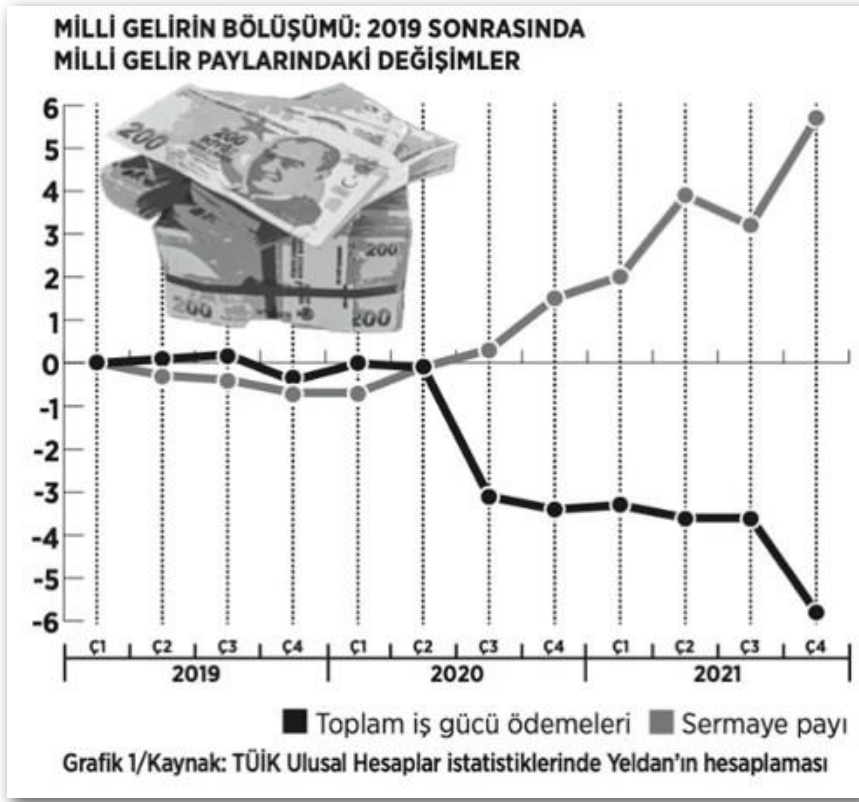
AKP’nin iktidara geldiği 2002 yılında (2. Çeyrekte) işgücü ödemelerinin GSYH içindeki payı yüzde 29,2 idi. Aynı dönemde işgücü ödemesi yapılanların sayısı (işçi, memur) 10,6 milyondur. 2022 yılı 2. Çeyrekte işgücü ödemesi yapılanların sayısı 21,6 milyona ulaşırken emeğin payı 25,4’e geriledi. İşgücü ödemesi yapılanların (ücretli emeğin) istihdamdaki payı 2002’de Yüzde 49,7 iken 2022’de yüzde

ve emek gelirlerinin dağılımına ilişkin Prof. Eriñç Yeldan’ın hazırladığı tabloyu kullanan Bahadır Özgür aşağıdakileri yazar.⁷

“Derler ya hani, “böylesi ancak savaşlarda olur” diye. Prof. Eriñç Yeldan tam da bunu anlatan bir resim koydu önümüze. BirGün gazetesinde 3 Mayıs günü yayınlanan Havva Gümüşkaya’nın röportajında sunduğu veriler, istatistikî birer sonuç olmaktan ziyade, bir ‘iç savaş’ tasviri gibiydi. Muharebenin taraflarını, ortadaki ganimeti, mağlubu-galibi açık seçik ortaya koyan bir büyük resimdi.

Prof. Yeldan’ın hazırladığı grafiği tekrar hatırlayalım.

2019 yılından sonra ülkede üretilen değerlerin bir avuç sermayedarla milyonlarca emekçi arasında nasıl paylaşıldığını görüyoruz. Daha doğrusu paylaşım demek hafif kalır. Zira emekçilerin aldığı pay yüzde 31,2’den yüzde 26’ya inerken, sermayenin payı yüzde 56,2’den yüzde 64’e fırlamış. Bu kadar kısa zamanda, bu denli büyük bir gelir transferinin ancak, “emeğin hiper sömürsü ve spekülasyon rantlarına dayalı servet transferi” sayesinde gerçekleşebildiğini

belirliyor, Yeldan.

Bir süredir Prof. Korkut Boratav da emekçiler aleyhine, “Cumhuriyet tarihinde eşi görülmemiş bir bölüşüm şoku” yaşadığını söylüyordu.

AKP İktidarının 3. dönem ekonomi politikaları, emeğin hiper sömürsü ve spekülatif rantlara dayalı servet transferini daha da arttırmıştır.

Aziz Çelik, Ocak 2023 sonunda, çeşitli gazete yazılarının bir bölümünü **AKP'nin 20 Yılında Emeğin Halleri-Despotik Emek Rejimi Üstüne Yazılar⁸** başlığıyla bir kitapta bir araya getirdi. Kitap, AKP döneminde, emek süreçlerine ilişkin AKP iktidarının tutumunu, sermayenin ve emekçilerin ve emekçi örgütlerinin gelişmeler içindeki mücadelelerini ve tavırlarını ele alıyor.

Evet! doğrudur; AKP döneminde, ülkemizde “despotik” bir emek rejimi kurulmuştur. Ama çok canımızı yakan, çok tartışılan ve kalıcı olan birkaç olguya daha yakından bakmak gerek!

Çelik AKP döneminde, emek gelirlerine ilişkin aşağıdaki tabloyu verir⁹

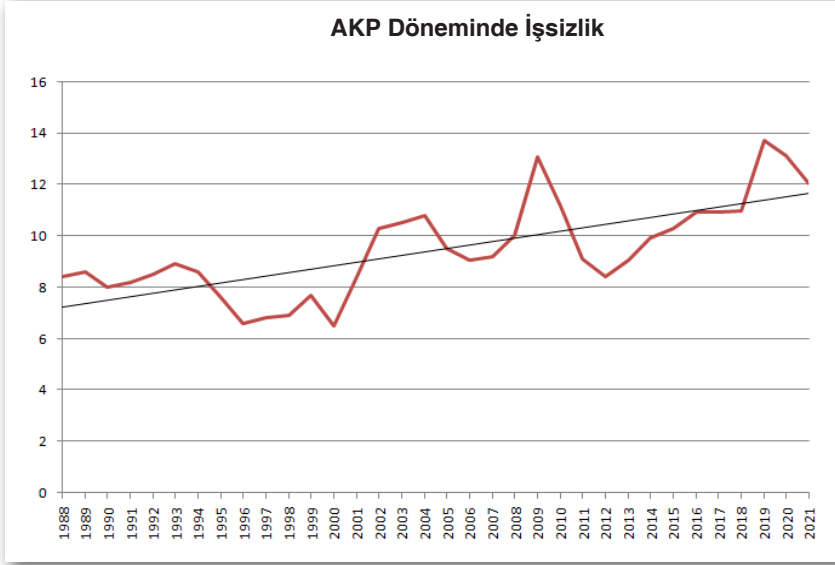
2002-2022 Arası Emek Gelirleri Artışı ve Kişi başına GSYH Artışı

Emek gelirleri	Artış
Asgari ücret	30 kat
Ortalama kamu işçisi	13 kat
Ortalama memur maaşı	16 kat
Ortalama işçi emekli aylığı	17 kat
Ortalama memur emekli aylığı	13 kat
Kişi Başına GSYH Artışı	29 Kat

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı SBB, Kasım 2022

Asgari ücret –diğer emek gelirleri yarı yarıya azalsa bile– kişi başına GSYH artışından daha fazla artmış görünüyor. Ama bu sadece görünüştedir. Dönem içinde ülke bir asgari ücret tuzağına çekilmiş ve asgari ücret ortalama ücrete dönüşmüştür.

İşsizlik ve İstihdam

İstihdamdan söz edilen her yerde kayıt dışı istihdamdan da bahsetmek gerek:

“TÜİK'in kayıt dışı istihdama dair verileri ise inandırıcı değil. Zira TÜİK'e göre, tüm bu dönem boyunca kayıt dışı istihdam 10 milyonun biraz altında neredeyse sabit kalmış görünüyor (oransal olarak yüzde 50'lerden yüzde 33 civarına iniyor)! AKP döneminde kayıt dışı ile etkin biçimde mücadele edilmediği, aksine bunu örtük olarak teşvik eden politikalar izlendiği biliniyor. Milyonlarca mültecinin de çoğunlukla kayıt dışı ve kaçak çalıştırıldığı, herhalde bu ülkede yaşayan herkesin malumdur. Toplam işgücü arzının önemli ölçüde arttığı, işsizliğin de artış eğilimi sergilediği, ayrıca ciddi bir göç akını yaşanan uzun bir dönemde kayıt dışı istihdamın değişmemesi ancak bir istatistik mucizesi olabilir. Bu nedenle, kayıt dışı istihdam oranını en iyimser tahminle bile yüzde 50 civarında kabul etmek gerekir (2005 yılındaki oran budur).”¹⁰

Sendika korkusu, kendi sendikalarını yaratma sü-

reci, kamuda taşeronların sendikalaşması bir yana konulursa sendikalaşamama ve toplu iş sözleşmelerinden yararlanamayan işçiler, milli güvenlik tehdidi nedeniyle yasaklanan, ertelenen grevler, her biri bir iş cinayetine ya da toplu katliama dönüşen başta maden ve iş kazaları/işçi cinayetleri, güvencesiz, esnek, hibrit çalışma, günlük 12-14 saate varan çalışma süreleri, işçi kiralama kurumları, kiralık işçiler, kölelikten beter koşullarda çalıştırılan göçmen işçiler, kıdem tazminatı ve diğer haklara her fırsatı bulduğunda yapılan saldırılar, taşeronlaştırma bu sürecin günlük hayatta yaşanan gerçekliklerdir.

AKP, tüm bu alanlarda çıkardığı yasalar ve yönetmeliklerle sermayenin yüzünü güldürmüş ve despotik bir emek rejimini kurmuştur. Bu despotik emek rejimi altında, özellikle, emekliler başta olmak üzere maaş düzeyleri ve asgari ücreti ortalama ücrete dönüştürme, borçlandırma, artık nüfus yaratma uygulamaları ile yoksulluğu yaymış ve emeğin direnişini her koşulda ezme, kırma adımlarını tereddütsüz atmıştır.

Artık Nüfus

Kapitalizmin sermaye birikimini ve dolayısıyla kârı güvence altına almak için sadece üretim sürecini değil, üretim dışındaki süreçleri de yönetmesi gerektiği bilinir. Yedek sanayi ordusu her zaman hazır tutulur.

Peki nedir artık nüfus? Marx, Kapital'de “Artık nüfus, sermayenin değişen değerlendirme ihtiyaçları için gerçek nüfus artışının sınırlarından bağımsız olarak, her an sömürülmeye hazır insan malzemesi yaratır” der. Tüm zamanlara ait değil, kapitalizme özgü bir nüfus yasasıdır. Emek piyasasının bir nevi balans ayarıdır. Kriz dönemlerinde çalışanlar üzerinde baskı kurar, üretimin hızlandığı zamanlarda ise emekçilerin fazla pay taleplerini dizginler.

Marx artık nüfusu alt gruplara ayırır: Akıcı, saklı, durgun gibi. Akıcı nüfus; teknolojik vb. gelişmelerin sonucu işsiz kalır veya yeniden işe dahil olur. Saklı nüfus; çoğunlukla ev içi emek, küçük aile işletmeleri ve tarımdadır. Durgun nüfus ise kötü şartlarda minimum ücretle çalışanları, uzun süre işsiz kalıp yılanları, umudunu kesenleri vs. kapsar. Sermaye için “bitip tükenmek bilmeyen kullanılabilir emek gücü kaynağı”dır. Sermaye birikim süreciyle ilişkili olarak çöken yeni alanlardaki fazla nüfusla da yakından ilişkilidir. Düzensiz, esnek, güvencesiz, eğretidir.

İşte AKP'nin özellikle faiz-kur-enflasyon politikalarıyla beraber artırdığı servet transferleri, aynı anda gerçekleşen paranın değersizleşmesi, durgun artık nüfus havuzuna yönelik korkunç bir emek tahkimatına dönüşmüş durumda.

Hizmet sektöründeki ucuz emek patlaması, 200'den fazla üniversite açıp mezunlarının buralara mecbur bırakılması, milyonlarca gencin ne işte ne eğitimde ne de herhangi bir kamusal faaliyette yer almaması, eğitilmiş-eğitimsiz emeğin vasıfsızlaştırılması, pek çok esnafın pandemide zora düşüp, kur şokunda kuryeliğe geçiş yapması, durgun artık nüfusu hızla büyütüyor. Orası büyüdükçe çalışanın da, çalışmak isteyen de, “bu ücrete hayatta çalışmam” diyenin de emeği değersizleşiyor. Ortalama ücret, asgari ücrete yaklaşıyor böylece ve tek bir ücret rejimi, emek rejiminin mutlak dayanağı haline geliyor.”

BORÇLA YAŞAMAK

Alım gücü düşen emekçilerin tüketim kalıplarını sürdürdüklerinde krediler önemli rol oynuyor. Aslında AKP döneminin tamamı kredi genişlemesi

ile karakterize oluyor. Bu hem işçi sınıfı hem de sermaye açısından geçerli.

Toplam kredilerin en büyük kısmını yüzde 70-80 gibi bir oranla ticari krediler oluşturuyor (esnaf ve sanatkâr kredilerinin payı ancak yüzde 1,5-2 kadar). Geriye kalan kısım ise tüketici kredileri ve kredi kartları. 2004-2021 arasında ticari krediler 70,8 milyar TL'den 3912 milyar TL'ye yükseldi, bir başka deyişle 55 katına çıktı (artış her yıl enflasyon oranında olsaydı sadece altı katına çıkmış olacaktı).

Öte yandan, aynı yıllarda toplam tüketici kredileri 61 katına, kredi kartı işlem hacmi ise 15 katına çıktı. Tüketici kredileri ile kredi kartları toplamı 26,5 milyar TL'den 987 milyara (37 katına) yükseldi. Bu toplam içinde kredi kartlarının payı dönem başında yüzde 50'lerden günümüzde yüzde 20'lere inerken, konut ve taşıt haricindeki diğer ihtiyaç kredilerinin payı yüzde 20'lerden yüzde 47'lere çıktı. Konut kredilerinin payı ise genellikle yüzde 30-40 arasında dalgalandı. Dolayısıyla, AKP döneminde tüketici kredilerinin muazzam ölçüde genişlediğini, bunun içinde genel ihtiyaç kredilerinin en hızlı artışı sergilediğini görüyoruz. “Borçlanarak tüketme” eğilimi yaygınlaşıyor. Nitekim hane halkı borçlarının milli gelire oranı AKP döneminde yüzde 3'ten yüzde 13 seviyesine çıkmış bulunuyor.¹¹

AKP'NİN ÖNLENEBİLİR OLAN AMA ÖNLENEMEYEN KARŞI-DEVİRİMİ VE TEK ADAM REJİMİNE DÖNÜŞÜMÜ¹²

Bu bölümün başlığı, ustalarımızdan birinin kitabının adının biraz değiştirilmiş versiyonu... Taner Timur, kitabın Ekim 2014'de yazdığı Önsöz'ü şöyle biter:

Ticari Krediler	70,8 Milyardan 3912 Milyara	55 Kat
Toplam Tüketici Kredileri		61 Kat
Kredi kartı işlem hacmi		15 Kat
Tüketici kredileri ile kredi kartları toplamı	26,5 Milyardan 987 Milyara	37 Kat
Hane halkı borçları/GSYH	% 3 ten % 13'e	4 Kat

“Bugün vardığımız noktada en acil sorunumuzun özgürlük ve demokrasi kavgası olduğunu ve on yaşındaki kızlarımızın bile türban “özgürlüğüne” kavuştuğu bir ortamda her gün biraz daha güçlenen bir “karşı–devrim” süreci içinde, bu kavganın laiklik kavgasından bağımsız yürütülemeyeceği inancındayım.”¹³

AKP'nin karşı-devrimi, Harvey'in “Dünyanın zihinsel kavranışı (kültürel normlar, ideolojiler, inanç sistemleri)” olarak adlandırdığı alan içinde yürüdü ve toplumsal ilişkiler alanında tam bir kutuplaşma ve kamplaşmaya yol açtı. Bu alandaki kapışma neoliberal paradigmanın saldırgan bir versiyonu tüm dönem boyunca AKP tarafından uygulansa bile sermaye emek çatışmasının üzerini örttü; önüne geçti. Ülke siyasetine yön veren kesimler, bu kapışma içinde ister istemez kendi zihinsel kavrayışları doğrultusunda yer aldılar. AKP tüm bu kapışma sürecinde ürettiği yoksulluğu yönetmeyi de öğrendi ve yoksullaşan kesimler ile ülkenin yoksul merkezleri ve hemen hemen tüm illerin yoksul semtleri AKP'nin oy depolarına dönüştüler.

Yasasızlaştırma, kuralsızlaştırma, kurumsalsızlaştırmaya yaslanan tek adam rejimi, en hafif deyimiyse baskıcı, otoriter, sırtını sermaye sınıfına vermiş, rant, talan, el koyma, yolsuzluk v.b tüm kirli yöntemlerle kendine bağlı bir sermaye de yaratan, despotik bir emek rejimi kurmuştur. Ama şunu da saptamak gerek: Bu rejim bir yandan yoksulluk üretirken diğer yandan yoksulluğu yönetmeyi de başarmaktadır.

Huylu Huyundan Vazgeçmez

Hakkı Özdal ve Bahadır Özgür depremden hemen sonra bölgede birçok kenti köyleriyle birlikte dolaşır, gözlemlerini “2023 Şubat Depremleri

Raporu: Mülksüzleştirme, Sermaye Transferi ve Kentlerin Yeniden Talanı” başlığı ile raporlaştırır. Rapor bulguları sıralar ve şu vurguyu yapar: “Bölgede depremin ardından yaşanan tam bir mülksüzleştirme, servet transferi ve sömürüyü derinleştirme operasyonudur.”

Onları deprem bile değiştiremez. Bizim onları göndermemiz gerek!

Eşit, özgür, dayanışmacı ve barış içinde bir dünya peşinde koşanlara selam olsun!

KAYNAKÇA

1. “Tüm iktidar sermayeye!” (birgun.net)
2. AKP Döneminde Üretim, Bölüşüm, Tüketim, Özgür Öztürk.
3. Sermaye Muamması, David Harvey, Bölüm 5 Sermaye evriliyor
4. 100 Yıllık cumhuriyet birikimi 20 yılda özelleştirildi: Bir Twitter bedeline satış (birgun.net)
5. Beşli Çete, Ali Mahir Başarır, s. 66
6. AKP'nin ekonomide son 20 yılı: Yoksullaştık (gercekgundem.com)
7. Hiper sömürü ve artık nüfus (birgun.net)
8. AKP'nin 20 Yılında Emeğin Halleri-Despotik Emek Rejimi Üstüne Yazılar, Aziz Çelik Kitaba erişim için linkler:
Google Books <https://sis.gd/pwQRPL>
ResearchGate: <https://is.gd/VECLV8>
Academia: <https://is.gd/H8pQeo>
9. a.g.k., s. 117
10. AKP Döneminde Üretim, Bölüşüm, Tüketim, Özgür Öztürk, s. 17
11. a.g.k., s. 20
12. AKP'nin Önlenebilir Karşı–Devrimi, Taner Timur
13. a. g. k. s. 11-13

TMMOB MAKİNA MÜHENDİSLERİ ODASI

49. DÖNEM ETKİNLİK TAKVİMİ

ETKİNLİK ADI	SEKRETERYA	TARİH
Savunma Sanayi ve Bakım Teknolojileri Sempozyumu*	Kayseri	13-15 Ekim 2022
Bakım Teknolojileri Kongre ve Sergisi*	Denizli	20-22 Ekim 2022
Ulusal Hidrolik-Pnömatik Kongresi ve Sergisi*	İstanbul/İzmir	16-19 Kasım 2022
NDT Günleri*	Bursa	26 Kasım 2022
Tesisat Mühendisliği Kongresi ve Sergisi	İzmir	26-29 Nisan 2023
Yenilenebilir Enerji Ekipmanları Yerli Üretim Kongre ve Sergisi	Ankara	5-7 Ekim 2023
İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kongresi	Adana	25-28 Ekim 2023
Raylı Sistemler ve Sinyalizasyon Kongre ve Sergisi	Eskişehir	2-4 Kasım 2023
Trakya'da Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu	Edirne	9-11 Kasım 2023
Enerji Verimliliği Kongresi	Kocaeli	17-18 Kasım 2023
Kaynak ve Tahribatsız Muayene Kongresi ve Sergisi	Ankara	17-18 Kasım 2023
Endüstri ve İşletme Mühendisliği (EİM) Kongresi ve Kurultayı	Adana	23-25 Kasım 2023
TMMOB Sanayi Kongresi	Oda Merkezi	12-13 Aralık 2023
Güneş Enerjisi Sistemleri Sempozyumu ve Sergisi	Mersin	Planlama Aşamasında
Otomotiv Kongresi ve Sergisi	Bursa	Planlama Aşamasında
İklimlendirme 2023	Antalya	Planlama Aşamasında
GAP Bölgesi Sanayileşme ve Kentleşme Sempozyum	Diyarbakır	Planlama Aşamasında
Asansör Sempozyumu	İzmir	Planlama Aşamasında
Öğrenci Üye Kurultayı	Oda Merkezi	İleri Bir Tarihe Ertilenmiştir
Ulusal Uçak, Havacılık ve Uzay (UHUM) Kurultayı	Eskişehir	İleri Bir Tarihe Ertilenmiştir

* Tamamlanan etkinlikler

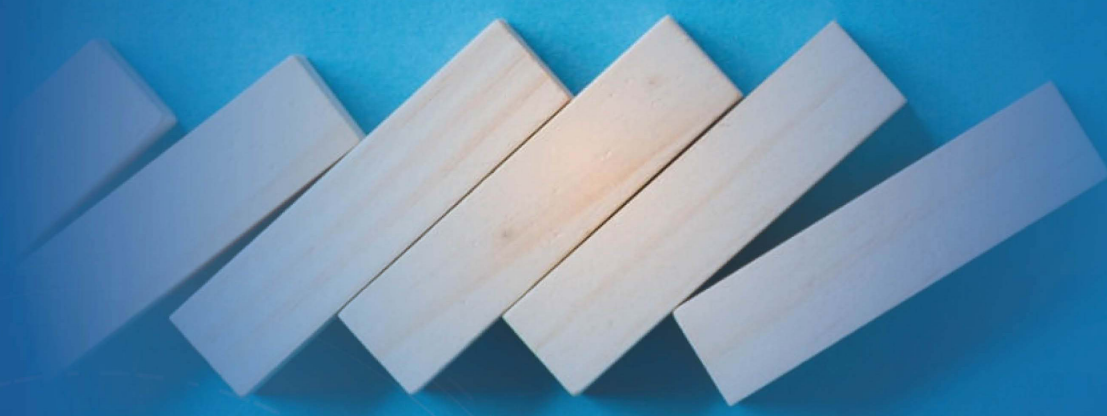

tmmob
SANAYİ KONGRESİ
2023

t m m o b
m a k i n a
m ü h e n d i s l e r i
o d a s ı

Sanayi Kongresine Giderken **AKP İktidarınının 20 Yılı**

15 NİSAN 2023

MMO Eğitim ve Kültür Merkezi
Selanik Cad. No:76 Kızılay/Ankara

İLETİŞİM

TMMOB Makina Mühendisleri Odası
Meşrutiyet Cad. No: 19/6 Kızılay/Ankara
Tel: (0 312) 425 21 41 Faks: (0 312) 417 86 21
sankonsekreteryammo.org.tr www.mmo.org.tr